Tämän teoksen sähköisen version on julkaissut Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) Creative Commons -lisenssillä: CC BY-NC-ND 4.0 International. Lisenssiin voi tutustua englanniksi osoitteessa: https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on saanut sähköisen julkaisuluvan teoksen oikeudenhaltijoilta. Mikäli olette oikeudenhaltija, jota SKS ei ole tavoittanut, pyydämme teitä ystävällisesti ottamaan yhteyttä SKS:aan.

Lotat, uskonto ja isänmaa

Kaarle Sulamaa

Lotat, uskonto ja isänmaa

LOTAT PROTESTANTTIS-NATIONALISTISINA NUNNINA

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura • Helsinki

Historiallisia tutkimuksia 242

Teos on Suomen Historiallisen Seuran nimeämien asiantuntijoiden tarkastama.

ISBN 978-952-222-071-4
ISSN 0073-2559

Taitto Eija Hukka

WS Bookwell Oy, Porvoo 2009

www.finlit.fi/kirjat

SISÄLLYS

JOHDANTO 9

I Luterilaista, katolista ja kansallista 19

LUTERILAISUUS 19
USKONNON MUODOLLINEN ASEMA LOTTA SVÄRD -JÄRJESTÖSSÄ 25
”PALVELLA JUMALAA ÄITEINÄ, TYTTÄRINÄ JA PALVELIJATTARINA” 27
JUMALA JA SUOJELUS 32
MARIA-PALVONTA 35
”ISÄNMAANRAKKAUS ON PUOLET USKONNOSTAMME” 38
USKONTO JA SODANKÄYNTI 39
”KRISTUS MEISSÄ” 41
RISTIN SUOJELUS 44
JUMALANÄIDIN SUOJELUS 47
”HYVÄ NUNNA ON AINA ILOINEN” 47
KATOLISIA ESIKUVIA MUOTOMENOISSA 49
HARMAA SUOMI – HARMAAT LOTAT – HARMAAT NUNNAT 55
PUHTAUDEN IHANNE 58
PYHITYSKAIPUU JA IÄISYYSIKÄVÄ 60
SÄÄNTÖKUNTAHAKUISUUS: NATIONALISTISET SÄÄNTÖKUNNAT KESKI-EUROOPASSA 63
VELJES- JA SISARKUNNAT 68
VARAUTUMINEN UHKAAN: SODAT JA TULIPALOT 70
”ISÄNMAA ON JUMALAN AJATUS” 73
USKONTO KULTTUURIN POHJANA JA MAAILMANKATSOMUKSELLISENA JÄRJESTELMÄNÄ 76

II Harmaat sisaret 78

LUOSTARIT OVAT RAKKAUDEN KOULUJA (SCHOLA CARITATIS):
”JUMALA ON RAKKAUS” 78
LUOSTAREISTA PUUTTUVAT MUODOLLISET ARVOASTEET;
JOHTAJAT OVAT ”ÄITEJÄ” 80
PUKU: ASKEETTINEN, HARMAA TYÖMEKKO 83
VALKOINEN KAULUS JA MANSETIT 86
RISTINMERKKI 88
LUPAUS JA LUPAUKSENANTO (PRO VALA) 92
VANHEMMAT SISARET VALVOIVAT NUOREMPIA (SIVEELLISESTI) 98
UHRAUTUVUUS, ITSENSÄ KIELTÄMINEN, PALVELEMINEN PALKATTA 104
KÖYHYYS, KUULIAISUUS, SIVEELLISYYS 112
KRISTUKSEN MORSIAMUUS 118

III Kristillinen henki ja kansallinen minä 122

JUMALAN PALVELEMINEN KODIN JA ISÄNMAAN KAUTTA 122
KRISTINUSKON UUSI IHMINEN JA PROTESTANTTIS-NATIONALISTINEN
LOTTASIELU 125
NUNNANAISET JA SOTILASNAISET 130
KÄRSIMYKSEEN TOTUTTAUTUMINEN JA MARTTYYRIUS 134
USKONNON, KODIN JA ISÄNMAAN PUOLESTA 139

IV Naisten ristiretki 148

PARAMILITAARI LYSTERI JA KORKEA PRESTIISI 148
ÄITI-ISÄNMAA, KÄRSIMYKSEN LIEVENTÄMINEN JA SOTA 153
YHTEISKUNNALLISEN JÄRJESTYKSEN PALAUTTAMINEN:
USKONNOLLIS-HENKISEN NAISKONGREGAATION LUOMINEN 158
ELÄMÄN JA KUOLEMAN KYSYMYSTEN ALISTAMINEN JUMALALLE 162
MESSIANISMI 165
PUHTAUS JA TOTUUS: SISÄINEN VAPAUS 168
RISTIRITARIUS: KRISTINUSKO MAAILMAA PARANTAVANA JA
SIVEELLISTÄVÄNÄ VOIMANA 174

MADONNA-PALVONTA 184
ISÄNMAAN VAPAUTUS – USKONNOLLINEN VAPAUTUS: ORJAN, VANGIN JA NAISEN VAPAUTUS 186

Lopuksi 191

ENGLISH SUMMARY 197

VIITTEET 200

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS 258

JOHDANTO

Lotat suomalaisena tutkimuskohteena

Välittömästi sotien jälkeisenä aikana lotista ei kirjoitettu asiallisia esityksiä moniin vuosiin. Ainoaksi varteenotettavaksi tekstiksi järjestön toiminnasta jäi teossarjaan *Suomen sota 1941–1945* (osaan 9) kirjoitettu kuvaus, jonka oli laatinut Lotta Svärdin keskusjohtokunnan pitkäaikainen sihteeri Irma Turunen. Vaikka artikkeli oli laadittu jatkosotaa koskevaan teossarjaan, Turusen artikkelissa käytiin lävitse järjestön koko historia. Kirjoitus oli kuitenkin keskittynyt järjestön rakenteiden ja konkreettisen toiminnan kuvailuun. Ideologiset kysymykset – joiden esitteleminen olisi vaatinut laajaa tutkimuksellista lukeneisuutta ja sen mukaista otetta – sivuutettiin Turusen kirjoituksessa lähes kokonaan. Niiden avaaminen jätettiin selvästi myöhemmän tutkimuksen tehtäväksi.

Uraauurtavana voidaan pitää Airi ja Rafael Koskimiehen teosta *Suomen lotta,* joka oli ensimmäinen sotien jälkeisenä aikana monografiana ilmestynyt kokonaisesitys Lotta Svärd -järjestöstä. Siinä puututtiin jonkin verran myös toiminnan ideologiseen puoleen, joskaan tässäkään teoksessa (”katsauksessa lottajärjestön toimintaan”) lotta-aatetta ja/tai sen ainesosia ei erikseen analysoitu. Teoksen arvoa nosti (ja nostaa edelleen) kuitenkin huomattavasti se, että sen tekohetkellä oli vielä elossa lukuisasti *vanhemman polven lottia*, joita – järjestön eri portaista – tekijöillä oli mahdollisuus haastatella. Mitä uskontoon tulee, sitä tuotiin ja tuodaan teoksessa esiin erilaisissa yhteyksissä asianmukaisella tavalla. Erityisesti voidaan kuiten-

kin mainita lukuun ”Lottahenki” kuuluvassa alaluvussa ”Viipuri esimerkkinä” (s. 173) oleva kuvaus ”oikean lottahengen” ilmentymästä viipurilaisesta Emmy Liliuksesta. Hänen kerrotaan *uskonnollishenkisyydessään* olleen ”todellisen lotan” ”ihannetyyppi”.

Uskonnollishenkisyys ei tarkoittanut mitään hurmoksellisuutta, saati fanaattisuutta (jotka olisivatkin istuneet suomalaiseen luterilaisuuteen huonosti), vaan kuten Koskimiehet kirjoittavat, Viipurin lottien johtoon tuli kyseisen lotan ansiosta täsmällisyyttä ja kauaskatseisuutta sekä lisäksi sopuisuutta ja toiminnan ”kitkattomuutta”. Vaikka kyseessä oli isänmaan(kin) parasta tarkoittanut toiminta, ”vakava uskonnollinen luonteenpohja kuului itsestään selvänä asiaan”, Koskimiehet toteavat. Koskimiesten toteamus kuvaa hyvin koko lottatoiminnan henkeä (tai ainakin sitä, jollaiseksi se oli tarkoitettu, vaikka osa nuoremmista lotista ei tätä henkeä ehtinytkään sisäistää), ja tämäntyyppinen uskontokeskeinen lähestymistapa olisi mielestäni tullut ottaa järjestön olemuksen tulkinnan pohjaksi myös muissa (lottia koskevissa) kirjoituksissa ja esityksissä, joissa uskonto on – eri syistä – usein jätetty enemmän tai vähemmän sivuun.

Uskonnon otti kuitenkin – joskin kokonaan toisesta arvonäkökulmasta – esiin lotista Koskimiesten jälkeen seuraavan yleisesityksen tehnyt Taito Seila, joka luonnehti itseään ”kristityksi kommunistiksi”. Seila otti uskonnon melko vahvasti esiin teoksessaan *Lotta Svärd – univormupukuiset naiset* (1972), jossa lotat ja koko valkoinen Suomi (tai ainakin niiden molempien johto) esitetään kansallissosialistisen Saksan ihailijoina. Seila ei alkuunkaan analysoinut uskonnon suhdetta isänmaahan – eikä juuri muuhunkaan – vaan esitteli sitä osana järjestön kokonaisideologiaa, jonka hän näki tuomittavana. Seilan mukaan Lotta Svärdissä oli (ideologisella tasolla) kyseessä enemmän tai vähemmän ”taantumuksellinen” järjestö, jonka ohjelmaan oli uskontokin ikään kuin liimattu sopivana arvona mukaan.

Vaikka Seila käytti työssään lähdeviitteitä, hän ei ollut koulutettu tutkija eikä hän siten esimerkiksi nähnyt lottaideologian takana olleita (aatteellisia) kytköksiä – varsinkaan omaa aikaansa kauempaa. (Seila oli itse elänyt 1920–1940-luvut Suomessa, vaikka hänen sukujuurensa olivat muualla.) Seilan teoksesta jäi – tietyn tarkoitus-

hakuisen kauno- ym. kirjallisuuden tukemana ja siivittämänä – elämään käsitys, että Lotta Svärdin uskonnollis-isänmaallinen ideologia oli vahvasti kyseenalainen, ”taantumuksellinen” ja jopa tuomittava (ainakin 1970-luvulla vaikuttaneen ns. ”edistyksellisen” äärivasemmiston silmissä) mutta että tavallisten lottien tekemä konkreettinen työ puolestaan saattoi *yksilötasolla* olla pyyteetöntä ja arvokasta. Tällaisen näkemyksen taakse puolestaan eräät (rivi)lotat näkyvät sittemmin vahvasti linnoittautuneen omaa lottamenneisyyttään ”puolustaessaan” (ja samalla Seilan näkemykset kääntäen hyväksyessään); heidän mielestään kyseessä oli vain konkreettinen työ, jolla ei ollut mitään tekemistä minkäänlaisten ideologioiden kanssa.

Seilan teoksen ilmestymisestä kului noin kymmenen vuotta seuraavan merkittävän lottahistorian ilmestymiseen. Vilho Lukkarisen teos *Suomen lotat* (1981) on kaikkein laajin ja merkittävin yleisesitys Lotta Svärd -järjestöstä. Sen kustansi aikanaan lottien perillinen Suomen Naisten Huoltosäätiö (nyk. Lotta Svärd Säätiö). Teoksessaan Lukkarinen tuo selvästi esiin sen, että uskonto nostettiin vuonna 1925 sääntöjen pykälään 3. – sääntöjen aatteellisessa mielessä tärkeimpään pykälään – *ensimmäiselle kohdalle* (eli sanojen ”kotia ja isänmaata” edelle). Tärkein henkilö, jolla oli päätökseen vaikutusta, oli Lukkarisen mukaan tunnettu pohjoiskarjalainen ”lottamamma” Anna Terä.

Kuten eivät aiemmatkaan lotista yleisesityksiä kirjoittaneet ei Lukkarinenkaan ryhtynyt kuitenkaan *analysoimaan* uskonnon roolia järjestön ideologiassa. Sitä eivät tehneet myöskään seuraavat lotista yleisesityksiä kirjoittaneet: Annamaija Kataja ja Pentti Pirhonen. Heistä ensin mainittu kokosi ja toimitti kuvateoksen *Suomen Lotat* (1986), joka sisälsi runsaan kuva-aineiston lisäksi entisten lottien haastatteluja. Kataja toteaa esipuheessaan, että ”ehkä järjestö oli alunpitäen oikeistolainen” ja että ”ehkä sen syvästi isänmaallis-uskonnollinen ja siveellinen henki joskus jopa huvittikin”. Uskonto tuli siten huomioitua Katajankin teoksessa, ja sen sivuilta huokuu järjestön *uskonnollishenkinen* yleisilme ja -henki, mutta mistään (ideologisesta) *tutkimuksellisuudesta* ei teoksessa ole kyse. Hieman samantapainen kuin Katajan teos oli, on Pentti Pirhosen teos *Suojeluskunnat ja Lotta Svärd* (1979 ja 1988), jossa uskonto niin ikään mainittiin – ja tavallaan jopa

esitettiin työn pohjanakin (vaikkei sen roolia muutoin eriteltykään). Lotta Svärdiä koskeva osuus alkaa teoksessa kuvalla virsiä veisaavista lotista aamuhartaudessa. Kuvateksti kuuluu: "'Kiitokset Herra, Sulle, täll' aamuhetkellä…' Lottien rivit ovat tiiviit kodin, uskonnon ja isänmaan asialle."

Eri yliopistoissa on tehty useita opinnäytetöitä lotista. Ne ovat hyvin erityyppisiä ja -tasoisia, eikä niihin tässä puututa erikseen lukuun ottamatta kahta Lotta Svärd -järjestöä käsittelevää väitöskirjaa. Pia Olssonin vuonna 1999 ilmestynyt *Eteen vapahan valkean Suomen (Kansatieteellinen tutkimus lottatoiminnasta paikallisella tasolla vuoteen 1939*) oli ensimmäinen väitöskirja lottajärjestöstä. Työn tarkoituksena oli ilmeisesti laajentaa kansatieteellistä tutkimusta aatteellisten yhtymien suuntaan. Teos esittelee lottien konkreettista toimintaa (kuuden paikallisosaston kautta) – samaan tapaan kuin jo lukuisissa aiemmin ilmestyneissä opinnäytetöissä sekä eri tahoilla tehdyissä ja teetetyissä paikallis- ym. historiikeissa.

Uskonto tuli Olssonin väitöskirjassa esitellyksi lähinnä kommunisminvastustamistyössä tarvittuna apuvälineenä. Esimerkiksi loppuluvussaan (s. 238) Olsson kirjoittaa uskonnosta, että "uskonto muodosti luonnollisen tukipilarin isänmaalliselle työlle idän kommunismia vastaan". Toisena uskontoon viittaavana loppupäätelmänä työn loppuluvussa esiintyy lause: "Valistamalla ja Jumalan voimalla tuli luoda uusi kansallinen identiteetti." Tämän uuden identiteetin varsinainen sisältö (ja erikseen ja erityisesti tämän identiteetin sisältö suhteessa uskontoon) jäi Olssonin työssä vielä jokseenkin epäselväksi.

Kaiken kaikkiaan Olsson käsitteli ja esitteli uskontoa ennen muuta *välineellisenä* asiana ja arvona Lotta Svärdin ideologiassa; uskonto tuli hänen työssään esitellyksi *isänmaalle ("patrioottisille pyrkimyksille") alisteisena* – vaikka asia oli (ainakin ideologisella tasolla) päinvastoin. Lotan siveysoppi, ja siveelliset kysymykset ylipäätään, jäivät työssä miltei kokonaan sivuun – vain muutamien Riipiseltä ja Luukkoselta otettujen irrallisten mielipiteiden varaan. Toisaalla (Helsingin Sanomat 13.3.1998) Olsson kuitenkin esitti, että Lotta Svärdin aatteelliset "painotukset" muuttuisivat "huomattavasti", mikäli aineistoista poistettaisiin juuri näiden kahden aatteelliset kannanotot

ja kirjoitukset. Se, mitkä ”painotukset” näin ollen muuttuisivat, jäi Olssonilta yksilöimättä; mitä nimenomaan uskontoon tulee (ts. sen merkitykseen järjestön kokonaisideologiassa) ”poistettavien” luetteloon tulisi tässä tapauksessa valita koko joukko muitakin keskeisiä lottatoimijoita – järjestön kaikista portaista – mikäli sen (= uskonnon) merkitystä järjestön ideologiassa haluttaisiin marginalisoida (tai jopa kyseenalaistaa).

Olssonin väitöskirjassa lottien arvot (*uskonto – koti – isänmaa*) esitettiin – ellei kyse ollut suorasta (sääntö)lainauksesta – tunnetun hokeman *koti – uskonto – isänmaa* mukaisessa järjestyksessä. Järjestön arvopohja, joka oli tarkoin harkittu, ei tullut siis oikealla tavalla esiin. Samoin oli ja on laita toisessa lottia käsittelevässä väitöskirjassa, Annika Latva-Äijön teoksessa *Lotta Svärdin synty: järjestö, armeija, naiseus 1918–1928* (2004). Väitöskirja on tehty tilaustyönä Suomen Lottaperinneliitolle, joka kertoo Internet-sivuillaan levittävänsä oikeata tietoa Lotta Svärd -järjestöstä ja joka ilmoitti vuonna 1999 kirjoituttavansa Lotta Svärdin historian ”uudelleen”. Sarjan avasi Latva-Äijön 1920-lukua kuvaava väitöskirja. Lotta Svärd -järjestön – saati tuon ajan suomalaisen yhteiskunnan – uskonnollishenkistä pohjavirettä Latva-Äijö ei tuo esiin, vaan hän antaa ymmärtää uskonnon tulleen järjestön arvoihin kuin ylimääräisenä (ja melko myöhäisenä) lisänä. Hän esitti jo lisensiaatintyössään, että ”alkuperäisessä merkityksessään” Lotta Svärdillä ei (muka) ollut ”*mitään tekemistä*” uskonnon kanssa. Tällä hän viittasi muun muassa *Vänrikki Stoolin tarinoiden* ”Lotta Svärdiin”.

Vänrikki Stoolin tarinoiden ”Lotta Svärd”, joka oli ja on selkeästi tulkittavissa niin sanotuksi kuormastonaiseksi, ei ole mitenkään yksiselitteisesti saati ongelmattomasti myöhempien lottien esikuva, vaikka nimi olikin lainattu juuri häneltä. Sitä paitsi, vaikka Runebergin runossa ”Lotta Svärd” ei uskontoa erikseen mainita (mutta ei myöskään poissuljeta), on kuitenkin enemmän kuin todennäköistä, että kyseisen naisen – jos häntä edes koskaan oli olemassa – maailmankuva oli vahvasti uskonnollinen. Lisäksi, jos Runebergin *Vänrikki Stoolin tarinoita* katsotaan kokonaisuutena, voidaan todeta (kuten Lotta Svärd -aikakauslehdessäkin aikanaan kirjoitettiin), että Rune-

bergillä oli ollut ”kristillinen asenne”; hänen luomansa isänmaallisuus oli lisäksi luonteeltaan *isänmaan uskonnollistanut* – asia, jota sitäkin on liian vähän tuotu esiin lottia tutkittaessa.

Siten Vänrikki Stoolin tarinoissa esimerkiksi runoa Lotta Svärdistä seuraa runo ”Vanha Lode”, jossa uskonto tuodaan hyvin korosteisesti esiin. Edelleen esimerkiksi runossa ”Sotavanhus” on seuraavanlaisia säkeitä (suom. O. Manninen):

> Mut palveltiinpa Herraa
> siell' äijän mielestä,
> jos kirkossa ei juuri,
> niin kirkon vieressä;
> näät harjult' alas rantaan
> tuoss' urhot Suomenmaan
> ne maata, ruhtinasta
> nyt puolsi parhaillaan.
>
> Seitsemästoista päivä
> ol' elokuuta tää,
> ja juhlapyhäks urho
> sen katsoi harmaapää.
> Tuoll' liehui Suomen lippu,
> sen luo, juur' aljettuun
> hän aikoi Adlercreutzin
> jumalanpalveluun.

Juuri sitä lottatyötä, jota lotat tekivät 1920–1940-lukujen Suomessa voidaan pitää *kokonaisuudessaan* jumalanpalveluna, kuten jäljempänä käy ilmi. Lisäksi voidaan jo tässä yhteydessä mainita, että uskonto on aina kuulunut (kommunistisia armeijoita lukuun ottamatta) maanpuolustustoimintaan. Suomessakin, esimerkiksi jo heti itsenäisyyden alussa vahvistetussa sotilasvalan kaavassa, vala vannottiin *Jumalan kautta*.

Koska vapaussodassa naisilla ei ollut mitään erityistä ”ohjelmaa”, uskonnon rooleja (valkoisten) naisten ajatusmaailmassa on tietenkin vaikea erottaa. Sama koskee luonnollisesti miehiä. Vapaussodan sankaripatsaista voidaan kuitenkin löytää monin paikoin sanat *usko*

(merkityksessä *uskonto*) ja *Jumala*. Kun lottatoiminta alkoi saada järjestyneempää muotoa, uskonto (sekä *pyhyyden* korostus) otettiin joka tapauksessa ohjelmaan mukaan. Esimerkiksi Latva-Äijönkin esittelemät (s. 327) Turun ponnet ja niin sanotut Kultaiset säännöt sisälsivät seuraavanlaiset kehotukset *kaikkein ensimmäisinä*:

Pidä lottakutsumuksesi pyhänä (Turun ponnet).

Pelkää Jumalaa, rakasta maatasi ja kunnioita Lotta-työtäsi yli kaiken (Kultaiset säännöt).

Turun ponsissa esiin otettu *kutsumus* voidaan helposti liittää luterilaiseen ajatteluun (ja edelleen ajatteluun *kutsumustyöstä jumalanpalveluna*), jota jäljempänä esitellään. Mutta merkille pantava piirre oli – alusta alkaen – myös se, että juuri tähän työhön eli lottatyöhön liitettiin sellaiset käsitteet kuin pyhyys ja Jumala. Juuri lottatoiminta tarjosikin naisille mahdollisuuksia *pyhyyden kokemiseen* – aivan toisella tavalla kuin esimerkiksi marttatoiminta – mihin (ilmiöön) jäljempänä tässä työssä palataan.

Lotat muissa maissa, kansainvälinen (tutkimus)näkökulma sekä käsillä olevan työn lähtökohta

Suomen lottatoiminnan erikoispiirteen muodostaa nimenomaan uskonto, toisin sanoen sen monitasoinen ja -muotoinen rooli sen (henkisessä) olemuksessa. Suomalaisen lottatoiminnan tutkimisen kannalta lähin vertauskohta voidaan löytää Ruotsista; Ruotsiin perustettiin jo 1920-luvun alkupuoliskolla – Suomen esimerkin innoittamana – lottatyyppistä toimintaa, jolle sittemmin pyydettiin Suomesta lupa saada käyttää samaa (lotta-)nimeä. Ruotsissa, jossa toiminta jatkuu edelleen, lottatoiminta oli maailmansotien välisenä aikana hengeltään osin samansuuntaista kuin Suomessa. Työn tunnuslauseena ei Ruotsissa kuitenkaan käytetty ”pyhää kolmiyhteyttä” uskonto – koti – isänmaa, vaan ruotsalaiset lotat ilmoittivat sitoutuneensa suojele-

maan *ruotsalaista kulttuuriperintöä*, jonka *tärkeimmäksi osaksi* uskonto kuitenkin (kielen ohella) nähtiin ja esitettiin.

Suomalaista lottatoimintaa voitaisiin eritellen vertailla ruotsalaiseen. Tämä vaatisi kuitenkin kokonaan oman tutkimuksensa. Samoin on laita toisen naapurimaan eli Viron lottien suhteen. Viroonkin toiminta kopioitiin pitkälti Suomesta 1920-luvun jälkipuoliskolla mutta heimokansan lottatoiminta (joka herätettiin 1990-luvulla uudelleen henkiin) näyttää *sisäiseltä hengeltään* olleen paljon kauempana suomalaisesta lottatoiminnasta kuin ruotsalainen lottatoiminta. Mitä nimenomaan uskontoon tulee, Virossa ei käytetty tunnuksena kolmikkoa ”uskonto – koti – isänmaa”, vaan uskonnon tilalla oli virolaisten lottien ohjelmassa *altruismi*. (Kaksi muuta sikäläistä ”perusarvoa” olivat *demokraattisuus* ja *kansallismielisyys*.)

Muissa Euroopan maissa ei tiettävästi ollut mitään lottatoiminnan tapaistakaan. Esimerkiksi Saksassa ei ollut lottatoimintaa; kansallissosialistiset naisjärjestöt vastasivat Fanni Luukkosen mielestä (kotitalousneuvontoineen) lähinnä suomalaista marttajärjestöä, kun taas lottiin vertautuivat lähinnä Wehrmachtin värväämät naiset – joskaan eivät oikein hekään. Isossa-Britanniassa puolestaan oli molempien maailmansotien aikana useita naisille tarkoitettuja vapaaehtoisen palvelemisen muotoja ja yhtymiä. Niitä ei ollut kuitenkaan tarkoitettu muuta kuin sota-aikaa varten, ja siksi ne purettiin heti sotien päättymisen jälkeen. Tästä syystä niissä ei myöskään ollut aatteellista kasvatusta eikä tulevaisuuten tähtäävää nuoristotyötä eikä siihen liittyviä kasvatuksellisia ihanteita.

Suomen lottatoiminnan erikoisuus olikin juuri sen kasvatustarkoituksessa ja -tavoitteissa (joka oli ideana pitkälti perua martoilta). Tarkoitus oli lottatoiminnan kautta – joka haluttiin levittää mahdollisimman laajalle koko maahan – kasvattaa kansaa ”oikeaan” (uskonnollis-isänmaalliseen) henkeen ja tähän liittyneeseen sivistykseen ja siveellisyyteen, minkä piti tapahtua kotien (äitien) kautta. Tämä oli järjestön kauaskantoisin tavoite, jonka palvelemiseen naiset saatiin suurin joukoin mukaan tarjoamalla heille käytännön (maanpuolustus)toimintaa.

Väheksymättä lottien sotien aikana tekemää konkreettista työtä

voidaan siis väittää, että järjestön koko tarkoitus oli lopulta aatteellinen (ja samalla osin piiloinen); naisten tehtävänä oli kasvattaa kotien kautta kansakunta ”oikeanlaiseen” (kristillis-isänmaalliseen) ajattelutapaan, jota tarvittiin kansakunnan elämän pohjaksi *niin sodan kuin rauhankin* ajaksi. Tarjoamalla naisille *käytännön toimintaa* Lotta Svärd sai mahdollisimman suuret määrät naisia piiriinsä. Ja vaikka kyse oli näkyvimmillään tietenkin konkreettisesta maanpuolustusta tukeneesta työstä, tämän työn yhteyteen liitettiin aatteellisia tarkoitusperiä ja aatteellista kasvatusta – aivan kuten esimerkiksi vapaapalokunnissa oli aikanaan tehty. Miksi? Koska tarkoituksena oli huolehtia myös siitä, millainen kallein uhrein lunastettu isänmaa oli – ja tulisi vastaisuudessa olemaan – *sisäiseltä olemukseltaan*.

Lisäksi voidaan väittää, että järjestön henkinen (moraalinen) vaikutus oli myös itse sodankäynnin kannalta (jota varten järjestö muodollisesti oli olemassa) ehkä jopa tärkeämpi kuin se, että lotat pitivät sotatoimialueella kanttiineita tai avustivat – heikolla koulutuksellaan – sotasairaanhoidossa tai esimerkiksi ilmavalvonnassa. Armeijan joukkojen muonitus esimerkiksi ei tapahtunut ensi sijassa lottien toimesta, niin kuin yleensä ehkä luullaan. Liioin sotasairaaloissa lottia ei (SPR:n taholta) pidetty – muutamia erityisen kriittisiä aikoja lukuun ottamatta – kovinkaan tarpeellisena ”lisätyövoimana”. Sotasairaaloissa – kuten muuallakin – lotat vaikuttivat ennen muuta *olemassaolollaan*, toisin sanoen näyttämällä myös kansakunnan naisten seisseen yhteisessä puolustusrintamassa, millä oli suuri vaikutus henkiseen kestokykyyn ja henkiseen maanpuolustukseen. Mitä lottien tekemään käytännön työhön tulee, todennäköisesti suurimpaan tarpeeseen lottien työ tuli sota-aikana sosiaalisen huoltotyön alueella, johon ei ollut riittävästi varauduttu ja jossa oli selkeä aukko. Siten ehkä *korvaamattomimman* konkreettisen avun lotat saattoivat antaa avustaessaan siirtoväkeä, invalideja, inkeriläisiä ja esimerkiksi Ruotsiin siirrettyjä sotalapsia.

Tällaista työtä teki muualla Euroopassa lähinnä Punainen Risti (kussakin maassa erikseen) sekä erilaisten uskonnollisten yhteisöjen edustajat. Lottien työtä voitaisiin kansainvälisesti vertaillen peilata näihin ryhmiin, joita on erikseen tutkittu eri maissa.

Lottien tutkimisen suhteuttaminen muualla tehtyyn tutkimukseen on kuitenkin vaikeaa monestakin syystä: ensinnäkään, kuten edellä jo todettiin, muualla ei ollut (ehkä Ruotsia lukuun ottamatta) Suomen lottiin (täysin) verrattavaa toimintaa, ja mikäli muissa maissa tehtyä vastaavaa työtä halutaan tutkia suomalaista lottatoimintaa silmällä pitäen, huomioon olisi otettava eri maissa tehdyt tutkimukset, jotka kohdistuvat ja hajoavat hyvin laajalle alueelle: eri maiden armeijoiden palveluksessa olleiden naisten työ, Punaisen Ristin työ, uskonnollisten (nais)yhtymien sota-aikana tekemä työ, muiden vapaaehtoisten työntekijöiden (ja vapaaehtoisjärjestöjen) tekemä työ sekä nuorisojärjestöjen (kuten partion) tekemä työ.

Tieteenaloista puolestaan tulisi huomioida ainakin teologia, uskontotiede, sotahistoria, poliittinen historia, sosiaalihistoria, valtiooppi, naistutkimus, kulttuurintutkimus (alalajeineen), sosiaalipsykologia, sosiologia ja esimerkiksi psykohistoria. Kaikissa näissä ja niiden saavuttamissa tuloksissa – sekä Suomessa että ulkomailla – sivutaan lottiakin koskevia kysymyksiä, joskus hyvinkin läheltä, mutta lottien sijoittaminen vain yhden tieteenalan tutkimusdiskurssin piiriin ei riitä eikä siten tee tutkimuskohteelle oikeutta. Tästä syystä Lotta Svärdin sijoittaminen kansainväliseen tutkimuskeskusteluun on hyvin vaikeaa – ellei jopa mahdotonta.

Lotta Svärd on kaiken kaikkiaan tutkimuskohteena hyvin poikkitieteellinen ilmiö, mikä varmasti on myöskin vaikuttanut siihen, että sitä ei ole erityisemmin tutkittu; kun pintatason työ- ja toimintakuvauksista siirrytään niiden taustalla ja takana oleviin kysymyksiin, tarvitaan useamman kuin yhden tieteenalan tietoja ja tutkimusmenetelmiä. Lisäksi kutakin haaraa ja rönsyä olisi mahdollista seurata hyvinkin pitkälle.

Käsillä olevassa työssä keskitytään ennen muuta uskonto-näkökulmaan ja lottien ideologiaa ja (aatteellista) olemusta tarkastellaan ennen muuta *pyhyys*-elementin ja varsinkin katolisen nunnalaitoksen lävitse. Työ on jatkoa vuonna 1999 ilmestyneelle teokselleni *Lotta Svärd – uskonto ja isänmaa*. Kuten työstä (ja sen runsaista alaluvuista ja -viitteistä) ilmenee, lottien tutkimista voitaisiin jatkaa hyvin moneen suuntaan ja monella menetelmällä. Tämä työ pyrkii avaamaan näitä suuntia ja menetelmiä.

I LUTERILAISTA, KATOLISTA JA KANSALLISTA

Eräs keskeisimpiä ja samalla mielenkiintoisimpia kysymyksiä Lotta Svärdin olemuksessa on sen suhde uskontoon: järjestöä voidaan tarkastella sekä uskonnollisena että ”maallisena” järjestönä. Miten tämä on mahdollista?

Sama kysymys voidaan esittää myös toisin: miten on mahdollista, että Lotta Svärd -järjestöllä ”ei ollut varsinaista uskonnollista toimintaa” – samalla kun ”koko järjestön toiminta lepäsi uskonnollisella pohjalla”?[1]

Seuraavassa esitellään Lotta Svärdin kytköksiä kansalliseen, katoliseen ja luterilaiseen – edellä esitettyjä kysymyksiä silmällä pitäen.

Luterilaisuus

Lutherin ajatukset, joita esiteltiin ja opiskeltiin paitsi kodeissa myös kouluissa (ennen muuta Lutherin Postillan ja Vähän katekismuksen[2] kautta) ja jotka sittemmin yhdistyivät Suomessakin 1800-luvulla levinneeseen (hegeliläiseen) nationalismiin, olivat aikanaan olleet vallankumouksellisia katoliseen ajatteluun nähden. Lutherin ajattelussa keskeistä oli muun muassa maallisen (kutsumus)työn pyhittäminen sekä niin sanottu yleinen pappeus, mikä tarkoitti sitä, että varsinaista rajaa maallisen ja hengellisen välille ei voitu vetää. Tähän **kehikkoon** istutettiin 1800-luvulta alkaen ”runebergiläis-topeliaaninen” isänmaallisuus ja siitä kummunnut (isän)maallinen työ, mihin ilmiöön palataan jäljempänä.

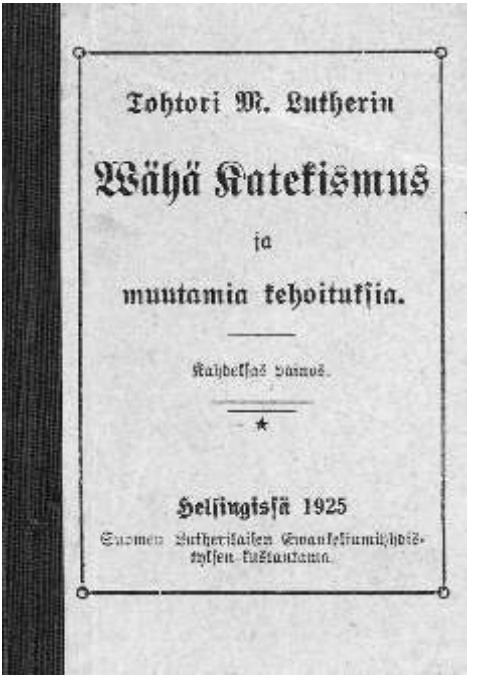
Tohtori M. Lutherin

Wähä Katekismus

ja

muutamia kehoituksia.

Kahdeksas painos.

Helsingissä 1925

Suomen Lutherilaisen Evankelisumisyhdistyksen kustantama.

Lutherin Vähä Katekismus vuodelta 1925. Luterilaisuus muodosti yhdessä hegeliläis-snellmanilaisuuden ja runebergiläis-topeliaanisuuden kanssa lotta-aatteen kulmakiven. Kirkon lisäksi myös koululaitos ohjasi ja opetti kristillis-siveelliseen maailmankuvaan ja maailmankatsomukseen. Edelleen ns. vapaa sivistystyö ja monet nais(asia)yhdistykset ohjasivat samaan.

Jaakko Elenius kirjoittaa Lutherin työ- ja kutsumusetiikasta:

> Elämä ja työnteko kutsumuksessa merkitsee luopumista, kieltäytymistä ja vaivaa. Omalla asialla ei voi eikä ole lupa olla; on oltava aina lähimmäisen asialla ja täytettävä heidän pyyntönsä. Tästä näkökulmasta katsottuna myös Luther siirsi askeettisen ihanteen keskelle arkielämää ja teki kaikista kristityistä munkkeja ja nunnia.[3]

Lutherin merkityksestä taas kirjoittaa tunnettu kulttuurihistorioitsija Egon Friedell:

> Jos tahtoo koettaa jossakin määrin ymmärtää Lutherin persoonallisuutta – ja tämä on kahdennenkymmenennen vuosisadan ihmisille vaikeampaa, kuin he yleensä otaksuvat – niin kai lähinnä täytyy lähteä siitä tosiasiasta, että hän oli ilmetty siirtymäkauden ihminen, jossa vanhaa ja uutta oli toisiinsa sekoittuneena peräti merkillisellä tavalla.

Uskonnollisissa asioissa ”vallankumouksellinen” Luther oli maallisissa kysymyksissä konservatiivinen *esivallan suojelija* ja *puolustaja*: ”– – hän oli yleensä järjestysfanaatikko, alati ’esivallan’ puolella ja kaikissa yhteiskunnallisissa ja valtiollisissa kysymyksissä keskiaikaisen sidonnaisuuden kannattaja.”

Lisäksi hän oli – kuten tunnettua – munkki, joka nai karanneen nunnan. Munkkien vaikutus on ollut Euroopan (kulttuuri)historiassa paljon laajempi – sodankäyntiä myöten – kuin mitä protestanttisessa maailmassa yleensä ajatellaan. Egon Friedellin mukaan Luther oli eräs ”suurista munkeista”: ”Hän on sanalla sanoen viimeinen suuri munkki, minkä Eurooppa on nähnyt – –.”

Lutherin suurin ja mullistavin ajatus oli se, että arkipäiväinen työkin – ja juuri se – oli mahdollista nähdä jumalanpalvelukseksi jo itsessään:

> Ja kolmanneksi hän on sillä, että hän selitti arkipäivän koko profaanin elämän eräänlaiseksi jumalanpalvelukseksi, tuonut uskontoon aivan uuden *maailmallisen* elementin. Toteamalla, että ihminen voi kaikkialla ja joka hetki, joka säädyssä ja ammatissa, virassa ja toimessa olla Jumalalle otollinen, Luther on suorittanut eräänlaisen työn pyhäksijulistuksen: suunnattoman laajakantoisen teon – – .[4]

Kuten tästä kaikesta jo huomataan, luterilaisuuden keskeiset piirteet sopivat paremmin kuin hyvin 1900-luvun suomalaiseen lottatyöhön ja Lotta Svärdin yleiseen olemukseen – täysin riippumatta siitä, paljonko uskontoa (pintatasolla) järjestön toiminnassa oli tai ilmeni. Keskeisistä piirteistä – jotka tekivät lotista eräänlaisia luterilaisia nunnia – voidaan mainita ainakin seuraavat:

* esivaltauskollisuus eli uskollisuus maalliselle esivallalle; Lotta Svärdin jäseneksi pääsi *lailliselle esivallalle uskollinen*, hyvämaineinen Suomen nainen, jolla oli kaksi suosittelijaa.

Esivalta voidaan liittää – ja liitettiin – myös isänmaallisuuteen (vaikka kyseessä ovatkin hieman eri asiat; esivalta liittyy enemmänkin valtioon ja sen lakien kunnioitukseen, kun taas isänmaassa on enem-

mänkin kyse tunteesta, ”sydämen” asiasta). Eräs veteraani kirjoittaa: ”Kansalaisia neuvotaan olemaan uskollisia ja kuuliaisia lailliselle esivallalle. Sitä edellyttää isänmaanrakkaus ja kiintymys omaan kansaan. – – Uskollisuuden hyveen toteuttajille kuuluu Vapahtajamme lupaus: ’Hyvä on, sinä hyvä ja uskollinen palvelija. Vähässä sinä olet ollut uskollinen, minä panen sinut paljon haltijaksi. Mene Herrasi iloon.’ (Matt. 25:21).”[5]

Lutheria tutkineen Jaakko Eleniuksen mukaan ”kaikki luodut”, erityisesti vanhemmat ja ”vanhempien vallasta perimmäisen legitimiteettinsä saavat toiset esivallat” ovat ”Jumalan käsiä ja aseita, joiden välityksellä hän antaa meille kaiken hyvänsä”. Kirkkopostillassaan Luther puhuu kutsumusvirkoja hoitavista ihmisistä kanavina ja johtoina, ”joita pitkin Jumalan rakkaus jatkuvana virtana välittyy maailmaan ja toisille ihmisille”.[6]

* maallisenkin työn, erityisesti kutsumustyön, pyhitettyys (pyhänä pitäminen). Jaakko Gummerus kirjoitti 1933 ”Työstä jumalanpalveluksena”:

> – – yksinkertainen, uskollinen kutsumustyö on Jumalalle otollisempi kuin munkkilaisuus. Ja tämä ajatushan se – – oli, jonka Luther on saattanut voimaan evankeelisessa kirkossa.
>
> Rukoile ja tee työtä! ’Hyvin rukoiltu on puoleksi tehty’, sanoi Luther, ja se sana on syvästi tosi, sillä siinä tulee työntekomme oikealle pohjalle ja syntyy se oikea työn ilo, joka tekee työmme jumalanpalvelukseksi, rakkauden osoitukseksi lähimmäistä kohtaan ja siunaukseksi meille itsellemme.[7]

Vapaaehtoinen lottatyö oli tällaista kutsumustyötä jos mikä. Kutsumusajatusta vahvisti vielä lupauksen antaminen kirkossa ja papille: ”Lottalupausta antaessasi sinut täytti pyhä tunne, sinut ikään kuin vihittiin kutsumukseesi.” Kutsumuksen käsite oli hyvin keskeinen Lutherilla. Jaakko Eleniuksen mukaan Luther katsoi, että työnteko Jumalan luomassa virassa, ”johon hän itse on kutsunut ja asettanut yksilön”, on arvokasta ja *pyhää* toimintaa. Kirjoituksessaan ”Sotilaan autuaasta säädystä” (1526) Luther neuvoo, että yksityinen ihminen,

joka tekee työtänsä jossakin Jumalan luomassa säädyssä, ”ei saa vähimmässäkään määrin epäillä olevansa työnsä takia kelvoton Jumalan edessä”.[8]

Luterilaisen opin mukaan Jumala luo elämää ja pitää elämää yllä maallisen regimentin välityksellä. Maallinen regimentti koostuu erilaisista Jumalan luomista viroista tai säädyistä. Virat voivat olla *biologisia* äidin, isän, lapsen virkoja tai *sosiaalisia* ruhtinaan, tuomarin, talonpojan tai esimerkiksi käsityöläisen tehtäviä. Virat tai säädyt ovat annettuja struktuureja, jotka yhdessä takaavat yhteisen hyvän saavuttamisen yhteisössä. ”Kaikkien säätyjen tarkoitus on toistensa palveleminen.”[9]

Luther menee (maallisten) virkojen ylistämisessä kuitenkin vieläkin pidemmälle. Hänen mukaansa virat – eivät ensi kädessä niissä olevat ihmiset – ovat ”Jumalan välineitä jatkuvassa luomistyössä”. Hän sanoo virkaa jopa ”maan päällä toimivaksi Jumalaksi”. Siten esimerkiksi ”kalastajat, talonpojat, isät ja äidit vievät kutsumusviroissaan Jumalan tarkoittamia lahjoja perille riippumatta siitä, tekevätkö he arkisen työnsä palvelumielessä ja rakkaudessa”.[10]

Nimenomaan ”palvelumielessä ja rakkaudessa” kehotettiin lottia tekemään omaa kutsumustyötään, vaikka Lutherin mielestä kutsumusvirka oli siis Jumalan tahdon toteutusta jo ilman niitäkin. Lisäksi lotille korostettiin työn kristillistä pohjaa ja luonnetta, joka avautuu juuri edellä kuvatun luterilaisuuden kautta jumalanpalvelukseksi jo itsessään, vaikka kaikki lotat eivät sitä sellaiseksi olisi mieltäneetkään. Vaikka lottien välillä oli eroja suhteessa järjestön sisäisiin arvoihin, kuten äitiyteen, siveellisyyteen ja uskontoon, on riittävästi esimerkkejä siitä, että ainakin osa lotista suhtautui työhönsä järjestön uskonnollishenkisen peruslinjan mukaisesti: ”Lotat kuuntelevat mielellään lotta-asioita, hiljentyvät hartaina Jumalan sanan ääreen iltahartauksissa. Oikeata lottamieltä tapaa paljon, joskin väsyneitäkin on joukossa.” ”Lauloimme maakuntalauluja ja joimme korviketta. Rukouksen jälkeen yhdyimme kaikki kiitosvirteen ’Soi kunniaksi Luojan...’”[11]

Työtä tekeviä lottia. Protestanttinen ajattelu (maallisen) työn korkeasta arvosta ja työn pyhyydestä oli lottaideologiassa – kuten suomalaisessa kulttuurissa yleensäkin – keskeistä. Samalla naiselle varattu kutsumus kodin piirissä tapahtuvasta palvelutyöstä voitiin ulottaa oman kodin seinien ulkopuolellekin, ns. laajennetun kodin eli isänmaan palvelutyöksi. Kuvat teoksesta *Lotta-Svärd 1939–1940. Kuvia ja kuvauksia Suomen sodasta* (1941).

* maailmansisäinen askeesi: isänmaa ”luostarina”. Suomi oli köyhä jo muutoinkin, mutta sota-aikana köyhyys ja askeesi korostuivat vielä lisää. Eräiden lottien mielestä ulkoisella köyhyydellä ja askeesilla oli kuitenkin myös hyvät puolensa: ”Kaikella on tarkoituksensa, sodalla ja puutteellakin. – – Huonot ajat, kunhan ne vain jotenkuten hengissä ja terveinä selviää, ovat vain hyväksi.”[12]

* maailmansisäinen mystiikka: Jumalan luomistyön ilmitulo esimerkiksi luonnossa. ”Huomaa luonnon kauneudessa Luojan suuruus!” kuului pikkulottien kolmas ”käsky”. Suomessa – luterilaisessa kansallisvaltiossa – mystiikka(a) saatettiin ja voitiin hakea *luonnosta*. Kansallisvaltion luostarinomaisuudessa onkin nimenomaan *luonnolla* keskeinen sija ja tehtävä. Suomi-ympäristö loi mystis-uskonnollisen ilmapiirin ja ympäristön, jossa kristillis-siveelliset lotatkin saattoivat työskennellä, ilman että olisi mitenkään rikottu kristinuskon siveyslakeja ja/tai luterilaista uskonoppia. Luontomystiikkaan palataan vielä jäljempänä.

Uskonnon muodollinen asema Lotta Svärd -järjestössä

Luterilaisuus ja hegeliläis-snellmanilainen kansallisuusoppi muodostivat perustavaa laatua olleen ideologisen pohjakudoksen suomalaisen[13] Lotta Svärdin perusolemukselle ja niille ihanteille,[14] joille järjestö *kansallismielisten* – mutta maailmankatsomukselliselta pohjaltaan *kristillis-siveellisten* – naisten toimesta rakennettiin.

Lottien kansallismielisyyttä ei tarvinne erikseen todistella. Sen sijaan uskonnon suhteen on ollut enemmän ristiriitaisia näkemyksiä. Tässä työssä ei tutkita yksittäisten lottien uskonnollisia kokemuksia sinänsä (vaikka niistäkin olisi paljon esimerkkejä) vaan lähdetään järjestön virallisesta linjasta, joka kirjattiin esimerkiksi lottien Koulutusohjelmistoon seuraavasti:

> – – meidän on ensinnäkin lopetettava puhe lottamoraalista ja lotan ’siviilimoraalista’. – – Moraalisuus ei ole mitään sellaista, mikä pue-

> taan kuin 'formu' ylle. – – Jumalan sanasta löydämme 'jalkaimme soihdun, valon polullemme'. Ne ovat: ehdoton rehellisyys ajatuksissa, sanoissa ja töissä, ehdoton rakkaus Jumalaa, lähimmäistä ja itseämme kohtaan.[15]

Ja vaikka järjestön piirissä myönnettiin jo 1920-luvulla, että aika rupesi olemaan ”uskonnosta vieraantuvaa aikaa”, ”uskonnon perustotuudet” katsottiin järjestön maailmankatsomuksen peruskiveksi. Vaikka tiedettiin, että kaikki lotat, varsinkaan nuoremmat, eivät olleet uskonnosta erityisen kiinnostuneita, Lotta Svärd -lehdessä todettiin esimerkiksi vielä vuonna 1944 lottajohtajalle asetetuista vaatimuksista muun muassa, että”olisi hyvä, jos lottajohtaja olisi – – uskonnollisen hengen läpitunkema”.[16]

Uskonnollinen metaforiikka näkyi järjestössä myös lakkauttamisen hetkellä; esimerkiksi Paiholan paikallisosastossa lotat kutsuttiin ”viimeiselle yhteiselle aterialle”. Muutamilla paikkakunnilla puolestaan lotat pukeutuivat mustiin ja menivät ehtoollisjumalanpalvelukseen. Järjestön lakkauttamisen hetkelläkin turvattiin siis Jumalaan, kuten lottien sotien jälkeisiä vaiheita tutkinut Tiina Kinnunen työssään kuvaa. Esimerkiksi Turun lottia kehotettiin lukemaan Jesajan kirjan lukua 58, jakeita 6–12. Niissä korostetaan Jumalan johdatusta keskellä pimeyttä: ”ja sinä olet oleva niin kuin runsaasti kasteltu puutarha, niin kuin lähde, josta vesi ei koskaan puutu”. Jakeissa viitataan myös jälleenrakennukseen: ”Sinun jälkeläisesi rakentavat jälleen ikivanhat rauniot, sinä kohotat perusmuurit, muinaisten polvien laskelmat.”[17]

Uskonto mainittiin niin lottalupauksessa, Kultaisissa Sanoissa (= lottien huoneentaulussa) kuin säännöissäkin *ensimmäisenä arvona* aina järjestön lakkauttamiseen syksyllä 1944 asti. Marraskuun alussa 1944 laadittiin kaikessa kiireessä uudet säännöt professori Veli Merikosken avustuksella. Syksyllä 1944, suojeluskuntien tultua lakkautetuiksi, oli järjestön toiminnan siihenastinen tarkoitus, suojeluskuntien tukeminen, lakannut olemasta, mutta työtä ajateltiin voitavan jatkaa ilman suojeluskuntiakin ja kuten Koskimiehet toteavat, ”uskonnollis-isänmaallinen henki oli joka tapauksessa säilytettävä”. Siten uusiin sääntöihin kirjattiin tärkein pykälä (§ 3) kuulumaan seuraavasti:

> Järjestön tarkoituksena on olla toimintaa yhdenmukaistavana yhdyssiteenä niiden Suomen naisten kesken, jotka haluavat järjestön puitteissa toimien vapaaehtoisin työsuorituksin sekä taloudellisesti tukien antaa apua uskontoa, kotia ja isänmaata suojaavien yleishyödyllisten tai hyväntekeväisten tehtävien toteuttamiseen sekä terveydellisten vaarojen torjumiseen ja sosiaalisten olojen parantamiseen yleensä. Tarkoitustensa toteuttamiseksi järjestö toimii kansan siveellisen kunnon kohottamiseksi ja valmentaa jäsenkuntansa järjestön itselleen omaksumia tehtäviä suorittamaan erilaisten kurssien ja esitelmätilaisuuksien avulla. Järjestö voi myös toimeenpanna asianomaisella luvalla arpajaisia ja varainkeräyksiä.[18]

”Palvella Jumalaa äiteinä, tyttärinä ja palvelijattarina”

Tarkasteltiinpa Lotta Svärdiä uskonnollisena, uskonnollis-isänmaallisena tai isänmaallisena järjestönä – kaikki näkökulmat ovat mahdollisia –, lottien siveysopissa Jumalaa tuli joka tapauksessa pelätä ja rakastaa yli kaiken. Lotan ensimmäiset kehotukset tai ”käskyt” kuuluivat: ”Jumalan pelko olkoon elämäsi suurin voima!” (aikuiset lotat) sekä ”Rakasta Jumalaa yli kaiken!” (pikkulotat).

Kymmenen käskyä alkoivat vastaavasti sanoilla: ”Minä olen Herra sinun Jumalasi. Älä pidä muita jumalia.” Se, että Jumala nostettiin lottienkin ”kymmenessä käskyssä” ensimmäiseksi ei ole outoa; usko Jumalan olemassaoloon kuului sekä uskontoon että nationalistiseen oppiin. Mutta voidaan erikseen kysyä, miksi Jumalan yhteydessä esille nostettiin juuri *pelkääminen* ja miksi juuri *rakastaminen*? Miksi lottia ei kehotettu yksinomaan kunnioittamaan Jumalaa?

Tässäkin asiassa selityksiä on ainakin kaksi: taustalla on mahdollista nähdä toisaalta luterilainen kristinuskon selitys, joka löytyy tiivistettynä Vähästä Katekismuksesta, toisaalta raamatullinen oppi siitä, että Jumala *suojeli* jokaista, joka Häntä pelkäsi ja/tai rakasti. Viime mainittuun *suojan saamisen ideologiaan* palataan erikseen jäljempänä.

Luther aloittaa Vähässä katekismuksessaan jokaisen käskyn selityksen lauseella ”meidän tulee niin pelätä ja rakastaa Jumalaa, että...”. Ensimmäisen käskyn selitys on ainoa poikkeus. Siinäkin tosin ke-

hotetaan Jumalan pelkäämiseen ja rakastamiseen – mutta myös Häneen **turvautumiseensa** kaikessa: ”Meidän tulee yli kaiken pelätä ja rakastaa Jumalaa ja turvautua häneen.”[19]

Lotatkin halusivat turvautua Jumalaan.[20] Tämä ei ole siinä mielessä outoa, että Suomessa esimerkiksi varhainen naisasialiike 1800-luvun jälkipuoliskolla ja yleensä kaikki muutkin vuosisadan vaihteen molemmin puolin perustetut porvarilliset naisyhtymät (joissa lottien tausta sekä suoraan että epäsuorasti on) olivat vahvasti kristillismielisiä ja -painotteisia, kuten suomalaisen naishistorian pioneeri Maija Rajainen on jo aikanaan todennut. (Nykyinen feministinen naistutkimus ei mielellään tuo tätä esiin, vaan se korostaa kirkon ja uskonnon ”naisvihamielisyyttä” – tai ainakin niiden pyrkimystä naisten ”alistamiseen”.)

Ruotsalainen tutkija Inger Hammar on ottanut käyttöön käsitteen ”uskontosokeus”. Kun historiantutkimusta aiemmin kritisoitiin ”naissokeudesta”, ts. naisten sivuuttamisesta historiantutkimuksessa ja sen esityksissä, Hammar otti esiin sen, että uskonto on aivan samalla tavalla jäänyt ”varjoon” ja piiloon, kuten naiset aiemmin. Uskonto on jo itsessään jotakin sellaista, joka ei näy ja jota ei voida ”todentaa” samalla tavalla kuin ns. kovia faktoja, mutta joka siitä huolimatta on voinut ja on ollut olemassa – ja edelleen ihmisten elämään ja maailmankatsomukseen vahvasti vaikuttamassa.

Tähän liittyen erikseen painotettakoon sitä, että sillä lottien uskonnollisuudella, jota tässä tutkitaan, ei ensisijaisesti tarkoiteta sitä, että liikkeen historiasta löytyisi erikseen uskontoa painottavia (ilmiasuisia) tapahtuma- tai muita vastaavia kuvauksia – joita kyllä niitäkin on runsaasti löydettävissä –,[21] vaan sitä, että liike nojasi nimenomaan sille *kulttuuriselle pohjalle ja traditiolle*, joka Suomessa tuolloin vielä vallitsi (ainakin maaseudulla) ja joka oli vahvasti kristillinen.

Voidaan jopa väittää, että uskonto oli pikemmin *itsestäänselvyys* kuin mikään *erikseen mainittava* asia, vaikka se Lotta Svärdin sääntöihin nostettiinkin myös eksplisiittisesti esiin – ensin (1921) pykälään 11, jossa säädettiin lottalupauksen sanamuodosta, ja sitten (1925) pykälään 3, jossa kerrottiin koko järjestön toiminnan tarkoitus (avustaa suojeluskuntaa sen suojatessa ”uskontoa, kotia ja isänmaata”).

Kuten Pirjo Markkola ansiokkaassa tutkimuksessaan *Synti ja siveys – Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920* on todennut, kristillisellä maailmankuvalla oli ideologinen hegemonia ainakin 1800-luvun jälkimmäiselle puoliskolle asti. Tästä johtuu osin (mutta vain osin) myös se, että myös varhaiset naisasianaiset ”pyrkivät yhdistämään tai ainakin suhteuttamaan toimintansa kristilliseen elämänkatsomukseen”. ”Myös ne, jotka protestoivat kristillisiä ajatusrakenteita vastaan, joutuivat suhteuttamaan omat ajatuksensa niihin.”[22]

Arvokehikko, varsinkin maaseudun naisten[23] elämässä oli vielä maailmansotien välisenä aikanakin vahvasti kristillinen, mikä ei tietenkään tarkoita sitä, että jokaisen yksittäisen ihmisen henkilökohtainen usko olisi ollut yhtä vahva tai edes samanlainen. Kristillinen maailmankuva ja sille pohjannut asioiden ”järjestys” oli kuitenkin edelleen voimissaan – ja saanut jopa uutta pontta ja käyttövoimaa vuoden 1918 tapahtumista –, vaikka tilanne olikin (varsinkin kaupungeissa) muuttumassa, kuten Fanni Luukkonen asian 1920-luvulla totesi:

> Meidän aikamme on uskonnosta vieraantuvaa aikaa. Vieraantumista on sekä ylhäällä että alhaalla, sekä oikealla että vasemmalla. Eikö siis liikkeellä, joka tahtoo säilyttää *kunnioittavan mielen uskonnon perustotuuksia* ja isiemme kirkkoa kohtaan, ole tässäkin mielessä *yhdistävä* vaikutuksensa? Ja sitä ehkä suuremmassa määrässä kuin mitä ulkopuolelta nähdä voidaan: Siinä on *iäisyysikävää*, siinä on *pyhityskaipuuta*, että lotat juhlapäiviensä syvimmät ja antavimmat hetket elävät pyhäkköjen hiljaisuudessa, kuten täälläkin Viipurissa elettiin.[24]

Mitä sitten olivat ”uskonnon perustotuudet” – erityisesti naisten osalta tarkasteltuina? Kuten Pirjo Markkola on todennut, naisten kutsumus toteutui luterilaisen opin mukaan kodin (”taloussäädyn”) piirissä: ”Luterilaisessa teologiassa kutsumuksen käsite liittyi jokapäiväiseen elämään ja sitä sovellettiin jokaiseen riippumatta iästä, sukupuolesta ja yhteiskunnallisesta asemasta. Naisten kutsumus oli palvella Jumalaa äiteinä, tyttärinä ja palvelijattarina taloussäädyssä [= kotona].”[25]

Kodin piiriin ”suljetun” naisen kutsumustyön piiri ja toteuttamisala laajeni huomattavasti juuri Lotta Svärdin ja sen nationalistisen ideologian kautta ja avulla. Miten? Nationalistisessa ajattelussa *isänmaa nähtiin suurena, laajennettuna kotina, johon siis luterilaisen opin mukaista naisen kutsumusta voitiin myös soveltaa*. Luterilaista oppia ja kristinuskon tulkintaa loukkaamatta (Luukkosen mainitsemia ”uskonnon perustotuuksia” kunnioittaen) naiset saattoivat siis astua kotiensa ulkopuoliseenkin työhön, vaikka kyse oli edelleen pohjimmiltaan samasta eli *kodin palvelutyöstä*.

Lottien ”isänmaallisuudesta” (ja edelleen sen yhteensopivuudesta ns. naisten ”vapautukseen”) – suuntaan tai toiseen – jauhaneille tämä ei näy ollenkaan pistäneen silmään: juuri isänmaallisen Lotta Svärdin – ja nimenomaan sen[26] – kautta luterilaisten naisten kutsumustyö kodin palvelemisen muodossa laajeni omaa pientä kotia *suuremman kodin eli kansallisen kodin* palvelutyöksi.

Naiset haluttiin tässä hengessä ja tarkoituksessa ”vapauttaa” oman pienen kodin ulkopuoliseen työhön. Suurtakin kotia eli isänmaata tuli palvella kristillisessä tai ainakin kristillismielisessä hengessä. Tämä annettiin ymmärtää niin järjestön säännöissä, lottien huoneentaulussa (Kultaisissa Sanoissa) kuin lotilta kirkossa otetussa lupauksessakin, jonka sanamuodon mukaan lotat sitoutuivat avustamaan suojeluskuntaa sen suojatessa ”uskontoa, kotia ja isänmaata” (tässä järjestyksessä).

Ja vaikka aikuisissa lotissa (varsinkin nuorissa kaupunkilaislotissa) oli sellaisiakin, jotka todennäköisesti alkoivat irrottautua tästä periluterilaisesta ajattelumallista (haluten jopa nähdä itsensä miesten veroisiksi ”sankareiksi”), järjestö aikoi ennen muuta pikkulottatoiminnan kautta huolehtia siitä, että luterilaishenkinen kristillisyys olisi lujittunut ja pysynyt työn pohjana lottajärjestössä ja suomalaisessa yhteiskunnassa yleisemminkin. Eräs pikkulotta kirjoitti alkuvuodesta 1939 oman osastonsa työstä seuraavasti:

Tyttötyö oli hengeltään uskonnollisempaa kuin aikuisten lottien työ, sillä aikuisten katsottiin ikään kuin jo tehneen ”valintansa”. Lottien tyttötyön tarkoituksena oli opettaa kasvuiässä olevia Suomen tyttöjä rakastamaan uskontoa, kotia ja isänmaata. Mikäli lottajärjestö olisi jäänyt elämään ja sen kasvatustyö olisi saanut jatkua, seuraavasta lottapolvesta olisi todennäköisesti tullut paljon uskonnollisempi kuin edellisestä, ts. siitä, jonka nuoruus osui 1930–1940-luvuille. Alla kuva teoksesta *Lotta-Svärd 1939–1940. Kuvia ja kuvauksia Suomen sodasta*.

> ’Uskonto, koti, isänmaa’ -tunnuksen hengessä on osastomme näinä viitenä vuotena toiminut, ja sen pohjalla haluamme toimia edelleen! – Pikkulotat! Emmekö muista edelleen tuota tunnustamme! Emmekö yritä edelleen palvella uskontoa, kotia ja isänmaata parhaan kykymme mukaan! Voimamme ovat tosin pienet, mutta rukoillaan Jumalalta voimaa. – Olkaamme uskollisia tässä työssä![27]

Jumala ja suojelus

Lottia kehotettiin sekä Jumalan pelkoon että Jumalan rakastamiseen. Tämä on perusluterilainen piirre; kuten A. Oravala kirjoitti *Pikkulotta*-lehdessä 1/1939, ”’Meidän tulee yli kaiken peljätä ja rakastaa Jumalaa’. Näin on meitä opettanut Martti Luther, suuri opettajamme, ensimmäisen käskyn välityksellä.”[28]

Aikuisen lotan ensimmäinen ”käsky” kuului siis: ”Jumalan pelko olkoon elämäsi suurin voima!” Pikkulotan ensimmäinen käsky puolestaan kuului: ”Rakasta Jumalaa yli kaiken!”Voidaan kuitenkin kysyä, miksi vain ensimmäinen lottien ja pikkulottien käskyistä oli avoimen uskonnollinen? Eikö uskontoa olisi pitänyt ottaa esiin seuraavissakin käskyissä?

Kuten Martti Haavio toteaa väitöskirjassaan 1941, myös Raamatun Kymmenessä käskyssä oli **vain ensimmäisessä** suora viittaus Jumalaan (”Minä olen Herra sinun Jumalasi. Älä pidä muita jumalia!), minkä jälkeen seuranneet käskyt *perustuivat tähän ensimmäiseen – ja samalla tärkeimpään – käskyyn*. Haavio kirjoittaa: ”Yhdeksän seuraavaa käskyä sisältyy – – jo oikeastaan ensimmäiseen käskyyn, niinkuin Lutherkin alkaa kaikkien niiden selitykset ensimmäiseen käskyyn viittaavalla lauseella: Meidän tulee niin peljätä ja rakastaa Jumalaa, että...”[29]

Toisaalta Jumalalta saatiin *suojelusta*[30] – kun häntä *pelättiin* ja/tai *rakastettiin*:

* Herra mielistyy niihin, jotka häntä pelkäävät, jotka panevat toivonsa hänen armoonsa.

Kultaisia Sanoja oli kahdet – aikuisille lotille ja pikkulotille. Ainoa täsmälleen sama kehotus/käsky niissä oli viides, jossa kehotettiin olemaan hyvä. Hyvyys liittyi ja liittyy uskontoon ja erilaisiin jumalakäsityksiin yleismaailmallisesti. Varsinkin pikkulottia kehotettiin ja opetettiin Jumalan hyvyyden tuntemiseen. Ranskan kielessä, joka kuvastaa osaltaan maan pitkää katolista historiaa, on lukuisia luostareihin ja luostarielämään viittaavia sanoja ja sanontoja. Eräs nunnaa tarkoittava on sanapari "une bonne soeur" – sananmukaisesti käännettynä: "hyvä sisar".

PIKKULOTTAIN
„KULTAISET SANAT"

1 Rakasta Jumalaa yli kaiken.

2 Rakasta sekä päivele kotiasi ja isänmaatasi.

3 Huomaa luonnon kauneudessaan Luojan suuruus.

4 Kunnioita mestariä ja usko tulevaisuuteen.

5 Ole hyvä.

6 Suorita tehtävät velvollisuutesi.

7 Älä tunnista vaikeuksissa.

8 Ole hyvä toveri ja rehellinen perhoset.

9 Noudata määräyksiä, olisitu kurin ja käytäpöy noitteettomasti.

10 Pikkulotta, elä läheisten apuna, ympäristösi tiona, kaava kansallisen kunniksi.

* Herra varjelee kaikkia, jotka häntä rakastavat. (Ps. 145:20).

Tässä yhteydessä mukaan tuli tietenkin "hengen näkymätön maailma". Siitä kirjoitti vuonna 1940 Elsa Kaarela pikkulotille otsikolla "Herran enkeli asettuu niiden ympärille, jotka häntä pelkäävät, ja pelastaa heidät" (Ps. 34:8):

> Nykyaikana, jolloin Kaikkiviisas Jumala antaa pahan riehua, tuntuu siltä kuin puhe enkeleistä olisi satua. On paljon ihmisiä, jotka hymähtävät, kun kerrotaan enkelien asettumisesta jumalaapelkäävien ympärille. Tällaiset ihmiset ovat menettäneet parhaan elämästään – uskon hengen näkymättömään maailmaan. Ja kuitenkin tämä, ihmisten näkyvä maailma, muuttuu niin peloittavan nopeasti joka päi-

> vä, valtakunnat pyyhkäistään pois, kärsimys leviää joka hetki. Tämäkö muuttuva aineen maailma olisi ainoa uskottava! – EI! Me, joilla tunnussanoina on Jumala, isänmaa ja kotiseutu, me uskomme hengen järkkymättömään maailmaan, joka lopulta on ainoa kestävä ja ehdottoman totuuden voittoon tilittävä. Ja tämän näkymättömän maailman korkeita palvelijoita ovat enkelit, jotka kuluneina kuukausina [= talvisodan aikana] ovat meidän ympärillemme asettuneet ja tulevat niin tekemään vastakin.[31]

Herra varjeli ja suojeli siis kaikkia niitä, jotka häntä *pelkäsivät* ja *rakastivat*. Jumalan pelko ja Jumalan rakastaminen tarvittiin lottien ohjelmaan jo tästäkin syystä; suojelua tuli tällöin myös ”ylhäältä”. Tämä suoja ei kuitenkaan tullut ehdoitta eikä ilmaiseksi, vaan Herraan turvaaminen merkitsi kääntäen elämistä synnittömästi, vanhurskaasti, melkein luostarimaisesti. Vain hurskaat kansat saattoivat pelastua,[32] niin kuin jo koulujen uskonnonkirjoissa ja uskonnontunneilla kerrottiin. Tässä yhteydessä viitattiin usein Vanhan Testamentin kuvaukseen Sodoman ja Gomorran kohtalosta.

Kuten Vanhassa Testamentissa kerrotaan, Herra päätti hävittää Sodoman ja Gomorran kaupungit, koska niiden synnit olivat ”ylen raskaat”. Aabraham kysyi tällöin Herralta: ”Aiotko siis hukuttaa vanhurskaan yhdessä jumalattoman kanssa?” Herra vastasi, että jos kyseisistä kaupungeista löytyisi kymmenenkin vanhurskasta, hän säästäisi kaupungit. Mutta edes kymmentä vanhurskasta ei löytynyt, ja siksi Herra antoi maanjäristyksen tuhota nämä kaupungit.

Lotat aikoivat huolehtia siitä, että Suomesta olisi löytynyt ainakin kymmenen vanhurskasta, jotta Herra olisi säästänyt maan ja kansan tuholta. Hurskaus ja puhtaus[33] kuuluivat juuri naisten (äitien) hyveisiin – naisia ohjattiin ennen muuta nöyrään ja hiljaiseen hurskauteen, joka sopi suomalaiseen protestanttiseen maisemaan.[34] Myös lottia kasvatettiin tähän samaan suuntaan – ts. (van)hurskauteen. ”Vanhurskas on oikeamielinen ja Jumalaa pelkäävä, kuten Aabraham”, todetaan eräässä kansakoulun uskonnonkirjassa.[35]

Lottia kasvatettiin näihin molempiin: Aseta korkealle lottaihanteesi! Vain **oikeamielisenä**, puhtaana ja raittiina voit olla oikea lotta! **Jumalan pelko** olkoon elämäsi suurin voima!

Maria-palvonta

Lotta Svärd -lehdessä julkaistiin aikanaan useita madonna-kuvia. Madonna-aiheella alleviivattiin lotan (naisen) puhtausihannetta, mutta muitakin tulkintoja lottien madonna-palvonnalle voidaan antaa: kyseessä oli toisaalta poikansa uhrannut äiti (Pietà), toisaalta suojeleva äiti. Edelleen madonnassa (Neitsyt Mariassa) voitiin nähdä välittäjä Jumalan luo ja/tai puhdas ja pyhä Äiti-isänmaa eli Suomi-äiti. Madonna-palvonta sinänsä oli kyseenalaista protestanttisessa maassa ja ajattelussa, jossa sitä yleensä pidettiin katolisena ”harhaoppina”. – Kuva: Lotta Svärd -järjestön arkisto (Kansallisarkisto).

Hurskaus-ihanteeseen liittyi ja sopi hyvin Maria-palvonta. Neitsyt Maria esiteltiin lottalehdessä ”kaikkien aikojen ihanimpana naisolentona”, vaikka protestanttisessa ajattelussa Neitsyt Marian palvontaa on yleensä pidetty epäraamatullisena (= katolisena) harhaoppina. Neitsyt Marian palvonta (katolisena aikana) on kuitenkin jättänyt vahvat jäljet suomalaiseen kulttuuriin.[36] Hänestä kerrotaan esimerkiksi *Isänmaallisessa lukukirjassa*, jonka ensimmäinen painos ilmestyi 1926 ja jota painettiin useina painoksina vielä sotien jälkeisenäkin aikana, otsikolla ”Hyvä äiti armollinen” seuraavaa (tekstin oli kirjoittanut myöhemmin kansatieteilijänä hyvin tunnetuksi tullut Kustaa Vilkuna):

> Jouluyön jumalainen puhdas äiti ja hänen muutamat myöhemmät jalot seuralaisensa, naispyhimykset, ovat merkillisen omalaatuisiksi kototyypeiksi muodostuneina painautuneet keskiaikana syvälle Suomen kansan tajuntaan, sillä yhä vielä heistä on sekä vanhoissa runoissa että jokapäiväisessä kielenkäytössämme löydettävissä erilaisia tiedonrippeitä.
>
> Suomalaisten loitsujen vallitsevin ja voimakkain hahmo on juuri Neitsyt Maria. Hänen puoleensa voitiin kääntyä kaikissa asioissa. Hän avusti kalastajia, metsästäjiä ja karjanhoitajia; hän auttoi synnyttäjiä ja sairaita. Hän kehräsi sinisen langan, jolla sitoi niukahtaneen jäsenen; omalla neulallaan hän ompeli haavat ja omin käsin kantoi jäätä tulta tukahuttaakseen.
>
> Mutta hän vastaa myös keskiaikaisia kirkollisia ominaisuuksia. Hän on *Virgo mater Maria*, Neitsyt Maria emonen, *mater gratiae*, armon muori, *gratia plena*, hyvä äiti armollinen. Mutta myös *mater dolorosa*,[37] kivutar, kipujen vaimo, joka istuu keskellä Kipumäkeä, suomalaista Golgataa[38].

Myös morsiuskruunulla, jollainen lotillakin oli käytössään, on Neitsyt Mariaan ja yleensä neitseellisyyteen viittaava tausta. Morsiuskruunun käyttö sai alkunsa Neitsyt Marian palvonnasta; Neitsyt Maria kuvattiin 1300-luvun jälkipuoliskolta alkaen kruunupäisenä neitsyenä – ja samalla taivaan kuningattarena. Katolisen kirkon tarkoitus oli ulottaa vaikutuksensa Suomessakin myös avioliiton solmimiseen ja korvata maallinen vihkiminen kirkollisella seremonialla. Seurauksena oli, että Neitsyt Marian päästä lainattiin kruunu morsiamelle. Kruunusta tuli neitsyyden vertauskuva. Ajan mittaan kirkko alkoi lainata kruunuja morsiamille, kunnes uskonpuhdistus lopetti tämän käytännön (ja Neitsyt Marian palvomisen katoliseen tapaan yleensä). Katolisella kaudella kruunuja oli käytetty myös pyhimysten patsaisiin, joista niitä myös lainattiin morsiamille. Kustaa Vaasa takavarikoi osan näistä hopeisista kruunuista uskonpuhdistuksen yhteydessä valtiolle. Eräissä seurakunnissa kruunuja lunastettiin kansan keräämällä hopealla, jolloin kruunu saattoi jäädä seurakunnalle. Osa niistä olikin alun perin seurakuntalaisten kirkolle lahjoittamia tai testamenttaamia.[39]

> Harras kirkkokansa ei ymmärtänyt latinalaisia messuja eikä lukuja, mutta sen mieleen painui kaikessa komeudessaan kirkon seinillä ja alttarilla kullassa ja purppurassa esiintyvä pyhien saatto. – – Kansan mielikuvitus yhdisti vanhaan tuntemaansa uuden ja sai lisiä pyhimyslegendoista, jotka se muokkasi uudeksi omassa runomaailmassaan. Värikäs katolinen kirkko loistavine juhlakulkueineen, ylevine temppeleineen, komeine pukuineen ja kuvineen muodosti kaiken tavallisen arkielämän vastakohtana aivan poikkeuksellisen voimakkaan kansan ajatusten affektikeskuksen, joten ei ole ihme, että harras ja runon tekoon herkkä kansamme loi sen ympärille ainoalaatuisen kaunissanaisen ja vivahduksikkaan loitsurunouden.

Toiset pyhät naiset eivät olleet Marian veroisia, ”vaikka varsin merkillisiä nykyaikaan ulottuvia muistoja hekin ovat jälkeensä jättäneet”: Kidutusrattaassa surmatusta Katariinasta tuli Suomessa kuten monessa muussakin maassa karjan suojelija. Saarijärvellä häntä rukoiltiin seuraavin sanoin:

> Karina hyvä emäntä,
> hyvä rouva roukkuselkä,
> käy kujat kuuruksissa,
> läävät länkimöisilläsi.
> Tuo mulle vasikkalykky,
> härkälykky häilähytä,
> tuhat karvan kantajata,
> sata maion antajata.

”Leppätertun eli *-kertun* nimessä elää myös keskiaikaisen Gertrud-pyhimyksen nimi”, Vilkuna toteaa, ”samoin Pohjoismaiden suurin naispyhimys Ruotsin Birgitta on saanut luovuttaa tälle hyönteiselle nimensä. Koko Etelä-Hämeessä ja läntisessä Etelä-Savossa ovat tavallisia leppätertun nimet *piimäpirkko, leppäpirjo, linnanpirkko* yms. yhdyssanat. Birgitta näyttääkin olleen aivan erikoisesti hämäläisten suosima paikallispyhimys. – – esim. Pirkkalassa ja Lempäälässä Pirjon päivä (lokakuun seitsemäs) vielä viime vuosisadalla oli suuri yhteisen kansan juhla.”[40]

”Isänmaanrakkaus on puolet uskonnostamme”

Suomessa protestanttisen kirkon ja uskon suhde isänmaahan on aina ollut vahva. Myös herätysliikkeittemme – silmiinpistävimmin eteläpohjalaisen herännäisyyden – suhde isänmaahan on ollut poikkeuksellisen arvostava. Myös sellaiset kansalliset ajattelijat kuin Topelius ja Yrjö-Koskinen korostivat samaa: uskonto kuuluu Suomessa isänmaallisuuteen ja päinvastoin.

Lotta Svärdissä nostettiin esille se, että isän ja äidin kunnioittamiseen kuului samalla menneitten polvien työn kunnioitus. Samaa on korostettu kristillis-isänmaallisissa piireissä muutoinkin. ”Tämä kunnioitus edellisten sukupolvien työtä kohtaan on sen velvoituksen mukaista, joka käskee kunnioittamaan isää ja äitiä, että menestyisi ja kauan eläisi siinä maassa, jonka Herra Jumala on antanut”, todetaan julkaisussa *Pyhä perintö* vuonna 1956. Isänmaallakin oli ”alttarinsa”, jolle saattoi ”uhrata”, kuten Suomessa sotien aikana: ”Juuri nuoriso sotiemme aikana osoitti suurta isänmaallisuutta. Kun sille oli asetettu raskas velvollisuus käydä puolustamaan isänmaansa vapautta ja itsenäisyyttä, se oli valmis uhraamaan kaikkensakin isänmaan alttarille. Miten paljon kauniita esimerkkejä meillä onkaan nuorisomme alttiudesta noilta ajoilta!”

Jatkosotaa olivat kuitenkin seuranneet vuodet, ”jolloin hyvin vähän puhuttiin isänmaasta”. Sotien jälkeisinä vuosina oli alkanut kova kilpailu nuorten ”sieluista”. Puoluepoliittisissa järjestöissä nuorten näköpiiri supistettiin ”ahtaisiin poliittisiin puitteisiin”, toisin sanoen näkemään vain ”oma tai jonkin puolueen etu”, mikä oli ”isänmaallisuuden hävittämistä heistä” ja ”kansakunnan yhteisedun unohtamista”. Tämän vastapainoksi olivat olemassa sellaiset järjestöt kuin partio ja ”monien kristillisten yhdistysten, seurakuntien ym. nuorisotyömuodot” kutsumassa nuorisoa toimimaan ”Jumalan, kodin ja isänmaan tunnuksin”.

Isänmaallisuudessa ja uskonnossa oli paljon samaa – ennen muuta pyrkimys epäitsekkyyteen ja siitä kummunneeseen työhön: ”Näin kaikkien nuorisojärjestöjen, millaisin tunnuksin ne sitten toimivatkin, olisi kasvatettava nuorisossa Jumalan kunnioituksen ohella isänmaal-

lisuutta. *Kun nuorisossa koetetaan kasvattaa isänmaallisuutta, se samalla myös lähennetään Jumalaan* [kurs. KS]. 'Isänmaanrakkaus on puolet uskonnostamme', sanoi jo Yrjö-Koskinen."[41]

Toisaalta esiin voidaan nostaa luostari- ja sotaväen yhtäläisyydet yleensä, joihin mm. nunnatutkija McNamara on kiinnittänyt huomiota, samoin kuin soturimunkit[42] (esim. temppeliherrat) sekä luostarilinnoitukset[43]. Soturimunkkien kohdalla on yhdistynyt askeettiseen palveluihanteeseen sekä "henki" että "miekka". Myös lotat voidaan nähdä sekä "hengen"[44] että "miekan" (Svärd) naisina.

"Soturimunkkeihin" voidaan suomalais-luterilaisessa mielessä ja hengessä laskea esimerkiksi sellainen "Hengen ja miekan mies" kuin Wäinö Havas. Wäinö Havas oli hänestä elämäkerran kirjoittaneen Paavo Viljasen mukaan "jalo Kristuksen soturi" kuolemaansa saakka. Hän oli sekä pappi että soturi ja hän lähti jatkosotaan eduskunnasta, johon hänet oli valittu juuri ennen sotia. Vuonna 1941 "myöskin Havas tiesi, että hänen olisi muutaman tunnin kuluttua vaihdettava hengenmiekkansa tuliaseeseen, sillä hän oli tälläkin kertaa päättänyt, huolimatta kansanedustajatehtävästään, lähteä sinne, minne toistenkin miesten matka suuntautui." "Moni on varmaan kummastellut, kuinka hän, kymmenen lapsen isä ja seurakunnan ainoa pappi saattoi sivuuttaa lähimmiltä näyttävät velvollisuutensa ja lähteä vapaaehtoisena ase kädessä sotaan, niin kovin epähengelliseen tehtävään." Havas vastasi: "Nyt on Jumalan antama tilaisuus turvata pojillemme ja tyttärillemme rauhallinen elämä siinä rakkaassa isänmaassa, jonka rajat vanhurskas Herra kerran piirsi." "Isän käsissä olen. Hän parhaiten tietää, miten minua käyttää, jotta sieluni pelastuu ja jotta voin olla kansani ja Hänen valtakuntansa oikea palvelija. Taaskin tunnen tunnossani, että olen valinnut oikean tien."[45]

Uskonto ja sodankäynti

Lotta Svärdin suhdetta uskontoon tutkittaessa ei tietenkään voida sivuuttaa sitä tosiseikkaa, että uskonnon rooli korostuu kaikkialla juuri sotien aikana; uskonnosta saadaan turvaa, voimaa ja lohtua.[46]

– Jopa kansallissosialistisessa Saksassakin uskontoa oli vielä 1940-luvulla ”siedettävä” – juuri sodan tähden:

> Hitler oli kyllin viisas ymmärtääkseen, ettei hän häikäilemättä voinut syrjäyttää sitä moraalista voimaa, joka sisältyi *uskonnolliseen uskoon* [kurs. KS]. Puolueohjelmassa oli selvin sanoin julistettu uskonnonvapautta. Monet puolueen kannattajat eivät myöskään olleet eronneet kirkosta, vaan pitivät uskollisesti kiinni uskostaan. Hitler tiesi sitä paitsi, että monet niistä, jotka virallisesti olivat eronneet uskontokunnastaan, vielä sisimmässään uskoivat ja erityisesti sodan kärsimyksissä ja hädässä pitivät kiinni tästä moraalisesta tuesta.[47]

Olavi Paavolaisen tunnetut sotapäiväkirjat – joiden autenttisuutta on tosin epäilty – nostavat vastakohdan uuspakanallisten kansallissosialistien ja kristillismielisten lottien välillä esiin: ”Jälleen omalaatuinen tilaisuus: toisella puolen pihaa juhlan luonnetta täysin ymmärtämättömät saksalaiset, toisella puolen virsiä veisaavat lotat. Koska tämä kansa oikein herää tajuamaan aseveljiensä todellisen hengen?”[48]

Kuva ei ole näin yksioikoinen: Saksassa oli paitsi kansallissosialistista ”uskontoa” myös – ainakin Wehrmachtin miesten piirissä – kristillistäkin uskontoa,[49] vaikka Paavolainen tämän haluaakin kuvauksessaan sivuuttaa. Toisaalta Saksan uskontotilanne oli kaikkineen hyvin sekava (toisin kuin Neuvostoliitossa, jossa kristinuskossa nähtiin kommunistisen ihanneyhteiskunnan ja kommunistisen ”uskonnon” pahin kilpailija ja jopa syvin vihollinen). Saksassa kristinuskoa ”siedettiin” vielä sota-aikanakin, vaikka lopullisena tarkoituksena oli syrjäyttää sen vaikutus niin yhteiskunnan (valtion) kuin yksityisenkin elämässä kansallissosialistisen ”uskonnon” hyväksi.

Kuten *Lotta Svärd* -lehteä tutkinut Maria Kotila toteaa, lottia rohkaistiin suorastaan uskonnolliseen marttyyrikuolemaan. Sotilaiden (ja lottien) kuolema – varsinkin jos se on tapahtunut myös uskonnon puolesta – onkin voitu rinnastaa kristinuskon puolesta kuolleiden marttyyrien kuolemaan. Esimerkiksi maamme toisen kansankirkon, ortodoksien, *Pyhien toimitusten käsikirjassa* ”Kaatuneiden muistoon” liittyvä ” Sodassa kaatuneiden muistorukous” on sisältänyt seuraavanlaisia ajatuksia:

Vielä rukoilemme iankaikkista muistoa ja autuaallista lepoa pyhän uskon ja isänmaan puolesta kunniakkaasti taistelleille ja sankarillisesti kaatuneille isillemme ja veljillemme, ja että he saisivat anteeksi kaikki tahalliset ja tahattomat rikkomuksensa.

Herra, meidän Jumalamme, taivaallisten voimien Jumala, joka hävität vihollisuudet väkevällä kädelläsi ja joka ainosyntyisen Poikasi ja Vapahtajamme Jeesuksen Kristuksen sanoinkuvaamattomassa ihmiseksi tulemisessa ja vapaaehtoisessa kärsimyksessä edeltä kuvasit ja osoitit meille, että uhria aina seuraa voitto ja ristiä ylösnousemus, kuule meitä, kun me rukoillen turvaudumme voimaasi ja ihmisrakkauteesi, jotta varjelisit ja ohjaisit kansaamme ja saattaisit uskon ja isänmaan puolesta kunniakkaasti taistelleiden kaatuneitten sielut valittujesi joukkoon. Heidän henkensä ympäröi meitä täällä kuin pilvi ja heidän hautakumpunsa vartioivat isänmaan rajoja, heidän kallis verensä kastelee vapautemme puuta. Niinkuin he maan päällä muodostivat valittujen taistelujoukon, niin muodostakoot he taivaassa pyhien marttyyrien joukon, ja niinkuin he ovat ihmisten joukossa tulleet kunnioitetuiksi, niin säilyköön heidän muistonsa myös Sinun luonasi, sillä he ovat hyvän taistelun taistelleet ja jaloina kilvoittelijoina voittoisasti käyneet tiensä päätökseen. Anna siis heille vanhurskauden seppele, oi vanhurskas Tuomari, ja meille, jotka heidän kuolemansa kautta elämme vapaina, tee, oi Jumala, heidän uhrinsa muisto häviämättömäksi, että me muistaen heidän vaelluksensa päätöstä seuraisimme heidän miehuutensa esikuvaa. Herra, katsahda taivaasta ja valtakuntasi kunnian istuimelta ja anna esivallallemme siunauksesi, vahvista isänmaamme kunniakkaita puolustajia ja heidän johtajiaan ja ohjaa meidät kaikki meitä puolustavan taivaallisen sotajoukon johtajan avulla voittoon. Sillä Sinä olet pelastuksemme Jumala, ja Sinulle, Isä, Poika ja Pyhä Henki, me ylistystä kohotamme nyt ja aina ja iankaikkisesta iankaikkiseen. Amen.[50]

”Kristus meissä”

Suojatessaan uskontoa, kotia ja isänmaata lotat saattoivat periaatteessa suojata lopulta yhtä ja samaa. Miten tämä on mahdollista?

Paitsi että Suomi katsottiin (kulttuuriselta pohjaltaan) kristityksi maaksi, *kolmiyhteinen Jumala* saattoi ottaa **asuinpaikakseen** sekä

maan että ihmisen. Saksaan toisen maailmansodan jälkeen evankelisen sisarkunnan perustanut Äiti Basilea kuvaa tätä ajattelua omaelämäkerrassaan ”*Elämäni Jumalan yhteydessä*” viittaamalla mm. psalmiin 132 (jakeet 13–14), jossa Herra toteaa valinneensa Siionin ”asunnokseen” ja ”leposijakseen”. Myös Jumalan poika lupasi jäädä ”meidän tykömme asumaan” (Joh. 14:23). ”Jeesus meissä!” Äiti Basilea kirjoittaa, ”kuinka kauan olikaan suurin kaipaukseni ollutkaan, että Herra täyttäisi tämän lupauksensa elämässäni”. ”Halusin Jeesuksen asuvan minussa.” ”Jeesushan sanoo, että hän jää niiden tykö asumaan, jotka rakastavat Häntä[51] – ja heidän rakkautensa merkkinä on se, että he pitävät Hänen sanansa.”[52]

Johanneksen evankeliumin mukaan Jeesus saattoikin ja saattaakin sananmukaisesti olla Jeesuksen omissa. ”Toisin kuin ’maailman’ ihmiset Jeesuksen omat ymmärtävät, että Isä on Pojassaan, Poika Isässä, Jeesus omissaan ja hänen omansa Jeesuksessa”, Johanneksen evankeliumin sanoja kommentoidaan Suomen Luterilaisen Evankeliumi-

Äiti Basilea eli Klara Schlink perusti toisen maailmansodan jälkeen Darmstadtiin evankelisen Maria-sisarkunnan. Vaikka yhteys katolisiin nunniin kiellettiin, Maria-sisaryhteisöön kuuluneille annettiin suositeltaviksi esikuviksi nunnia ja heidän elämäkertojaan. Sisaryhteisöön kuuluneet suomalaiset Marianne Jansson ja Riitta Lemmetyinen kirjoittivat yhteisöstä erottuaan ja Suomeen palattuaan kirjan *Kun luostarin muurit murtuvat – kahden Mariasisaren tie evankeliumin vapauteen*.

yhdistyksen Internet-sivuilla, ”näin noustaan huikeisiin teologisiin korkeuksiin.” Lisäksi Johanneksen evakeliumissa annetaan lupaus Pyhästä Hengestä opetuslasten ”puolustajaksi”. Sen ansiosta Jeesuksen omat näkivät Hänet alkuseurakunnassakin edelleen, vaikka ruumiillisesti Jeesus olikin poissa.[53]

Lottien päämääränä – mikä näkyi selvimmin pikkulottakasvatuksessa – oli, että Jeesus olisi ”asunut” Suomessa; pikkulottia pyrittiin kasvattamaan Jeesuksen tuntemiseen.[54] Tulevaisuuden ihanne-Suomi oli Kristuksen Suomi, joka samalla oli puhdas, siveellinen, valkoinen Suomi. Suomi-olento eli rakas isänmaa tuli täyttää ”Kristuksen tuntemisen” hengellä, kuten lotille saarnattiin. Fanni Luukkonen puolestaan sanoi Kainuun lotille työn (korkeimpana) päämääränä olleen ”Jumalan – Suomen”.[55]

Personifioidussa isänmaassakin saattoi siis asua Kristus, mikä oli uskonnollis-isänmaallisen lottaliikkeen korkein ja ylin tavoite. Toisaalta sama tavoite päti tietenkin yksittäisiin lottiin, ja tähän tavoitteeseen pyrittiin hienovaraisesti ohjaamaan esimerkiksi lottalupauksen antotavan kautta. Kristuksen kasvojen edessä annetun lupauksen voitiin katsoa olleen lupauksen antoa myös itse Kristukselle. ”Jos on joku lotta, jolle Kristus ei merkitse mitään, en ymmärrä, kuinka hän on voinut seistä pyhän Jumalan kasvojen edessä antamassa lottalupausta”, totesi eräs lotta.[56]

Lottaa yhdistää isänmaahan tässä suhteessa vielä eräs asia: kansakunnan ruumiillistumana ja jopa ikonina toimiminen. Tutkija Tuula Gordon on jakanut kansakunnan tilallisesti kolmeen ulottuvuuteen. Hänen mukaansa luonto rakentaa kansakuntaa fyysisenä tilana. Sosiaalinen tila puolestaan rakentuu muun muassa rakennuksista ja kaupunkikuvista. Nainen (”kansallisena ikonina”) puolestaan rakentaa kansakuntaa *mentaalisena tilana*.[57]

Lotatkin pyrkivät rakentamaan Suomea nimenomaan mentaalisena tilana, vaikka tämä puoli liikkeen toiminnasta on jäänyt tavallisesti erilaisissa lottaesityksissä varjoon – sen analysoinnista puhumattakaan. Lisäksi uskonto lottaliikkeen perusarvona on sekin liitetty lähinnä siihen, millaista käyttöarvoa sillä on ollut maanpuolustusta silmällä pitäen.

Ristin suojelus

Ristiä käytetään *suojelevana merkkinä* **katolisissa maissa** esimerkiksi talojen seinissä. Tällaista suojelevaa merkkiä tarvittiin sodassa jos missä. Lottamerkissä voidaan erottaa jopa kaksi suojelevaa ristiä. Ensimmäinen niistä on *onnea tuottava hakaristi*.[58] Se rinnastuu siihen, mitä Bertha von Suttner kuvaa klassikkoromaanissaan *Aseet pois!*. Kyseessä on amuletti,[59] ”taikakalu”, joka – kuten lottamerkkikin – kiinnitettiin leuan alle (ripustettiin kaulaan). Von Suttnerin romaanissa eräs upseerin vaimo toteaa: ”Mutta itse puolestani olen iloinen tämän sodan syttymisestä, koska toivon Ludvigin saavan siellä tilaisuutta kunnostaa itsensä. Ja veljillenikin se on hyvä asia. Olen aivan tyyni heidän puolestaan; heillä on kaikilla kolmella siunattu lumouskalu – – äiti on itse ripustanut ne heidän kaulaansa.”[60]

Lotta Svärd -lehden kuva-arkistossa säilynyt kuva Lintulan nunnaluostarista. Nunnat palasivat Lintulaan jatkosodan aikana, ja kuten eräs veteraani kertoo (*Rintamanainen* joulukuu 2007), nunnat paitsi hoivasivat suomalaisia sotilaita myös rukoilivat näille suojelusta: ”Kun tykkien kumu helisytti luostarin ikkunaruutuja, käänsivät nunnat päänsä rintamalle päin, tekivät ristinmerkin ja rukoilivat varjelusta suomalaiselle sotilaalle.” – Kuva: Lotta Svärd -järjestön arkisto (Kansallisarkisto).

Myös lotilla oli siis kaulassaan ”lumouskalu” – onnea tuottava hakaristi. Kuten eräs lotta *Lotta Svärd* -lehdessä totesi, lotat kulkivat kolminkertaisen ristin suojissa. Nämä ristit olivat (onnea tuottava) hakaristi, Suomen lipun siniristi sekä kristinuskon pyhä risti.[61] Ne kaikki olivat lottamerkissä sulautuneet yhteen. Lisäksi lottien risti voitiin yhdistää kansainväliseen Punaiseen Ristiin, joka oli *suojeleva risti* sekin.[62]

Mutta lottien hakaristissä oli sisällä siis myös Suomen lipun siniristi (joka sekin viittasi kristillisyyteen) sekä erikseen vielä kolmaskin (suojeleva) risti – ja varmaankin tärkein niistä – kristillinen risti[63]; lottaristi ei ole tyypillinen hakaristi, vaan typistettyine hakasineen (ja siten esimerkiksi kauempaa katsottuna) melkein kuin risti. Lottaristin monikerroksisuuteen viitattiin lottajulkaisuissa ja -tapahtumissa. Lottaristiä ei siis ole tarkasteltava vain onnea tuottavana merkkinä, hakaristinä, vaan myös ristinä. Ristinä se taas voidaan tulkita joko Punaisen Ristin symboliksi/korvikkeeksi tai kristinuskon tunnukseksi, toisin sanoen pyhäksi ristiksi, jota katolisissa maissa on käytetty juuri *suojan* saamiseen ja hakemiseen.

Pyhä risti toi siis suojaa.[64] Tässä mielessä sillä oli samantyyppinen rooli kuin katolisten maiden suojeluspyhimyksillä. Edellä mainitulla von Suttnerin romaanin henkilöllä olikin usko paitsi ”lumouskalun” tuomaan suojaan, myös pyhimyksen[65] tuomaan suojelukseen: ”Mutta hän ei ollut niin hätäinen luonteeltaan. Hän oli täydellisesti vakuutettu, että hänen rakkaansa olivat erään, hänen hyvin kunnoittamansa pyhimyksen suojeluksen[66] alla, ja toivoi heitä siis varmasti takaisin.”[67]

Risti kristillisenä symbolina liittyy läheisesti sodankäyntiin; suojeluksen lisäksi se liittyy mm. kärsimykseen, uhrautumiseen, marttyyriuteen ja iankaikkisen elämän toivoon. Krimin sodassa oli mukana kristillisiä naisia *risteineen* molemmilla puolilla: yhdellä puolella (= englantilaisten ja ranskalaisten puolella) nunnat ja Florence Nightingale kristillismielisine hoitajattarineen ja toisella puolella (= venäläisten puolella) Pyhän Ristin Sisaret.

Pyhän ristin ylentämisen juhlaa vietetään ortodoksisessa maailmassa kolme kertaa vuodessa. Ristiä kunnioitetaan myös joka viikko kes-

kiviikkoisin ja perjantaisin. Ristin kantaminen on jokaisen kristityn tehtävä, kuten Markuksen evankeliumissa todetaan (”joka tahtoo minun perässäni kulkea, hän ottakoon ristinsä, kieltäköön itsensä ja seuratkoon minua”). Ristin ottaminen merkitsee myös *kärsimykseen valmistautumista* (vrt. sota ja Lotta Svärd). Isä Rauno Pietarisen mukaan ”ristin juhlassa kannattaa muistuttaa itseä siitä, että me kaikki joudumme tässä ajassa tavalla tai toisella ristille; kärsimystä ei kukaan voi välttää. Kysymys onkin siitä kohtaammeko nuo kärsimykset risti turvanamme ja siten Kristuksen kanssa vai yksin.”[68]

Roomalais-katolisessa maailmassa risti on jo itsessään suojelun toivomisen ja saamisen merkki. Siten sitä käytetään katolisissa maissa esimerkiksi talojen seinissä tai ovien yläpuolella – nimenomaan tuomaan talolle/kodille suojelusta.

Ristin merkkejä pyrki Saksassa viime sodan aikana poistamaan valtakunnanjohtaja Bormann, joka suhtautui uskontoon erittäin vihamielisesti. Erityisesti hänen silmätikkunaan oli (katolinen) Etelä-Saksa, joka oli aina ollut kansallissosialistien kannalta heikompaa kannatusaluetta kuin pääosin protestanttinen Pohjois-Saksa. Ristien poistattaminen ei kuitenkaan käynyt niin vain – edes totalitaarisessa valtiossa, kuten Hitlerin yksityissihteeri muistelmissaan kertoo:

> On tunnettua, että Bormann juuri sodan aikana pani alulle taistelun Etelä-Saksan kirkkoa vastaan ja antoi poistaa ristejä ja muita kristillisiä tunnuksia kouluista ja yksityistaloista. Näin menetellessään hän kuitenkin aiheutti todellisen metelin ei vain uskovien vaan niidenkin keskuudessa, jotka olivat uskonnon suhteen välinpitämättömiä. Tästä syystä Hitler käski hänen lopettaa. Bormann ei fanatismissaan ja täysin tuntematta inhimillistä psyykeä ollut käsittänyt, että tämä kirkkoa vastaan suunnattu sotaretki sellaisena aikana, jolloin kansan kestettävänä oli mitä raskain sielullinen paine, pakosta herätti vain vihaa.[69]

Jumalanäidin suojelus

Myös itse Jumalanäiti on katsottu – sekä läntisessä että itäisessä katolisuudessa – *suojelijaksi*, ja tästä näkökulmasta esimerkiksi Lotta Svärd -lehdessä esitetyt madonna-kuvat voidaan tulkita paitsi puhtaan äidin symboleiksi tai poikansa uhraavan äidin symboleiksi (Pietà) edelleen myös suojelevan Jumalan äidin symboleiksi.

Venäjän ortodoksisessa kirkossa vietetään niin sanotun suuren juhlan tavoin Pokrovaa, joka tarkoittaa Jumalanäidin suojelusta. Pokrova tulee venäjänkielisestä pokrov-sanasta, joka tarkoittaa niin peitettä, suojaa, huntua, huivia kuin suojelustakin. Nimen alkuperä on yhteydessä kertomukseen Konstantinopolin ihmeellisestä pelastumisesta saraseenien hyökkäykseltä vuonna 903 keisari Leo Viisaan hallitusaikana. Saraseenien hyökätessä kaupungin asukkaat kokoontuivat rukoilemaan Blahernan temppeliin apua Jumalansynnyttäjältä. Yksi hartaimmista rukoilijoista oli Kristuksen tähden houkka Andreas sekä hänen oppilaansa Epifanios.

Usemman rukouksen jälkeen he kerran näkivät katseen kohotettuaan Jumalansynnyttäjän ja hänen ympärillään lukuisan joukon profeettoja, apostoleja ja enkeleitä. Jumalansynnyttäjä levitti viittansa suojellakseen kaupunkia ja sen rukoilijoita. Tämä on kuvattu usein ikoneissa erilaisilla vaatekappaleilla, kuten liinoilla ja hunnuilla, joiden alla on Konstantinopolin kaupunki. Jumalansynnyttäjän ympärillä on pyhiä henkilöitä, ja usein hänen kätensä on levitetty suojaavaan asentoon.

Kreikassa Jumalanäidin suojeluksen juhla on yhdistetty toisessa maailmansodassa italialaisista saadun voiton juhlaan ja sitä vietetään siellä lokakuun 28. päivä. Suomessa juhla kuuluu ns. keskisuuriin juhliin, ja sitä vietetään lokakuun 1. päivä.[70]

”Hyvä nunna on aina iloinen.”

Nunnat – vaikka palvelevatkin usein synkiksi ja askeettisiksi kuvattujen ja edelleen kuolemaan ja tuonpuoleiseen siirtymiseen läheises-

ti liitettyjen luostarien sisällä – ovat ”aina iloisia”, jos ovat ”oikeita” nunnia. Nunna ei saa olla synkkämielinen, vaan päinvastoin hänen tulee olla jatkuvasti iloinen ”osastaan”.

Ilomieltä korostettiin lotillekin. ”Ilomielin valmiina palvelemaan, kun kutsuvi syntymämaani” kuului pikkulottien tunnuslause. Ilo oli myönteinen, voimia antava asia, kun taas surumieli johti pessimismiin. Pikkulotille selvitettiin molempien merkitystä pikkulottajulkaisuissa, ja pikkulottien huoneentaulussa eli pikkulottain Kultaisissa Sanoissa. Niiden kuudes ”käsky” kuului: ”Suorita ilomielin velvollisuutesi.” *Pikkulotta*-lehdessä esitettiin lisäksi usein irrallisia tähän asiaan liittyneitä kehotuksia, sellaisia kuin ”Itse ilossa sydämen on jo hinta hyvän työmme”[71] tai ”Ei ole ainoatakaan velvollisuutta, jonka täyttämisessä ei ilomieltä tarvittaisi”.[72]

Eräs pikkulotta kertoo joutuneensa kouluttamattomana muonituslotan ”remmiin” talvisodan aikana. Evakot olivat menneet ja sotilaiden muonitus alkoi. Suojeluskuntatalolla kiersi ruokajono ympäri vuorokauden, ja työvuoro kesti 12 tunnista kokonaiseen vuorokauteen. Muonituslotan urakkana oli ruoanlaitto, ruoanjakelu, astioiden kerääminen, tiskaaminen ja kahvinkeitto. Tiskivuorolla lotta saattoi tiskata 24 tuntia yhteen menoon. ”Muonituspäällikkö ei antanut armoa pikkulotalle”, kyseinen pikkulottana ollut henkilö muistelee. Silti lotan oli jaksettava olla iloinen ja hymyillä. ”Hymy ja suhtautuminen sotilaisiin olivat äärettömän tärkeitä”, hän toteaa. Eräs toveri kirjoitti hänelle talvisodan aikana seuraavanlaisen muistokirjoituksen: ”On neitsyt Hilda L. tämän kirjan haltija, ei enää vallan lapsonen, kosk maansa vartija. Vaik’ sota riehuu ja maas on halla en näe surua hymyn alla. Hän keittiössä joskus on kaunotar, hymyhuulin kahvia kaataa, mutta huomen on rankka jo orjatar, työtä saa hän raataa…”[73]

Eräs toinen kenttälotta puolestaan kertoo päiväkirjassaan keskusjohtokunnan edustajan vierailusta seuraavaa: ”Hän puhui työn ilosta, alttiudesta, lämmöstä ja iloisuudesta, jota kaikkea olen miettinyt ja johon olen pyrkinyt itsekseni – mutta en halua, että niitä tyrkytetään minulle. Sulkeudun heti ja mieleni nousee kapinaan.”[74]

Tyrkyttäminen ei ollut hyväksi ei ilomielen luomisessa eikä mo-

nessa muussakaan asiassa. Kuten lottalehdessä todettiin, esimerkiksi uskonnon kohdalla tyrkyttämisestä tai pakottamisesta oli yleensä vain haittaa. Siksi oli pyrittävä samaan päämäärään positiivisin keinoin ja houkuttimin, esimerkiksi korostamalla uskoon liittyvää ja kuuluvaa *iloa*.

Kristillisestä näkökulmasta ilomieli on – kuten korosteisesti juuri nunnilla – lähtöisin Jumalasta ja Jeesuksesta (Jeesuksen pelastussanomasta). ”Joulun lapsen,Vapahtajan ihmeellinen syntymä, on tarkoitettu meille ilouutiseksi”, toteaa arkkipiispa Jukka Paarma tervehdyksessään rintamaveteraaneille jouluna 2006.[75] Jeesus tahtoi seuraajiensa olevan iloisia, kuten lotillekin kerrottiin. Puheessaan ”Synnin lain painosta” Mirjami Lippo muistutti lottia siitä, että ”synti ei ole iloa”, mutta myös siitä, että ”nuorisolle kuuluu ilo”. Kristinusko oli ilon uskonto. ”Kun Jeesus oli puhunut opetuslastensa kanssa yhteydestä kanssaan, sanoi hän: ’Tämän olen puhunut teille, että minun *iloni* [kurs. KS] olisi teissä ja ilonne tulisi täydelliseksi.’ (Joh. 15: 11).”[76]

Eräs kenttälotta kertoo työstään jatkosodan aikaisessa kanttiinissa Karhumäessä:

Siellä oli työpaikkani kanttiinissa vanhemman lotan – – suojassa ja opastamana. ‘Teidän tulee luoda valoa puhtaudellanne ja herttainen hymy on suotava kauluslaattoihin katsomatta’, hän opasti. Työ oli raskasta ja olosuhteet puutteelliset, mutta meillä oli iloinen ja auttavainen mieli.”[77]

Katolisia esikuvia muotomenoissa

Katoliselta puolelta on protestanttisessa maailmassa peräisin naisten rakkaudenpalvelun ihanne, joka tulee selkeimmin esiin pelastusarmeijanaisten ja diakonissojen kohdalla. Sama ihanne siirtyi Lotta Svärdiin monta eri kautta, mutta todennäköisesti suorimmin diakonissojen – ja varsinkin heistä esikuvia hakeneen Florence Nightingalen – antaman esikuvan välityksellä.

Mutta myös muita selkeitä vaikutteita katoliselta puolelta; katolisesta maailmasta ja/tai katoliselta ajalta, on havaittavissa suomalaisessa

nationalismissa, ja erityisesti Lotta Svärdissä. Erityisen silmäänpistäviä ne ovat eräiden muotomenojen kohdalla. Nämä lainat olivat aikanaan yhteisiä monille nationalistisille liikkeille Euroopan eri maissa.

Selkein näistä on lupauksen anto ja siihen liittyneet ulkoiset puitteet. Lottalupauksen anto tapahtui lähes samantyylisesti kuin nunnan lupausten anto. Tilaisuus oli äärimmäisen juhlava, kuten esimerkiksi Taina Anttalainen kirjoittaa: ”Lottalupaus kuului Lotta Svärd -yhdistyksen vaikuttavimpiin keinoihin jäseniinsä kohdistuvassa propagandassa. – – Vuodesta 1924 lähtien lottalupauksen ympärille vakiintui juhlava kirkollinen tapahtuma, jossa lupaus annettiin papille.”[78]

Annamaija Kataja puolestaan kirjoittaa teoksessaan *Suomen lotat* lottalupauksen annosta: ”30-luvulla vakiintui käytäntö, että [lotta]kurssit huipentuivat lottalupauksen antamiseen palavin kynttilöin ja kukin koristetussa salissa. Myöhemmin tämä juhlallinen hetki järjestettiin usein paikkakunnan kirkossa. – Tämä jos mikä kuvaa sitä hartautta, jolla lotat suhtautuivat järjestöjäsenyyteensä ja sen velvoitteisiin.”[79]

Saksassa (hegeliläisen) nationalismin äärimmilleen vienyt Hitler ihaili samantapaisesti katolisen kirkon muotomenoja (vaikka aikoikin itse erota kirkosta sodan päätyttyä):

> Hitler piti luonnollisena, että yksinkertaiset, työtä tekevät ihmiset vaistomaisesti kaipasivat jotakin yliluonnollista, joka kohotti heidät harmaan arkipäiväisyyden yläpuolelle. Tätä luonnollista tarvetta katolinen kirkko oli mestarillisesti osannut käyttää hyväkseen. Se oli osannut vaikuttaa ihmismieliin vaikeatajuisella jumalanpalveluksellaan, suurilla, majesteettisilla katedraaleillaan, ylevällä musiikilla, juhlallisilla muotomenoilla ja suitsutuksilla.[80]

Näitä muotomenoja jäljitellen – tai oikeastaan niihin liittyen – haluttiin nationalistisiinkin liikkeisiin lainata sitä *mystiikkaa* (mukaan lukien pyhimysten palvonta ja yleensä maallisen pyhyyden kultti[81]), joka on aina ollut ominaista katoliselle kirkolle mutta josta protestanttinen kristillisyyden haara on perinteisesti sanoutunut irti.

Mielenkiintoisen näkökohdan tähän tarjoaa viktoriaanisessa[82] Englannissa kasvanut Agatha Christie (joka itse toimi sittemmin sotasairaanhoitajattarena). Hänen mukaansa hänen nuoruudessaan 1900-

luvun alussa monet tytöt halusivat nimenomaan nunniksi. Christien mukaan nunnaksi meno oli ja on katolisille tytöille itsestään selvää, mutta protestanttisia tyttöjä nunnakutsumukseen veti katolisen kirkon tarjoama *mystiikka*. Christie kirjoittaa:

> Palava halu antautua nunnaksi näyttää muuten valtaavan paljon helpommin protestanttisen kuin katolisen tytön. Katolinen tyttö ajattelee nunnaksi antautumista epäilemättä lähinnä kutsumustehtävänä – elämän muotona – kun se sen sijaan protestantille edustaa uskonnollista mystiikkaa, joka houkuttelee. Tavallisen sairaanhoitajankin uraa pidettiin sankaruutta osoittavana elämänmuotona lähinnä Florence Nightingalen nimen ansiosta.[83]

Lotta, lippusalko ja suomalainen kansallismaisema kuuluivat yhteen. Luonto ja luontoihailu olivat osa kansallisromantiikkaa, joka tuli Suomeen Saksasta ja joka innoitti Suomen taiteen ns. kultakauden taiteilijoita. Luonto on myös nähtävissä eräänlaisena temppelinä ja tietenkin – kristillisen uskon mukaisesti – Jumalan luomistekona. Luontoon liittyvät kauneusarvot voitiin siten kokea arjen uskonnollisena – pyhänä tai jopa mystillisenä – elämyksenä. – Kuva: Lotta Svärd -järjestön arkisto (Kansallisarkisto).

Mitä tekemistä tällä sitten on tiukan luterilaisen Suomen ja sen Lotta Svärdin kanssa? Mitä (katolishenkistä) mystiikkaa se tarjosi? Edellä on viitattu lottalupaukseen, joka oli selkeästi katolisten mallien mukaan järjestetty. Se oli kuitenkin vain hetkellinen tapahtuma/toimitus. Oliko muuta?

Oli mystiikka, jota protestanttis-nationalistinen Lotta Svärd jäsenilleen tarjosi – rikkomatta mitenkään **luterilaisuuden** pohjaa, rajoja tai arvoja – liittyi järjestön **nationalistiseen** puoleen: omaan isänmaahan liittynyt luontomystiikka oli se, mitä protestanttis-nationalistinen ideologia ja sen ilmentymä kansallisvaltio saattoi tarjota.

Kirjailija Lassi Nummi kirjoittaa nuoruudestaan 1940-luvun Suomessa: ”Suomeen, isänmaahan liittyvät kauneuskokemukset vahvimmillaan muistuttivat mystis-uskonnollista elämystä”.[84]

Sama henki näkyy lottatoiminnassakin. Esimerkiksi eräs lottien

Lotta Svärd -lehden toimituksellista aineistoa: kuva Fransiskus Assisilaisesta. Fransiskaanimunkkien isän keskeisiä piirteitä oli voimakas luontoihailu, jota opetettiin lotillekin. Eläimet ja luonto olivat hänelle tärkeitä, ja katolinen kirkko on valinnut hänet luonnonsuojelun suojeluspyhimykseksi. ”Niin kauan, kuin maailmassa on lapsia, kukkia ja lintuja, niin kauan on toivoa”, hän sanoi. Fransiskuksen mukaan paratiisia ei voinut kuvitella ilman eläimiä, ilman lintuja, ilman laulua ja soittoa. Luontoihailuun opastettiin ennen muuta pikkulottia, joiden kolmas ”käsky” kuului: ”Huomaa luonnon kauneudessa Luojan suuruus!” – Kuva: Lotta Svärd -järjestön arkisto (Kansallisarkisto).

valistustilaisuus rintamalla muodostui ”mieltävirkistäväksi, isänmaallishenkiseksi tilaisuudeksi”, jossa muun muassa laulettiin maakuntalauluja ja juotiin korviketta. ”Rukouksen jälkeen yhdyimme kaikki kiitosvirteen ’Soi kunniaksi Luojan...’”[85]

Luonto ja sen tarjoamat ”kuvat” saattoivat protestanttiselle ihmiselle tarjota sitä, mitä varsinaiset pyhäinkuvat (esim. ikonit) tarjosivat katolisille. Protestanttisuudessa katolistyyppinen kuvainkäyttö oli ja on kiellettyä, ja siten esimerkiksi luterilaiset kirkot ovat hyvin riisuttuja ja askeettisia katolisiin kirkkoihin verrattuna. Rikkomatta periluterilaista kuvakieltoa protestanttinen ihminen saattoi kuitenkin nähdä ”pyhiä kuvia” ympärillään Jumalan luomassa luonnossa. Luonto ”kuvineen” saattoi siten toimia protestanttiselle ihmiselle ikonien ja muiden pyhäinkuvien vastineena. ”Huomaa luonnon kauneudessa Luojan suuruus!” kuului pikkulottien kolmas ”käsky”.

Tunnettu Athos-vuoren luostariyhteisössä asuva ikonimaalari Isä Lukas luonnehtii ikonia erottamattomaksi osaksi uskoa ja ikkunaksi tuonpuoleiseen. ”Ikonilla on sekä taiteellinen puolensa että hengellinen arvonsa pyhänä kuvana ja metafyysisen kauneuden ilmaisijana. Joskus korostetaan jompaakumpaa arvoa ohi toisen. Mutta – ikoni pyhittää tilan ympärillään.”[86]

Pikkulotta-lehdessä 2/1938 lainattiin tähän liittyen Pasteurin seuraavia sanoja: ”Kuta enemmän tutkin luontoa, sitä enemmän ihmetellen ja ihaillen pysähdyn katselemaan Luojan tekoja.” Jumalan kunniaa luonnossa ylistetään paljon esimerkiksi suomalaisessa kaunokirjallisuudessa. ”Hän saattaa nyt rauhoittuneena katsella ihanaa Jumalan luontoa ympärillään. Tämän kauniimpaa juhannuspäivää ei olisi voinut toivoa. Pilvettömänä taivas kaareutuu yllä kuin kirkon sininen kupoli”, kirjoitti Aino Pälsi 1949 romaanissaan *Ja elämänvirta vyöryy eteenpäin*.[87] Erään Mannerheim-ristin ritarin luontoihailua puolestaan kuvataan hänestä kertovassa teoksessa näin: ”Hän laski [suksilla] lumisten koivujen alitse. Tuntui kuin olisi kulkenut riemukaaren alla (kuten itäkarjalaisissa kylissä). Kuusimetsään tultuaan hurmioitunut Suoranta otti lakin päästään ja suuteli metsänneitoa, kauneinta kuusta, jonka oli koskaan nähnyt. Sen jälkeen hän vietti hiljaisen hetken, risti kätensä ja kiitti Luojaa.”[88]

Edinburghin entinen piispa Richard Holloway ilmoittaa uskovansa ”maalliseen henkisyyteen”. Tällä hän tarkoittaa hengellisten elämysten etsimistä juuri esimerkiksi luonnosta. Hän rohkaisee ihmisiä ”nauttimaan niistä henkisistä hetkistä, joita syntyy vaikkapa musiikin, kirjallisuuden tai luonnon parissa”.[89]

Luonnon ohella eräs toinen uskonnollisen mystiikan lähde ja/tai tie Jumalan luo on, kuten Hollowaykin korostaa, taide – ja ehkä ennen muuta musiikki. Porin lottakuoron vuosikertomuksessa (1936) todettiin musiikin merkityksestä *sielulliselta kannalta* seuraavaa:

> Toivokaamme, että me yhä enemmän ja enemmän opimme laulun voimalla hankkimaan ravintoa sielullemme, sillä oikea lauluhan voi kehittää sielua niiden henkisten lakien mukaisesti, jotka ilmenevät sävelissä ja sillä tavalla saattaa ihmisen yhteyteen maailman henkisen puolen kanssa. Lauluhan ilmaisee selvemmin kuin mikään muu mitä elävä sielu voi mahduttaa yhteen hetkeen.[90]

Tärkein mystiikan lähde lotillekin lienee kuitenkin ollut luonto. Luonto ja sen tarjoama mystiikka (”pyhät paikat”) liitettäneen uskontoon ja jumalakokemuksiin kaikissa kulttuureissa.[91] Esimerkiksi Suomea ennen suomalaisia asuttaneiden saamelaisten pyhät paikat olivat (ja ovat) jo luontonsa puolesta merkittäviä, poikkeuksellisia paikkoja. Sama pätee pakanallisiin suomalaisiin. Karjalaisten ”pyhistä joutsenista” kerrottiin *Joulu-Lotassa* 1927. Ne olivat lähes järjestään ”puhtaan valkoisia”.[92] Puhtaus ja pyhyys liitettäneenkin aina yhteen.[93] Siten esimerkiksi Etelä-Saksassa sijaitseva Königssee, joka on tiettävästi Saksan *puhtain* järvi, on ollut pyhä (tai ainakin puoleensa vetävä) niin pakanoille, kristityille kuin kansallissosialisteillekin.

Näin kyseistä järveä kuvataan esimerkiksi Eva Braunin elämäkerrassa:

> Oli helppo ymmärtää, miksi nämä näkymät: vuorten terävät, rosoiset huiput ja jääkylmä, pohjaton järvi ovat inspiroineet myytteihin ja legendoihin; noidat, paholaiset, pyhimykset, kuninkaat, kuningattaret ja heidän viisi tytärtään ovat sekoittuneet herkkäuskoisten maalaisten mielessä. Samaan aikaan näkyvillä oli kuitenkin useita merk-

> kejä kristillisestä hurskaudesta aina järven länsirannalla sijaitsevasta 1100-luvulla rakennetusta Pyhän Bartolomeuksen kappelista pyhimyshautoihin ja krusifikseihin hurskaine kirjoituksineen. Vesirajassa oli kiviin kaiverrettuja kirjoituksia niiden munkkien ja pyhiinvaeltajien muistoksi, jotka olivat menehtyneet jossain myrskyssä kauan sitten. Outoa, että tämä taikauskoinen, aavemainen paikka vaikutti voimakkaasti sekä säälimättömään diktaattoriin Hitleriin että kotia rakastavaan Eva Brauniin.[94]

Harmaa Suomi – harmaat lotat – harmaat nunnat

Harmaat kenttäunivormut määrättiin Suomessa otettavaksi käyttöön 1922 ”melko lailla saksalaisten vaikutteiden pohjalta”. Harmaa Suomen armeijan värinä oli kuitenkin ollut esillä jo paljon aikaisemminkin; kun Suomi oli 1855 saanut uudelleen ruotupataljoonansa, ”niiden univormuille haluttiin antaa kansallinen leima, joksi toivottiin vaaleanharmaata pukua”. Sitä ei kuitenkaan hyväksytty vaan puvun väriksi määrättiin venäläisten käyttämä tumma vihreä.[95]

Venäläisille vihreä oli *suojaava* väri. 1930-luvun *Ison tietosanakirjan* mukaan ”suojaavat”[96] värit otettiin käyttöön ensimmäisen maailmansodan aikana, jolloin samalla luovuttiin aiemmista värikkäistä ja ylikoristeellisista sotilaspuvuista. *Mitä-Missä-Milloin* -teos vuodelta 1956 selittää, että kyseiset suojaavat värit valitiin kunkin kansakunnan luonnonolojen mukaan: ”Niinpä Saksa valitsi värikseen kenttäharmaan. Ranska, jonka maa on savista, savensinisen, Venäjä arojensa mukaan kellanruskeat manttelit ja koivurunsautensa vuoksi vihreät kenttäpaidat.”[97]

Itsenäisen Suomen armeijan väriksi tuli harmaa. Vaikka värivalinta olikin pitkälti lainaa Saksasta, harmaa oli paitsi Suomen luontoon myös sen kulttuurimaisemaan istuva ja sopiva; harmaa oli kuin luonnostaan ”harmaan ja köyhän”[98] Suomen väri. Harmaa lottapuku – jonka värivalintaan lienee vaikuttanut useampi seikka – oli siten

* työpukuna käytännöllinen ja puhtausihanteisiin sopinut (lian näkymättömyys harmaassa),
* paramilitaarina vaatteena yhteyttä armeijaan/suojeluskuntaan päin luonut sekä
* kulttuurisena merkkinä köyhää ja askeettista Suomea värivalinnallaan symboloinut vaatekappale.

Vaikka varsinkin nuoret lotat saattoivat pitää pukua liiankin askeettisena (ja koettivat sota-aikana salaa sitä koristella)[99] kaikessa karuudessaankin se tuli monelle rakkaaksi. Eräs kenttälotta kirjoitti siitä 24.11.1944 päiväkirjaansa: ”Lottapuku – lapsellisesti ja turhamaisesti olemme ’inhonneet’ sen yksitoikkoista harmaata silloin, kun oli luvatonta pitää siviilipukua ja halusimme joskus olla nuoria, kauniita ja hiukan kevytmielisiä. Nyt kaipaan sitä kuitenkin.”[100]

Harmaa lotta sopi suomalaiseen maisemaan. Suomalainen (1800- ja 1900-lukujen) kaunokirjallisuus (esim. Sillanpää ja Aho) on tulvillaan Suomen ”harmaita mökkejä”, ”harmaita kiviä”, ”harmaita kallioita”, ”harmaata ilmaa”, ”harmaata arkea”, ”harmaita ihmisiä” jne.[101] Suomalaisen (maalais)kansan arkivaatetus oli aina ollut enemmän tai vähemmän harmaata – aivan kuten heidän arkensa ja jopa jäyhän vakaa olemuksensakin. Lottapuvun harmaa ”sopi” siis hyvin Suomeen – sekä sen luontoon että ihmisiin.

Juhani Aho esimerkiksi kuvaa *Kootuissa lastuissaan* ”asemilla liikkuvaa maalaiskansaa” ja heidän vaatteitaan seuraavasti: ”Nuo harmaat olennot, ne näyttävät niin rauhallisilta kuin tervaskannokko syysmyrskyjen raivotessa.” ”Heidän vaatteensa ovat samaa kuosia kuin heidän vuosisatojen kuluessa kehittynyt murteensa, joita kumpaakaan ei ole rautatie saanut muuttumaan.”[102] Samaa (turvallista) muuttumattomuutta oli Suomen senaatissa ja yliopistossa samoin kuin säätytalossa, joilla kaikilla oli pohjanaan ”Suomen kova harmaakivinen kallio”, joka ei murentunut mereen vaan ajoi ”askel askeleelta” meren aallot ”yhä kauemmaksi takaisin”.[103]

Eräs 1944 julkaistu tyttökirja puolestaan sisältää seuraavan kuvauksen Suomesta: ”Meille se on siintävien järvien, salaperäisten metsien ja valkoisina kuohuvien koskien maa. Se on suurten sankarien

ja runoilijain maa ja se on *harmaan, vakaan, uskollisen ja totisen kansan maa, pyhä maa,* [kurs. KS] jossa legendan mukaan ihmeellisinä valoisina kesäöinä Herran hymy liikkuu vetten päällä."[104]

Harmaan arjen ja harmaiden kylien ja ihmisten lisäksi Suomessa toisaalta oli harmaasta graniitista tehtyjä *kirkkoja* ja *linnoja*. Suomen Kansallismuseo Helsingissä on sekin osin graniittia ja siten väriltään harmaa, mikä johtuu siitä, että se on arkkitehtuuriltaan (tarkoituksella) keskiaikaisen *linnan ja kirkon sekoitelma*.[105]

Harmaa oli Suomen kansan väri siis monellakin tavoin jo ennen lottienkin aikaa. Harmaagraniittinen kallio loi turvallisen pohjan koko suomalaisen kulttuurin rakennustyölle, joka toisaalta rakensi lottalaisessakin ajattelussa myös toiseen kallioon eli Jumalan sanaan. Suomen harmaagraniittisen kallion päällä olivat harmaat kylät ja harmaat ihmiset – luterilaiseen työmoraaliin ja askeettisen köyhään elämään tottuneet ihmiset. Ennen vanhaan maaseudun ihmisten (tavalliset) vaatteet, toisin sanoen työvaatteet, oli lähes järjestään tehty joko pellavasta tai villasta. Vaatteiden värjäämiseen oli harvoin aikaa tai varaa. Sekä pellavasta että villasta tehtyjen vaatteiden väri oli luonnostaan (vaalean)harmaa. Suurin osa 1920–1940-lukujen lottamekoista oli pumpulipukuja, jotka oli värjätty harmaiksi. Eräillä lotilla oli (arkisen pumpulipuvun lisäksi) juhlakäyttöä varten erikseen villainen puku – joka siis oli harmaa sekin, kuten muukin lottavaatetus.

Harmaa ja musta ovat olleet tyypillisimpiä nunnanpukujen värejä. Ne ovat olleet pukeutumisen perusvärejä myös suomalaisille pietisteille, jotka eivät ole tahtoneet pukeutua "suruttomasti". Puvut ovat merkinneet heille erottautumista maailmasta ja maailmallisuudesta. Miehillä takki ja housut ovat olleet tavallisesti harmaat, naisilla päällyshame on ollut tummanharmaa, tummansininen tai musta. "Kansanomainen harmaa röijy ja laskostettu hame soveltuivat erityisen hyvin maailman korskeutta ja koreutta vieroksuvaan[106] herännäisyyden henkeen."[107] Juhani Ahon kirjoittamassa, Itä-Suomen pietistialueille sijoittuvassa ja uskonnon ja isänmaan välisiä suhteita pohtivassa teoksessa *Kevät ja takatalvi* kuvataan eräällä maatalon pihalla liikkuvia harmaapukuisia naisia, jotka olivat "niinkuin nunnia".[108]

Myös Hella Wuolijoki (joka vertasi kotiseutuaan Virossa Suomen

Hämeeseen) kuvasi kirkonmäelle kokoontuneita emäntiä mustine sarka- ja silkkivaatteineen ja valkeine, maahan asti ulottuvine pääliinoineen nuoruudenmuistelmiensa alussa seuraavasti:

> Muistan, kuinka he seisoivat kirkonmäellä koivujen alla, mustien, kiiltävien linjaalivaunujensa vieressä, nuo sukuni emännät – – mustissa pitkissä sarkatakeissa, joitten alta näkyivät mustat, kahisevat hameet. Pitkä, valkoinen linnik-liina, batistista tai hienon hienosta pellavasta, oli sidottuna yli otsan ja sen päällä musta, pitkäripsuinen kirkkosilkki, jonka alta melkein maahan asti riippui tuo valkoinen linnik. Siinä he seisoivat kuin valtavat nunnat tahi pikemminkin abbedissat, kaikki yli sadan kilon painoisina – –.[109]

Puhtauden ihanne

Tyttöjen puhtauden vaaliminen oli 1900-luvulla yleiseurooppalainen vaatimus ja ihanne, joskin omaa puhtauttaan vaalimalla tytöt myös suojelivat itseään aviottomilta lapsilta ja niiden tuomalta häpeältä. Tätä kuvaa esimerkiksi Aino Pälsi romaanissaan *Ja elämänvirta vyöryy eteenpäin*, jossa itse avioliiton ulkopuolella syntynyt tyttö toteaa puron puhuvan hänelle ennen ripille menoa seuraavasti: ”Tänään sillä on sanottavana jotakin harrasta ja vakavaa, koska tietää rippilapsen seisovan partaallaan, rippilapsen, joka on tehnyt pyhän lupauksen, joka tahtoo kulkea elämänsä siveellisenä ja kunnialla. Hän ei tahdo omalta kohdaltaan pistopuheita ja piikkejä jälkeensä.” Omasta äidistään, joka oli saanut avioliiton ulkopuolisen lapsen, hän ajattelee: ”Äiti raukka! Hänen elämänsä on varmaankin ollut kovaa.”[110]

Lottien huoneentaulussa (Kultaisissa Sanoissa) todettiin: ”Aseta korkealle lottaihanteesi! Vain oikeamielisenä, puhtaana ja raittiina voit olla oikea[111] lotta!”

Nuoret tytöt haluttiin pitää puhtaina ja viattomina, jotta heistä olisi tullut (oikeanlaisia) tulevaisuuden äitejä ja kodin hengen luojia. Kodit, koulut ja Lotta Svärd toimivat tässä samansuuntaisesti. Entisten lottien (samoin kuin aikakauden muidenkin nuorten naisten) haastatteluista ilmeneekin se, että nuoret naiset olivat monista asioista

nuorena hyvin tietämättömiä – hieman samaan tapaan kuin luostareissa kasvatetut naisetkin.[112]

Puhtauden säilyttämisellä oli aivan toisenlaista merkitystä kuin meidän aikanamme. Asia ei koskenut vain viktoriaanista Englantia vaan yhtä hyvin muitakin Euroopan maita. Puhtauden vaatimuksessa mentiin Suomessakin – nimenomaan naisasiapiireissä – hyvin pitkälle – eräänlaiseen nunnaihanteeseen asti. Saksassa, jota Suomen naisasiapiireissä ei suinkaan (1900-luvun alussa) ihailtu, päti sama. Esimerkiksi Eva Braunista elämäkerran kirjoittanut englantilainen Angela Lambert korostaa teoksessaan useaan otteeseen sitä, että tytön oli – ainakin jos oli yhteiskunnan keski- tai ylemmistä kerroksista – oltava avioliittoon astuessaan neitsyt, muutoin hänellä ei ollut mahdollisuuksia päästä ”kunniallisiin” naimisiin.[113]

Eva Braun, joka oli syntynyt 1912, kuten hänestä elämäkerran kirjoittaneen Angela Lambertin saksalainen äitikin, lähetettiin luostarikouluun nunnien tiukkaan valvontaan ja kasvatukseen. ”Vanhemmat kuitenkin päättivät, että jos hän halusi päästä kunnialliseen työhön kunniallisesta avioliitosta puhumattakaan, hänen käytöksensä kaipasi hillitsemistä ja hänen tapansa ja sosiaaliset taitonsa hiomista. Hänelle tekisi hyvää viettää pari vuotta luostarikoulussa tai sisäoppilaitoksessa.”[114] Eva Braunin isä piti ”itsestään selvänä” oikeuttaan varmistaa, että hänen tyttärensä olivat ”kunnon tyttöjä”, mikä tarkoitti, että he olivat ”tottelevaisia ja aviomiehelleen uskollisia, sävyisiä, hyveellisiä ja hurskaita”.[115] Eva lähetettiin luostarikouluun, vaikka ”hän oli kunnon katolinen tyttö: hän ei polttanut eikä juonut, ja vaikka hän ei ollut koulussa ollut ahkera, niin kuitenkin tarpeeksi ahkera”.[116] Eva inhosi luostaria ja sen ”hymyileviä, ankaria nunnia”.[117] Luostareissa tytöille muun muassa tehtiin kerran vuodessa gynekologinen tutkimus, jolla varmistettiin heidän ”puhtautensa”. Braun oli sekä luostariin tullessaan että sieltä lähtiessään ”puhdas”.[118]

Ääriprotestanttisessa Suomessa ei tietenkään ollut luostareita vaan tyttöjen valvonta ja kasvatus tässä suhteessa, mihin kytkeytyi naisasianaisten edustama ja ajama ns. absoluuttisen sukupuolimoraalin ihanne ja vaatimus,[119] hoidettiin toista tietä: yleensä sosiaalisen kontrollin kautta, tiukan perhesidonnaisuuden avulla sekä edelleen kirkon ja

seurakuntien, (tyttö)koulujen[120] ja erilaisten harrastuspiirien kautta. Lotta Svärd oli viime mainituista tärkein ja laajimmalle levinnyt. Lisäksi sen ihanteissa korostui tyttöjen ”puhtausvaatimus” poikkeuksellisen voimakkaasti jo kansallisistakin syistä.

Eräs lotta muistelee halunneensa sotatoimialueelle kenttälotaksi, ”mutta äiti ei päästänyt”. Äiti sanoi, ”että siellä jokaisesta naisesta tulee yleinen nainen ja sillä sipuli”.[121] Monet lotat kertovat kuitenkin säilyttäneensä neitsyytensä rintamaoloissakin: ”Impenä minä sottaan läksin ja impenä sieltä tulin. Nämä puheet lotista mua risoo.”[122] Eräs lotta, jota syytettiin sukupuolisiveettömyydestä ja jota siten uhkasi erottaminen järjestöstä, hankki sotasairaalasta todistuksen koskemattomuudestaan.[123] Syvärin varuskorjaamossa työskennelleet tytöt asuivat kaksikerroksisessa puutalossa, ”jonka pojat ristivät Impilinnaksi”.[124] Salmissa lottien ruokala puolestaan ristittiin Nunnalaksi.[125]

Nunnien siveellisyysvaatimuksia on usein pidetty ”luonnonvastaisina” (mistä syystä nunnista on myös tehty paljon aiheeseen liittyvää pilaa) ja luostarien kurivaatimuksia miltei mielettöminä.[126] Riippumatta siitä, miten näitä asioita sinänsä arvotetaan, samat vaatimukset näyttävät koskeneen lottiakin, kuten eräs kenttälotta päiväkirjaansa aikanaan kirjoitti:

> Yhteyslotta on kieltänyt lottien naimisiinmenon täällä ja ‘seurustelun siinä mielessä’. Se tuntuu kovin tyhmältä. Voiko sellaista asiaa mikään ulkopuolinen tekijä määritellä tai määrätä? Eikö se ole luonnonvastaista? Miksi meitä aidataan ja rajoitetaan niin, että tulemme vauhkoiksi ja järjettömiksi? Välistä oikein tuntuu puristavan ja ahdistavan – aina täytyy ajatella: ’Se on sopimatonta, tuo on väärin, tätä ei saa tehdä, mitähän tästä ajatellaan, ovatkohan ne nyt vihaisia?’[127]

Pyhityskaipuu ja iäisyysikävä

Historiantutkimuksen uskontosokeutta tutkinut Inger Hammar esittää, että reformaation myötä luterilaisen kutsumusopin yksi keskeisimmistä muutoksista naisten kannalta oli erillisen hengellisen kutsu-

muksen ”lakkauttaminen”. Luostarilaitoksen lakkauttamisen myötä naisten erilliselle hengelliselle kutsumukselle ei enää ollut sijaa, vaan naiset sijoittuivat kokonaan maallisen kutsumuksen piiriin. Samalla naisen kutsumus palautettiin hänen äitiyteensä. Äitiys nousi hengellisen elämän keskiöön,[128] mutta toisaalta muuta vaihtoehtoa naisille ei luterilaisen ajattelun mukaan ollut edes olemassa.[129]

Lottaliike piti äitiyden (ja kodin) arvon, samoin kuin muunkin luterilaisuuden, kunniassa, mutta samalla se tarjosi naisille *yhteisöllisen* mahdollisuuden **pyhyyden** kokemiseen – aivan toisella tavoin kuin esimerkiksi marttaliike. Pyhyyden elementtejä oli tosin useita (äitiys, uskonto, isänmaa), eivätkä ne kaikkien lottien mielissä yhdistyneet samalla tavoin keskenään. Lisäksi äitiyden ja uskonnon (omakohtainen) esiinnostaminen koettiin ja on ilmeisesti koettu paljon aremmaksi ja intiimimmäksi asiaksi kuin ”isänmaasta” puhuminen ja siihen viittaaminen.

Eräs kuvaus siitä, mitä lottatyö ja lottanaolo saattoi *sisäisesti* merkitä mukana olleille henkilöille, sisältyy esimerkiksi Impi Karhulan muistelmiin *Rakuunoiden kaupungissa*.[130] Kaakkois-Suomessa köyhissä oloissa syntynyt ja kasvanut Karhula kertoo 1920-luvulla saamistaan henkisistä vaikutteista mm. seuraavaa:

> Mutta minulla oli onni palvella sellaista emäntää, joka varmaan enemmänkin vertaisensa seuran puutteesta kuin muuten keskusteli kanssani. – – Sisäisen kyselyn ja taistelun jälkeen hän oli paikkansa löydettyään osallistunut Punaisen Ristin sairaanhoitajana ja sittemmin lääkintälottana kansalaissotaan. Monta kertaa hän oli kokenut kuoleman läheisyyden ja vaaran uhatessa Jumalan ihmeellisen varjelunkin.
>
> Monet pitkät illat kuuntelin käsitöitä tehden, jos johtaja ei ollut kotona, emäntäni kokemuksia. Silloin alkoi muotoutua pohja ihanteille ja aatteille, jotka minun kaikelle kauniille ja uhrivalmiutta ihailevalle mielelleni tuntuivat avaavan uudet näyt ja mahdollisuudet. Halusinhan tulla hyväksi, kaikkia ihmisiä ja isänmaatani rakastavaksi ihmiseksi, jonka ilona olisi palvella, rakastaa ja uhrautuakin, jos sillä tavoin voisin tasoittaa jonkin varjoon jääneen tietä.

Lottiin liityttyään Karhula kertoo saaneensa mielenlaadulleen sopineita – ja sitä edelleen lujittaneita – uskonnollisia kokemuksia (jotka sittemmin johtivat vielä uskonnolliseen herätykseen):

> Lottakokelaana sain olla mukana samoissa hommissa kuin muutkin, vuorollani. – – Kun ohjelmakin oli niissä tilaisuuksissa vakaampaa ja ihanteita etsivälle mielelleni puhtaampaa kuin pelkissä tansseissa, koin todella tiettyä tyydytystä.
>
> Unohtumattomina jäivät nuoren, herkän mielen kätköihin hämyiset, soihtujen valossa pidetyt hartaustilaisuudet itsenäisyyspäivän illansuussa sankarihaudoilla. Kyyneltyvin silmin seurasin ohjelmaa. Isänmaalliset virret saivat minut tuntemaan, että itsenäinen isänmaa on aivan poikkeuksellisen suuri Jumalan lahja. Kun niiden sävelet soihtujen lepattavassa valossa hukkuivat hautausmaan kuusien kätköihin, aistin väkevämmin kuin varmaan missään muussa tilaisuudessa, että olimme Jumalan läheisyydessä.

Lottuuden myötä protestanttiselle naiselle syntyi uusi kutsumus, joka sananmukaisesti oli ”pyhä” ja johon hengellinenkin kutsumus – luterilaisessa hengessä ja mielessä – voitiin liittää. Tämä puoli ja piirre lottalaisuudessa saattoi olla myös eräs syy tämän naisliikkeen suurelle vetovoimalle, ainakin rauhan aikana, – samoin kuin toisaalta sille, että lottiin liittyvät asiat ovat entisille lotille edelleen sangen arkoja ja sananmukaisesti jopa pyhiä.

Olivatpa syyt mitkä tahansa, Luukkosen mukaan lottien povessa asui jo 1920-luvulla paljon *iäisyysikävää* ja *pyhityskaipuuta*, kuten edellä on jo tuotu esiin. Liikettä läheltä ja sisältäpäin alusta alkaen havainnoinut ja seurannut Luukkonen totesi vuonna 1926:

> En tahdo ryhtyä arvioimaan sitä *sisäistä* kokemusta, jolla jokaisen yksilön *omakohtaisesti* on ratkaistava suhteensa *Luojaansa* ja *Lunastajaansa*. Sen vaan rohkenen ilmituoda, että paljon, paljon syvää *ikuisuusikävää* elää lottain povessa.” ”Siinä on *iäisyysikävää*, siinä on *pyhityskaipuuta*, että lotat juhlapäiviensä syvimmät ja antavimmat hetket elävät pyhäkköjen hiljaisuudessa, kuten täälläkin Viipurissa elettiin.

Sääntökuntahakuisuus: nationalistiset sääntökunnat Keski-Euroopassa

Teoksessani *Lotta Svärd – uskonto ja isänmaa* (1999) kirjoitin: ”Vaikka Lotta Svärdin olemuksesta riisuttaisiin kristinusko kokonaan pois, jäljelle jäisi silti järjestö, joka muotomenoiltaan, tyyliltään ja hengeltään voimakkaasti lähenee nunnien tapaista ’sisaryhteisöä’ – olipa uskon kohde sitten mikä tahansa.”[131]

Onko tällaiselle ilmiölle löydettävissä paralleeleja? Miksi/miten lotat olisivat halunneet muodostaa jotakin nunnayhteisön tapaista? Miten se sopii yhteen nationalismin kanssa?

Edellä on jo viitattu muun muassa Nightingalen haaveiluihin ja suomalaisten porvarillisten naisten ja naisyhtymien (ainakin jonkinasteiseen) nunnahakuisuuteen hyväntekeväisyyshaluineen[132] ja pyhityskaipuineen.

Mikäli Lotta Svärdin ohjelmasta ja olemuksesta riisuttaisiin kristinusko (luterilaisessa muodossaan) pois, jäljelle jäisi (hegeliläinen) nationalismi. Miksi paramilitaari nationalistinen liike olisi etsinyt mallia (katolisista) sääntökunnista?

Useita eri syitä voidaan löytää (ja niitä eritellä lisääkin). Karkeasti ottaen voidaan huomioida ainakin seuraavat:

* Jumalan olemassaolon tunnustaminen (hegeliläisessä) nationalismissakin.
* Kuuliaisuuden ihanteen soveltuminen ja soveltaminen sekä luostari- että sotaväkeen (jota viimeksi mainittua kansallisvaltio Hegelin mukaan tarvitsi).
* Askeettisen ihanteen soveltuminen molempiin; kuten tunnettu nunnatutkija Jo Ann Mcnamara on todennut, kuuliaisuuden ja askeesin ihanteet ovat kautta aikain yhdistäneet juuri luostari- ja sotaväkeä. Siten McNamara on jopa nimennyt laajan teoksensa maailman nunnista otsikolla ”*Sisters in Arms*” (”asesiskot”).
* Siveellisyysihanteen – lähes luostarimaisen – soveltaminen erityisesti kansallisvaltion **naisiin**, joiden ”puhtaudesta” kansakunnan

terveyden, elinvoiman ja lopulta myös puolustuskuntoisuuden katsottiin riippuneen.
* Yhteisöllisyys: tiukan, uskonnollishenkisen (olipa ”uskonto” sitten mikä tahansa) veljes- tai sisarkunnan luominen voimakkaine yhteenkuuluvuuden tunteineen sekä tähän liittyvät yhdistävät merkit, symbolit ja liput.
* Kuolemaan valmistautuminen: luostarit taivaan ”esiasteita” ja/tai Jumalan ”puutarhoja”, joissa valmistaudutaan siirtymään tuonpuoleiseen.
* Suljettuus (= muusta maailmasta erottautuminen); luostarien ja kansallisvaltioiden ympäröinti muurein (sekä henkisin että fyysisin); suojautumishalu; varautuminen ”sotaan” (vrt. Johanneksen ilmestys).

Saksassa, jossa hegeliläinen nationalismi vietiin eräänlaiseen huippuunsa 1920 – 1940-luvuilla, Hitler ilmoitti suoraan aikovansa perustaa ”sääntökunnan”. ”Hitler bekannte sich in seinen Ggesprächen mit Hermann Rauschning ausdrücklick zur Idee eines neuen Ordens: ’Ich will Ihnen ein Geheiminis sagen. Ich gründe einen Orden.” (”Hitler tunnustautui puheissaan Hermann Rauschningin kanssa uuden sääntökunnan ajatuksen kannattajaksi: ’Haluan kertoa teille salaisuuden. Perustan sääntökunnan.’ ”)

Hermann Rauschningin aikanaan kirjoittamaa kirjaa ja muita väitteitä on osin pidetty epäluotettavina,[133] kansallissosialismia paljon tutkineen J. Hampelin mukaan voidaan kuitenkin katsoa Hitlerin järjestäneen allaan olleet (militaarit ja paramilitaarit) yhtymät sääntökuntamallien mukaisiksi,[134] kuitenkin niin, että kristinuskoa niissä oli korvaamassa kansallissosialistinen ”uskonto” ja Jumalaa (tai ainakin Messiasta) Hitler, jolle kuuliaisuuden hyve tietenkin ennen muuta osoitettiin.

Jo tätä ennen ajatuksia ja ideoita kansallis-paramilitaarin liikkeen sitomisesta/luomisesta katolismalliselle sääntökuntapohjalle oli esitellyt Itävallassa Lanz von Liebenfels -niminen henkilö, joka perusti ”uuden” Temppeliherrain ritarikunnan. Lisäksi hän sitoi katolistyyppisen sääntökunnan perustamiseen *rotuopin*. ”Nach dem Vorbild der

katholischen Kirche und des Zisterzienserordens, aus dem er 1899 ausgeschlossen worden war, entwickelte er einen Mysterienkult des rassenreinen Blutes."[135]

Vaikka meidän päivinämme koko henkilöstä tuskin moni on kuullutkaan, omana aikanaan Liebenfels ei jäänyt tuntemattomaksi. Liebenfelsin ajatuksia ihaili muiden muassa ruotsalainen kirjailija August Strindberg, joka piti häntä eräänlaisena "profeettana". Hitlerin yhteydet ja asenteet Liebenfelsiin sen sijaan olivat jossain määrin sekavat: vaikka yhteyksiä Liebenfelsin ajatusten ja mallien välillä kiistatta oli, kaikki Liebenfelsin ajatukset eivät Hitleriä miellyttäneet, ja siten Itävallan tultua liitetyksi Saksaan 1938 Liebenfelsin teosten julkaiseminen kiellettiin.[136]

Liebenfels oli jo nuoruudessaan ollut kiinnostunut sääntökunnista, ja hän itse perusti (sisterssiläismunkkina olon jälkeen) "uuden" Temppeliherrain sääntökunnan ("Ordo novi templi") Itävaltaan. Palveltuaan ensin sisterssiläismunkkien "*Pyhän ristin*" (Heiligenkreuz) luostarissa hän perusti sääntökunnan, joka tiettävästi ensimmäisenä ryhtyi käyttämään *hakaristiä* "pyhänä" tunnuksenaan. "Uudessa" Temppeliherrain sääntökunnassa (Neutempler-Orden eli Ordo Novi Templi), joka perustettiin joulukuussa 1907, hakaristiä käytettiin sääntökunnan lipussa "arjalaisessa" merkityksessä – ja siis perinteisen (pyhän) ristin tilalla.[137]

Kuten jäljempänä vielä tulee esiin, hakaristin tausta (tai syy-yhteys) toisaalta Suomen ja toisaalta Saksan kansallisten liikkeiden keskeisenä merkkinä (= ristin korvaajana) on epäselvä. Joka tapauksessa Liebenfelsin (arjalaisessa) sääntökunnassa se oli tavanomaisen ristin sijalla jo ennen ensimmäistä maailmansotaa.

Liebenfelsin yhteys 1920-luvulla Saksassa syntyneeseen kansallissosialistiseen liikkeeseen näyttäisi – jo pelkästään arjalaisihanteineen ja hakaristitunnuksineen – ainakin ensi näkemältä aivan selvältä. Kuitenkin Hitler kielsi kaiken esikuvallisen yhteyden. Liebenfelsin teokset kiellettiin ja Uusi Temppeliherrain sääntökunta lakkautettiin, kun Saksa 1938 miehitti Itävallan.

Mutta tästä huolimatta Hitler, jonka elämää sen kaikessa askeettisuudessaan hänen entinen sihteerinsä vertasi luostarielämään,[138]

(myös esim. kenraali Jodl kuvasi kerran Hitlerin Itä-Preussissa sijainnutta päämajaa Wolfsschanzea ”luostarin ja keskitysleirin yhdistelmäksi”)[139] – näki esimerkiksi SS:ssä jesuiittoihin verrattavan *ehdottomalle kuuliaisuudelle* perustuneen veljes- tai sääntökunnan. Siten hän valtuutti ”Ignatius Loyolonsa”, kuten hän Himmleriä nimitti, muodostamaan tästä organisaatiosta ”puolueen eliittijoukon, joukon, joka olisi luotettava kaikissa olosuhteissa”.[140]

Etenkin SS:ää – tarkoin valittua kansallissosialistisen valtion ”eliittijoukkoa” – onkin kutsuttu (”mustaksi”) ”sääntökunnaksi” kuri-, puhtaus- ja siveellisyysihanteineen, ja esimerkiksi tunnettu tutkija Guido Knopp sanoo SS:n sisäisten käyttäytymisvaatimusten muistuttaneen pikemmin ”luostarikoulua” kuin sotilaallista sääntökuntaa.[141] Toisaalta jäsenkunnan keskuudessa oli tietenkin erilaisia näkemyksiä siitä, millaisesta yhtymästä oli lopulta kyse. Knopp kirjoittaa: ”Det [= SS] var en komplex och dynamisk apparat som under sina 20 år hela tiden förändrades. Männen (och kvinnorna) som tjänstgjorde där var alla mycket olika. Några var trogna anhängare som tillskrev denna dödskalleorden en närmast religiös mission. Andra plockade ut de godbitar ur Himmlers arsenal som passade dem, medan de försökte att så gott det gick ignorera allt det andra som det tyckte mindre om.”[142]

Saksassa – Lutherin ja Hegelin kotimaassa – tapahtunut kehitys oli tuskin sattumanvaraisessa yhteydessä Suomeen, jonka armeija perustettiin tietoisesti saksalaisen esikuvan mukaan. Lisäksi jo 1920-luvun alussa esimerkiksi sellaiseen yhtymään kuin AKS haettiin sääntö- ja/tai veljeskuntahenkeä ja -rakennetta. Myös muissa vastaavissa eurooppalaisissa (paramilitaareissa) yhtymissä on havaittavissa samaa – olipa syy tähän mikä tahansa. – Lotta Svärdiin se istutettiin noin vuodesta 1924 alkaen,[143] vaikka jo aiemmiltakin 1920-luvun vuosilta on nähtävissä merkkejä tiiviin sisaryhteisöllisyyden luomisesta ja ainakin eräänlaisesta sisarkuntahakuisuudesta.

Kansallissosialistisessa liikkeessä (para)militaarit yhtymät puolestaan muodostettiin ”muunnellun” sääntökuntamallin mukaisesti. Perinteisistä luostarihyveistä ”köyhyys, kuuliaisuus, siveellisyys” tärkeimmäksi nostettiin tietenkin keskimmäinen eli kuuliaisuus. Kuuliaisuu-

den ihanne ja vaatimus esitettiin radikaaleimmillaan SS:n jäsenille, joiden tunnuslauseeksi tuli ”Meine Ehre heisst Treue” (”Kunniani on uskollisuus”).[144]

Tällainen kuuliaisuus ja tottelevaisuus onkin tyypillistä paitsi sotamyös luostariväelle. Siten esikuvallisuus on voitu kääntää myös päinvastoin; evankelisen sisarkunnan toisen maailmansodan jälkeen Darmstadtiin perustanut Äiti Basilea esimerkiksi kehotti alaisiaan sisaria toisaalta rukoilemaan Saksan kansan ”syntien” anteeksisaamisen puolesta, toisaalta ottamaan kuuliaisuuskysymyksissä mallia Hitlerin SS:stä, sotilaallisesta ”eliittijoukosta”, joka toimi vuosina 1925–1945.

SS:ssä ja myöhemmin perustetussa Waffen-SS:ssä lojaalisuus, velvollisuudentunto ja ”sokea” tottelevaisuus olivatkin elämäntapa.[145] Kristillisyys sen sijaan oli SS:n piiristä kitketty kokonaan pois. SS:n jäsenille annettiin lupa käyttää perinteisen sotilastervehdyksen sijasta natsitervehdystä ja samalla heidät vapautettiin ”kirkossakäynnistä sekä eräistä muista perinteisistä sotilasmenoista”.[146]

Selkeästä epäkristillisyydestään huolimatta SS:ää verrattiin kansallissosialistisessa propagandassa Saksalaiseen ritarikuntaan, joka oli paavin siunauksella aikanaan levittänyt kristinuskon pakanalliseen Baltiaan. Myös SS katsoi idänretkensä olleen eräänlainen ”ristiretki”, vaikkei se alkuunkaan kristillinen ollutkaan. Vanhan Saksalaisen ritarikunnan tunnukset ”auttaa, puolustaa, parantaa” (Helfen, Wehren, Heilen) sopivat Hitlerin SS:n ideologiseen yleisilmeeseen tuskin lainkaan.

Kansallissosialismin kaudella kielletty Saksalainen ritarikunta on elänyt meidän päiviimme asti. Se perustettiin Pyhällä maalla alun perin sairaanhoitojärjestöksi, josta se kehittyi vähitellen sotilaalliseksi ritarikunnaksi, jonka tehtäväksi tuli Preussin ja Baltian käännyttäminen kristinuskoon. Siten se ehti toimia kahdella suunnalla ja kahdessa paikassa: sekä Palestiinassa että Itämeren rannoilla. Nykyään se toimii puhtaasti hengellisenä sääntökuntana. Pääpaikka on Wienissä.[147]

Veljes- ja sisarkunnat

Edellä tuotiin esiin saksalaisen nationalismin sääntökuntahakuisuus kuuliaisuuden hyveineen. Mutta voidaan väittää, että ilman Saksan (ääri)kansallisten liikkeiden antamaa esikuvaakin veljes-/sisarkunta-ajattelu olisi todennäköisesti tullut suojeluskunta- ja varsinkin lottatyön pohjaksi ja/tai perusmalliksi. Kyseessä oli lisäksi mahdollisuus tehdä näin *ilman varsinaisen sääntökunnan perustamista,* toisin sanoen munkki-/nunnatyyppisen yhteisön luominen varsinaista luostariyhteisöllisyyttä löyhemmin.[148]

Tämäntyyppinen veljeskunta-ajattelu on johdettavissa Suomessakin katoliselta keskiajalta, ja sen ideana oli se, että maallikotkin voivat ja voisivat perustaa yhteenliittymiä, joille ainakin muutamat hurskaat ihmiset antaisivat *uskonnollisen leiman*. Näiden veljeskuntien tarkoituksena oli toimia onnettomuuden (esim. tulipalon) sattuessa eräänlaisina keskinäisen avunannon yhdistyksinä, joista kerrotaan 1906 ilmestyneessä *Suomen historiassa*:

> Luostarien yhteydessä voipi mainita maallikoitten perustamista yhdistyksistä, sillä keskiajan hurskaat ihmiset antoivat niillekin uskonnollisen leiman. Kaikissa maissa oli näet tapana silloin muodostaa n. k. *veljesliittoja* eli *kiltoja*, jotka valitsivat suojelijakseen jonkun pyhimyksen. Yhdistyksen jäsenet pitivät huoneustoissaan yhteisiä kokouksia, viettivät juhlia suojeluspyhimyksensä kunniaksi ja toimittivat messuja y. m; mutta tärkeintä oli se avunanti ja armeliaisuus, jota yhdistyksen jäsenille osotettiin; tulipalon sattuessa tai taudin ahdistaessa annettiin apua, toimitettiinpa sielumessujakin kuolleen jäsenen puolesta.[149]

Tämä kaikki kuulostaa kovin tutulta ajateltaessa 1900-luvun suojeluskunta- ja lottatoimintaa, joka sekin oli tarkoitettu kriisin (sodan) varalta toimimiseen ja sen sattuessa annettavaan avunantoon. Puoliuskonnollinen pohja on myös selvästi havaittavissa molemmissa – Lotta Svärdissä kuitenkin selvemmin. Yhteiset kokoukset ja juhlat alettiin hartaushetkellä tai virrenveisuulla, eri tilaisuuksiin liitettiin kirkossakäynnit jne. Veljes-/sisarkuntaan kuuluneiden auttaminen

– vielä näiden yhtymien lakkauttamisten jälkeenkin[150] – on aivan samaa kuin keskiaikaisten ”veljesliittojen” keskinäinen avunanto ja ”armeliaisuustyö” – 1900-luvun protestanttisiin muotteihin ja muotoihin kuitenkin siirrettynä ja sovellettuna.

Kaikkein uskonnollisin osa suojeluskuntaperheessä muodostui pikkulotista – tulevaisuuden äideistä ja morsiamista. Heistä oli tuleva tulevaisuuden Suomen, ”Jumalan Suomen”, kuuliaisia ja siveellisiä palvelijattaria. ”Rakasta Jumalaa yli kaiken!” kuului heidän ensimmäinen käskynsä. *Pikkulotta*-lehdessä kehotettiin pikkulottia – tulevaisuuden lottia ja tulevan Suomen äitejä – toimimaan Kristuksen, Jumalan ja isänmaan ”kirjeinä”.[151]

Uskonnollishenkistä aineistoa olikin Pikkulotta- (Lottatyttö-) julkaisuissa aivan toisessa määrin kuin aikuisten lottien vastaavissa julkaisuissa. Pikkulotat olivat ”ainesta”, johon kasvatus vielä ”tehosi”. Pitkien kirjoitusten lisäksi pikkulotille suunnatussa aineistossa oli myös aivan lyhyitä kehotuksia. Esimerkiksi tunnetun naisasianaisen, kansanedustaja Hilda Käkikosken sairasvuoteellaan 1912 lausumaa sanomaa Jeesuksesta lainattiin *Lottatyttö*-lehdessä 1943: ”Jo nuorena oppikaa tuntemaan Jeesus, ettei se jäisi pahojen päivien varaan.”[152]

Valtava määrä muitakin uskonnollisia kirjoituksia, käskyjä ja kehotuksia sisältyi *Pikkulotta*-lehden aineistoon, joka oli selvästi uskonnollishenkisempää kuin aikuisille lotille suunnatun *Lotta Svärd* -lehden aineisto. – Lottien tyttötyön tarkoituksena oli muutoinkin opettaa kasvuiässä olevia Suomen tyttöjä rakastamaan ”uskontoa, kotia ja isänmaata” (tässä järjestyksessä).

Eräs pikkulotta kertoi Lotta Svärdin tarjoamasta ja harrastamasta uskonnollisuudesta mm. seuraavaa: ”Meitä pikkulottia on opetettu kunnioittamaan uskontoa ja rakastamaan Jumalaa. Ensimmäisellä leirillämme vuonna 1936 Tuusulassa saimme aamuisin [olla] mukana Päällystökoululla lottakurssien aamuhartaudessa.[153] Kun siellä ihanana kesäaamuna sadat harmaapukuiset lotat yhtyivät aamuvirteen ja kuuntelivat vakavia sanoja Jumalasta ja painoivat päänsä rukoukseen, tuntui Jumala tulevan meitä pieniäkin niin lähelle. Silloin ymmärsimme, että kaikki se hyvä, joka oli tullut osaksemme, on Jumalan lahja.”[154]

Varautuminen uhkaan: sodat ja tulipalot

Edellä viitattiin jo kansallisvaltion luostarinomaisuuteen. Luostarihenkinen kolmiyhteys kuuliaisuus – köyhyys (askeesi) – siveellisyys käy ilmi esimerkiksi erään 11-vuotiaan pikkulotan runosta, joka julkaistiin *Pikkulotta*-lehdessä 1/1938. Siinä pikkulotta pyytää ensinnäkin oppimaan kuuliaisuuden taitoa seuraavin sanoin:

> Sinä pieni pikkulotta
> ano Jumalalta
> menestystä elämälles
> voimaa pieneen Suomeen.
> Pyydä vielä kuuliaisuus
> hyvän tahdon lahja
> Herraltasi, Jumalalta,
> hän ne sulle suopi.

Seuraavaksi todetaan pikkulotan ”luostarin”[155] eli Suomen köyhyys:

> Sinä olet Suomen onni
> Suomen tulevaisuus.
> Rakasta siis kotiasi
> köyhää Suomeasi.

Minkä jälkeen pikkulottaa kehotetaan pysymään ”Herran tiellä” eli (kristillisessä) siveellisyydessä:

> Astu siis sä Herran tiellä
> lujasti ja varmaan.
> Älä eksy Herran tieltä
> älä Jumalastas.[156]

Edellä siteeratussa pikkulotan runossa pyydettiin siis voimaa ”pieneen Suomeen”. Tämä liittyi turvallisuushakuisuuteen: suurin uhka ja onnettomuus, joka Suomessa koettiin ensimmäisen maailmansodan tapahtumien jälkeen voivan tulla mahdolliseksi, oli luonnollisesti

sota. Tässä yhteydessä on erikseen otettava huomioon se, että sotaa ei Suomessa ennen vuoden 1918 tapahtumia varsinaisesti ollut koettu yli sataan vuoteen; vielä ensimmäisen maailmansodan vuodetkin Suomi eli täysin rauhassa, kuten entinen emämaa Ruotsikin, kunnes kevättalvella 1918 jouduttiin aivan uuteen ja outoon tilanteeseen, mikä on otettava huomioon lottatoimintaa arvioitaessa.

Keskeistä suojeluskunta- ja lottatoiminnassa olikin *varautuminen uhkaan*. Tämä voidaan rinnastaa siihen siviilipuolella harjoitettuun toimintaan, josta harrastelijamainen suojeluskuntatyö oikeastaan lähtikin alunperin liikkeelle: vapaapalokuntiin. 1860-luvulta perustetut vapaaehtoiset palokunnat olivat jo itsessään puolisotilaallisia ryhmittymiä. Lisäksi vapaapalokunnat olivat ensimmäisiä järjestöjä, joissa säätyläiset ja rahvaan jäsenet saattoivat toimia tasavertaisesti. Tasa-ar-

VPK:t olivat monessa suhteessa suojeluskunta- ja lottatoiminnan edelläkävijöitä ja malleja. Kuten muussakin 1800-luvun lopulta alkaneessa yhdistystoiminnassa myös VPK-toiminnassa katsottiin kansanvalistus tärkeäksi tehtäväksi kansakunnan rakentamisessa. Kasvatustyö liitettiin ajan tavan mukaan lähes kaikkeen yhdistystoimintaan. Siten VPK-toiminnankin kylkeen liitettiin paitsi kansanvalistuksellisia edelleen myös isänmaallisia piirteitä ja tavoitteita. Paramilitaarien vapaapalokuntien olemukseen ovat univormujen lisäksi kuuluneet mm. liput ja marssit. Eräillä paikkakunnilla vapaapalokuntalaiset marssivat edelleen. Kuvassa Onkkaalan VPK marssimassa kesäjuhliensa yhteydessä. Kuva Onkkaalan VPK:n arkisto.

voisuuden tunnetta vahvisti yhtenäinen ja samanlainen palokuntapuku. Vapaaehtoiset palokunnat olivat ensimmäinen tasa-arvoiseen itsehallintoon perustunut joukkojärjestö Suomessa: niiden yleiskokouksissa jokaisella jäsenellä oli yksi ääni. Lisäksi VPK-liikkeessä ”kiteytyi käsitys, että aatteellisen yhdistyksen tuli olla luonteeltaan yleinen ja yleishyödyllinen”. Vapaapalokuntien ideologiaan yhdistyi vahvana isänmaallisuus – aivan kuten raittiusliikkeen, naisasialiikkeen ja monien muidenkin liikkeiden ideologiaan. Miltei jokaisella vapaapalokunnalla oli oma marssi. Palokuntamarssien sanoissa ylistettiin ”vapautta, lippua ja kansallistuntoa”. Esimerkiksi Kuopion WPK:n ”Kandidaati- eli kokelas-marssissa” laulettiin:

Kun hätä kello kerran soi.
Niin silloin meitä tarvitaan.
Kas! silloin meidät lippu toi.
Vie tulta tuimaa sortamaan.
Oi lippumme.
Sä liehuile
Ja käske vaan
Niin ollahan
Me valmiit tulta sortamaan.

Miss’ pelastusta tarvitaan.
Ei vaille siellä sitä jää.
Vapaalla tahdoin auttamaan
Käy yksin mielin joukko tää.
Oi vapaus!
Sä eläös,
Ja lippumme,
Sä liehuile.
Oi vapaitten lippu sä![157]

Suojeluskunnat ja niiden apujärjestönä toiminut Lotta Svärd perustettiin selkeästi *palokuntamallin* mukaisesti. Tästä näkökulmasta lottatoiminta ei myöskään tarvinnut mitään uutta ”ideaa” toimintansa pohjaksi; naiset olivat toimineet (vapaa)palokuntalaisten muonittajina ja kahvittajina jo pitkään ennen suojeluskuntien ja lottien syntymis-

tä. Ja edelleen, suojeluskunta- ja lottatoiminnan tultua lakkautetuksi 1944, monet suojeluskuntalaiset ja lotat alkoivat toimia aktiivisesti paikkakunnan vapaapalokunnassa ja sen naisosastossa; esimerkiksi Pälkäneellä monet huomattavat lotat siirtyivät palokuntanaisiin jatkaen siellä samantyyppistä työtä kuin mitä olivat lotissa tehneet: avustavaa kahvitus- ja muonitustyötä sekä rahankeruuta.[158]

Vaikka palokuntapohja onkin selvästi havaittavissa, suojeluskuntien ja lottien toiminta erottui varsin pian suhteessa toiminnan saamiin henkis-hengellisiin konnotaatioihin ja latauksiin, jotka ovat vaikuttaneet myös eräänlaisen myytin syntymiseen; jo rauhan aikana suojeluskunta- ja varsinkin lottatoiminta alkoi saada paljon ylevämpää ja sananmukaisesti jopa ”pyhempää” luonnetta kuin (vapaa)palokuntatoiminta on koskaan saanut – samantyyppisestä paramilitaarista luonteestaan huolimatta.

Miksi? Miksi palokuntapuolelle ei pyhää eikä edes puolipyhää ”veljeskunta”-mallia ole koskaan syntynyt – ei ennen ensimmäistä maailmansotaa, ei maailmansotien välisenä aikana eikä toisen maailmansodan jälkeenkään. Miksi palokunnat (ja niiden naisosastot), vaikka saivatkin tiettyä paramilitaaria ja jopa isänmaallista ”hohtoa” ympärilleen, pysyivät kuitenkin pääasiassa imagoltaan ”maallisina”, arkisina ja konkreettisten tointen toteuttamiseen tähdänneinä yhtyminä, kun taas vapaapalokunnista alkuun pitkälti mallia ottaneet ja niiden helmasta paljolti irronneet suojeluskunnat naisosastoineen eli lottineen muodostettiin puolipyhiksi – ellei jopa pyhiksi – veljes- ja sisarkunniksi? Vastaus on tiukemmassa kytköksessä nationalismiin ja siihen kuuluneessa Jumala-sidoksessa, jota tarkastellaan seuraavassa lyhyesti erikseen.

”Isänmaa on Jumalan ajatus”[159]

Otsikossa siteerattu, Fanni Luukkosen hautakiveen kaiverrettu lause, ei ollut sisällöltään mikään Luukkosen erityisajatus, vaikka niin on joskus ehkä ajateltu. Ajatus Jumalasta paitsi kaikkien yksilöiden myös kaikkien kansojen Luojana ja edelleen maailmanhistoriassa

vaikuttavana ylimpänä voimana oli yhteinen kaikille nationalistisille liikkeille. Suomessa esimerkiksi 1945 lakkautettu Suomen Aseveljien Liitto (joka oli tiettävästi maan suurin kansalaisjärjestö) noudatti työssään seitsemää ideologista johtoperiaatetta, joista viimeinen kuului: ”Luottamus Jumalaan, joka on johdattanut kansamme läpi ylivoimaisten vaikeuksien, on tulevaisuudenuskomme luja perusta.”

Isänmaa oli Jumalan antama – ja jo siksi pyhä. Tämä todettiin uudestaan ja uudestaan – myös lottien ulkopuoleltakin käsin. Tolstoin kristillisiä oppeja Suomessa levittänyt kirjailija Arvid Järnefelt kirjoitti aikanaan isänmaasta:

> Ja riemu täyttää sydämen. Kiuruna kohoaa mieli ylistystä purkamaan. Ylistystä siitä, että on niin äärettömän paljon rakkauden esineitä. Ylistystä Jumalalle, joka, nähtyään, etteivät meidän ahtaat sielumme ylety koko hänen ihanaa maailmaansa käsittämään, on siitä erottanut osan isänmaaksemme ja antanut sille oman kotikielen ja sen honkiin puhaltanut oman henkemme humun.

Saima Harmaja puolestaan kirjoitti 14-vuotiaana:

> Miten minä rakastankaan Suomea. Ihanaa Suomea, jonka kevät on kuin Jumalan virvoittavaa hengitystä, jonka kesä on niin verrattoman kaunis juuri siksi, että se on niin lyhyt, jonka ’verellä ja kullalla’ maalattu syksy on niin majesteetillinen raskaassa väriloistossaan ja jonka talven häikäisevän puhdasta valkeutta ei voi verrata muuhun kuin Jumalan anteeksiantoon.[160]

Nationalismi oli henkinen oppi ja ajatus, johon kuului itsestäänselvyytenä se, että kansakunnat, samoin kuin yksilötkin, olivat maailmassa täyttämässä *Jumalan heille määräämää tehtävää*. Jopa sellainen yhtymä kuin Akateeminen Karjalaseura edellytti jäseniltään Jumala-uskoa. Seuran valan sanamuoto kuului seuraavasti: ”Lippumme alla ja lipullemme minä vannon kaiken sen nimessä, mikä minulle on pyhää ja kallista, uhraavani työni ja elämäni Isänmaalleni, Suomen kansallisen herättämisen, Karjalan ja Inkerin, Suuren Suomen puolesta. Sillä niin totta kuin minä uskon yhteen suureen Jumalaan,

niin minä uskon yhteen suureen Suomeen ja sen suureen tulevaisuuteen.”

Nationalismi – siinä muodossa kuin se vaikutti lottaliikkeessäkin – syntyi ja levisi vasta 1800-luvulla. Se otti monessa suhteessa uskonnon paikkaa tai ainakin tilaa eurooppalaisten ihmisten, varsinkin protestanttien, mielissä ja ajatuksissa.[161] Lisäksi se oli ennen muuta henkinen asia ja arvo sekä edelleen *tunne*, jota luomassa oli pitkälti kirjallisuus. Suomessa tärkeitä tässä suhteessa olivat ennen muuta Runeberg ja Topelius.

Suomea ei luotu verellä ja tulella, niin kuin usein ajatellaan, vaan kirjoituspöytien ääressä. Koko ”isänmaa” oli ennen muuta *henkinen* kokonaisuus, vaikka se tietenkin oli myös kappale maata. Isänmaan on jopa väitetty olleen henkinen *illuusio*. Tästä näkökulmasta sillä ei ole mitään todellisuusvastinetta reaalimaailmassa. Varhempina aikoina, kun ”Suomi” ei ollut vielä muotoutunut, taisteltiin konkreettisesti oman kodin puolesta[162] – yleensä toisia suomenheimoisia vastaan. Vasta 1800-luvun jälkipuoliskolta alkoi levitä ajatus siitä, että oli olemassa suuri *kansallinen* koti, jota piti puolustaa yhtä paljon ja enemmänkin kuin omaa pientä kotia.

Tämä ajatus esiintyy esimerkiksi Topeliuksen *Maamme*-kirjassa, jota luettiin aikanaan paljon. Kirjan valtavaa vaikutusta monien suomalaisten sukupolvien elämään on vaikea meidän ajastamme käsin hahmottaa. Väinö Linna on kertonut, että ”kaikki tärkeä, mitä elämässäni on tapahtunut, perustuu kirjoihin, sekä luettuihin että kirjoitettuihin”. Kirjallisista virikkeistä ”varhaisimpia” oli kansakoulussa luettu Topeliuksen *Maamme*-kirja. Siten Linnan torpparitrilogian *Täällä Pohjantähden alla* aloitus ”alussa olivat suo, kuokka – ja Jussi” lähtee *Maamme*-kirjan Matista. Romaani loppuu ”Lauluun Inarinjärvestä”, joka sekin on mukana Topeliuksen oppikirjassa.[163]

Kuten eräässä äidinkielen oppikirjassa todetaan, ”1800-luvun suomalaisuusliikkeelle tarjosi sopivia ideologisia aineksia *romantiikka*, joka vuosisadan alkupuolella huuhteli kaikkia Europan maita – –. Suomessa siitä omaksuttiin etupäässä ne käsitykset, jotka korostivat kansojen ja näiden muodostamien kansallisvaltioiden merkitystä maailmanhistoriassa. – – Romantikot näkivät kansan kokonaisuutena, yhteiskuntaluokkiin jakautumattomana harmonisena ykseytenä,

ja pitivät kulttuuria kollektiivisen kansansielun[164] – kansallishengen – luomuksena. Kansan käsitettiin toteuttavan olemustaan ja samalla jumalaista maailmanjärjestystä vasta kansallisvaltiossa (Hegel)."

Suomessa tämäntyyppinen romantiikka jäi "varsin maltilliseksi ilmiöksi", mutta siitä huolimatta sen vaikutus "ulottui syvälle ja kesti kauan". "Ennen kaikkea se vahvisti suomalaisten isänmaallisuutta tarjoamalla sille vuosikymmeniksi lujan aatepojan, jonka varaan oman maan kulttuuria oli innostavaa lähteä rakentamaan." "Aatepohjaltaan idealistisena se näki vallitsevissa oloissa toteutuneen jumalallisen maailmanjärjestyksen."[165]

Kansallisromantiikalle, "jumalalliselle maailmanjärjestykselle" ja näihin luontevasti liittyneelle ja liitetylle uskonnolle rakensi Lotta Svärdkin toimiessaan "uskonnon, kodin ja isänmaan" hyväksi. Näistä kolmesta arvosta ensimmäinen oli se, joka antoi "oikean" hengen ja pohjan sille elämälle, jota kahdessa viimeksi mainitussa piti elettämän. Kyse oli (yleisinhimillisestä) *kulttuuriarvosta*.

Uskonto kulttuurin pohjana ja maailmankatsomuksellisena järjestelmänä

Kristillinen on kuulunut kansalliseen hyvin kauan Suomessakin – ennen muuta kulttuurisessa mielessä. Esimerkiksi Kalevalasta kerrottiin *Lotta Svärd* -lehdessä sen olleen "kalevalaisen kansankulttuurin ja keskiaikaisen kristillisen hengen yhteensulautuma". "Kalevala ei voisi olla sitä mitä se on, ellei se olisi saanut kypsyä kansan sielussa sinä aikana, jolloin kristinusko pääsi sen henkeä jalostamaan."[166] *Lottatyttö*-lehdessä puolestaan esiteltiin vuonna 1943 "kansallista Kalevalakorua". Molemmat artikkelin yhteydessä kuvin esitellyt korut olivat ristiaiheisia – toinen niistä Säppäristä "Ristiretkien ajoilta".[167]

Toisaalta kulttuuri – ja sen pohjana oleva uskonto – ovat liittyneet myös kansalliseen (vapautus)työhön. Esimerkiksi Balkanilla luostareilla oli tärkeä rooli Turkin ja islamin vastustamisessa sekä kansallisen tietoisuuden lujittamisessa. Esimerkiksi Rilan luostari Bulgariassa rakennettiin 1800-luvulla tulipalon jäljiltä uudelleen. Bulgaria oli ol-

lut jo yli 400 vuotta osa Turkkia. ”Als Bollwerk gegen den Islam ist das Kloster Rila ein religiöses, geistiges und künstlerisches Zentrum geworden, die Keimzelle eines neuen Selbstbewusstseins, das schliesslich zur nationalen Unabhängigkeit Bulgariens führt.”[168]

Kulttuuri ja kulttuuriarvot (mukaan lukien uskonto, joka oikeastaan katsottiin koko kulttuurin pohjaksi[169]) olivat tärkeitä myös Suomen säilymiselle. Tähän oli perustanut toimintansa myös lottien tärkeä esikuva ja edeltäjä, marttajärjestö. Fanni Luukkonen totesi suojeluskunta- ja lottatyöstä 1920-luvulla seuraavaa: ”Sanottaneen, että voihan aika tulla, jolloin sk. lakkaa ja eihän silloin tarvita L.S: kään. Rohkenen väittää, että jos niinkin kävisi, että sk. pakollisesti lakkaa, tässä maassa aina tarvitaan naisjärjestö, joka vaalii *kulttuuriarvoja* voimakkaan *vapaustunnon* varassa.”[170]

Eikö kulttuuri ollut kuitenkin toissijaista aseelliseen puolustautumiseen nähden? Kysymys on monimutkainen. Jo Snellmanilla esiintyi tässä suhteessa kaksijakoinen ajattelutapa: vaikka hän lausui, että ”aseeton kansa on kelvoton” (jota lausumaa lainattiin ahkeraan sk-julkaisuissa), hän toisaalla korosti voimakkaasti sitä, että pienten kansojen ainoa voima oli sivistyksessä. ”Snellmanin suuri tavoite oli tehdä Suomesta todellinen kulttuurikansa, joka omalla panoksellaan pystyy vaikuttamaan yleisinhimilliseen kulttuuriin ja antamaan siihen jotain.” Pohjimmiltaan kaikki sivistys oli Snellmanin mukaan yleisinhimillistä eli yleismaailmallista, mutta kaikki sivistys toteutui (vain ja ainoastaan) jossakin kansallisessa muodossa, ”joka sitten omalta osaltaan vaikuttaa yleisinhimilliseen kulttuuriin”. ”Pelkkä kosmopoliittisuus on siten Snellmanille tyhjää sanahelinää. Ihminen toimii aina kansakuntansa puitteissa.” Suomalaisella kansakunnalla ei ollutkaan mitään muuta annettavaa eikä muuta menestyskeinoa kuin oma kulttuurinsa. ”Suomi ei voi mitään väkivalloin, sivistyksen voima on sen ainoa pelastus, kuuluu Snellmanin usein siteerattu lause.”[171]

Lisäksi Snellman puhui paljon ”hengestä” (vrt. lottahenki).[172] Samalla, kun yksilö oli tiukasti sidottu kansakuntaansa, hän toisaalta loi aktiivisesti sen kulttuuria eli henkeä. ”Kansakunta on yhteistä tietoisuutta, henkeä, ja ihminen voi olla kansakuntansa tulkki, mutta myös sen hengen luoja.”[173]

II HARMAAT SISARET

Luostarit ovat rakkauden kouluja (Schola caritatis): ”Jumala on rakkaus”

> Lyhyt ja yksinkertainen on lotan siveyskäsky: Rakasta, uhraa, palvele! – Mutta onko mitään korkeampaa? – Eivätkö ne ole hänen sanojaan, joka kerran antoi ihmiskunnalle uuden opin, ihmisyyden ja rauhan käskyn, nuo Rakasta, uhraa ja palvele![1]

Nunnien[2] toiminta on pohjannut juuri tälle käskylle. Protestanttisessa maailmassa uskonnollishenkinen (rakkauden)palvelu oli ennen kaikkea naisen tehtävä. *Lottalehdessä* siteerattiin Topeliusta, joka totesi vuonna 1892 *Koti ja Yhteiskunta* -lehdessä ”Kristuksen lain täyttämisestä” naisen olleen luodun ”rakkautta ja laupiutta varten”.[3] Edelleen 1800-luvun kansallisromantiikkaan kuului ja liittyi läheisesti ”rakkaus”. Kansallisromantiikalle rakensi osaltaan Lotta Svärdkin, joka Ranskan vallankumouksesta lähtöisin olleen porvarillisen ajatussuunnan mukaisesti korosti toisaalta myös ”kansan” rakastamisen ja toisaalta yleensä ”kansan” (pro keisarin/kuninkaan) merkitystä kaiken (maallisen) vallankäytön määrittäjänä ja legitimoijana. Romantiikkaan ja varsinkin kansallisromantiikkaan – jossa nainen oli kansakunnan symboli – kuului juuri naisen rakkaustehtävän korostaminen sekä toisaalta naisen (tähän kääntäen ja kaksinkerroin liittynyt) idealisaatio: ”Nainen korotettiin puhtauden, kauneuden ja

siveellisyyden ihanteeksi. Nämä ihanteet kehittyivät erityisesti porvarillisen ydinperheen tyttöjä koskevassa kasvatuksessa. Sukupuolierojen esteettiset merkit perustuivat ajan [=Ranskan vallankumousta seuranneen ajan] kauneus- ja rakkauskäsityksiin. Romanttinen rakkauskäsitys korosti jokaisen vapautta valita puolisonsa. Koska rakkauden vaaliminen oli pääasiassa naisten tehtävä, nimenomaan naisten suhde miehiin tulkittiin rakkauden termein. Rakkaus oli naisen asia, sillä hänen tulevaisuutensa riippui siitä."[4] Rakkaus liittyi tietenkin myös isänmaahan ja isänmaanrakkauteen, ja juuri rakkauden – olipa kyseessä sitten mikä "rakkaus" tahansa – tuli siis olla naisen erityisen vaalinnan kohteena.

Rakkaus oli sana, joka toistui esim. *Lotta Svärd* -lehdessä eri yhteyksissä jatkuvasti.[5] Myös isänmaanrakkauden ja äidinrakkauden – "rakkauksista suurimman" – katsottiin olleen "jumalallista alkuperää".[6] "Sen [=äidinrakkauden] alkulähde on Jumalassa", kirjoitti Fanni Luukkonen.[7] Isänmaanrakkauden olemuksesta ja synnystä kirjoitti puolestaan kuvaavasti pohjoissavolainen Augusta Tarkkanen:

> Hyvät lotta-sisaret, muistattehan ajan, jolloin synnyimme, niin, synnyimme lotiksi. Muistattehan, ettei meitä kukaan värvännyt, ei edes kehoittanut siihen. Suurin osa meistä 'vanhemmista lotista' syntyi sinä talvena, jolloin piilotajunnassa oleva tunne, isänmaanrakkaus, heräsi, heräsi herättämättä. Ei sitä tyrkytetty ulkoapäin, ei sitä opetettu. Se tunne on pyhä, koska se on lähtöisin Jumalasta, niinkuin kaikki rakkaus. Niin rakkaus, isänmaan rakkauskin: ei se omaansa etsi, ei se palkkaansa pyydä.[8]

Kaiken rakkauden alkulähde oli siis Jumalassa ja uskonnossa – ja edelleen juuri lottien kohdalla kristinuskossa ja sen siveyskäskyissä. Henkilön, jolla ei ollut luontaista kykyä rakastaa, oli opeteltava kyseinen taito, ja varmimmin hän oppi sen rukoustietä, niin kuin lottalehdessä todettiin.[9] Koko lottatyön siveellisestä pohjasta niin yksilön kuin yhteisönkin kannalta todettiin lotan siveysopissa seuraavaa: "Onko olemassa sellaista käsitystä korkeimmasta hyvästä, jota voitaisiin pitää *ehdottomana* ja ainoana *oikeana*? Tähän kysymykseen vastataan myöntävästi ja kieltävästi. Järkiperustein on vaikeata todistaa minkään kä-

sityksen ehdottomuutta. Kristinusko esittää meille kuitenkin määrätyt siveelliset arvot ehdottomuuden vaatimuksin: ehdoton *totuus*, ehdoton *rakkaus* ja ehdoton *puhtaus*. Nämä elämän ikuiset arvot on pyrittävä toteuttamaan niin hyvin *yksityisen* kuin *yhteiskunnan* elämässä. Lotta Svärd -järjestö toimii kristillis-siveellisen maailmankatsomuksen hyväksi. Me siis tahdomme tunnustaa näiden siveellisten arvojen toteuttamisen korkeimmaksi hyväksi."[10]

Se, miten laajasti ja syvästi kymmenet ja sadattuhannet rivilotat lopulta tulivat rakkauden käskyn toteuttajiksi, on tietenkin aivan eri asia. Järjestön keskusjohdon ihanteita tässä suhteessa edustaa sangen kirkkaasti lääkintälottana aikanaan toiminut lausuntataiteilija Laina Kalmari, joka v. 1974 ilmestyneissä muistelmissaan muistaa lottatyöstä ja lottanaolosta sekä koko toiminnan arvosta kaikkein tärkeimpänä juuri tämän puolen. Hänen mukaansa lotat (niin Suomessa kuin Ruotsissakin) säteilivät palveluhalua. "Vain palveleva rakkaus voi yhdistää ihmiset toisiinsa ja hävittää vihan ja sodat. En usko kansojen yhteyteen ilman kristillistä rakkautta", hän toteaa.[11]

Luostareista puuttuvat muodolliset arvoasteet; johtajat ovat "äitejä"

Lotta Svärdiä johdettiin äidillisyydellä ja rakkaudella.[12] Muodollisia arvoasteita ei ollut – kuten armeijassa ja suojeluskunnissa –, vaan kaikki lotat olivat (ainakin muodollisesti) samanarvoisia. Lottia tuli ohjata hienovaraisesti ja "rakkaudella". Tanskalainen Estrid Ott kuvaa Fanni Luukkosen "armeijaa" seuraavasti: "Hänen armeijansa on kansanvaltaisin ja kuriin tottunein maailmassa. Se ei marssi tahdissa. Se ei tee kunniaa. Se ei tunne upseerisäätyä. Johtajat ilmestyvät, silloin kun heitä tarvitaan, ja katoavat jälleen miehistön riviin. He eivät koristaudu arvomerkein eivätkä arvonimin. Kaikki ovat samanarvoisia Lotta-Svärd yhdistyksessä. Nainen, joka tänä vuonna on piiripäällikkö, voi seuraavana vuonna olla tavallinen työlotta. 'Hän on saanut pienokaisen, joka vie koko hänen aikansa', selitetään."[13]

Lempi Jääskeläisen romaani *Nunna* ilmestyi vuonna 1934. Ajan tapaan katolinen nunnaluostari maalattiin synkin värein (joskin Suomen Naantalissa ennen uskonpuhdistusta sijainnut birgittalaisluostari esitettiinkin teoksessa jopa positiivisessa valossa). Romaanin päähenkilö on Suomesta Keski-Eurooppaan nunnaksi lähtenyt nuori nainen, joka luostarissa kokemiensa järkyttävien vaiheiden jälkeen palaa protestanttiseen isänmaahansa Suomeen. Isänmaan lisäksi myös äitiyden arvo nostetaan – ajan hengen mukaisesti – teoksen lopussa arvoonsa.

Järjestö lähetti, monesta eri syystä johtuen, rintamalle käytännön lottatöihin kaikkein nuorimpia lottia, joiden kuriin ja siveellisyyteen sekä heidän ”oikeaan” lottahenkeensä ei vielä luotettu. Siksi lottien valvojiksi määrättiin rintamalle vanhempia (sekä järjestö- että fyysiseltä iältään) lottia, joiden tehtävänä oli valvoa nuorten lottien kuria, käyttäytymistä ja siveellisyyttä. Samalla keskusjohtokunta korosti sitä, että kaiken lottatyövoiman tilauksen sekä sen sijoittelun ja edelleen lottien valvonnan tuli tapahtua sen itsensä (eikä armeijan) kautta. Kyse oli mitä ilmeisimmin naisten siveellisyydestä ja siveyskysymyksistä yleensä, joiden valvontaa ei voitu eikä haluttu jättää *miesten* käsiin. Alle 20-vuotiaita lottia ei lähetetty komennukselle ollenkaan ilman keskusjohtokunnan lupaa.

Kuhunkin armeijan yksikköön sijoitettiin yhteyslotta ja hänen alaisuuteensa kuhunkin lottayksikköön niin sanottu lottavanhin, jonka tehtävänä oli muun muassa valvoa hänen alaisuudessaan olleiden

lottien käyttäytymistä ja pukeutumista. Entisten lottien muistelmissa nämä lottavanhimmat olivat nimenomaan ”äitejä”, kuten muutkin rintamalla tai sen läheisyydessä (esim. rajatoimistossa) työskennelleet (vanhemmat) lotat, jotka johtivat ja valvoivat lottatyön sujumista. Heistä ehkä tunnetuimmalla, rajatoimiston muonitustoiminnasta vastanneella lotta Annikki Nissisellä, oli jo hyvin tätä kuvaava lempinimi: ”Mamma Nissinen”. ”Mamma Nissinen”, johon palataan vielä jäljempänä, kasvatti lottiaan nimenomaan äidillisesti ja ”rakkaudella”.[14] Fanni Luukkonen taas kehotti lottatyttöjen johtajia kantamaan alaisiaan pikkulottia eli lottatyttöjä ”järjestön äidinsydämellä”.[15]

Kesäkuussa 1941 asetettiin siis kuhunkin lottapiiriin ns. yhteyslotta, jonka tehtäviin kuului lottatyövoiman käytön suunnittelu yhteistyössä armeijan ja suojeluskuntain kanssa. Yhteyslotan tuli huolehtia siitä, että kukin lotta sijoitettiin sellaisiin tehtäviin, joihin hän koulutuksensa tai siviiliammattinsa puolesta oli ”sopivin”. Edelleen yhteyslotan tehtäviin kuului seurata lottien käyttäytymistä sekä työssä että sen ulkopuolella, tarkkailla lottien pukeutumista ja tarvittaessa ”ojentaa äidillisesti” erehtynyttä.[16] Yhteyslotan tehtäviin katsottiin kuuluviksi paitsi lottatyövoimatarpeen tarkkailusta ja sijoittelusta huolehtiminen myös huolehtiminen siitä, että alueen lotille järjestettiin puhuttelu-, valistus-, viihdytys- ja urheilutilaisuuksia.[17]

Sotien aikana Lotta Svärdin keskusjohtokunta painatti pienen kokoontaitettavan lipukkeen jokaiselle kenttälotalle mukaan annettavaksi. ”Kenttälotalle”-nimisessä lipukkeessa muistutettiin järjestön arvopohjasta seuraavaa: ”Kenttälotta, paina syvälle sieluusi lottalupauksesi sanat: uskonnon, kodin ja isänmaan puolesta.”[18] Vakavasti muistutettiin kenttälottaa niistä siveellisistä vaaroista, jotka häntä rintamalla työskennellessään uhkasivat, ja lotalle toivotettiin siksi ”kaikkien hyvien voimien suojelusta” hänen ”ehkä hyvinkin raskaassa” työssään kaukana kotoaan. ”Mutta me uskomme, että sinä kestät paikallasi horjumatta ja uupumatta, sillä Sinä tiedät täyttäväsi lottakutsumustasi paikalla, jonne kotiseudulle jääneitten lottasisartesi mieli palaa. Lotta-järjestö on Sinut lottana sinne lähettänyt. Järjestö on siten osoittanut Sinulle luottamusta, jota Sinä et voi pettää”, keskusjohtokunnan allekirjoittamassa lipukkeessa todettiin, ”me koti-

seudulla työskentelevät lotat tuemme Sinua hyvillä ajatuksillamme ja rukouksillamme.”[19]

Puku: askeettinen, harmaa työmekko

Nunnat käyttävät aina yhtenäistä pukua, joka hävittää maalliset ja ”maailmassa” vallitsevat eroavaisuudet ja luo yhtenäisyyden ja yhteishengen tunnetta. Nunnanpuku on aina hyvin askeettinen, samoin siihen valittava väri, joka on tavallisimmin harmaa, ruskea tai musta. Puku verhoaa nunnan ruumiin mahdollisimman täydellisesti. Joissakin sisarkunnissa on käytetty myös huntua kasvojenkin peittämiseen. Pukuun kuuluu tavallisesti aina valkoinen kaulus sekä valkoiset hihansuut, jotka molemmat symboloivat nunnan ”puhtautta” ja ”koskemattomuutta”.

Myös lotat käyttivät yhtenäistä harmaata pukua, eikä lottana ollessa saanut käyttää mitään muuta asustetta kuin sitä. Harmaa väri oli Suomen kenttäarmeijan väri 1918, ja ensi näkemältä koko lottapuvun tausta (ja väri) selittyy suoraan ja vain siitä.[20] Yleensä ottaen tämäntyyppisillä asioilla on kuitenkin monta (yhteenlankeavaa) syytä ja symbolista (osin alitajuistakin) perustelua, joita ei välttämättä koskaan kirjattu eksplisiittisesti auki (vrt. esim. lottamerkin hakaristin sisältämä monitasoinen ja -tahoinen symboliikka). Lottapuku ei muistuttanut suojeluskuntapukua[21] kuin korkeintaan juuri värinsä puolesta – joka sekin vaihtui suojeluskuntien puolella myöhemmin osin vihreäksi ja ruskeaksi. ”Miksi lottapuku on harmaa? Sentähden, että lika ei näy harmaassa. Ratkaisevaksi tekijäksi otettiin käytäntö, kun väri ja kuosi määrättiin.”[22] Harmaa lottapuku otettiin käyttöön 1920-luvun alussa. Peruspuku oli harmaa työmekko,[23] jota ”militaaristettiin” muun muassa taskujen asetteluiden avulla siihen muotoon, josta se lopulta niin hyvin tunnetaan.

Yleensä nunnanpukujen värit ovat tummia tai harmaita, millä symboloidaan vaatimattomuuden ja nöyryyden hyveitä, vaikka toisaalta syy on myös käytännöllinen: lika ei näy näissä väreissä yhtä hyvin kuin muissa. Pukuun kuuluu aina myös valkoisia osia. Valkoinen väri

symboloi puhtautta. Hopeinen sormus on merkki Kristuksen seuraamisesta. Pukua on oikeus käyttää usein jo novisiaattiaikana, joka on nunnien ”koeaikaa”. Sitä voivat edeltää myös ns. kandidaatti- ja postulanttiajat. Ennen lupausten antoa ”koesisaren” kanssa keskustellaan ja varmistutaan siitä, että hän tajuaa, mistä on kysymys. Lupaukset annetaan sääntökunnan äidin ja papin edessä kirkossa.

Lottavaatteesta käytettiin nimenomaan nimitystä puku – ei univormu.[24] (Kristillis-)siveellisyys ja (siihen kuulunut) sukupuolisiveellisyys tuotiin esiin pienten mutta merkitsevien yksityiskohtien kautta: hameen helma sai olla korkeintaan 25 cm:n korkeudella maan pinnasta, joskin tästä määräyksestä joustettiin viimeisenä sotakesänä 5 cm kangaspulan ja vanhojen pukujen kutistumisen vuoksi.[25] Lotat toimivat ”epäsotilaallisissa pitkissä hameissaan”;[26] toisin kuin useimmissa sotaa käyneissä maissa – niin idässä kuin lännessäkin – housuja ei suvaittu ollenkaan, ei liioin kaksiosaista pukua: pusero+hame.[27] Lotilla oli yksiosainen mekko, niin kuin aina on ollut (ainakin 1950-luvulle asti) nunnilla ja diakonissoillakin. Lotan – kuten nunnankin – keho verhottiin sillä mahdollisimman tarkkaan ja yhtenäisesti kaulusta, hihansuita ja sääriä myöten; paljasta pintaa tuli ja sai jäädä näkyviin mahdollisimman vähän. Siten – vaikka hameenhelma oli jo muutenkin säädetty mahdollisimman alas – lottapuvun kanssa käytettiin ehdottomasti sääret peittäviä sukkia, joiden tuli olla harmaat tai mustat. Housuja ei siis sallittu, vaikka housujen käyttö naisilla muutoin yleistyi sota-aikana. Talvisodan pakkasissakin oli lotilla ”jossakin paksun päällyskerroksen alla” harmaa hame, ”tämä naisellisuuden symboli”, ”jota lotat ovat kohta yksin puolustamassa koko maassa” (!).

”Kaikilla naisilla on hiihtopuku – en edes presidentin teekutsuissa havainnut yhtä ainoata naista hameessa, tässä naisellisessa vaatekappaleessa”, Estrid Ott kertoo kuvauksessaan talvisodan ajalta, ”mutta lotat pitävät lujasti kiinni hameistaan, kuinka epäkäytännöllisiä ne lienevätkin.”[28] Kauluksen oli oltava tiukasti ylös asti napitettu kaikkina vuodenaikoina (toisin kuin naapurimaiden lotilla), ja tämä puhtaussignaali ”sinetöitiin” vielä ristinmerkin sisältäneellä järjestötunnuksella, lottamerkillä.[29] Hiukset eivät saaneet näkyä lakin alta. Lottavoimistelijoiden oikeudesta esiintyä urheilukilpailuissa ja -näy-

Diakonissoja 1940-luvulta. Diakonissojen puku oli yksiosainen leninki, joka verhosi sisaren kehon mahdollisimman tarkkaan. Diakonissat käyttivät eri töissä ja eri yhteyksissä hieman eriväriseä pukuja. Eräs pukumalli oli väriltään harmaa. Sekä Helsingin että Tukholman (Erstan) diakonissalaitosten museoissa on pukuja, jotka tulevat hyvin lähelle lottapukua. Protestanttisten diakonissojen takana ovat katoliset nunnat ja laupeudensisaret. – Kuva on Vieno Heinosen kirjasta *Sisareksi kutsuttu.* Vieno Heinonen kertoo halunneensa nuorena luostariin – jos sellainen Suomessa olisi ollut mahdollista. Koska tiukan protestanttisessa Suomessa luostareita (paitsi ortodoksisia) ei kuitenkaan ollut, Heinonen päätti täyttää (nunna-)kutsumuksensa Helsingin diakonissalaitoksessa, jonka johtajatar hänestä sittemmin tuli.

töksissä ilman sukkia, toisin sanoen paljain säärin, käytiin keskusjohtokunnassa pitkä keskustelu.

Tanskalainen Estrid Ott, joka tuli siis talvisodan aikana tutustumaan Suomen lottien toimintaan, toteaa lottapuvun luomasta vaikutelmasta seuraavaa: ”Mikään ei ole vähemmän puoleensa vetävä kuin korkeakauluksinen, harmaa lottapuku, jonka ainoa koriste on sininen rintaneula ja varsinkin juhlatilaisuuksissa pidettävä valkea kaulus ja valkeat hihansuut. Mikään ei ole vähemmän pukeva kuin harmaa lottalakki, joka peittää tukan. Mutta nuoret kasvot niiden alla kuvastavat elämäniloa.”[30]

Marjatta Kahiluoto sanoo lottapuvun merkityksestä seuraavaa: ”Lottapuvulla oli suuri merkitys, se oli näkyvä osoitus yhteenkuuluvuudesta. Se välitti tiedon, että kuuluttiin johonkin yhteiseen. Kun pukeutui lottapukuun, pukeutui samalla tiettyihin velvoitteisiin. Silloin tiesi itse ja samalla näytti maailmalle, että oli vihkiytynyt tiettyihin jopa pyhiin asioihin. Puku sääteli kantajansa käyttäytymistä. – – Lottapuku oli tavallaan myös suojamuuri. Miehet kunnioittivat sitä.”[31] Myös eräs toinen entinen lotta viittaa lottapuvun (ja sen kuvastaman ja symboloiman lotta-arvomaailman) rooliin nimenomaan (uskonnollis-)siveellisenä ”suojana”: ”[Sotilaat] arvostivat nuorta lottaa ja vanhempaakin. Ei ilmennyt seksuaalista lähentelyä, eikä rumia sanoja. Kristillinen arvopohja loi normeja ja vahvisti moraalia.”[32]

Valkoinen kaulus ja mansetit

Nunnan pukuun kuuluu tavallisesti valkoinen osa tai osia, jotka symboloivat nunnan (sisäistä) puhtautta. Tavallisimmin ainakin kaulus on valkoinen, melko usein myös hihansuut sekä joissakin tapauksissa myös päähine. Nunnanpuvun valkoisten osien sisältämään symboliikkaan on kiinnitetty huomiota kaunokirjallisuudessakin. Esimerkiksi italialainen kirjailija Alberto Moravia kuvaa teoksessaan *Cesira* toisen maailmansodan aikaisessa Italiassa vuorille paenneita siviileitä, joiden joukkoon on osunut myös eräs nunna. Teoksen kertoja-päähenkilö sanoo hänen asustaan ihmetellen seuraavaa: ”Was mir aber den stärksten Eindruck machte, war der Umstand, dass alle weissen Teile ihrer Nonnentracht sauber waren wie frischgefallener Schnee und – was an diesem Ort kaum zu glauben war – auch frischgestärkt zu sein schienen. Gott allein mochte wissen, wie sie es anstellte, sich in dieser dreckigen Höhle so tadellos sauberzuhalten.”[33] Samoin kuin Moravian kuvaamassa nunnanpuvussa tuli lotankin puvussa olla sota-aikanakin[34] valkoinen kaulus ja hihansuut, joista todettiin, että ”on todellakin huolehdittava, että ne ovat aina valkeat ja sileät”.[35] Dostojevski kertoo eräässä naiskuvauksessaan hurskaasta venäläisestä ylimysnaisesta, jonka ulkoisellekin olemukselle antoi hurskauden ja

nunnan ”vaikutelmaa” (”l’air d’une soeur converse”) sangen yksinkertainen puku, johon kuului poimutettu valkoinen kaulus.[36]

Valkoinen oli sekä poliittisen että siveellisen puhtauden ja ”kuntoisuuden” väri. Siveellinen puhtaus taas edellytti askeesia ja askeettista elämäntapaa, joka sopi sinänsä hyvin yhteen ns. sotilashyveiden kanssa. ”Sotilaskelpoisuutta pidetään yleensä yhtenä kansan elinvoiman ja samalla sen siveellisen puhtauden mittarina”, kirjoitti Lauri Rikala v. 1920 ilmestyneessä kirjasessaan *Siveellisyys – kansa – yksilö*. Samalla Rikala totesi, että ”irtautuminen kristinuskosta vie irti kaikesta siveellisyydestä”.[37]

Siveellisyyden väri oli luonnollisesti valkoinen.[38] Valkoisen lotan piti (naisena) symboloida – paitsi Suomea ja ”Suomen naista” (jotka viime kädessä olivat sama asia) – Kristukselle vihkiytynyttä puhdasta ja koskematonta Suomi-neitoa, jonka tulevaisuus ja elinvoima riippui juuri sen tytärten eli sen naisten elinvoimasta ja puhtaudesta. ”Valkoisuutta” ja puhtautta haluttiin lottien piirissä yleisesti korostaa juuri pukeutumiseen liittyvän symboliikan kautta. Eräässä kuvauksessa ennen lottalupauksen antoa kuvataan lottia näin: ”Utanför templet skrider en gråklädd skara unga kvinnor. Huvuddukarna de bära lysa så vita.” Ja edelleen samassa tekstissä: ”Vita hucklen lysa i ring kring altar-kransen – liksom symbol av den fasta vita ring kring vårt land, åt vilket de nu vilja lova trofasthet intill döden. Skära vita blommor på altarbordet – skära vita blomkalkar även kring altarkransen. Korsfarares vita liljor, dem de bära fram genom faror och död mot det heliga landet.”[39]

Isänmaan oli tarkoitus olla valkoinen ja puhdas, ja tästä syystä se kuvattiin esimerkiksi kaunokirjallisuudessa melko usein puhtaan, valkean lumen peittämäksi. Lotan oli naisena symboloitava tätä niin poliittisessa kuin siveellisessäkin mielessä (joskin nämä kaksi viime kädessä palautuivat yhteen) ”puhdasta” isänmaata, ja hänen oli oltava puhdas niin ulkoisesti kuin sisäisestikin. Fennomaaninaisten ajattelussa Suomi-neito oli puhdas, kristillis-siveellinen Suomi-neito, joka oli säilytettävä ”puhtaana” ja ”koskemattomana”.[40]

Lotan värit olivat harmaa ja valkoinen. Lottien laulussa ”lottien rintama harmaa” kävi ”eteen vapahan valkean Suomen”.[41] Lotan nä-

kyvin ulkoinen tunnusmerkki, puku, oli harmaa. Harmaa symboloi nöyryyttä, vaatimattomuutta, ahkeruutta ja näkymättömyyttä. Puvussa oli hiukan myös valkoista – käsivarsinauhassa sekä kauluksessa ja manseteissa. Käsivarsinauhassa valkoisella oli poliittinen merkitys,[42] kauluksissa ja manseteissa sen merkitys oli siveellinen: valkoinen väri symboloi niissä lotan (naisen) paitsi ulkoista puhtautta ennen kaikkea hänen sisäistä ja siveellistä puhtauttaan. Valkoiset kaulukset ja mansetit olivat kaiken kaikkiaankin hyvin merkityksellisiä lottien imagossa, vaikka niiden käyttö jäsenkunnan kannalta saattoi olla hankalaa ja kiusallistakin. ”Useakin kyselijä on toimitukseltamme [= Lotta Svärd -lehden toimitukselta] pyytänyt tietoa siitä, miten kenttäoloissa harmaantuneet lottapuvun valkoiset kaulukset ja kalvosimet saataisiin valkaistuiksi.” Lotille annettiin neuvoja näiden kiusallisten lisäkkeiden valkaisemiseksi, mutta samalla ilmoitettiin tiukasti, että ”on todellakin huolehdittava, että ne aina ovat valkeat ja sileät”.[43]

Myös sotilaskotisisaria muistutettiin valkoisen kauluksen voimakkaasta symboliarvosta. Ranskan onneton kuningatar Marie Antoinette koetti vankeutensa päivinä ”säilyttää hallitsijatararvoansa kahdella tavalla: sisäisen ryhdin avulla, rauhallisesti alistuvalla ja arvokkaalla esiintymisellä sekä pitämällä äärimmäisin ponnistuksin valkoisen kauluksensa puhtaana mestauslavalle astumisensa hetkeen saakka”. Marie Antoinetten ”oljenkorsi”, jolla hän koetti pitää ”omaamastaan kulttuuritasosta” kiinni, oli *valkoinen kaulus*: ”Symbooli, joka ulospäin näkyvänä tunnuksena, kuin lippuna, kertoi – – siitä näkymättömästä, sisäisestä lähteestä, josta ulkonainen on vain heijastusta. Sillä juuri *sisäistä* on kulttuuri. Se on oikealta olemukseltaan keskipakoista: säteilee omistajansa olemuksesta ympäristöön.”[44]

Ristinmerkki

Nunnien asuun kuuluu useimmiten uskoa ja ”pyhyyttä” symboloiva ristin merkki, jonka kiinnitystapa saattaa olla hyvin erilainen (esim. ommel tai ketju). Lisäksi se saattaa olla puvun alla tai päällä. Tavallisesti se on kuitenkin näkyvissä ja joko kasvojen ylä- tai ala-

puolella. Käytäntö ja menettelytavat ovat riippuneet sääntökunnasta/kongregaatiosta.[45]

Lottapukuun kuului ristinmerkin sisältänyt lottaneula, jolla puvun kaulus suljettiin. Lottaneulan ristiä ei ole tavallisesti osattu yhdistää kristinuskon ristiin, vaikka on ilmeistä, että se (monista eri syistä ja kanavista, muun muassa jo *vapaudenristin* kautta) yhdistyi kristinuskon(kin) ristiin ja että se valittiin tietoisesti sitä silmällä pitäen, että se sisälsi ristin merkin.[46] Lottien keskeisin ja näkyvin tunnus, hakaristi,[47] on eräs ristin tyylitelty muoto.[48] Lisäksi on merkille pantavaa, että lottien hakaristin ”hakaset” ovat hyvin lyhyet ja typistetyt; ”oikeassa” hakaristissä tulisi olla ”täyspitkät” hakaset, kuten 1920-luvun *Pieni tietosanakirja* selittää. Edelleen kyseisessä teoksessa

Ristit olivat lottatoiminnassa keskeisesti esillä: risti oli sekä lottaneulassa että lottalipussa. Lisäksi se oli Suomen lipussa, joka oli usein lottatilaisuuksissa esillä, sekä kirkollisissa risteissä, joihin se tietenkin myös liittyi. Siniristi – jollainen lotillakin oli kauluksessaan – viittasi juuri kristinuskon ristiin. Militaarisiin merkkeihin risti taas on kuulunut lähes kaikkialla Euroopassa sen vuoksi, että sotilaallisten arvo- ja kunniamerkkien tausta on kristinuskon puolesta taistelleissa hengellisissä ritarikunnissa, ristiritareissa. – Kuva: *Lotta-Svärd 1939–1940. Kuvia ja kuvauksia Suomen sodasta.*

kerrotaan, että hakaristiä oli käytetty koristeena ja **pyhänä merkkinä** esihistoriallisista ajoista lähtien, ”*myös meillä*”.[49]

Hakaristi oli siis ”pyhä merkki”, jollainen sopi ”pyhyyttä” tavoitelleen Lotta Svärdin symboliksi paremmin kuin hyvin.[50] Lisäksi se oli vanhastaan ollut myös onnea tuottava merkki ja onnen symboli. Esimerkiksi Venäjän viimeinen (osin taikauskoinen) tsaaritar oli käyttänyt hakaristiä nimenomaan *onnea tuottavana symbolina* piirtäen sen yleensä jokaisen oleskelupaikkansa ja huoneensa seinään tai ikkunanpieleen.[51] Ilmeisesti joko ”pyhänä” tai sitten ”onnea tuottavana” symbolina hakaristiä oli käyttänyt naiskagaalikin, joka sulki keräyslippaansa 1900-luvun alussa hakaristi-merkillä.[52] Toisaalta hakaristi oli sangen yleinen käsityökoriste ja -kuvio, jota käytettiin paljon erilaisissa tekstiileissä ja kirjojen (kansi)koristeissa.[53]

Sinisen hakaristin otti lottien jälkeen (v. 1925) käyttöönsä myös Suomen sairaanhoitajatarliitto, ja syynä tähän mitä ilmeisimmin oli se, että merkissä oli mahdollista nähdä niin kansallinen kuin kristillinenkin tunnus. Yleensä ottaen nimittäin sairaanhoitajattarien erilaiset merkit ja tunnukset sisälsivät kristinuskon ristin erilaisissa tyylitellyissä muodoissaan, sillä sairaanhoidon historia (länsimaissa) kytkeytyi läheisesti kristinuskoon ja kirkon ja luostarien toimintaan; siten esimerkiksi Suomen kätilöliiton tunnuksena oli valkoinen tähti[54] (sinisellä pohjalla), jossa tähti symboloi Jeesuksen syntymähistoriaan liittyvää tähteä, jota käytettiin ja käytetään tässä merkityksessä myös hautakivissä ja kuolinilmoituksissa (ristin vastakohtana). Sangen kuvaavaa on myös se, että aluksi liitolle ehdotettiin merkiksi Punaisen Ristin[55] kansallista muunnosta – sinistä ristiä (vrt. lottamerkki).[56] Sinisestä rististä itsessään tuli lääkintälottien hihatunnus – samoin kuin monien sairaanhoitajatarryhmien tunnus ja edelleen viime sotien jälkeen koko Suomen sairaanhoitajatarliiton tunnus.[57]

Natsi-Saksassa käytössä olleella hakaristillä ei ollut (ainakaan mitään suoraa) yhteyttä lottien käyttämään hakaristiin.[58] Myöskään Suomen ilmavoimien käyttöönsä ottamalla hakaristillä ei ollut mitään suoranaista yhteyttä lottamerkin hakaristiin.[59] Sen sijaan vapaussodan jälkeen luotu *vapauden*risti[60] sisälsi sinällään aivan samat elementit kuin lottaristi: hakaristin ja ruusukkeen/ruusukkeita.[61] Vapaudenris-

tin suunnitteli Akseli Gallen-Kallela, jonka oli aluksi ollut tarkoitus suunnitella lottamerkkikin. Lottamerkin – ja siihen keskeisesti kuuluneiden hakaristin ja ruusukkeiden – taustasta sanottiin ”Lottatytön Muistiossa” vuonna 1944, että ”Suomen armeija on käyttänyt heraldista ruusua samoin kuin leijonaa vapaussodan ajoista lähtien, jolloin Akseli Gallen-Kallela Suomen vaakunaa lähteenään pitäen ja siitä saatuihin kuviin hakaristin liittäen sommitteli armeijan merkit”.[62] Militaariset merkit ja tunnukset sisälsivät länsimaissa yleensäkin ristin jossakin tyylitellyssä muodossaan, sillä kunniamerkkien historia oli kristinuskon puolesta taistelleissa hengellisissä ritarikunnissa, ristiritareissa, joihin jäljempänä vielä palataan. Lisäksi ristiretkiin liittyen Pohjoismaiden (ja Suomenkin) lipuissa oli ja on ristinmerkki;[63] lottien sininen risti siis sisälsi jo tätäkin kautta paitsi kansallisen tunnuksen myös kristillisen tunnuksen. Kansallis-kristillisenä tunnuksena ristinmerkin ottivat käyttöönsä myös Ruotsin lotat, joiden kelta-sininen risti kiinnitettiin päähineeseen.

Lottamerkin synnyn täysin tarkka selvittäminen ei liene enää mahdollista. Olipa merkki mitä perua tahansa, on joka tapauksessa ilmeistä, että siihen – monestakin eri syystä[64] – haluttiin ristinmerkki tai sen tyylitelty muoto. Kirjaintunnuksen (vrt. suojeluskuntain S-tunnus ja esim. marttojen M-tunnus) valittiin tunnukseksi siis symboli, jonka merkitykset samalla saatettiin kaukonäköisesti jättää hieman avoimiksi ja piiloisiksikin. Symboliikan käyttö – monellakin eri tavalla ja tasolla – on aivan keskeistä koko Lotta Svärd -järjestön olemuksessa; massajärjestö ei voi eikä saa olla jatkuvasti ja kaikissa asioissa kovin ehdoton, ja siksi (arvo)viestinnän tulee tapahtua toisin menetelmin ja toisia kanavia pitkin kuin avoimin eksplisiittisin toteamuksin.[65] Mitä lottamerkki sitten ilmaisi? Sen sisältämää monitasoista (joskaan ei ”virallisesti” avattua) symboliikkaa tarkasteli Elsa Forsman vuonna 1932 *Lotta Svärd* -lehdessä selittäen lottien hakaristin sisältäneen ainakin hänen silmissään kolminkertaisen ristin: hakaristin, siniristin ja kristinuskon pyhän ristin.[66]

Suomen lipun **siniristi** oli sitä paitsi sekin jo itsessään kristillistä alkuperää. Tätä seikkaa avasi ja tähdensi myös sotilaskotisisarille heidän ”Grand Old Ladynsä” Katri Bergholm vuonna 1943:

Kätilöt sulkivat kauluksensa hopeisella soljella – aivan kuten muutkin terveyden- ja sairaanhoitoa palvelleet naiset. Mutta, toisin kuin useimmissa muissa sairaanhoitoon liittyneissä tunnuksissa, kätilöiden tunnuksessa ei ollut ristiä. Sen sijaan siinä oli (Jeesuksen) syntymän symboli, tähti, jota käytettiin myös sanomalehdissä ja hautakivissä. Kätilöiden jäsenmerkit oli numeroitu, kuten lottamerkitkin, ja emaloidun merkin värit olivat sininen ja valkoinen.

Mutta merkissämme, kuten lipussammekin, on keskeisenä risti. Ei mitään nuori sotilas niin tarvitse, kuin sitä, että hän joka hetki taistellessaan silmä kuolemaa vastaan tai levätessään taistelujen jälkeen voi tuntea, että itse Ristin Herra on hänen lähellään. Mitäpä jos Sinunkin tehtäviisi kuuluisi joskus muistuttaa hänelle siitä Jumalasta, joka on ollut turvanamme suvusta sukuun ja joka nytkin vie kansaamme ihmeellisiä teitään synkeyden kautta valoon. Jos näin teet, saa työsi iäisen kantavuuden.[67]

Lupaus ja lupauksenanto (pro vala)

Lottalupaus annettiin kirkossa ja papille (kuten suojeluskuntavalakin). Aluksi oli käytössä ”lottavala”. Valasta ja sen merkityksestä sekä sotilasvalasta erikseen todetaan eräässä kansakoulujen uskonnon oppikirjassa seuraavaa: ”Vala on vakava asia. Se velvoittaa meitä totuuteen. Sotilas vannoo myös valan Jumalan nimeen luvaten olla uskollinen isänmaalle vaikka kuolemaan saakka, jos niin tarvitaan.”[68] Lottavala muutettiin lottalupaukseksi jo 1920-luvun alussa. Lisäksi lottavala (myöhemmin siis lottalupaus) oli *aluksi* annettu *suojeluskuntien päällystölle*. Vuodesta 1922 se annettiin Lotta Svärd -yhdistyksen *omalle* edustajalle ja vuoden 1925 sääntöjen mukaan *ensisijaisesti papille* (tai

Lottalupaus annettiin mieluiten kirkossa ja papille. ”Pyhällä paikalla” sekä ”Jumalan kasvojen edessä” annettuna lupaus sai poikkeuksellista juhlavuutta ja sitovuutta. Samalla lupauksen antotavan kautta saatettiin edistää uusien jäsenten kiinnittämistä ja sitouttamista kristillisiin arvoihin, joiden katsottiin olleen suomalaisen kulttuurin pohja. – Kuva: Lotta Svärd -järjestön arkisto (Kansallisarkisto).

muussa tapauksessa Lotta Svärd -yhdistyksen edustajalle). Kättä ei saanut kohottaa vala-asentoon.[69] Myöhemmin otettiin lisäksi käyttöön lupauksen antoa edeltänyt koeaika, jota ei tunnettu suojeluskuntien puolella.

Vaikka paikkakunnittain menettelytavoissa oli hieman eroja, käytännössä lotaksi tulo tapahtui suurin piirtein seuraavasti: tavallisesti lotan oli ensin täytettävä hakemuskaavake, johon hänen oli saatava kahden ”tunnetun ja luotettavan” henkilön suositus. ”Tämän kaavakkeen allekirjoittaessaan hän *tuntee* [kurs. KS:n] jo sen *voimakkaan järjestöotteen* [kurs. KS:n], jolla häneen vedotaan, sillä kaavakkeen ensimmäiset sanat ’sitoutuen noudattamaan Lotta Svärd -yhdistyksen sääntöjä’, ovat *ehdotonta laatua* [kurs. KS:n].” Kaavake lähetettiin paikallisosaston johtokunnalle, ja mikäli se hyväksyttiin, alkoi koelotta-aika, jonka pituus vaihteli kolmesta kuukaudesta kokonaiseen vuoteen paikkakunnasta riippuen. ”Koeajan tarkoitus on valmentaa jäsen järjestötiedoissa.” Lottapukua ja varsinkaan lottaneulaa ei koe-

lotta saanut käyttää. Koeaika päättyi sääntökuulusteluihin – suullisiin tai kirjallisiin tai molempiin. Mikäli koelotta onnistui kuulusteluissa, hän sai jäsenkortin, ja häntä ja muita uusia jäseniä varten järjestettiin tervetuliaisillanvietto, jossa uudet jäsenet esiintyivät ensi kerran (lupauksen annon jälkeen) lottapuvuissa. Käytännöllisistä syistä (kuulustelujen järjestäminen ym.) uusien jäsenten otto tapahtui vain kerran tai kaksi vuodessa – jälleen hieman paikkakunnasta riippuen. Paikallisosaston sihteeri merkitsi uudet jäsenet jäsenluetteloon. Toimivista jäsenistä, joilla oli oikeus kantaa ”jäsenyytensä merkkinä” lottapukua ja jotka olivat työvelvollisia, pidettiin omaa luetteloaan. Kannattavia jäseniä varten oli oma luettelonsa. Jäseneksi hyväksymisen jälkeen oli myös mahdollista – ja toivottavaa – hankkia lottaneula. Kukin kustansi sen – niin kuin pukunsakin – itse.[70]

Lottalupaus annettiin tavallisesti siten, että lotat olivat ryhmittyneet kaareksi alttarin ympärille. Samanlaista ryhmittelyä käytettiin protestanttisten nunnien eli diakonissojen vihkimyksen yhteydessä. Lupauksen sanamuodon mukaisesti lotat sitoutuivat avustamaan suojeluskuntia näiden suojatessa ”uskontoa, kotia ja isänmaata”. Lottien arvot olivat nimenomaan tässä järjestyksessä niin lupauksessa kuin järjestön säännöissäkin (pykälissä 3 ja 11). – Kuva: *Lotta-Svärd 1939–1940. Kuvia ja kuvauksia Suomen sodasta.*

Miksi lottalupaus oli lupaus eikä vala? Vastaus tähän on selkeä: koska kyseessä oli paitsi konkreettista maanpuolustustyötä suorittanut ”isänmaallinen” järjestö, myös siveellinen ja edelleen uskonnollis-siveellinen järjestö, ja siten ihmisen (sisäistä) olemusta säätelemään pyrkinyt järjestö, sekä edelleen aate ja asia, jonka puolesta annetaan *valan* sijasta *lupaus*. Vala annetaan ulkoisten tehtävien suorittamiseksi (ulkoista) lakia noudattaen (esim. virkamiehet, tuomarit, sotilaat), lupaus taas edellytti enemmän ihmisen sisäistä sitoutuneisuutta ja sillä pyrittiin yhdenmukaistamaan sen antaneiden käytöstä ja jopa persoonaa (vrt. esim. partio-, raittius- ja pappislupaus). Vanhemmat ”sisaret” tukivat – tai heidän ainakin toivottiin tukevan – esirukouksin nuorempiaan: ”Tilaisuudet muodostuivat ’hetkiksi kirkastusvuorella’, niinkuin pastori Porra eräässä iltahartauspuheessaan kauniisti ja sattuvasti sanoi. ’Valmistautukaa rukouksessa ja itsetutkistelussa lupauksen antoon! Te vanhemmat lottasisaret, muistakaa esirukouksissa niitä, jotka lupauksen antavat.”[71]

Lupauksen käyttö valan sijasta liittyi siis siveellisiin näkökohtiin Lotta Svärdissäkin. Siveellisyys taas oli (ollut) osa lottiinkin keskeisesti vaikuttaneiden fennomaaninaisten ”ristiretkeä”, ja tätä naisten siveellistä ristiretkeläisyyttä jatkoi osaltaan Lotta Svärdkin. Suomessa (porvarilliset) naiset lähtivät siveelliselle ristiretkeläisyydelle 1800-1900-lukujen vaihteessa, ja tämä työ kanavoitui ensi sijassa raittiusyhdistyksiin ja Valkonauhayhdistykseen, mutta samat periaatteet läpäisivät myös varsinaisen naisasiatoiminnan samoin kuin martta- ja myöhemmän lottatoiminnankin. Valkonauhayhdistys, johon Luukkonenkin nuoruudessaan (kotikaupunkinsa Oulun paikallisosaston ensimmäistä johtokuntaa myöten) kuului,[72] oli lähtöisin Yhdysvalloista, jossa se oli perustettu v. 1877.[73] Tunnukseksi otettiin valkoinen nauhasolmuke tai sen vastine emalista. Jotkut olivat ehdottaneet purppuranpunaista, mutta ”valkoinen väri, ’puhtauden ja rauhan väri’ voitti”.[74]

Valkonauha pyrki myös edistämään naisten ”esiinmarssia” yhteiskunnassa. Liiton kymmenvuotiskokouksessa Yhdysvalloissa otettiin naisten äänioikeus ”melkein yksimielisesti” ohjelmaan, ja lisäksi eri puolueiden edustajille lähetettiin raittiuden puolesta vedonnut kirjelmä, jossa todettiin Valkonauhan kannattaneen sitä puoluetta ”nimeen

katsomatta", joka "parhaiten ilmentää kieltolakiajatuksen" ja (siten) "varmimmin suojelee kotejamme". Kotien suojelu oli aivan keskeistä Lotta Svärdinkin työssä ja tavoitteissa – sekä niiden sisäinen (siveellinen) suojelu että niiden ulkoinen (aseellinen) suojelu. Edelleen nimenomaan kodit olivat myös isänmaanrakkauden "tyyssijoita". Fanni Luukkonen sanoi sortovuosien kokemuksiin viitaten, että "se kansa kestää, jonka kodit kestävät". Valkonauhaliiton nimissä otettiin kantaa saman asian puolesta – muistuttaen nimenomaan niistä siveellisistä vaaroista, jotka uhkasivat tuhota kodit: "Uskomme, että – – U.S.A:n kodeilla, näillä isänmaanrakkauden, puhtauden ja onnen lujilla linnoituksilla, ei ole pahempaa vihollista kuin kapakka."[75]

Siveellisen puhtauden korostukselle voidaan Lotta Svärdissä löytää useampia syitä. Paitsi uskonnolliselta kannalta tätä korostusta voidaan tarkastella myös isänmaalliselta kannalta. Aikakauden nationalistisille virtauksille oli ominaista, että kansakunnan elinvoiman nähtiin riippuneen sen naisten siveellisestä kunnosta ja puhtaudesta. Käsitys naisista yhteiskunnan moraalisena selkärankana[76] sisältyi 1900-luvun alun emansipatoriseen naiskäsitykseen. Naisen erityistehtävänä oli pitää kansakunnan siveellisyydestä huolta: "Naisen siveys on kansan siveys, ja naisten rappio on kansan perikato." "Ja puhtaus on kuitenkin elämän voima. Se on ainutarvoista yksilön elämässä. Puhtauden tähden pelastuu kansa. Siksi puhtaus on asetettava myös nuoren tytön ja ennen kaikkea hänen, tulevaisuuden äidin, tavoikkeeksi. Sielun ja ruumiin puhtaus." "Puhtaus ja siveys eivät ole vain yksityisen ihmisen asia. Se on kansan tärkeimpiä asioita. Siveydessä on kansojen voima."[77]

On ilmeistä, että lottalupaus oli nimenomaan lupaus (eikä vala) tästä näkökulmasta ja lähtökohdasta käsin. Ihmisen (sisäistä) olemusta koskettaneissa siveellisissä vaatimuksissa, joiden toteuttamiseen vaadittiin ja tarvittiin koko olemus ja elämä, ei annettu valoja vaan nimenomaan lupauksia. Lotta sananmukaisesti vihki, antautui ja lupasi itsensä jollekin *siveellisesti* sangen korkealle – puhtaalle, kristillis-siveelliselle isänmaalle, jonka puhtauden ja kristillis-siveellisyyden suoja hän samalla itse naisena ja kodin hengen luojana oli. "Meistä, lotat, kodin haltijattaret riippuu paljon, mikä on kansamme onni ja tule-

Lottien keskeisimpiä nimiä olivat Hilja Riipinen (eturivissä toinen vasemmalta), Fanni Luukkonen (eturivissä kolmas vasemmalta) ja Helmi Arneberg-Pentti. Kaikki olivat ammatiltaan opettajia – kuten lottajohtajat lähes järjestään kaikissa muissakin lottajärjestön portaissa. Opettajan ammatti yhdessä sairaanhoitajattaren ammatin kanssa oli ensimmäisiä – ja pitkään lähes ainoita – työaloja, jotka voitiin katsoa naisille (muualla kuin kodin ulkopuolella) ”sopiviksi”. Sekä opettajan että sairaanhoitajan työhön kuuluivat keskeisinä arvoina kutsumuksellisuus, ihanteellisuus ja kristillismielisyys – aivan kuten lottienkin palkattomaan, vapaa-aikana tehtyyn kutsumustyöhön. – Kuva: Lotta Svärd -järjestön arkisto (Kansallisarkisto).

vaisuus”, totesi Hilja Julkunen v. 1930, ”meistä, Lotat, riippuu, mikä on suojeluskuntalaistemme siveellinen taso.”[78]

Lottaliikettä edeltäneenä aikana tavallisia kansalaisia koskettaneista yhdistyksistä juuri raittius- ja siveellisyysyhdistyksissä annettiin lupauksia. Tällaiset lupaukset olivat nimenomaan pyhiä lupauksia (Gelübde), jotka siis edellyttivät antajiltaan muutakin kuin vain tiettyjen konkreettisten tointen (ulkokohtaista) tunnollista suorittamista. Lupauksen antaja antoi jotakin koko hänen persoonaansa ja olemustaan (sekä elintapojaan) koskettavaa. Näiden yhdistysten toiminta sai samalla paljon ”intiimimpää” ja ”pyhempää” luonnetta jo tällaisen ennakkoasenteen vuoksi. Samalla ne lähenivät sangen voimakkaasti juuri munkkilais-nunnalaista itsensä (sisäisen ja siveellisen) antamisen/lupaamisen ideologiaa.

Siveellisyysyhdistys Valkonauhaa edelsi ja sen rinnalla toimi Valkoisen Ristin liitto, jonka perusti Durhamin piispa. Seuraan liittyneet antoivat *lupauksen*, joka kuului seuraavasti: ”Tahdon pitää puhtauden lain yhtä sitovana miehille kuin naisillekin. Tahdon levittää näitä periaatteita tovereideni kesken ja koettaa auttaa nuorempia veljiäni sekä käyttää kaikkia keinoja pyrkiessäni täyttämään tuota pyhää käskyä: ’Pidä itsesi puhtaana!’”.[79] Tämä ideologia välittyi ja välitettiin porvarillisten (naisasia)naisten kautta siis Suomeenkin, jossa se liitettiin myöhemmin niin martta- kuin lottaideologiaankin. Naisen oli (kristillis-siveellisellä pohjalla) pidettävä ”puhtaudesta” huolta niin kotona kuin yhteiskunnassa, niin naisten kuin miesten keskuudessa ja niin ulkoisesti kuin sisäisesti. Marttoja opetettiin tässä suhteessa mm. seuraavasti: ”Puhtaus on kumminkin kaiken alku ja loppu. – – Sanalla sanoen: koko taloutesi ja samoin pidä itsesikin niin sisäisesti kuin ulkonaisesti puhtaana.”[80]

Lottalupaus annettiin mieluimmiten alttarin ääressä, kirkossa ja papille. Ennen lupauksen antoa pappi saattoi puhua lottakokelaille esimerkiksi kristityn naisen velvollisuuksista. Lotat ryhmitettiin tavallisesti *vapaasti* alttarin *ympärille* (esim. puolikaareen), siten että jokainen oli ikään kuin itse vapaasti kohdakkain papin ja alttarin kanssa. Sen sijaan suojeluskuntavala annettiin tavallisesti sotilasvalan tavoin yhtenä ryhmänä tai osastona hiukan kauempana alttarista ja samalla neliskulmaisena sotilaallisena ryhmityksenä. Kun uudet lottalupauksenantajat astuivat kirkkoon ja kävelivät kohti alttaria, muut lotat lauloivat. Lupauksenannon jälkeen lotat kirjoittivat nimensä kirjaan, ja heidät oli otettu siten ”sisarkuntaan”, minkä osoituksena heillä oli oikeus siitä lähin käyttää sen ulkoisia tunnuksia – lottapukua ja -neulaa. Lisäksi heille jaettiin järjestön sisäiset kasvatusohjeet, lottien Kultaiset Sanat, heidän kotiensa huoneentauluiksi.

Vanhemmat sisaret valvoivat nuorempia (siveellisesti)

Nunnayhteisöissä vanhemmat naiset valvovat (sekä fyysiseltä että järjestöiältään) nuorempien naisten kuria, tottelevaisuutta ja (sukupuo-

lista) siveyttä. Osin menettely lähenee samaa kuin armeijan puolella, mutta erotuksena on se, että armeijassa käytetään suoranaista pakkoa ja rangaistuksen uhkaa, kun taas nunnayhteisön tapaisessa yhteisössä, joka perustuu vapaaehtoisuudelle, naisten (siveellinen) ”kurissapito” perustetaan *uskolle* tai *uskonnolle*. Lotta Svärdissä ”tiukasta” (sukupuoli)siveellisyydestä – ja siihen kytkeytyneestä uskonnollisuudesta ja uskonnon siveysoppiin pitäytymisestä – huolehtivat juuri vanhemmat naiset. Nunnienkin puolella tapahtui juuri näin, vaikka nunniin liittyneet naiset olivat jo odotusarvoisesti tietenkin paljon ”halukkaampia” ja ”valmiimpia” (uskonnollispohjaiseen) siveellisyyteen kuin lotat, joiden joukkoihin haalittiin naisia paljon laajemmalla ”haravalla” ja joiden piirissä siveellisyyden korostus lähti myös – ja ehkä ennen kaikkea – kansallisista tarpeista. Tästä huolimatta (sukupuoli)siveelliset ihanteet olivat – kaikessa tiukkuudessaan – pitkälti samat, ja ne nojautuivat ja tukeutuivat samalle kristillis-siveelliselle ihanteelle.[81] Lottien sukupuolisiveellisyyteen liittyneet kysymykset nousivat erityisen vahvasti esiin sota-aikana, jolloin järjestön jäseniä lähetettiin pitkillekin komennuksille kenttä- ja rintamaoloihin.

Varsinkin sota-aikana lottien (sukupuoli)siveellisyys joutui siis monella tapaa koetukselle, mistä eräänä osoituksena oli keskusjohtokunnan käyttöönsä ottama niin sanottu Musta kirja, johon lottien (sukupuoli)siveelliset rikkomukset (ja niistä annetut rangaistukset) kirjattiin.[82] Karkeimpia rikkomuksia seurasi välitön erottaminen järjestöstä. Mutta myös valistustoiminnan kautta lottia kasvatettiin ja ohjattiin ”nunnamaiseen” siveellisyyteen – lottien ulkopuoleltakin käsin. Vuonna 1941 ilmestyi tohtori Rakel Jalaksen kirjoittama teos *Sukuelämä terveeksi*, jota siteerattiin lottajulkaisuissakin ja jossa todettiin, että sukupuolielämään liittyvät kysymykset eivät olleet vain lääketieteellis-terveydenhoidollisia vaan myös lähes kaikkia muitakin elämänaloja sivunneita kysymyksiä; kyseessä oli myös kasvatuskysymys, eetillis-moraalinen kysymys, uskonnollinen kysymys, lainopillinen, taloudellinen ja väestökysymys sekä rotukysymys ja historiallinen kysymys.[83] Vankimman pohjan yhteiskunnan ”terveelle kehitykselle” muodostivat ”epäilemättä terve avioelämä ja pysyvät kodit”.[84] Rakel Jalaksen mukaan ”nykyinen naisihanne” oli

sota-ajan ja sitä edeltäneen ”liian hyvän ajan” ”samentama”. ”Senvuoksi olisi tärkeätä ja ajankohtaista tuoda mahdollisimman tehokkaasti esille aivan uusi naistyyppi, terveesti kaunis ja elämäntavoiltaan raitis nainen”, hän sanoi.[85] ”Nimenomaan lotille raskauttavana rikoksena on pidettävä juopumusta ja siveetöntä elämää, joista lotta – mikäli hän välttäisi rangaistuksen palvelusaikanaan [rintamalla] – on aina vastuussa omalle järjestölleen”, todettiin eräässä lottien omassa julkaisussa.[86]

Myös miesten taholta kiinnitettiin huomiota lottien esiintymiseen ja käytökseen. Vuonna 1944 ilmestyi Kalervo Hennisen kirjoittama kirjanen ”*Marjatan lupaus*”, jonka oli kustantanut Suomen kristillisen työväen liitto. Kirjanen kertoi kahdesta rintamalla olevasta lotasta, Marjatasta ja Lailasta, joista ensin mainittu oli hyvin uskonnollinen ja siveellinen, kun taas jälkimmäinen oli hänen kaikinpuolinen vastakohtansa, eli nainen, joka oli tullut rintamalle ”seikkailemaan”. Kun ensinmainittu yritti ojentaa tätä (lottaihanteiden mukaiseen) siveelliseen käytökseen, viimeksi mainittu replikoi hänelle seuraavaa: ”Mitä tekemistä sinulla on minun esiintymiseni kanssa, pidä vain vaari omista tavoistasi ja anna minun olla rauhassa! *Mokomakin nunna!* [kurs. KS] Pukeudu sinä vain omaan kaapuusi, laula jumalisia itkuvirsiä ja ole kuin vanha akka. Minä tahdon olla iloinen ja nauttia elämästä.”[87]

Tytöt oli suojeltava ”puhtaina” ja viattomina, jotta heistä olisi tullut kunnollisia **äitejä**. Sakari Toiviaisen mukaan länsimaisen kulttuurin ja taiteen vakiintuneen mytologian mukaisesti naisen arkkityyppejä ovat toisaalta ”tumma ja tuhoava viettelijätär” sekä toisaalta ”vaalea viattomuus, neitsyt ja äiti”. Suomalaisen elokuvan ja yhteiskunnan ”viattomuuden vuosikymmenten” filmissä ja maailmassa ei mikään ollut puhtaampaa kuin maaseutu ”ja neitseellisen sankarin viattomuus” – eikä mikään syvempää kuin hänen lankeemuksensa, turmeltuneempaa kuin kaupungin paheet ja viettelykset,[88] miesten konnamaisuus ja naisten hyväksikäyttö.[89] Naisen puhtautta, neitseellisyyttä ja siihen länsimaisessa (kristillisessä) kulttuurissa kietoutuvaa uskonnollisuutta kuvattiin myös kaunokirjallisuudessa. Eräs sangen suosittu näiden aiheiden kuvaaja oli esimerkiksi englantilainen Flo-

rence L. Barclay, jonka useita teoksia suomennettiin ja myytiin useina painoksina 1900-luvun alkupuoliskolla. Eräässä niistä – nimeltään *Valkoiset sisaret* (vrt. lotat – monessakin mielessä) – kuvattiin hyvin sitä ihanteellista (länsimaista) naistyyppiä, joka säilytti puhtautensa avioliittoon asti, oli hengeltään hurskas ja uskonnollinen sekä – niin maallisissa kuin hengellisissäkin asioissa – ”oikeamielinen” sekä luostarimaisen ”puhtaassa” ilmapiirissä elänyt ja kasvanut. F. Barclayn ”valkoisiin sisariin” palataan tuonnempana.

Valkoinen väri oli ja on myös edelleen eräs kirkossa käytetyistä viidestä liturgisesta väristä, ja se symboloi luonnollisesti ennen kaikkea puhtautta. Protestanttistenkin pappien käyttämä messupaita eli alba on ollut alkujaan kristittyjen kastepuku ja se on symboloinut Kristuksen vanhurskautta ja puhtautta, johon ihminen kasteessa ”puetaan”. Nimensä mukaan alba (=valkoinen) muistuttaa kastetun velvollisuudesta vaeltaa valkeudessa eli Kristuksen opetuksen mukaan. Edelleen albaa käytetään myös nuorten konfirmaatiojuhlassa, ja siihen kuuluu vyö, joka puolestaan on vertauskuva *suojeluksesta*, *kieltäymyksestä*, *siveydestä* ja *totuudesta*.[90] Kristillisen ja kirkollisen symboliikan merkitystä lotta-aatteen ja -ideologian sekä niihin kätkeytyvien implisiittisten arvotusten ja ajatusten avaajana ei pidä väheksyä. Näitä symbolisia rinnastuksia ja ajatuksia esitettiin sitä paitsi eksplisiittisestikin. Esimerkiksi Maila Talvio rinnasti juuri kaste- ja rippipuvun lottapukuun selittäen samalla, että nämä vaatteet eivät kuitenkaan itsessään vielä pitäneet kantajaansa puhtaana, vaan sitä varten ihminen tarvitsi ennen muuta sielullensa oman ”suojeluskunnan”, jonka muodostivat Jumalan antamat kymmenen käskyä.[91]

Rintamalla nuorten lottien johtajina ja ylempinä toimivat siis yhteyslotat ja lottavanhimmat, jotka olivat ”äitejä” ja jotka muun muassa valvoivat, että lotat olivat ajoissa iltahartaudessa ja sen jälkeen asunnollaan (viimeistään klo 22 illalla). Vieraita ei saanut tuoda asuntoon yhteyslotan tai lottavanhimman määräämän ajan jälkeen. Lottavanhimmat valvoivat myös lottien pukeutumista. Kaulus oli pidettävä kiinni, hihat alhaalla ja pitkät sukat jalassa. Tietyissä suljetuissa tiloissa työskennellessään lotilla oli oikeus avata kaulus toiseen nappiin saakka sekä pitää hihat käärittyinä kyynärpäähän asti. Tarjoilusta huoleh-

tivat lotat sen sijaan pitivät ”aina kauluksen kiinni ja hihat alhaalla”. Lotta ei tupakoinut, ei tarjoillut eikä käyttänyt väkijuomia eikä muutenkaan käyttäytynyt ”lotalle sopimattomalla tavalla”. Varsinkaan hän ei osallistunut ”nurkkatansseihin”, joita pidettiin salaa yleisestä tanssikiellosta huolimatta. Jokaisen lotan ”tinkimätön velvollisuus” oli huolehtia siitä, ettei hän omasta puolestaan antanut aihetta ”asiattomille huhuille, joilla pyritään alentamaan järjestön mainetta ja merkitystä”.[92] Lottavanhimmat ja yhteyslotat valvoivat tätä – paljolti juuri uskontoon vedoten ja toisaalta sen avulla ja nojalla.[93]

Yleensäkin vanhemmat lotat olivat – kuten edellä jo todettiin – nuoremmille ”äitejä”. Samalla he olivat – tai heidän tuli olla – nuoremmille lotille kristillisen nais- ja äitimoraalin kannattelijoita ja siihen kasvattajia. Eräs tunnetuimpia rintaman ”lottaäideistä” oli ”Mamma” Nissinen, eli Annikki Nissinen, josta lotat lauloivat, että ”Mamma meitä rakkaudella jaksaa kasvattaa”.[94] Vaikka ”Mamma” vakavasti muistutti nuorille lotille Jumalan pelosta koko lottatyön ja -hengen tärkeimpänä perustana,[95] ”Mamman” olemus oli ”pehmeän äidillinen”.[96] Fanni Luukkonen puolestaan oli ”lempeä lottakenraali”.[97] Tanskalainen sanomalehtinainen, joka tutustui Suomen lottatoimintaan talvisodan aikana, luonnehti varsinkin vanhempien lottien olemusta sangen usein sanalla ”lempeä”.[98] Eräs huomattava jo rauhan aikana kuuluisaksi tullut ”lottamamma” oli Pohjois-Karjalan piiriä pitkään johtanut Anna Terä, joka oli ”eräs lottahistoriamme suurimpia nimiä” ja jonka ansiota oli, että uskonto tuli v. 1925 sääntöuudistuksessa sääntöjen tärkeimpään pykälään *ensimmäiseksi* arvoksi, kotien ja isänmaan *edelle*.

Lotan oli naisena edustettava kansakunnan moraalista selkärankaa. Siksi lottapukuisen naisen ulkoinen käytös oli erityisen valvonnan alaisena. Siveellisyys ja eritoten sukupuolisiveellisyys olivat asioita, joissa lotan olisi tullut edustaa Suomen naisten ”parhaimmistoa”. Sodan ”demoralisoivan vaikutuksen”[99] keskellä juuri lottien tuli pitää (sukupuoli)siveydestä huolta ja juuri tähän liittyi ja kuului osaltaan uskonnollis-siveellinen maailmankatsomus.[100] Jokaiselle lotalle tuli olla ”ilman muuta selviö”, että ”hän ei voi [sic!] joutua sukupuolitartunnalle alttiiksi”. Kuitenkin lottienkin joukossa oli tartuntatapa-

Naisen katsottiin edustaneen kansakuntaa olemuksellaan – johon kuului ennen muuta sydän. Jalmari Finne kirjoitti: ”Kansakunnan arvon määräävät sen naiset, sillä Sallimus on heidän sydämeensä kätkenyt kansan kohtalon.” Finnen sanat lainattiin aikanaan *Pohjois-Hämeen* lottien 20-vuotisjuhlajulkaisuun. Lottien Suomi-sidosta symboloi myös järjestön tunnuksen, lottaneulan, sisältämä siniristi. Tarkoituksena oli läpäistä Suomi lotilla – ja lotat Suomella. Sitä, että juuri lotan katsottiin olleen Suomen nainen, kuvaa osaltaan myös se, että kun lottatoiminta oli lopetettava syksyllä 1944, järjestön johtoporras perusti säätiön, jonka nimeksi tuli Suomen Naisten Huoltosäätiö. – Kuva: *Lotta-Svärd 1939–1940. Kuvia ja kuvauksia Suomen sodasta*.

uksia – ja nämä tapaukset kirjattiin edellä jo mainittuun, keskusjohtokunnan pitämään Mustaan kirjaan, johon (siveellisyys)rikkomuksiin syyllistyneet lotat sekä heidän saamansa eriasteiset rangaistukset merkittiin. Sukupuolitaudeista lotille kirjoittaneen tohtori Vera Seppälän mukaan lottajoukon kasvaessa mukaan oli tullut ja päässyt ”yksilöitä, joiden vakaumus ei ole sopusoinnussa järjestöhengen kanssa ja joitten moraali on ala-arvoinen”. Useimmiten he olivat ”ovelia tyyppejä, jotka jo lotaksi pyrkiessään ovat tietoisesti tavoittaneet komennuksia omien tarkoitusperiensä mukaisesti”. Toisaalta sodan mukanaan tuoma ”antaa mennä -henki” ei ollut vallannut vain kypsymätöntä nuorisoa, vaan kypsyneessäkin iässä olleet henkilöt saattoivat ”höl-

lentää ohjaksia" tai antaa "hetken tunnelman" saattaa itsensä tilanteisiin, "joista voi olla vaikeita seurauksia".[101]

Uhrautuvuus, itsensä kieltäminen, palveleminen palkatta

Sekä nunnien että "protestanttisten nunnien" eli diakonissojen toiminnan perusajatuksena oli ja on seuraava ajatus: "Palkkani on, että saan palvella!" Isänmaan palvelu perustui lottien kohdalla aivan samalle ajatukselle: "Saamme auttaa, saamme palvella!"

Sekä nunnille että lotille on kaiken kaikkiaan yhteistä alistuminen jollekin ihmistä itseään korkeamman ja "pyhän" palvelulle. Katolisilla nunnilla tämä "korkeampi" on Jumala, muutamaa astetta "maallisemmilla" protestanttis-nationalistisilla lotilla puolestaan Jumalan antama "pyhä" isänmaa. Luterilaisen hengen mukaisesti lotan oli pelättävä ja/tai rakastettava Jumalaa sekä palveltava maataan ja kansaansa sekä kotiaan. Lottatytön tunnuslause kuului: "Ilomielin valmiina palvelemaan, kun kutsuvi syntymämaani!" ja edelleen todettiin, että "Koti on lähin piirisi, missä voit palvella isänmaata!"[102]

Palvelu lähti luonnollisesti *rakkaudesta* – eikä suinkaan mistään ulkonaisesta pakosta niin kuin esimerkiksi armeijassa. Lottalainen isänmaa ja sen palvelu kätki sisäänsä vahvaa uskonnollista pohjavirettä sekä edelleen kristillisestä taustasta[103] kummunneen rakkaudenpalvelun protestanttis-nationalistista ilmentymää. Palvelemisen – myös isänmaanrakkaudelle pohjanneen palvelemisen – tausta ja pohjavire olivat siis Jumalassa ja uskonnossa, vaikka tätä ei aina olisikaan eksplisiittisen korosteisesti tuotu esiin. Nimenomaan juuri naisille uskonnollishenkinen palvelu oli väylä yhteiskunnalliseen työhön yleensäkin. Lotista ei pitänyt (sisäisesti) kasvattaa isänmaallisia "sankarittaria" vaan nöyriä kristillisen isänmaan palvelijattaria. Palvelevan työn esikuva oli Jeesuksen toiminnassa ja opetuksissa. Jeesus tuli "ei palveltavaksi vaan palvelemaan" ("ja antamaan henkensä lunnaiksi monien edestä")[104] tuoden maailmaan lisäksi "palvelevan rakkauden". Nunnien koko työ ja olemus pohjasi näihin periaatteisiin, mutta samat periaatteet elivät protestanttisessakin maailmassa, jossa (Lutherin mu-

kaan) ei ollut tarkoitus mennä luostariin elämään ”hyödytöntä” elämää vaan jossa nimenomaan palvelevan työn oli tapahduttava ”maailmassa” ja siellä juuri oman (maallisen) esivallan alaisuudessa ja sen hyväksi. Kaikki (rehellinen) työ katsottiin ”palvelemiseksi” ja kaikki ”palveleminen” jo itsessään – ja viime kädessä – myös Jumalan palvelemiseksi. Jumalan luomassa maailmassa ja yleensä luomakunnassa jokaisella yksilöllä oli oma, ”oikea” paikkansa, jossa hänen tuli toimia ja palvella konkreettisella tavalla lähimmäistään, isänmaataan, esivaltaansa ja Jumalaansa.

Lotan palvelijattaruuden korostaminen oli epäilemättä tarkoituksenmukaista luokkavastakohtien häivyttämiseksi ja hämärtämiseksi; kun omistavan luokan naisetkin (rouvat ja emännät) pukeutuivat palvelijattaren pukuun[105] – olipa kyse sitten isänmaan palvelijattaresta tai mistä tahansa palvelijattaresta – ainakin symbolisella tasolla kärki katkesi siltä arvostelulta, jota piika-/palvelijatarkeskustelussa oli käyty vuosisadanvaihteen molemmin puolin ja jossa keskustelussa juuri *naisten puolella* luokkavastakohtaisuudet ja -taistelu olivat nousseet selkeimmin ja ensimmäisinä esiin. Kun muilla aloilla työnantajien edustajat olivat olleet lähes poikkeuksetta miehiä, juuri palvelijatarten kohdalla työnantajat ja -valvojat olivat perinteisesti nimenomaan naisia, ja juuri palvelijatar-kysymyksen kohdalla *naiset* olivat vastakkain *naisten* kanssa. Lotissa tämä harmonian rikkoutuminen piti jälleen eheytettämän sitä kautta, että niin rouvat kuin palvelijattaretkin palvelivat yhdessä (ja vieläpä samanlaisissa mekoissa) yhteisiä, molempien yläpuolella olleita ”korkeampia” asioita ja arvoja (sekä niiden suojelua): uskontoa ja isänmaata.

Toisaalta tietenkin lottien uskonnollis-isänmaallinen palvelijattaruus kaikessa konservatiivisuudessaan palveli nimenomaan vallinneiden yhteiskunnallisten olojen ja järjestelmien säilyttämistä ja suojelemista.[106] Lisäksi rouvien ja emäntien lottatyö saattoi eräissä tapauksissa olla mahdollista vain siitä hyvästä, että heillä oli kotonaan palvelijattaret, joiden olemassaolo soi heille lottatyöhön ja -palvelemiseen tarvitun vapaa-ajan. Annamaija Kataja kertoo kirjassaan *Suomen lotat* eräästä viipurilaisesta lotta-rouvasta, joka tyttärineen saattoi osallistua keittämiseen ja muuhun palvelevaan työhön lotissa

vain, koska kotona oli omia taloustöitä tekemässä (palkatut) palvelijattaret. Mainittakoon, että lottatyöstä ei (rivi)lotille koskaan maksettu palkkaa.[107]

Piiat nousivat Palvelijataryhdistykseksi järjestäytyneenä poliittiseksi voimaksi 1900-luvun alkuvuosina. Vielä 1890-luvulla heidät oli koetettu koota emäntien kanssa samaan yhdistykseen, jota aluksi oli johtanut Alli Trygg-Helenius[108] kristillis-siveellisellä pohjalla. Tämän palvelijataryhdistyksen perustava kokous oli pidetty Maria-yhdistyksen huoneistossa Helsingissä, ja siihen oli kutsuttu niin emäntien ja rouvien kuin toisaalta heidän ”vastapoolinsa” eli palvelijattarienkin edustajat. Pian oli kuitenkin ilmennyt, että palvelijattaret olivat halunneet irrottua omaksi yhdistyksekseen, joka näki omat etunsa emäntien eduille vastakkaisina. Palvelijattaret siis järjestäytyivät omaksi liikkeekseen ja asettautuivat sosialismin leviämisen myötä sivistyneistönaisten poliittiselle vastapuolelle.

Toisaalta poliittinen ja siveellinen kytkeytyivät ja kytkettiin porvarillisten sivistyneistönaisten keskuudessa yhteen. Aleksandra Gripenbergin mielestä eduskunnan porvarilliset miehet kuuntelivat mieluummin ”siveettömien sosialistipiikojen” puheita kuin porvarillisten naisten anomuksia, jotka liittyivät siveellisyyskysymyksiin. Elisabeth Löfgren-Lounasmaa sanoi Gripenbergille, että ”mikään muu ei tee vaikutusta miehiin kuin piiat ja prostituoidut”.[109] Gripenbergin mielestä siveettömyyden voima oli suuri ja se näytti järjestään valtaavan ”heikommat tahdot”, erityisesti miehet, alleen. Suomen kansaa ohjasivat väärille raiteille niin piiat kuin sosialistitkin, jotka sitä paitsi olivat soluttautuneet Aleksandra Gripenbergin omiinkin joukkoihin; ”salaiset sosialistit” aiheuttivat ”ikäviä oireita” (suomalaisen puolueen) naisjärjestölle. ”Meillä on kaikissa puolueissa naamioituneita sosialisteja”, Gripenberg sanoi.[110] Gripenbergin oma tavoite oli – Kristuksen tavoin – ”koota kaikki kansa niin että se olisi yksi” – mutta tämä ei saanut tapahtua minkälaisten ihanteiden ja aatteiden alla hyvänsä. Päinvastoin, hän asetti ihanteet niin korkealle, että hän jäi niiden kanssa lopulta melkein yksin, vaikka syynä tähän oli myös poliittisen kentän hajaannus. Toisaalta hän tiedosti itsekin oman korkeasti idealistisen taistelunsa toivottomuuden, ja toisella sortokau-

della ei hän häntä tutkineen Juha Alan mukaan enää edes niinkään paljon välittänyt aatteiden sisällöllisestä puhtaudesta kuin siitä, että olisi saatu yhtenäinen (porvarillis-kansallinen) rintama aikaan. Helmikuun manifestin jälkeen kiihtynyt poliittisen kentän hajoaminen tuntui vuoden 1909 lopulla menneen jo ääripisteeseen: kaikki olivat eri puoluetta keskenään.[111]

”Hajoaminen” uhkasi siis monella tavalla ja tasolla. Gripenbergin kuoleman (1912) aikoihin kaikki hänen ajamansa asiat näyttivät jääneen kesken ja toteuttamistaan vaille. Ensimmäinen maailmansota sekä vapaussota-kansalaissota sekä edelleen viimeksi mainitun synnyttämä lotta-järjestö muutti kuitenkin tilanteen täysin; lottien kautta nämä SNY:n ”ratkaisematta jääneet” kysymykset (kansallisuuskysymys, uskontokysymys, rahvaankysymys, Venäjän-kysymys, naiskysymys, siveellisyyskysymys jne.) tulivat kaikki kerralla uudelleen esiin ja – ainakin näennäis- tai pintatasolla – ratkaistua: naisasiakysymys tuli kerralla sivuutetuksi, kun molemmilla sukupuolilla oli yhteinen ”pyhä” isänmaa, jota tuli palvella ja jonka palveleminen oli ajallisista asioista ja arvoista tärkein. Edelleen isänmaa edesauttoi niin sanotun rahvaankysymyksen ratkaisussa ja luokkavastakohtaisuuksien tasoittamisessa ja häivyttämisessä. Palvelijatarkysymyksen ja luokkavastakohtaisuuksien osalta totesi esim. Hilja Riipinen eduskunnassa seuraavaa: ”Minä tunnen lottatyöstä, mitenkä erinomaisen terveellisesti ja luokkavastakohtia tasoittavasti vaikuttaa se, että eri yhteiskuntaasemissa olevat naiset työskentelevät yhdessä, niin kuin on esim. lottakursseilla. Siellä on emäntä ja palvelijatar rinnatusten (Ed. Huotari: Ei samanarvoisina!), aivan täydellisesti samanarvoisina.”[112]

Jollei täydelle samanarvoisuudelle Lotta Svärd -järjestö perustui joka tapauksessa täydelle vapaaehtoisuudelle ja se sai naiset toimimaan omasta halustaan palkatta omien sääntöjensä alaisuudessa elämän ”korkeimpien” arvojen ja tarkoitusperien hyväksi. Tämä työ hävitti ja häivytti samalla ihmisten välillä vallinneita (ulkoisia) eroavaisuuksia. Lotta Svärd -järjestö tulee tässä suhteessa sangen lähelle luostareita. Esimerkiksi Petsamon luostarissa tehtiin ”ahkeraa ja sinnikästä työtä”, ja luostarin ”monilukuinen perhe, syntyperän, kasvatuksen ja sivistyksen erilaisuuteen katsomatta, kantoi yhteisin voimin

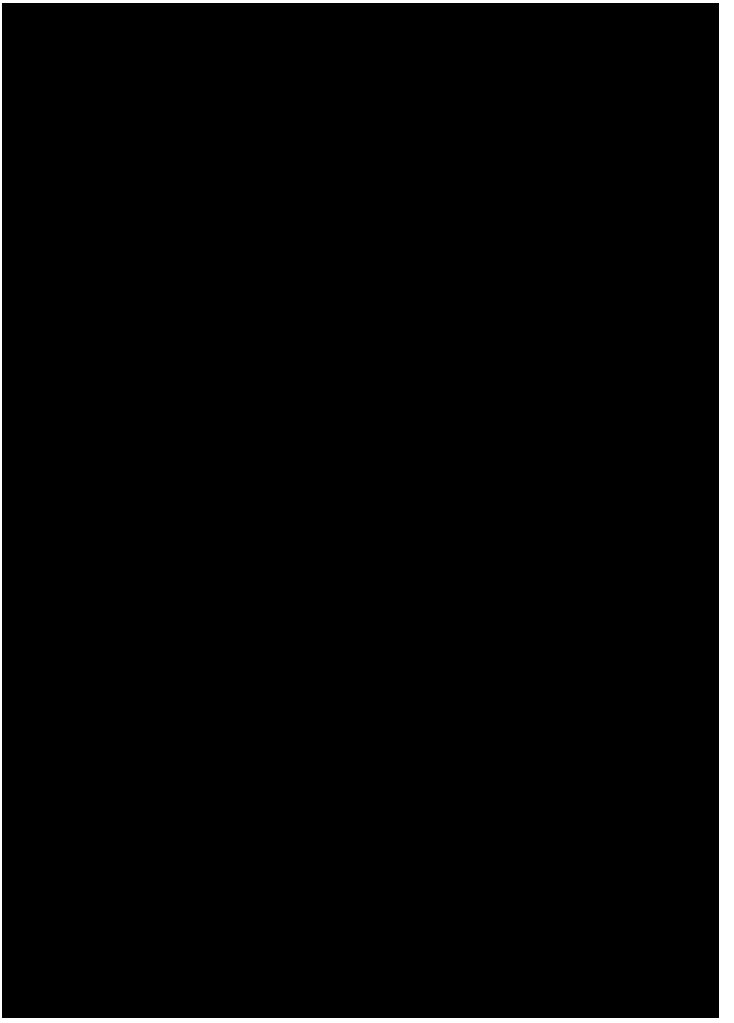

Naantalin nunnaluostarista kerrottiin jo *Lotta Svärd* -lehden ensimmäisessä vuosikerrassa (1929) sangen laajasti. Tekstin oli kirjoittanut Julius Finnberg, joka oli esitelmöinyt lotille myös Turun linnasta ja sen entisaikain ”lotista”. Naantalin luostarissa naiset olivat eläneet ”puhdasta” ja ”nöyrää” elämää, kuten lehdessä toisaalla kerrottiin. Naantalin kaupungin täyttäessä 500 vuotta *Lotta Svärd* -lehdessä oli pääkirjoituksen paikalla selostusta luostarikaupungista ja sen historiasta. Naantalin nunnaluostarille oli aikanaan omistettu kokonainen luku myös Topeliuksen tunnetussa Maamme-kirjassa, jota luettiin aikanaan yhtä ahkerasti kuin Vänrikki Stoolin tarinoita.

kuuliaisuustehtäväänsä Kristuksen nimeen – – kaukaisessa pohjolassa".[113] Luostarissa pidettiin kiinni järjestyksestä, kurista, työteliäisyydestä ja vaatimattomuudesta. "Vaatimatonta oli myös vierasmajassa. Ei siellä ollut höyhenpeitteitä eikä jousipatjoja, makuusijoina olevilla puupenkeillä oli vain villaiset huovat."[114]

Entä luostari maailmasta irrottautumisena? Nunna halusi ja haluaa irti "maailmasta" ja sen "houkutuksista" luostariin, jossa hän voi täysin vapaasti ja puhtaasti antautua palvelemaan Jumalaa toisten samanhenkisten kanssa. Protestanttisille lotille luostari oli yhtä kuin isänmaa; taivaan ja maan väliaste, "Jumalan ajatus", jossa Jumala jo vaikutti ja joka siten oli pyhä paikka. Se oli pidettävä puhtaana ja puhdistettava – niin kuin "pyhän" paikan arvolle sopiikin. Protestanttis-nationalistisen lotan ei siis tarvinnut lähteä maailmasta mihinkään irralleen tai pois, vaan luostarihyveet oli tuotava – paljolti juuri naisten toimesta – siihen "luostariin", jota isänmaa edusti. Kyseessä oli protestanttinen sisarkunta, jossa palveltiin Jumalaa isänmaan kautta. "Työllä me palvelemme Jumalaa hänen [=Jeesuksen] työtovereinaan. Emme palvele Jumalaa vain rukouksilla ja virsillä, vaan myös työllä. Työntekomme on jumalankaltaisuutemme tuntomerkkejä", todettiin eräässä lottajulkaisussa v. 1943;[115] Lutherin opetuksiin ja ajatuksiin nojaten protestanttiset lotatkaan eivät pitäneet syrjäistä, maailmasta vetäytyvää Jumalan palvelemista luostareissa "oikeana" tapana palvella Häntä, vaan palvelemisen tuli tapahtua maailmassa: kodissa, yhteiskunnassa ja isänmaassa.

Ihmisellä oli kaksi isänmaata, joista "ylhäisempi" oli taivaissa. "Kahdesta isänmaasta" kirjoitettiin *Pikkulotta*-lehdessä seuraavaa: "Mutta kerran katoaa kaikki ajallinen. Isänmaakin. Ainakin kuolemassa on jätettävä rakkainkin isänmaa. Silloin kysytään taivaallista, tuota iankaikkisesta iankaikkiseen kestävää. Tämän isänmaan sai Jumala kirkastaa todellisuudeksi miehillemme siellä taistelulinjoilla, kärsimysten ja kuoleman keskellä. – – Ja nyt nämä sankaripoikamme pyytävät, että mekin tekisimme täyttä totta matkastamme siihen toiseen isänmaahan, taivaalliseen. Niin. Saako Jumala juuri Sinut, joka tätä luet, kokonaan omakseen? Pikkulotta! Rukoile, että voisit Jumalan avulla aina selvästi nähdä nämä kaksi isänmaata ja molempia paljon, pal-

jon rakastaa – aina kuolemaan asti. '*Ole uskollinen kuolemaan asti, niin minä annan Sinulle elämän kruunun*'. (Ilm. 2:10)."[116]

Toisaalta katolisella puolella Jumalan ja ihmisen välillä oli välikappale, joka oli niin äiti (Neitsyt Maria) kuin poikakin (Kristus). Protestanttis-nationalistisessa ajattelussa nämä molemmat voidaan nähdä isänmaassa. Edelleen "sota" (ainakin siveellisessä mielessä) kuului myös uskontoon, ja Kristuskin tarvitsi "sotilaita",[117] joita katolisella puolella olivat munkit ja nunnat. Laajan teoksen maailman nunnista kirjoittanut Jo Ann McNamara on kiinnittänyt huomiota luostari- ja sotaväen mentaaliseen samankaltaisuuteen – nimeten tällä perusteella jopa nunnista kertovan teoksensakin sanoilla "Asesiskot". Lotat olivat sinänsä lähempänä historiassa tavattuja naissotilaita tai "asesiskoja" kuin nunnat – vaikka hekään eivät sellaisia varsinaisesti olleet.[118] Kuitenkin on hedelmällistä ja perusteltua tarkastella lottaa nimenomaan sotilaan ja nunnan hybridinä:[119] yhdistävää niin sotilaille, lotille kuin nunnillekin olivat niin sanotut paramilitaarit hyveet ja eräänlainen "spartalaisuus", joihin lottiakin vahvasti totutettiin: "Näitä ahkeria, harmaapukuisia naisia vilisee kaikkialla. Heidän apunsa ei maksa äyriäkään. He suorittavat ainoastaan sitä työtä, johon heidät on määrätty. Ehkä sillä ei ole sodan kanssa suoranaista tekemistä, mutta onhan olemassa monta tapaa palvella maataan. – – Hänen työpäivänsä käsittää useimmiten neljä-, viisitoista tuntia, ja kuitenkaan hän ei unohda lottien ensimmäistä lakia: ei valitusta, aina hymyilevä ja hyvä tuuli."[120]

"Harmaapukuisten naisten" eli lottien osanotto sotaan oli "kovaa, uhrautuvaa uurastusta hiljaisuudessa".[121] Vaikka lottien ulkoinen, konkreettinen työ läheni sodan pitkittyessä yhä enemmän sotilaan korvaamiseen tähdännyttä työtä, lottien sisäiset, siveelliset kasvatustavoitteet pidettiin sodan päättymiseen ja järjestön lakkauttamiseen asti – eivät sotilaallisuutta[122] vaan – naisellisuutta, äitiyttä, korkeaa moraalia ja uskonnollisuutta ihannoineina. Näillä ihanteilla oli juurensa ns. kansallisessa projektissa ja myös miesten tarpeissa, kuten Juha Siltala on työssään *Valkoisen äidin pojat – siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa* osoittanut. Kaiken kaikkiaan sotilaisiin lottia liitti (jo rauhan aikana) ennen muuta heidän käytännön työnsä maanpuolustuk-

sen eli ulkoisen vapauden suojelun tukena, kristillisiin naisiin ja naisryhmittymiin taas heidän sisäiset siveelliset kasvatusihanteensa, jotka jyrkkyydessään ja puhtauden vaatimuksen ehdottomuudessaan lähenivät kristillisistä naisista radikaaleimpia eli nunnia ja nunnalaisuutta. ”Lottapukuinen lotta ei saa tupakoida eikä juoda alkoholia, hän ei saa käyttää silkkisukkia eikä koristeita. Lyhyesti sanoen: hän ei saa käyttäytyä huomiota herättävästi. Hänen pitää olla sotilaille naisellisuuden, avuliaisuuden ja loukkaamattomuuden symboli.”[123]

Lotan siis tuli taistella kaikilla tasoilla ”oikeuden”, ”totuuden”, ”puhtauden” ja ”vapauden” puolesta, ja lotan oli oltava myös – ja ehkä ennen kaikkea – moraalisenkin tason ”sotilas”. Jeesuksellakin oli ”sotilaansa”, ja koko luostariväki on tietyssä mielessä aina ollut eräänlaista ”sotajoukkoa”, kuten saksalaisessa evankelisessa Mariasisarkunnassa olleet suomalaiset Marianne Jansson ja Riitta Lemmetyinen toteavat: ”Tämä kaikki on ominaista myös Jeesuksen sotilaalle. Äiti Basilea ei kaihda havainnoittaa asiaa esimerkillä, jonka hän itse on aikanaan kokenut:[124] Adolf Hitlerillä ja SS-miehillä. He antavat kuvan siitä, millainen suhde valiosotilaalla tulee olla Herraansa hengellisessä sotajoukossa.” ”Sisaret kestävät loppuun asti vain, jos ovat ehdottoman kuuliaisia. Siitä Hitlerin hallinto on äiti Basilealle esikuvana.” Kyseessä ei ole (ollut) kuitenkaan vain naisiin suunnattu ajatusmalli – uskonnollisellakaan taholla, vaan kuten Jansson ja Lemmetyinen toteavat, ”1530-luvulla sama ihanne kiehtoi erästä miestä”, joka oli itsekin sotilas, aatelinen baskimies Ignatius Loyola. ”Hän siirsi sotilasihanteen vuonna 1539 perustamansa sääntökunnan, ‘Jeesuksen seuran’ eli jesuiittojen sääntöihin. Ignatiuksen mukaan sääntökunta on katolisen kirkon valiojoukko. Sääntökunnan jäsenet sidotaan erityisellä kuuliaisuudenlupauksella virassa olevaan paaviin. Hänen käskynsä on täytettävä verukkeitta ja puolusteluja esittämättä. Sääntökunnan säännöt korostavat, että jesuiitan on suostuttava ylempiensä johtoon aivan kuin hän olisi kuollut ruumis. Sääntökunnan vastustajien mielestä vaatimus on kohtuuton. He kutsuvat moista tottelevaisuutta ‘kuolleen ruumiin kuuliaisuudeksi’.” ”Ehdottoman kuuliaisuuden ihanne suo äiti Basilealle aseman, joka ylittää jopa katolisen luostarin abbedissan aseman. Hän ja sisarkunta eivät ole enempää

kirkon kuin minkään piispan tai muunkaan johdon alaisia. Äiti Basilea voi ja saa hallita yksin.” Edelleen äiti Basilean johtamassa Mariasisarten sisarkunnassa ”varauduttiin siihen, että venäläiset marssivat minä hetkenä hyvänsä Saksan liittotasavaltaan, jolloin syttyisi kolmas maailmansota, tai että Saksan ’kommunistinen’ (=sosiaalidemokraattinen) liittohallitus käynnistää laajamittaisen kristittyjen vainon, joka merkitsisi Mariasisarille paljon ennustettua ’kuoliniskua’.”[125]

Köyhyys, kuuliaisuus, siveellisyys

Nunnalaisuuden ehdoton maallisesta irrottautuminen (täydellinen köyhyys ja naimattomuus) muodostaa eron lottiin nähden, mutta kyseessä on tarkkaan ottaen toisaalla aste-ero (siveellisyys: nunnalla naimattomuus, lotalla äitiys ja vaimous mutta ehdottoman siveellinen äitiys ja vaimous),[126] toisaalla isänmaallisuuden tulkintaan liittyvä ero (nunnalle isänmaakin ”maallista”, lotalle isänmaakin ”pyhää”). Tähän liittyy se, että nunna lupasi/vihki itsensä vain Kristukselle, lotta Kristukselle ja isänmaalle, vaikka tarkkaan ottaen lotta ei luvannut itseään kummallekaan, vaan sitoutui lupauksensa kautta välillisesti näiden arvojen *suojelemiseen*. Lisäksi hän antoi kuuliaisuuslupauksen. Toisaalta nunnakaan ei antanut tarkkaan ottaen uskonnollista lupausta vaan hänen antamansa lupaukset sitouttivat hänet juuri paitsi kuuliaisuuteen myös köyhyyteen ja täydelliseen siveellisyyteen (naimattomuuteen), joilla hän irrotti itsensä kaikesta, mikä sitoi häntä maailmaan. Viimeksi mainitut köyhyys ja siveys palvelevat irrottautumista materiaalisesta maailmasta ja sen houkutuksista kohti ”korkeampia” arvoja ja hengenalueita. Lotta Svärd ei vaatinut jäseniltään ehdotonta köyhyyttä tai naimattomuutta (päinvastoin: äiti mutta ehdottoman siveellinen äiti, ”madonna”), mutta suunta ja tarkoitusperät olivat aivan samat: suuntautuminen ”maallisesta” tai ”maailmallisesta” kohti hengen alueita. Siveys oli sitä paitsi aivan korosteisesti Lotta Svärdissä esillä, joskin tähän oli muitakin syitä, kuten edempänä on todettu. Korosteinen siveellisyys tekee kuitenkin kantajistaan, varsinkin naisista (nunnat), houkuttelevia maalitauluja – niin kuin lotille sotien jälkeen kävikin.

Köyhyyden vaatimus sen sijaan muodostaa monimutkaisemman tulkintakohteen; sen tarkoituksena nunnalaisuudessa ei niinkään ollut kieltää omistamista itsessään kuin irrottaa sisaren ajatukset tämänpuoleisista korkeampiin arvomaailmoihin. Juuri tämä tapahtui Lotta Svärdissäkin, vaikkei siellä ehdotonta henkilökohtaista köyhyyttä vaadittukaan. Kuitenkin lottana oloon ja lotta-ihanteisiin kuului ehdottomasti rikkauksien näkeminen tuonpuoleisissa ja ns. korkeammissa arvoissa. Henkeä vastaan asetettiin aine, jota ei missään tapauksessa haluttu palvoa. Toisaalta köyhyys oli eräänlainen kohtalon välttämättömyyskin: ”On Suomi köyhä ja siksi jää”, todettiin lottalehdessä. Köyhyys oli Suomessa luonnollinen tila – rikkaus tyylirikko.[127] Suomi saattoi tulla rikkaaksi ja suureksi vain hengen alueella ja saavutuksilla, luomalla niiden alueella jotain uutta ja omaperäistä, mihin ei tarvittaisi suuria materiaalisia varoja. Suomi oli köyhyydestään ja pienuudestaan huolimatta omistanut hengen alueella suurta, esimerkiksi Runebergin.[128] Lotta Svärd pyrki jo itse itsessään olemaan tällainen Suomea henkis-siveellisesti rikastuttanut naisten suurluomus.

Köyhyys oli sitä paitsi jo luonteen ja sielun kasvatuksen kannalta – mitkä nekin kuuluivat Lotta Svärdin ohjelmaan – suotavampaa kuin rikkaus. ”Joka pelkää köyhyyttä, ei koskaan voi saavuttaa vapautta eikä totuutta”, totesi ranskalainen kirjailija d’Alembert, jonka innoittamana muun muassa Carlyle omaksui köyhyyden.[129] Lottien kasvatusihanteisiin kuuluivat paitsi pyrkimys (sisäiseen ja ulkoiseen) vapauteen myös pyrkimys oikeamielisyyteen (vrt. Kultaiset Sanat) – siis totuuteen.[130] Lisäksi Carlyle asetti ihmiskunnan ja ihmisten toiminnan perustaksi uskonnollisen suhtautumisen maailmaan ja elämään. Ihmisessä oli hänen mielestään jotain vielä korkeampaa kuin onnenkaipuu, nimittäin kaipuu uhrautuvaisuuteen.[131] Carlyle oli kaikkineen varsin lähellä lottalaisuuden ihannemaailmaa. Hänen käsityksiään työnteon välttämättömyydestä lainasi Aili Salomaa *Lotta Svärd* -lehdessä: ”Mitä toimitat sinä Jumalan ihanan maan päällä ja hänen viinitarhassaan, jossa jokainen, joka ei työtä tee, on joko kerjäläinen tai varas?”[132]

Kuuliaisuuteen liittyen nunnalaisuus sopii rinnastettavaksi lottalaisuuteen jo siitäkin syystä, että niin sanotut (para-)militaarit hyveet

(kuuliaisuus, nöyryys, palvelu, vaatimattomuus, itsensä pienentäminen, askeesi, köyhyys jne.) ovat yhteisiä molemmille. Nämä kasvatukselliset ihanteet ovat aina olleet pitkälti samoja sekä luostari- että sotalaitokselle. Yhteys on niin merkittävä, että, kuten edellä jo todettiin, Jo Ann McNamara, joka on kirjoittanut laajan teoksen maailman nunnista, on nimennyt sen *Sisters in Arms* – ”Asesiskot” – perustellen nimenvalintaa juuri edellä mainituilla seikoilla.[133] Yhteys juuri lottien ja nunnien välillä korostuu lisää, kun otetaan huomioon, että sekä nunnia että lottia ohjattiin *Jumalan pelkoon* (josta em. paramilitaarit hyveetkin voidaan johtaa tai johon ne ainakin voidaan liittää) ja mahdollisimman uskonnolliseen maailmankatsomukseen.

Toisaalta uskonto korosti ”laupeutta”, jota Topeliuskin[134] Suomen naisille saarnasi. Lotta Svärd puolestaan rakentui pitkälle juuri topeliaaniselle maailmankuvalle. Laupeus liittyi Jumalan pelkoon; Vanhassa testamentissa on runsaasti toisiinsa kytkeytyviä kehotuksia laupeuteen, oikeamielisyyteen ja Jumalan pelkoon. Esimerkiksi Sananlaskujen kolmannessa luvussa kehotetaan ”jumalanpelkoon, viisauteen, laupeuteen ja oikeamielisyyteen”. Psalmissa 146 (:7–9) taas sanotaan seuraavaa: ”Herra hankkii oikeutta sorretuille,[135] nälkäisille hän antaa leipää. Herra päästää vangit kahleista, hän antaa sokeille näön ja nostaa maahan painetut jaloilleen. Herra rakastaa oikeamielisiä, hän suojelee muukalaisia ja tukee leskiä ja orpoja, mutta jumalattomien tien hän tekee mutkaiseksi.”

Myös lottien tuli olla ”oikeamielisiä” ja Jumalaa pelkääviä naisia. ”Jumalan pelko olkoon elämäsi suurin voima!” kuului lotan ensimmäinen käsky hänen huoneentaulussaan, kolmas puolestaan kehotti juuri mm. oikeamielisyyteen: ”Aseta korkealle lottaihanteesi! Vain oikeamielisenä, puhtaana ja raittiina voit olla oikea lotta!” Tässä suhteessa lotta voidaan toisaalta nähdä suojeluskuntalaisen ”täydentäjänä” sekä toisaalta hänen vapauttajanaan. Suhde kristillis-siveellisyyteen ja yleensä uskonnollisuuteen oli lottaliikettä edeltäneinä vuosina ollut vahvasti lohkoutunut sukupuolirajan mukaan. Uskonnollishenkinen palvelu oli suomalaisessa kristillis-isänmaallisuudessa ollut naisen tehtävä, kuten *Lotta Svärd* -lehdessäkin kerrottiin Topeliusta käsittelevän kirjoituksen yhteydessä. Siinä Topeliuksen todettiin sanoneen Suo-

men naisille laupeudesta: ”Kun tämä sana tulee naiselle, on hän kenties kysyvä: miksi minulle.” ”Sentähden”, Topelius vastaa, ”että sinä ennen muita olet luotu rakkautta ja laupiutta varten – – sen tähden tulen nyt sinun luoksesi, joka voit kokonaan antautua rakkaudellesi. Minä kutsun sinua uusia velvollisuuksia täyttämään Jumalan sanan ja rakkauden palveluksessa.”[136] Tämäntyyppiseen toimintaan (porvarilliset) naiset – tai ainakin näkyvimmät ja esikuvallisimmat heistä – olivat yleisesti olleet 1800–1900-lukujen taitteessa suuntautuneet, kuten Irma Sulkunen on todennut.[137]

Sekä lotat että nunnat olivat ”harmaita sisaria”, ja nunnat olivat toimineet aiempina vuosisatoina sotakentillä, aivan kuten lotatkin.[138] Saksassa jääkäreiden mukana ollut Ruth Munck kertoo *Valkoisessa kirjassa* olleensa Saksassa saksalaisen Punaisen Ristin suojeluksen alaisena samoin oikeuksin ja velvollisuuksin kuin saksalaisetkin hoitajattaret. Saksalaisia ja suomalaisia sotilaita hoivasivat Punaisen Ristin sisarten ohella myös ”harmaat sisaret” eli saksalaiset nunnat. Munck kuvaa heitä seuraavasti: ”Hoitajatartoverini, ’Harmaat sisaret’, kovitettuihin ja laskostettuihin huppuihin verhotut pikku nunnat suhtautuivat hyvin ystävällisesti vieraasta, tuntemattomasta maasta saapuneeseen yksinäiseen sisareen. Ystävällisiä ja kilttejä he olivat suomalaisia jääkäreitäkin kohtaan.”[139]

Vaikka lottia erottaa nunnista (ja Punaisen Ristin hoitajattarista) vahvempi nationalistisuus, kummatkaan eivät kuitenkaan toimineet eivätkä saaneet toimia missään tapauksessa aseellisesti eivätkä muutenkaan esiintyä sotilaallisesti, vaan päinvastoin, lotan tuli olla nunnan tavoin kristillisten ihanteiden – ennen muuta ”rauhan ja rakkauden” ylläpitäjä ympäristössään.[140] Tätä julisti myös Valamossa vuonna 1933 lotille arkkipiispa Herman, joka näki ekumeenishenkisessä puheessaan[141] luostariväen ja lotat saman työn ja hengen – ”rauhan ja rakkauden” – edustajina ja tekijöinä: ”Työskennellessänne [=lotat] saman kristillisyyden julistaman rakkauden ja rauhan periaatteiden pohjalla, joilla elää, työskentelee ja kilvoittelee myös tämä luostari, yhtykäämme munkkiveljestön kanssa lyhyeen rukoukseen. – – Rukouksessa Korkeimman puoleen sulautukaamme yhteen, ollaksemme kaikki, maallikot ja munkit, protestantit ja ortodoksiset, Kristuksessa

Kuva Valamon luostarista, jonne lotat tekivät vierailun Sortavalan lottapäiviltä 1933. Valamon maa oli pyhää, ja sille oli astuttava Jumalan pelossa, kuten arkkipiispa Herman lotille totesi. Luostarin munkit elivät ahkerassa työssä ja rukouksessa. Luostarin yhteyteen oli perustettu poikakoti kasvattamaan ”kansallisessa ja ortodoksisessa hengessä” uutta munkkipolvea. Valamossa rukoiltiin useampia kertoja päivässä – myös maan puolustuslaitoksen puolesta. Kuva: Lotta Svärd -järjestön arkisto (Kansallisarkisto).

Jeesuksessa, meidän Vapahtajassamme keskenämme toisiamme rakastavia sisaria ja veljiä. Amen.”[142]

Nunnalaisuuteen lottia liittävät myös muun muassa marttyyrikuoleman mahdollisuuteen totuttautuminen sekä itsensä pienentäminen. Lottia rohkaistiin ”suorastaan uskonnollissävyiseen palvelualttiuteen ja marttyyriuteen”, *Lotta Svärd* -lehden sanomaa tutkinut Maria Kotila toteaa.[143] ”Lotat palvelivat mitään vaatimatta, sillä ’lotathan eivät ole tottuneet siihen, että heidän hyväkseen jotain tehtäisiin’. – – Heille riitti se, että saivat palvella.”[144] Tämä kuva vahvistuu muualtakin: ”Ei siinä työssä mitään hienoa ollut, me lotat tehtiin kaikki raskaimmat ja raaimmat työt”, toteaa eräs entinen rintamalotta.[145] Juuri tätä vaadittiin nunniltakin: kaikki se työ, mikä ei muille

Mari Raamot – Viron lottien pitkäaikainen puheenjohtaja. Kuva teoksesta *Eesti naine läbi aegade*. Vaikka Viron lottatoiminta ei ollut yhtä kristillishenkistä kuin suomalainen, eräillä johtavilla lotilla, kuten juuri Mari Raamotilla, oli Virossakin kytköksiä kristillis-siveelliseen toimintaan. Mari Raamot esimerkiksi oli aikaan Tallinnan Nuorten Naisten Kristillisen Yhdistyksen (NNKY) ”esinaine” eli puheenjohtaja. NNKY:n ohjelmaan kuului Virossa tuohon aikaan laaja-alainen suvaitsevaisuus: jäseneksi ja toimintaan pääsi mukaan jokainen nainen uskontoon, kansallisuuteen tai poliittiseen puolueeseen katsomatta. Sen sijaan jokaisen kansallisuutta ja kansallista omaleimaisuutta tuli kunnioittaa. Samantyyppisiä periaatteita on löydettävissä Suomen Lotta Svärdistä.

kelvannut, oli nunnien kaikessa nöyryydessä tehtävä. Lotan oli myös häivytettävä itsensä – kuten nunnienkin. Lotta ei saanut kuulua eikä juuri näkyäkään. ”Miten paljon voisikaan teistä kertoa, mitä sankarilauluja laulaa. Se ei kuitenkaan ole lottahengen mukaista. Lotta ei saa näkyä – hänen on vain autettava, nostettava, tuettava ja väistyttävä, kun työ on suoritettu. Hän ei saa olla yksilö, jolla on pyyteitä, vaan käsite.”[146]

Myös joukkoesiintymisissä oli muistettava, että oli vältettävä äänekästä puhelua ja liikuttava huomiota herättämättä. Juhlissa ja kursseilla oli muistettava ennen kaikkea kunnia-asento ja rukousasento.[147] Säännöissä ja sääntöjen soveltamisohjeissa todettiin, että lotan oli oltava ja esiinnyttävä huomiota herättämättä ja äänettömästi.[148] Viron lottien johtaja Mari Raamot totesi Suomen lotista, että ”Lotta

on totinen, yksinkertainen, vaatimaton ja järjestykseen tottunut.”[149] Eräs vaikeimmista ja raskaimmista töistä, joka tuli sodan aikana lottien tehtäväksi, oli varmastikin kaatuneiden evakuointikeskuksissa (”KEK”[150]) toimiminen. Niissä työskenteli paitsi lääkintälottia, jotka laittoivat kaatuneet valkoisiin arkkuihin, myös kanslialottia, jotka hoitivat muun muassa vainajista pidettyä kortistoa. ”Työmme tuntuu niin surullisen suurelta ja vaikuttavalta”, totesi eräs KEK-lotta.[151] Eräs toinen KEK-lotta toteaa, että tämän työn saattoi kestää vain uskonnon avulla. Eräässä keskuksessa työskenteli lottien joukossa eräs lotta-diakonissa, joka aina, kun ruumis oli pantu arkkuun, risti kätensä ja sanoi: ”Siunaa, Herra, uhri sotilaan.”[152]

Kristuksen morsiamuus

Kun nunna oli Kristuksen morsian, lotta oli nimenomaan isänmaan morsian. Mitä yhteistä siis nunnalla ja lotalla loppujen lopuksi oli?

Kristuksen morsiamena oleminen on oleellinen osa sitä naisen ihannetta, jonka kristinusko loi ja joka tulee ehkä selvimmin esiin luostaritien valinneissa nunnissa, jotka eksplisiittisestikin vihkivät itsensä Kristukselle, toisin sanoen Kristuksen morsiamiksi. Samansuuntainen naiskuva luotiin ja annettiin protestanttis-nationalistisille lotillekin, joskin heidän toivottiin samalla kuitenkin olleen äitejä ja vaimoja – mutta nimenomaan siis puhtaita ja siveellisiä äitejä ja vaimoja, joita ns. ”valkoinen Suomi” tarvitsi.[153] Velvollisuudentuntoinen uhrautuminen muiden hyväksi, puhtaus-ihanne sekä täydellisyyden tavoittelu johtivat siihen, että esimerkiksi Aleksandra Gripenberg, joka sai äidiltään konfirmaatiolahjaksi sormuksen, ilmoitti pitävänsä sitä (nunnien tavoin) sormussormessaan merkkinä omasta Kristuksen morsiameudestaan.[154] Samansuuntainen kehityskulku tapahtui mm. Naemi Ingmanin kohdalla.[155] ”Kristuksen morsiamena olo tarkoitti henkisen kulttuuri-ihanteen palvelemista ja itsensä uhraamista äidillisen ihanteen hyväksi”, Ala kirjoittaa.[156] Toisaalta tämä kytkeytyi siihen, että ”oli helpompi rakastaa Kristusta, joka sai symboloida kaikkea hyvää ja täydellistä [vrt. isänmaa], kuin eläviä ihmisiä, jotka

olivat epätäydellisiä ja vaikeammin rakastettavia", toteaa Anne Ollila.[157] Edelleen Kristuksen morsiameus tuotti ja tuottaa rakkautta, koska "Jumala on rakkaus" (vrt. edellä).

Lotista haluttiin tehdä sekä Kristuksen että isänmaan morsiamia, ja taivaallinen haluttiin osaksi tehdä maalliseksi ja päinvastoin.[158] Tarkasteltaessa *Lotta Svärd* -lehden kuva-aineistoa havaitaan useita kuvia, joissa lottia ohjattiin välillisemmin tai välittömämmin kiinnittymään Jeesukseen Kristukseen. Esim. Kristuksen vanki -nimiseen runoon liitetyssä kuvassa (Karinaisten kirkon alttaritaulu) on seisaallaan oleva Kristus, joka katsoo alaspäin jalkojensa juuressa ristityin käsin polvistuneena rukoilevaa tyttöä, joka katsoo ylöspäin. Kuvan vieressä on Kalervo Hortamon runo "Kristuksen vanki" ja alla Fanni Luukkosen kirjoitus. Eräässä lottalupauksenanto-kuvassa taas on yksinkertainen Kristuksen kuva, jonka taakse on levitetty Suomen lippu. Kuvan edessä on kaksi lottaa antamassa lupaustaan. Näiden – ja muiden samantyyppisten – kuvien asetelmat ja niiden näkyvä julkaiseminen Lotta Svärd -lehdessä tuskin on mitään sattumaa, vaan juuri niiden kautta saatettiin ilmaista ne toivotut kohteet, joihin lotan tuli mielellään kiinnittää itsensä **sielustaan**: *Kristukseen ja isänmaahan*.

Lotta kiinnittyi – tai haluttiin kiinnittää – siis sekä Kristukseen että isänmaahan. Molemmat olivat puhtaita ja pyhiä. Mutta kummalle lotta sitten lopulta vihki itsensä? Kahta herraa on vaikea palvella – toisaalta psykologisesti vaikeaa sekä toisaalta uskonnollisesti kiellettyä. Lotta vihki itsensä[159] molemmille, jotka (fennomaaninaisten näkökulmasta) olivat mitä ilmeisimminkin (ainakin tietyllä tunnetasolla) *yksi ja sama*.[160] Kristuksen morsiamuus toisaalta myös takasi sen puhtauden ja pyhyyden, jota isänmaakin vaati nimenomaan tyttäriltään. Valkoinen lotta oli puhtaudessaan isänmaan ja kansakunnan symboli ja koossapitäjä.[161] Juuri tästä syystä lottiin liittyi ja liittyy paljon enemmän tunnelatauksia, vieläkin, kuin suojeluskuntiin tai vaikkapa marttoihin – rintamalla toimineista työvelvollisuusnaisista puhumattakaan.

Suomessa abstraktioliona siis mitä todennäköisimmin nähtiin paitsi (ihanne)**nainen**/-**äiti** myös **Kristus**. Onko tällaiselle ajattelutavalle tai -mallille sitten löydettävissä tukea tai paralleeleja toisaalta? On.

Esimerkiksi ruotsalaisen naisasianaisen ja kirjailijattaren Ellen Keyn ihailijoiden suhde viimeksi mainittuun näyttää olleen aivan samantyyppinen, kuten asiaa tutkinut Tiina Kinnunen on todennut. Hänen mukaansa Keyn (saksalaiset) ihailijat(taret) etsivät ja tarvitsivat itselleen esikuvia viitoittamaan tietä uuteen naiseuteen. Uskonnollisen metaforiikan käyttö osoitti jo sen vakavuuden, jolla kyseiset naiset tilanteeseen ja Keyhin suhtautuivat. Kyse oli kuitenkin enemmästäkin; ”vapautusta” etsineet (naisasia)naiset etsivät ja tarvitsivat nimenomaan paitsi ihanteellista naista/äitiä myös naista, johon korkeimmat uskonnolliset ihanteet ”vapautuksineen” – ja näiden personifikaatio Kristus – olisivat olleet liitettävissä ja yhdistettävissä. Siten esim. Margareta Schurgast -niminen nainen, joka suunnitteli ostavansa Ellen Keyn lapsuudenkodin lahjoittaakseen sen Keylle takaisin, vertasi ihailemaansa Ellen Keytä Kristukseen. Maria Eggers-Smidtiä puolestaan yhdisti Keyhin niin ikään uskonnollinen etsintä (”religiöst sökande”). Hänen mukaansa Key oli ”hurskas ajattelija” (”en from tänkare”) uskonnollisissa kysymyksissä; ”Du kallar det liv, jag Gud.” Sissy Frerichs puolestaan näki Keyssä, jota hän sanoi rakastavansa kuin äitiään, pyhää hyvyyttä. Frerichs tavoitteli ”totuutta” ja ”vapautta”, ja Keyssä hän näki ”yli-ihmisen” (vrt. Suomi-neito ja sen ”ikoni” lotta); ”hon trodde, att hon just i Ellen key hade hittat den efterlängtade ersättningen för sin egen mor, som inte hade motsvarat dotterns förväntningar”, Kinnunen kirjoittaa. Frerichs itse kirjoitti Keylle mm. seuraavasti: ”Du hast mich geboren, und Du bist Alles was mir gehört.” Aivan samaan tapaan todettiin lottajulkaisuissa ”Suomi-äidin” synnyttäneen lotat ja sen olleen ”kaikki kaikessa”.[162]

Edelleen melko yhdistävää on se, että kuten lotat pitivät Suomeaan, Frerichs piti Keytä jatkuvasti ”äitinään” ilmaisten tunteitaan häntä kohtaan uskonnollisten metaforien kautta; hän mm. tunsi itsensä ”siunatuksi” Ellen Keyn kautta, ja hän tunsi suhteensa Keyhin ”pyhäksi tieksi” (”den heliga vägen”); hän rakasti Keytä ”yli kaiken”. Kinnusen mukaan Frerichsin ja eräiden muiden naisihailijoiden suhde Ellen Keyhin ei ollut mitenkään poikkeuksellinen, vaan tyypillinen ajan ilmiö; naiset etsivät nimenomaan esimerkillisiä ja ihanteellisia naisia esikuvikseen ja ”äideikseen” liittäen samalla näihin

uskonnolliset merkityskonnotaatiot (jopa Kristusta myöten); kuten Kinnunen toteaa, kristinusko muokkasi näiden naisten ajatustapaa sangen vahvasti – olivatpa he sitten siihen sidoksissa kiinteämmin tai löyhemmin: ”Också religiösä ordval avslöjar enligt min tolkning den kvinnliga längtan efter trygghet och säkerhet i en värld, som inte mera var den gamla men vars nya konturer ännu var oklara”, Kinnunen kirjoittaa, ”det är viktigt att betänka att även kvinnor, som hade ’befriat sig’ från den kristna kyrkan, levde i en kultur, som var genomsyrad av det kristna tanke- och talesättet och den kristna symboliken. De lånade bekanta metaforer från det kristna arvet, liksom de beskrev mänskliga relationer med trygga metaforer från familjesammanhanget (moder-barn), för att beskriva sina känslor gentemot den obekanta framtiden.”[163]

III KRISTILLINEN HENKI JA KANSALLINEN MINÄ

Jumalan palveleminen kodin ja isänmaan kautta

Kun lotan arvot olivat Jumala, koti ja isänmaa,[1] voidaan kysyä, mikä näiden arvojen keskinäinen suhde lopulta oli. Miten on selitettävissä, että lotta palveli kotiaan tai isänmaataan, samalla kun häntä kehotettiin pelkäämään ja rakastamaan Jumalaa? Oliko Jumala jotakin erillistä ja irrallista vai saattoiko esimerkiksi kodin ja isänmaan (ja juuri näiden kahden) palveleminen olla myös Jumalan palvelemista?

Kuten edellä jo tuotiin esiin, **luterilaisessa** kontekstissa Jumalaa ei palveltu vain luostareissa (eikä varsinkaan niissä), vaan esim. *naiset oli kutsuttu palvelemaan Jumalaa kotona puolisoina, vaimoina, tyttärinä ja palvelijattarina*.[2] Luther korosti yleensä muutoinkin maallisen työn pyhitettyä ja Jumalalle kelpaavaa luonnetta ja varsinkin kutsumustyön erityistä merkitystä tässä suhteessa.[3] Keskeistä oli palveleminen. Lottatyö oli kutsumustyötä, joka oli alkanut auttamisena, palvelemisena, ”ja sitä se on yhä vieläkin”, todettiin *Lotta Svärd* -lehdessä vuonna 1943.[4] ”Se, mikä on tarkoitusperissämme aktiivista, rajoittuu yhteen sanaan: palvele.” Mutta mitä tekemistä kodin palvelemisella oli isänmaan palvelemisen kanssa? Vastaus on selkeä: **nationalistisessa** ajattelussa *isänmaa nähtiin laajennettuna kotina*, ja esim. lottana olo oli siten kasvamista *kodin palvelutyöstä isänmaan palvelukseen*.[5]

Mutta voidaan kysyä, tarvittiinko nationalistisessa ajattelussa, jota Lotta Svärdkin edusti, ollenkaan mitään Jumalaa – olipa Jumala sitten luterilaisen käsityksen mukainen (kristinuskon) Jumala tai yleensä

minkälainen jumala tahansa? Tarvittiin. *Jumala ja isänmaa* vieläpä *kuuluivat aivan erityisesti yhteen*, joskin näiden kahden käsitteen ja arvon välistä suhdetta voidaan avata ja tutkia monesta näkökulmasta. Toisaalta isänmaa oli Jumalan antama,[6] toisaalta se läheni jotakin *puolijumalallista* tai muuten *yli-inhimillistä* jo itsessään. Olipa suhde lopulta mikä (tai miten monimuotoinen) tahansa, **lottana oloon** liitettiin joka tapauksessa (ainakin implisiittinen) oletus ja jopa (eksplisiittinen) vaatimus siitä, ettei lotta ollut ainakaan ”täysin jumalakielteinen”.[7] ”Kelvatkoon työmme Jumalalle, kodeillemme ja koko Suomelle”, kirjoitti nimimerkki ”Lotta” *Kainuun Sississä* v. 1930.[8] Isänmaa oli Jumalan antama, ja ihmisellä oli velvollisuuksia niin Jumalaa kuin isänmaatakin kohtaan.[9] Ihmisyyskasvatuksen rinnalla muistutettiin siitä, että ”mutta paitsi ihmisinä me palvelemme tätä maailmaa myöskin sen maan kansalaisina, johon olemme syntyneet”.[10]

Pyhän kokeminen teki lottatyöstä ja -aatteesta jo itsessään sangen uskonnonomaista.[11] Mainittakoon, että Luther korosti maallisenkin työn pyhittämistä ja niin sanottua yleistä pappeutta. Eroa hengellisen ja maallisen säädyn välille ei saanut vetää; Luther, joka ”romalaisesta munkista” oli kääntynyt ”saksalaiseksi kansalaiseksi”, katsoi, ettei ns. hengellisen säädyn (paavi, piispat, papit, munkit ja nunnat) ja ”maallikoiden” välille tullut vetää (katoliseen tapaan) rajaa. Päinvastoin, ne yhdessä muodostivat ”hengellisen huoneen”, ”pyhän pappeuden”.[12]

Minkäänlainen hurmoksellisuus ei kuitenkaan kuulunut ”raikkaaseen” ja ”terveeseen” luterilais-protestanttiseen menoon, vaan päinvastoin, kuten Irma Sulkunen kirjoittaa, terve, valistunut, toimelias ja vakaumuksellisesti uskova naiskuva rakennettiin (protestanttis-nationalistisessa Suomessakin) aikanaan uuden kansalaisyhteiskunnan ja kansalaisuskonnon nimissä ja palvelukseen. Samalla hengellinen äitiys umpeutui ja naiset alkoivat kanavoida uskonnollista aktiviteettiaan yhteiskunnallista äitiyttä ajaneisiin ja moderniin kansalaisuskonnollisuuteen kasvattaneisiin kristillisiin naisjärjestöihin. Kaikenlainen ekstaattisuus ohennettiin nationalismiin kiinnittyneen kansankirkkoisuuden ja samalla sen korostaman ”terveen” kansalaisuskonnon hylkimäksi perifeeriseksi ilmiöksi.[13]

Mutta voidaan silti kysyä, miksi juuri lotat korostivat uskonnollisuuttaan – paljon enemmän kuin esimerkiksi kotikulttuuria vaalineet martat, joilla niin ikään oli olemassa konservatiivinen ”uskonto-isänmaa-koti”-arvopohja. Vastaus tähän voidaan liittää ainakin kolmeen seuraavaan seikkaan: 1) isänmaahan uskonnollisena kokemuksena, 2) lottatyöhön liittyneeseen korosteiseen kuoleman mahdollisuuteen sekä lotan rooliin ns. kuolettajanaisena[14] ja 3) lottien rooliin konservatiivisena voimana perheessä ja yhteiskunnassa sekä, edelleen, lottien paramilitaariin rooliin suhteessa esivaltauskollisuuteen, jota Lutherkin oli aikanaan korostanut. Lotta Svärd (vrt. Svärd = ”miekka”) oli perustettu tukemaan laillista yhteiskuntajärjestystä ja sen suojelua (= suojeluskuntaa ja suojeluskunta-aatetta). Muilla aikakauden (porvarillisilla) naisjärjestöillä ei ollut näin suoraa kiinnitystä esivallan

Esivalta ei turhaan kantanut miekkaa vaan se oli suojelija kaikkia niitä varten, jotka tekivät hyvää. Esivallan edustajia ja palvelijoita olivat miehet. Naisen esivaltaa edusti sekä omassa pienessä kodissa että laajennetussa kodissa eli isänmaassa (kansallisvaltiossa) mies, jolle kuuluivat julkiset virat ja toimet. Kaikki esivalta oli Jumalalta – ja Jumalan pelon tuli olla lotan elämän suurin voima. Kuvassa Lempäälän vapaudenpatsas esivallan miekkoineen. – Kuva teoksesta Lempäälä: valokuvia 1900–1991. (Koonnut Kameraseura Mielikuvitus ry. Lempäälä 1991.)

suojelemiseen – sotilaskotisisaria ehkä lukuun ottamatta. Aikakauden kontekstissa lotan (naisen) esivaltaa edustivat mies, kirkko, valtio ja – viimeisimpänä ja korkeimpana – Jumala.

Vaikka ihminen tuli pelastetuksi ja autuaaksi yksin armosta, Jumala oli silti tuomitseva ja vanhurskas Jumala, jota tuli pelätä. Sekä Jumalaa että Jumalan antamaa esivaltaa oli pelättävä ja rakastettava – kuolemaan asti. Tätä korostettiin lotillekin. Kuten Maria Kotila toteaa tutkimastaan *Lotta Svärd* -lehdestä, sen antama naisen malli korosti ”toimeliaisuutta, lojaalisuutta ja uskonnollisuutta”. ”Lehdessä ei arvosteltu sen paremmin järjestön johdon kuin valtiovallankaan toimia”, Kotila toteaa. Esivalta oli Jumalalta, eikä se siksi kantanut turhaan miekkaa. Luther kirjoitti (kristillisen) esivallan merkityksestä Vähässä Katekismuksessaan seuraavaa:

> Olkoon jokainen niille vallassaolijoille alamainen, joiden vallan alla hän on. Sillä kaikki esivalta on Jumalalta; ne vallassaolijat, jotka ovat, ne ovat Jumalan asettamia. Sentähden, joka asettuu esivaltaa vastaan, se nousee Jumalan säätämystä vastaan; mutta jotka nousevat vastaan, tuottavat itselleen tuomion. Sillä hallitusmiehet eivät ole niiden pelkona, jotka tekevät hyvää, vaan niiden, jotka tekevät pahaa. Jos siis tahdot olla esivaltaa pelkäämättä, niin tee sitä, mikä on hyvää, ja sinä saat siitä kiitosta; sillä se on Jumalan palvelija, sinulle hyväksi. Mutta jos pahaa teet, niin pelkää; sillä se ei miekkaa turhaan kanna, koska se on Jumalan palvelija, kostaja sen rankaisemiseksi, joka pahaa tekee.[15]

Kristinuskon uusi ihminen ja protestanttis-nationalistinen lottasielu

Nunnana oloon liittyy oman itsen luominen ”uudelleen” ja yleensä sielulliset kysymykset, joiden kautta ja avulla nunnat liitetään nunnayhteisöön, jonka jäsenet ovat sangen vahvasti sidoksissa toisiinsa jo siksi, että he kaikki siis ovat luoneet (tai ainakin pyrkineet luomaan) itsensä ”uudestaan” (Jeesuksessa Kristuksessa). Heidän elämässään on tapahtunut merkittävä *käännekohta*. Aivan samalla tavoin lottana olo, joka sekin pohjasi sangen vahvasti kristilliselle traditiolle ja uskol-

le (kuten nationalismi Euroopassa yleensä), otettiin sisäisesti sangen merkitsevänä ja jopa ”uutta luovana” asiana; esim. oululainen Brita Snellman sanoi, että kaikista pyrkimyksistä ja ponnisteluista huolimatta ”onnistuu meidän niin harvoin liittymällä lottien riveihin luoda itseämme uudestaan”.[16] Dagmar Ruin totesi, että ”emme ole lottia vain työssämme, vaan lottia sieluamme, ajatuselämäämme myöten”.[17] Hilja Riipinen totesi, että muihin naisyhtymiin verrattuna Lotta Svärd ”on ikään kuin tiiviimpää, se menee yksilöön nähden vaatimuksissaan syvemmälle”.[18] Lottien kautta pyrittiin vaikuttamaan ennen kaikkea naisten sielulliseen *puhtauteen* (vrt. nunnat). Edelleen lotat pyrkivät muodostamaan mahdollisimman tiiviin ”sisaryhteisön”, jossa olisi vallinnut uskonyhteisöön verrattava sisar- tai perhetunne keskinäisine rakkauden-, kunnioituksen tunteineen. Kuten Waris et

Karjalaan – sekä Suomen puoleiseen luterilaiseen että rajantakaiseen ortodoksiseen – liitettiin voimakkaita pyhyyden ajatuksia. Karjalaa – sekä Suomeen ennen sotia kuulunutta että varsinkin Itä-Karjalaa – pitivät pyhänä myös monet teologit. Esimerkiksi Voitto Viro totesi aikanaan: ”Kerran kävin Äänislinnassa jossain pappien kokouksessa ja kosketin hiljaa Äänisjärven vettä.” ”Tuntui, että se oli pyhä vesi.” Lisäksi Karjala oli Suomen tapaan personifioitu – naiseksi. Eräässä aikakauden runossa Karjalasta puhuttiin (Suomen) ”kauniina siskona”. Karjala oli sekä alueena että ”henkilönä” Suomen suojamuuri – ja samalla sijaiskärsijä. Juuri siihen liittyneessä huoltotyössä oli lotilla tehtäviä yli jaostorajojen. Tämäntyyppistä työtä (mm. evakoista huolehtimista) tekivät katolisissa maissa Punaisen Ristin lisäksi erilaisten uskonnollisten yhteisöjen edustajat kuten nunnat.

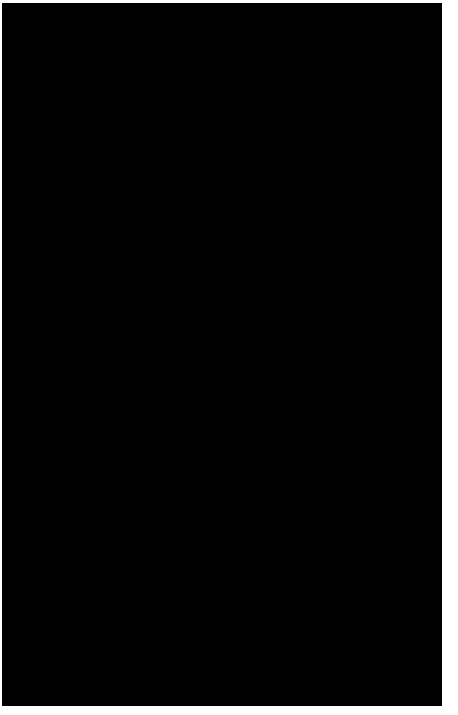

al. kirjoittavat, tietyt ryhmät erityisesti keskittyvät nimenomaan yhteisyyden, solidaarisuuden ja rakkauden hengen luomiseen. Näistä tärkeimpiä ovat erilaiset uskonnolliset ja hengelliset ryhmät, mutta myös monet muut aatteelliset ja yhteisten kokemusten ympärille muodostuneet yhteisöt vaikuttavat samaan suuntaan. Äärimmillään kyse voi olla minuuden riistosta.[19]

Lotat – ja nimenomaan he – halusivat toisaalta edustaa isänmaata, toisaalta sulautua siihen. Isänmaa oli ”puhdas” ja ”pyhä”. ”Kainuu, kotiseutu, osa isänmaata, osa sydäntämme, parhain osa meistä!” kirjoitettiin Kainuun lottien 10-vuotisjuhlajulkaisussa, ”tulevien sukupolvien tähden varjelemme kaikkein pyhintämme. Jumalalle, maalle, kodillemme pyhitämme koko elämämme.”[20] ”Koko elämä” koski ja kosketti paitsi uskontoa myös *isänmaata, joka oli* selkeästi *uskonnollistettu*[21] – myös niiden lottien mielissä ja ajatuksissa, jotka eivät Lotta Svärdiä ole koskaan tulleet edes ajatelleeksikaan uskonnollisena järjestönä (tai uskonnollisessa mielessä ylipäätään).

Uskonto tuki jo itsessään sitä, että Lotta Svärdissä isänmaallisuuskin sai lisää persoonaan vaikuttavaa sävyä, mikä luonnollisesti edesauttoi jäsenten kiinnittämistä toimintaan mahdollisimman syvällä tasolla. Juuri tähän pyritään nykyään jopa kaupallisissa organisaatioissa, joissa on havaittu, miten tärkeää on saada työntekijät/ihmiset toimimaan epämateriaalisista houkuttimista käsin sitouttamalla heidät sananmukaisesti *sieluaan myöten* ao. organisaation tavoitteisiin, päämääriin ja arvoihin. Samalla on tärkeää luoda jäsenten/yksilöiden välille vahva sosiaalinen ”kitti”. Tätä kaikkea varten on toisaalta toimittava osin piiloisesti ohjaamalla siten, että objektina oleva jäsen/työntekijä saadaan *vapaaehtoisesti ja itse haluamaan niitä asioita, joihin organisaatio pyrkii*. Muodollisen vallan käyttö ei ole tehokas tapa saada ihmisiä toimimaan, vaan organisaatioon kuuluvat ihmiset täytyy itse saada haluamaan tiettyjä tekoja. Tätä varten on toimittava *kulttuurin* kautta. Ideana on kasvattaa ja kouluttaa ihmisiä, ilman että he itse tajuavat sitä. Heille täytyy luoda ”uskonto”, ilman että he itse huomaavat sitä, mistä ja miten he sen saivat.[22]

Sanalla kulttuuri voidaan tarkoittaa jäsenyyttä yhteisössä, mihin sisältyy käyttäytymisen, ajattelemisen ja tuntemisen säännöt, jotka

kaikki kuuluvat siihen, mikä näyttäytyy kyseisessä yhteisössä yleisesti ja laajasti hyväksyttynä jäsenen roolina. Kontekstin lisäksi kulttuuri on samalla työkalu, jonka kautta vaikutetaan ihmisten käytökseen ja kokemusmaailmaan. Yhteisössä sitä voidaan käyttää sen tavoitteiden saavuttamiseen. Kulttuuri pyrkii luomaan jäsenen roolin, jonka sen työntekijöiden (jäsenten) oletetaan ottavan olennaiseksi osaksi omaa itseään. Kulttuuri on ihmisten mielissä ja *sydämissä* ja se sanelee sen, miten ihmisen pitäisi tietää, ajatella ja tuntea, jotta hän täyttäisi yhteisön jäsenyyden standardit. Vahvat kulttuurit perustuvat *vahvaan emotionaaliseen kiinnittymiseen*. Työnteko organisaatiossa, jolla on vahva kulttuuri, ei perustu materiaalisten palkintojen hankkimiseen, vaan se liittyy syvempiin persoonallisiin merkityksiin. Vahvassa kulttuurissa jäsenten (työntekijöiden) välinen lojaliteetti on vahva.[23]

Tämä kaikki pätee hyvin myös Lotta Svärdiin, jossa uskonnonomainen/emotionaalinen jäsenten kiinnittäminen organisaation päämääriin ja tavoitteisiin mahdollisti juuri sen, että kyseisen organisaation jäsenet olivat valmiit tekemään ja antamaan sananmukaisesti ”kaikkensa”; talvisodan jälkeen julkaistussa teoksessa ”*Lotta Svärd 1939–1940*” todettiin lottatyön olemuksesta kokoavasti seuraavaa: ”Lottatyön voiman salaisuus on se itsensä unohtava palvelemisen henki, joka saa lotan tekemään kaikkensa uskonnon, kodin ja isänmaan puolesta. – – Meille itsellemme riittää tietoisuus siitä, että on koetettu rehellisesti ja omantunnontarkasti lunastaa kerran annettu lupaus. Se on vaatinut monilta elämän hinnan. Mutta sekin uhri on annettu kirkastunein mielin.”[24]

Normatiivinen kontrolli pyrkii saavuttamaan organisaation tavoitteet vaikuttamalla ennen kaikkea organisaation jäsenten toimintaa sääteleviin kokemuksiin, ajatuksiin ja *tunteisiin*. Normatiivisessa kontrollissa ihmiset saadaan toimimaan ilman fyysistä pakkoa ja myöskin ilman materiaalisia palkintoja tai sanktioita. Jäsenet toimivat sisäisestä sitoutuneisuudesta ja vahvasta identifioitumisesta organisaation päämääriin. Yritysmaailmassa puhutaan jopa työntekijöiden minuuksien anneksoinnista (annexation of the workers' selves). Se, mitä joku on, tulee riippuvaiseksi ei hänestä itsestään vaan sofistikoituneista vaikutustekniikoista. Toisaalta normatiiviseen kontrolliin perustu-

vat organisaatiot voivat antaa ihmiselle vapautuksen ja ne voivat antaa hänen elämälleen tarkoitusta ja tyydytystä. Organisaatio voi kehittää ihmistä ja esimerkiksi pelastaa hänet vieraantumiselta. Siten normatiivisen kontrollin kannattajat puhuvat suorastaan oman minän uudelleen saavuttamisesta sen avulla, vastustajat taas kadotetuista sieluista. Viime mainittujen mielestä normatiivinen kontrolli on sofistikoitunut ja manipuloiva tyrannian muoto, joka lähenee henkistä totalitarismia.[25]

Tämä kaikki kuulostaa pitkälle tutulta Lotta Svärdin yhteyteen sovellettuna. Lottana olo oli varsin velvoittavaa ja sen oli tarkoitus olla myös mahdollisimman syvällekäyvää. Eräille naisille lotaksi tulo ja lottana olo muodostui jo itsessään elämän ”käännekohdaksi”. Kyse oli ”sisaryhteisöstä”, jonka jäsenet saattoivat tuntea suurempaa vetoa ja yhteenkuuluvaisuutta toisiinsa kuin esimerkiksi koulutovereihinsa – tai jopa omiin perheenjäseniinsä.[26]

Mitä tulee nimenomaan Lotta Svärdiin mahdollisena minuuden muokkaajana tai jopa korvaajana, se läheni tätä tavoitetta jo siinä, että järjestön (johdon) piirissä puhuttiin ”lottasielusta” ja lottana oloon katsottiin tarvittavan *koko elämä*. Lotta Svärd oli (tai pyrki olemaan) ”eniten henkilöön vetoava järjestö Suomessa”. Mutta millä lottien minuus sitten olisi korvattu/pyritty korvaamaan? Vastaus kuuluu: kansallisella minällä, toisin sanoen Suomi-neidon minällä, jolla sitä paitsi oli vahvoja uskonnollisia merkitysassosiaatioita, joita on esitelty jo aiempana. Toisaalta lottien tehokkuus lienee perustunut juuri tähän; abstraktit siveyslait eivät pane ketään toimimaan, vaan juuri tähän tarvitaan ihmisen *oma historia* myytteineen, riitteineen ja perinteineen.

Jari Ehrnroothin mukaan yhtenäiseksi rakentunut suomalainen mentaliteetti voidaan klassisen psykoanalyysin kielellä kuvata malliksi, jossa ankara ja kollektiivisesti latautunut superego vartioi heikosti itsenäistyneen ja hauraan egon toimintaa. Ehrnroothin mukaan juuri suomalaisissa on (ollut) niitä, joiden kohdalla ”kansallinen minä” on tunkenut syvälle minän alueelle – jopa korvannut sen.[27] Tämä näyttäisi erittäin hyvin pätevän lotiin – tai ainakin osaan heistä. Samalla se myös – ainakin osittain – selittää sen, miksi monille entisille lotil-

le paitsi yleensä isänmaahan, erikseen vielä Lotta Svärd -järjestöön liittyvät asiat ovat varsin arkoja ja ”pyhiä”.

Nunnanaiset ja sotilasnaiset

Vaikka maanpuolustajan täydentäjä ja apulainen olikin, lotta ei saanut olla *sankari* vaan *naisellisuutta kristillisessä hengessä vaalinut hoivaaja ja huoltaja*. Tämä ajatusmalli ei sinänsä ollut mitään lottien omaa keksintöä, vaan se esiintyi aivan samanhenkisenä ja -sukuisena muun muassa Ruotsissa ennen ensimmäistä maailmansotaa ja kyseisen sodan aikana, kuten asiaa aikakauden johtavien ruotsalaisten naistenlehtien kautta tutkinut Charlotte Tornbjer toteaa. Hänen mukaansa *kansakunta nostettiin Jumalasta seuraavaksi ”periaatteeksi”, jolle tuli elää (ja alistaa elämänsä)*. Ruotsissa sukupuolijako hahmotettiin kuitenkin vuosisadanvaihteessa siten, että naiseen yhdistettiin suurempi rauhantahto ja pasifismi, samoin kuin filantropia sekä raittiushenkisyys, kun taas mieheen kytkettiin (sotilaallinen) varustautuminen sekä ”vanha” yhteiskunta siinä vallinneine hierarkioineen. Sodan aikana nämä kategoriat kuitenkin jossain määrin sekoittuivat ja muuttuivat siten, että nainen tuli edustamaan ja symboloimaan *perinteistä, pysyvää ja ikuista* – Ruotsinkin tapauksessa ”äiti-maata” (”moder jord”) tai ”Svea-mammaa” (”moder Svea”). Samalla naisen suhde hahmotettiin suhteeksi mieheen, ts. sotilaan vaimoksi – tai äidin suhteeksi poikaansa, joka uhrautui isänmaalle. Tyttärelle ei tässä hahmotusmallissa jäänyt eikä jätetty mitään merkitsevää positiota.[28]

Ruotsissa vaikutti jo ennen ensimmäistä maailmansotaa ”puolustusystävällisiä” ja ”siveellisyysintoisia” naisia, kuten Cecilia Bååth-Holmberg, joka kuvasi teoksessaan *Människor av eld och blod* (1915) sankarimiestä ja -naista. Teos kuvasi niitä uhreja, joita ihminen saattoi antaa sille, mikä oli häntä itseään korkeammalla – uskonnolle ja kansakunnalle. Naisen ei tullut kuitenkaan taistella ase kädessä. Sodan sytyttyä naisen toiminta maansa hyväksi esitettiin ruotsalaisissa (viikko)lehdissä lähinnä *hoivaamisena ja huoltamisena*; ”det var snarare den omvårdande och omhändertagande kvinnan som uppmärk-

sammades", Tornbjer kirjoittaa. Eräät naiset näkivät sodan vanhatestamentillishenkisenä Jumalan "kostona" – kostona synneistä, jotka voitiin sovittaa vain hengellä tai elämällä – ja osana Jumalan suurempaa "suunnitelmaa", joka otti huomioon ihmisen pahuuden mutta joka kenties johti lopulta johonkin hyvään. Tällainen näkemys toi sodan mielettömyyteen jotakin "mieltä", vaikka kyseistä näkemystä vastaan myös kritikoitiin.[29]

Hoivaavia ja huoltavia naisia on tutkinut terveystieteiden kautta Lea Henriksson, joka väitöskirjassaan nostaa esiin tiettyjä naistyyppejä, joita voidaan hedelmällisesti käyttää lottienkin tarkasteluun. Henriksson erottaa seuraavia perheammatin naispositioita, hoivakutsumuksen variaatioita ja sukupuolijakoja koskevia suhteita eri toimintaympäristöissä:[30]

1) **Hengellinen kutsumus** (työnäky) vrt. nunnat:
Korkeammat voimat, Jumala, kirkko, seurakunta, opetuslapsi, hengellinen, spirituaalinen äitiys ja vaimous

2) **Vaimo/puolisokutsumus**:
Lääkärin, papin avustaja ja tuki, täydentävä rooli, työpari, kumppani?

3) **Perheenemäntäkutsumus** (sivilisoiva kotikutsumus ja hygienia):
Ylihoitaja, oppilaskodin johtaja (täti), emäntä, taloudenhoitaja, 'kodin hengen luoja', piiat ja tytöt

4) **Äitikutsumus** (kotijärjestelmä = Mutterhaus):
Hoivatyö = naimattoman naisen äitityötä kansakunnalle, valtiolle, sotalaitokselle, oppilaille, rivityöntekijöille; 'äiti-Laina', 'Sophien tyttäret', 'vajaamielisten äiti', sotilaspoika potilas

5) **(Nais)sotilaskutsumus**:
Naisen kansalais- ja maanpuolustusvelvollisuus: 'päästiin sotakentille', jossa sukupuolten väliset asetelmat murtuivat; pyrkimys luoda

mieshierarkialle rinnakkainen naishierarkia; 'pyrkimys symmetriseen suhteeseen aseveljien kanssa'; sisar-veli

6) **Sisaruus/sisarkutsumus**:
Sisaruuden historiallisuus: 'uskonnollisesta sisarusparvesta' luokkasisaruuden kautta 'virkasisariksi; Horisontaalinen sisaruus: ammattikulttuurinen spektri; Hierarkkinen sisaruus: esim. sisar, kokelas, oppilas; ylihoitaja, hoitaja, apuhoitaja tai erikoisasiantuntija, asiantuntija, noviisi, maallikko;
Sukupolvittainen sisaruus: esiäiti, isoäiti, äiti, isosisko, pikkusisko.

Vaikka Lotta Svärdin olemukseen voidaan sisällyttää nämä kaikki "naispositiot", on pantava merkille se ero, joka liittyy vanhempiin lottiin ja niin sanottuihin sotasukupolven lottiin; kuten Henriksson toteaa, "hoivatyön perheammattien varhaisvaiheissa naistoimijuus avautuu – – avustajana, palvelijana, tyttärenä, heikompana osapuolena, korkeintaan miehen työparina, emäntänä ja vaimona." "Sota polarisoi sisaruutta ja nostaa esiin kumppanuutta sisar-veli suhteessa."[31]

Vaikka kaikki edellä mainitut kutsumukset voidaan siis löytää Lotta Svärdistä, tässä työssä kiinnostutaan lähinnä ensimmäisestä ja viidennestä, joiden kautta uskonto ja isänmaa myös toisaalta linkittyvät ja toisaalta polarisoituvat keskenään juuri Suomen Lotta Svärdin kohdalla. Lottaa voidaan tarkastella myös eräänlaisena "nunnasotilaana" tai nunnan ja sotilaan hybridinä, mihin jäljempänä vielä palataan. Tässä yhteydessä voidaan kuitenkin jo tuoda esiin se, että "sotilaallista" olemusta on (varsinkin toiseen maailmansotaan osallistuneiden) lottien ja Lotta Svärdin yhteydessä tutkittu jo paljon, ja eri syistä haluttu paljon korostaakin, mutta aivan sivuseikaksi näyttää jääneen se, että myös "nunnalaista" olemusta oli lottalaisuudessa vähintään yhtä paljon; nunna sai kokelasaikansa jälkeen nunnanpukunsa, joka oli "pyhä" vaate, ja hänet otettiin lupausten annon jälkeen sisarkuntaan, jossa avainsanana oli kuuliaisuus ja jossa palveltiin jotakin ihmistä itseään korkeampaa. Nunnat totutettiin *sotilaalliseen kuriin ja järjestykseen* ja nunnarivistöt muistuttivat persoonattomien nukkien liikkumatonta joukkoa. Nunna ei saanut näkyä eikä kuu-

lua, vaan hänen oli oltava vain ”numero” tai ”käsite”. Nunnan elämä koostui työstä ja rukouksista, ja nunnan elämä oli uhrautumista ja itsekieltäymystä. Vanhemmat nunnat valvoivat nuorempia nunnia, ja nunnayhteisön johtaja oli ”äiti”.

Kukin nunna sijoitettiin sellaisiin tehtäviin, joissa hänellä oli parhaat edellytykset suoriutua. Nunnan oli luovuttava kaikesta turhamaisuudesta, ja hyväksi nunnaksi pyrkiminen oli loputonta ponnistelua. Nunnat oppivat elämään sopusoinnussa kaikenikäisten ja -kaltaisten naisten kanssa. ”Maailmassa” vallinneet erot hävisivät, ja kaikki olivat nunnanpuvussaan samannäköisiä ja -arvoisia. Lupaukset annettiin alttarin ääressä. Lupausten annon jälkeen nunnille jaettiin puvut, krusifiksit, nahkavyöt ja rukousnauhat. Nunnan elämä vaati kärsivällisyyttä, mutta samalla se oli ”ankara, hidas tie pyhyyteen”. Toisaalta nunnan oli kaiken aikaa muistettava, että hän oli vain ”työkalu”. Todellinen nunna ”uurasti kunnes uupui, rukoili kunnes oli tyhjä ja toivoi nöyrästi ja herkeämättä että siunattu Herra jonakin päivänä ottaisi hänet luokseen taivaaseen pienen marttyyriuden kautta”. Samalla kuitenkin muistutettiin siitä, että luostarissa ei ollut mitään sankaruutta.[32] Kaikki tämä voidaan soveltaa Suomen Lotta Svärdiin.

Lotat toimivat oman kansallisvaltion sotalaitosta palvellen. Ajatusta lotasta nunnan ja sotilaan hybridinä käsitellään jäljempänä vielä lisää, mutta tässä yhteydessä voidaan jo todeta, että *soturinunnat* eivät ole tuntematon ilmiö muissakaan kulttuureissa/ uskonnoissa (= buddhalaisuudessa), vaikka tavallisesti nunnalaisuuteen ei kuulu (aseellinen) sotiminen vaan korkeintaan oman maan sotalaitoksen välillinen tukeminen. Aseettomat (uskonnollis-isänmaalliset) lotat rinnastuvat tästä näkökulmasta ja tässä suhteessa siis pikemmin nunniin kuin sotilaisiin. Nunnista on kuitenkin saattanut tulla myös sotilaita. Suomeksi ilmestyi taannoin teos *Surusta kasvoi vuori*, joka on ”tiibetiläisen soturinunnan tarina”. Kirja kertoo vuonna 1933 Tiibetissä vaikutusvaltaiseen perheeseen syntyneestä Ani Pachen -nimisestä naisesta, josta ensin tuli nunna ja ”jota hiljainen luostarielämä veti puoleensa” mutta jonka elämän suunta kuitenkin muuttui dramaattisesti, kun Kiina miehitti Tiibetin vuonna 1950. Ani Pachenista tuli vas-

tarintaliikkeen johtaja, ”peräänantamaton soturinunna”, joka joutui kiinalaisten vangiksi 21 vuodeksi ja joka onnistui monien veristen vaiheiden jälkeen lopulta pakenemaan jalkaisin vuorten yli Nepaliin ja Intiaan. Tiibetissä vastarinta ja taistelu kommunistista ja ateistista Kiinaa ja sen hegemoniapyrkimyksiä ja myöhempää sortopolitiikkaa vastaan oli pitkälti juuri luostariväen – munkkien ja nunnien – varassa. Esimerkiksi vuoden 1987 mielenosoitukset olivat munkkien suunnittelemat ja ne alkoivat heidän käsin laatimistaan seinäjulisteista, joissa sanottiin että ”meidän kaikkien on oltava valmiit kuolemaan maamme puolesta”.[33]

Kärsimykseen totuttautuminen ja marttyyrius

Sekä nunnat että nunniin verrattavat katoliset laupeudensisaret[34] samoin kuin viime mainittujen antaman esikuvan pohjalta luodut diakonissat suorittivat laupeudentyötä Jeesuksen antaman esikuvan pohjalta. Suomen diakoniatyön keskusvaliokunnan vuonna 1936 diakoniatoiminnan satavuotishistorian kunniaksi julkaisemassa teoksessa *Palvelevan rakkauden askeleissa* todettiin diakoniatoiminnan pohjasta seuraavaa:

> On luonnollista, että olojen muuttuessa tämä kasvatus on ollut huomattavan vaihtelun ja kehityksen alainen. Aina on sairas, vanhus, lapsi, hädänalainen ollut kirkon laupeudentyön kohteena, mutta vuosisatojen, jopa yhdenkin vuosisadan kuluessa ovat työn muodot suuresti vaihdelleet. – – Meidän maassamme on diakonissan yleisimmäksi työmuodoksi tullut seurakuntien – enimmäkseen maaseurakuntien – palveluksessa harjoitettava sairaanhoito ja siihen liittyvä köyhäin ja vanhusten hoito, lasten- ja nuorisotyö. – – Kun diakonia on palvelustyötä, ja palvelusmuodot ovat moninaiset, voidaan palveluksen toimessa käyttää mitä erilaatuisimpia lahjoja. Diakonissaksi pyrkimisen vaikuttimena tulee olla halu *panna elämänsä kokonaan Herran käytettäväksi*. Kun henkilö on päässyt kokemaan syntisen osaksi tulevaa anteeksiantamusta ja vapauttavaa armoa, synnyttää se altista mieltä. Hakijalta ei vaadita nyt eikä myöhemmin

> mitään elinkautista lupausta, hän on vapaa. Edellytetään vain, että hän kuuliaisena Jumalan sanalle tahtoo elää Hänen yhteydessään, ja odotetaan, että hän pyrkii diakonissan tehtävään löytääkseen siinä elämänkutsumuksen ja että hän näkee Jumalan johdatuksen tähän kutsumukseen. Diakonissakutsumus on niitä elämäntehtäviä, joita ei suoriteta jaetuin mielin, vaan jotka vaativat henkilön kokonaan. Diakonia ei ole vain toimimista, se on mielenlaatu, sisäinen elämänsuunta.[35]

Lottatoimintaankin osallistuminen oli nimenomaan ”mielenlaatu” ja ”sisäinen elämänsuunta”, johon ei kuulunut ”jaetuin mielin” toimiminen. Lotta, joka eli Jumalan antaman isänmaan yhteydessä, pani elämänsä kokonaan viime mainitun käytettäväksi – Jumalan pelossa ja rakkaudessa *kristilliseltä pohjalta ja kristillisessä hengessä*. Mutta miten on selitettävissä, että lotan uskonnolliselta pohjalta perusteltu palvelu-/laupeudentyö saattoi keskittyä *ensisijaisesti* isänmaahan, kun kristinuskossa kehotettiin nimenomaan lähimmäisenpalveluun?

Todennäköinen vastaus tähän aluksi ristiriitaiselta näyttävään toimintaperiaatteeseen löytyy psykologiasta ja uskontopsykologiasta sekä fennomaaninaisten ajattelusta, jota on tutkinut Juha Ala psykohistoriallisessa tutkimuksessaan ”*Suomi-neito ja suojelusikä*”. Keskeistä on, että tässä ajattelussa Suomi-isänmaa personifioitiin ja että koko ajatteluun liitettiin kärsimys- ja lähimmäistematiikka, samoin kuin äiti-lapsi-tematiikka.Viime mainitun osalta voidaan todeta, että Kristuksen palvelu toteutui jo itsessään sen kautta, että Suomi edusti paitsi äitiä myös Kristusta. Suomi oli ”hyvä äiti”, joka yhdistyi ja yhdistettiin Kristuksen tavoin omaan persoonaan ja sen kalleimpaan osaan ja alueeseen – *sydämeen*. Hyvien äitien lisäksi oli olemassa myös niin sanottuja pahoja äitejä. Kuten fennomaaneja ja erityisesti fennomaaninaisia tutkinut Ala kirjoittaa, ”Venäjä voidaan nähdä ’pahana’ äitinä, jonka välittömässä vaikutuspiirissä Suomi-lapsi tunsi olonsa epämieluisaksi ja tukahduttavaksi. Samassa yhteydessä – – Suomi edusti ihmisille hyvää ja rakastettavaa äitiä. Suomalaiset olivat saaneet olemuksensa, ’sielunsa sisällyksen’, nimenomaan *hyvältä* Suomi-*äidiltä*.” Hyvä äiti oli sisäistetty objekti, jonka avulla pieni lapsi piti yllä minuuttaan. Hyvien objektien lisäksi oli olemassa ”pahoja” objekte-

ja, joista lapsen sisäistykset myös koostuivat. Jos näiden sisäistettyjen objektien integraatio jäi puolitiehen, lapsen minä (ego) jäi heikoksi, objektit tulivat edustamaan itseä, ja itsen ja idealisoidun objektin välille muodostui sekaannus. ”Sortovuosien Suomen tapauksessa vaikuttaa vahvasti siltä”, Ala kirjoittaa, ”että Suomi (ja Suomi-äiti ja -neito) edustivat ihmisille paikoitellen jopa äärimmilleen idealisoitua hyvää objektia (’Jeesus Vapahtajaa’) niin, että itseä ja Suomi-objektia ei juuri erotettu toisistaan. Suomi kuvastui ihmisten mielikuvissa oman yksilöllisen ja ainutlaatuisen itsen paikalla. Ihmisten yksilöllisyys oli kansallisen yksilöllisyyden muovaama, jolloin kyseessä oli leimallisesti kollektiiviseen ryhmäsamastumiseen tukeutuva individualismin ilmaus.”[36]

Paitsi äiti, isänmaa oli kuitenkin samalla ja kaiken aikaa myös yksilön oman olemuksen ulkopuolella ollut kärsivä lähimmäinen. Palvelutyö, jota lotat tekivät Suomi-isänmaalle, kohdistui siis tätä kautta myös lähimmäiseen.[37] Suomi oli siten myös *rakkaudenpalvelua* tai *laupeudentyötä* tarvinnut lähimmäinen – fennomaaninaisten ajattelussa avuton, pieni, kärsivä ja uhrinomainen. Toisaalta hänessä saatettiin kaiken ”hyvän” ja ”puhtaan” edustajana nähdä myös itse Vapahtaja tai Vapahtajaa lähellä ollut olento. Mikäli molemmat tulkinnat (isänmaa lähimmäisenä, isänmaa Kristuksena) otetaan huomioon, Jeesuksen lause ”Totisesti minä sanon teille: kaikki, mitä olette tehneet yhdelle näistä minun vähimmistä veljistäni, sen te olette tehneet minulle” (Matt. 25:40),[38] saa lottien piirissä isänmaahan kohdistettuna kaksinkertaisesti merkitsevän ja oikeutetun tulkinnan. Isänmaassa autettiin lähimmäistä – samalla kun isänmaa itse oli Jumalan kuvana esimerkillinen ja jumaluutta lähentynyt henkilö, Jeesus Kristus.

Psykologisella pintatasolla isänmaa oli kuitenkin jatkuvasti ennen muuta äiti. Hyvään ja samalla kärsivään[39] Suomi-äitiin/Suomi-lapseen haluttiin samanaikaisesti sekä samastua ja sulautua että pysyä hänen ulkopuolisenaan lievittämällä hänen kärsimystään. Suhde isänmaan ja yksilön välillä palautuu siis pitkälti äiti–lapsi-suhteeseen. Lotat olivat varhaisten fennomaaninaisten tavoin isänmaa-äidin tyttäriä, niin kuin lottien piirissä moneen kertaan todettiin. Pikkulottien laulussa esim. kerrottiin pikkulottien ahertavan ”Suomi-äidin

helmasessa" tietäen, että "Hyvän äidin turvassa on helppo ahertaa".[40] Kainuun suojeluskunta- ja lottajulkaisussa kehotettiin pikkulottia palvelemaan äitiään ja osoittamaan hänelle rakkautta varsinkin äitien päivänä; pikkulotan oli oltava "iloksi äidille, ylpeydeksi isälle ja hyödyksi isänmaalle", kun hän "rakkaudella ja uhrautuvaisuudella" työskenteli "uskonnon, kodin ja isänmaan hyväksi".[41]

Mutta entä konkreettinen (reaalimaailmaan kuulunut) laupeudentyö? Kuka sitä teki? Millaisen/kenen lotan toimenkuvaan se kuului? Kärsimystä *fyysisesti* selkeimmin ja konkreettisimmin lieventänyt lotta oli (varsinkin sotien aikana) lääkintälotta, joka mitä ilmeisimmin oli Lotta Svärdin aatteellinen, eettinen ja imagollinen esikuva ja lippulaiva. Yhdessä huoltolotan kanssa lääkintälotta tulee olemukseltaan hyvin lähelle paitsi diakonissoja ja pelastusarmeijanaisia myös esimerkiksi Suomen Punaisen Ristin sairaanhoitajattaria ja edelleen SPR:n sairaanhoitajatarreserviin kuuluneita naisia. Naisia tarvittiin protestanttis-nationalistisessa kansallisvaltiossakin *luomaan laupeutta* paitsi rauhanaikaiseen yhteiskuntaan myös ja varsinkin sodan kauhujen keskelle. Mannerheim esim. perusteli aikanaan Suomen Punaisen Ristin (johon hän olisi halunnut liittää lotatkin) sairaanhoitajatarreservin luomista sanoen, että taistelevien joukkojen taakse oli luotava (isänmaallinen) "jalon laupeuden suojamuuri".[42]

Sekä Fanni Luukkonen että Hilja Riipinen korostivat *kärsimysten lieventämistä* keskeisenä lottahengessä. Lotta Svärd oli syntynyt vuoden 1918 kärsimyksestä. Myös ruotsalaisen lotan silmissä vuosi 1918 kärsimyksineen muodosti suomalaisen lottatyön erikoispiirteen. Kainuun lottia kehotettiin vuoden 1930 pulan aikana keräämään varoja "uhrautuvalle rakkaudentyölle" (= lottatyölle) "lesken ropoina".[43] Lottatyön tuli olla sellaista, "että voimme asettaa sen Kaikkivaltiaan Kaitselmuksen eteen".[44] 1930-luvun alun pulan vuosina kirjoitti Kainuun piirin silloinen puheenjohtaja Helmi Ahola alaisilleen lotille:

> Lotat, voimmeko rauhallisina ja kylminä ummistaa silmämme kaikelle sille hädälle, mikä joka päivä meitä ympäröi. – Jos me täysin tunnemme lottatyön, me myöskin tunnemme sen velvoituksen tässä suhteessa. 'Me olemme valitut valvomaan, näytä lamppumme pie-

> ni yöhön! On kätemme kutsutut kantamaan ja vihityt uhrityöhön.' Nyt jos koskaan vaaditaan Suomen naiselta, lotalta, lujaa ja lämmintä mieltä, kaivataan enemmän rakkautta.[45]

Samaa hädän lieventämisen työtä tekivät Suomen Punainen Risti (SPR) ja partiolaiset. Molemmat olivat sangen lähellä sitä ajatus-, arvo- ja työmaailmaa, jota lotatkin edustivat.[46] Lottatyön alusta kirjoitti Fanni Luukkonen vuonna 1924, että ''sen yksittäisiä työskentelymuotoja olemme tavanneet jo aikasemmin. Mainitsen vaan Punaisen Ristin työn ja viittaan olosuhteisiin, jolloin se sai alkunsa.''[47] Mannerheim olisi ollut valmis liittämään lotat SPR:ään 1920-luvun alussa. Katajanokan kasinolla käydyissä neuvotteluissa Mannerheimin pää saatiin kuitenkin käännettyä – lähinnä tiettävästi Hilja Riipisen ansiosta.[48] Toisaalta on otettava huomioon se, että vuoden 1918 sodassa Punaista Ristiä oli yleisesti pidetty ''valkoisten'' puolella olleena järjestönä; myös ulkomailta – Tanskasta, Norjasta ja Ruotsista – tullut Punaisen Ristin apu oli tullut pääosin valkoiselle puolelle. Kuten Monika Janfelt, joka on tutkinut Tanskan Punaisen Ristin panosta Suomen vapaussodassa, toteaa, raja Punaisen Ristin (lääkintä)työn ja (valkoisten) sotilaallisen toiminnan ja sen avustamisen välillä oli hämärä ja liukuva.[49] Tämä pätee myös niihin valkoisen puolen naisiin, jotka saniteettikursseja suoritettuaan ryhtyivät rintamasairaanhoitajiksi, ts. ensimmäisiksi ''lääkintälotiksi'' vapaussodassa Punaisen Ristin tunnukset puvuissaan ja joita Mannerheim kiitti 16.5.1918 puhuessaan naisista, jotka ''laupeudensisarina'' olivat toimineet laillista esivaltaa edustaneella puolella. Sodissa 1939–1945 taas annettiin lääkintälotille mitaleja, joissa luki ''Urheudesta – För tapperhet. Suomen kansalta'' ja joihin mitaleihin oli lisätty emalinen Punaisen Ristin merkki. Periaatteiltaan puolueettoman ja yleisinhimillisen SPR:n sairaanhoitajattaret saivat vielä viime sotien jälkeenkin ''kutsumiskirjan'', jossa Punaisen Ristin hoitajattaria muistutettiin velvollisuudesta paitsi toimia *kärsivän ihmiskunnan* myös *isänmaan puolustuksen tai (sen) yhteishyvän palveluksessa*.[50]

Uskonnon, kodin ja isänmaan puolesta

Lotta Svärdin elinaikana Suomen ainoaksi vakavaksi ulkoiseksi uhaksi koettiin ateistis-kommunistinen Neuvostoliitto, jota vastaan käydyt sodat oli enemmän kuin helppo nähdä myös uskonsotina. Varhaisempien aikojen uskonsotiin liittyy se, että eurooppalaisten kunniamerkkien historia oli ja on niin sanotuissa hengellisissä ritarikunnissa, jotka taistelivat aikoinaan kristinuskon puolesta. Ristiritarit ja ritarikunnat, jotka taistelivat paitsi uskonnon myös *oikeamielisyyden* puolesta, ovat rinnastettavissa 1900-luvun Lotta Svärdiin, joka paitsi kehotti jumalanpelkoon ja ”oikeamielisyyteen”, pyrki myös olemaan ”naisten ritarikasvatuksen koulu”.

Sangen lähellä tätä oli myös (tyttö)partio, joka oli lottien eräänlainen edelläkävijä ja esikuva. Kuten ”ritariaikaan” pohjanneen partioliikkeen myös Lotta Svärdin ohjelmaan kuului ”kehittää – – luon-

Hokema ”koti – uskonto – isänmaa” tuli yleiseen käyttöön vasta talvisodan aikana. Lotilla oli vuodesta 1921 lupauksensa sanamuodossa sanat ”uskonto – koti – isänmaa”. Viittaus uskontoon on johdettavissa monesta syystä ja taustatekijästä. Vaikka valkoisilla naisilla ei vuonna 1918 ollut mitään yhtenäistä ohjelmaa, viittaus uskontoon ja Jumalaan oli eri puolilla Suomea käytössä, mihin viitataan myös useissa vapaussodan sankaripatsaissa. Uskonto kuului paitsi aikakauden siveysajatteluun myös iankaikkisen elämän toivoon (ja siihen valmistautumiseen). Uskonnollinen kasvatus oli aloitettava mahdollisimman nuoressa iässä, ja siten esimerkiksi pikkulottakasvatus oli luonteeltaan paljon uskonnollisempaa kuin aikuisten lottien kasvatus. – Kuvassa J. H. Miettisen teos *Mitä lapset sanovat kodista, isänmaasta ja uskonnosta* vuodelta 1935.

netta, terveyttä, kätevyyttä, kansalaistaitoa" sekä "totuttaa – – kuriin" ja "opettaa – – reippautta, kristillistä etiikkaa, ritarillisuutta ja isänmaan rakkautta".[51] Niin partiossa kuin lotissakin isänmaanrakkaus oli siis pohjattava kristilliselle etiikalle ja "ritarillisuudelle", sillä vain siltä pohjalta se saattoi olla siveellisesti oikeaa ja kestävää. Jumala oli sekä yksilöiden että kansojen samoin kuin niiden hallitsijoiden yläpuolella, ja kansat oli pidettävä "Jumalan teillä", jotta ne olisivat saaneet siunauksen toimilleen. Tässä oli paitsi papistolla myös niillä kristillisillä naisilla, jotka halusivat osallistua maanpuolustukseen, kuten sotilaskotisisarilla ja lotilla, oma erityistehtävänsä. Siten lotan oli oltava "oikeamielinen, puhdas ja raitis" ja Jumalan pelon tuli olla hänen elämänsä suurin voima.

Mutta miten sitten voidaan/tulisi tulkita uskonnon ja isänmaan välinen suhde Lotta Svärdin tapaisessa järjestössä, joka toisaalta korosti oman arvopohjansa ja edustamiensa ajatusten *ikuista* ja *yleisinhimillistä* luonnetta, toisaalta omaa *ainutkertaisuuttaan*? Missä aatteellis-psykologiset mallit ja esikuvat lopulta olivat? Miten uskontoa ja isänmaata oli yhdistelty ennen lottien aikaa? Vastauksia on useita, ja osa niistä on tuotu jo aiempana esiin. Tässä voidaan kuitenkin vielä eritellä ja esitellä eräitä hahmotusmalleja, jotka liittyvät nimenomaan sodankäyntiin ja oman maan sotalaitoksen tukemiseen ja palvelemiseen. On kuitenkin pidettävä mielessä, että nämä hahmotusmallit pätevät – ainakin osittain – myös muihin kuin (maanpuolustus)naisiin – niin kuin myös aiempana esitellyt.

Uskonto oli jo pintatasollaan – ja kaikenlaisen maanpuolustustyön piirissä – selkeästi *henkisen voiman antaja*. Uskonnon yhdistäminen isänmaahan on **tästä näkökulmasta** lähes yleismaailmallinen ilmiö, ja varsinkin pienet kansat ovat etsineet uskonnosta voimaa myös isänmaalliselle taistelulleen. Jopa *Neitsyt Maria* on tässä suhteessa saattanut luterilaisillekin (ja luterilaiselle maanpuolustusväelle) olla tietyntyyppisen voiman antaja. Kenttäpiispa Hannu Niskanen kirjoittaa vuonna 1997 *Rintamanainen*-julkaisussa Marian, joka oli saanut kutsun "suuren tehtävään", osoittautuneen "hämmästyttävän itsenäiseksi ja vahvaksi". Maria oli käynyt "rohkeasti kohti tulevaisuutta" voimanlähteenään "turvallinen luottamus Jumalaan".[52]

On toisaalta esitetty näkemyksiä siitä, että Ranskan suuri vallankumous toimi merkittävänä vedenjakajana suhteessa siihen, mitä tulee sodankäyntiin ja uskontoon. Siten Euroopassa on voitu nähdä karkeistaen seuraavanlainen peräkkäisyys: uskonsodat (vuoteen 1789) – isänmaalliset sodat (vuoden 1789 jälkeen). Isänmaa antoi tämän näkökulman mukaisen ajattelun mielestä samantyyppisen *vapauttavan tunteen* kuin uskontokin. Mikko Juva sanoo isänmaan palvelemisesta sotavuosina, että ”oli vapauttavaa antautua ehdoitta palvelemaan itseään suurempaa” ja että tämä oli ”sisäistynyt omantunnon vaatimukseksi”, joskin siihen liittyi myös ahdistusta, sillä samalla se merkitsi lupausta tarvittaessa luovuttaa oma elämä, ”jos se vaadittaisiin”.[53]

Jalmari Finne puolestaan kirjoitti vuonna 1943 teoksessaan ”*Sukupolvien ketju – tutkisteluja kansastamme*” isänmaallisuuden uskonnonomaisuudesta sekä sen rinnasteisuudesta uskontoon nähden: ”Maailmassa on kaksi suurta ja kaunista asiaa: uskonto ja isänmaa. Ne ovat niin suuret, että me emme aina edes tiedä, kumpi niistä on korkeampi. Maailmassa ei ole tehty sen suurempia tekoja kuin on suoritettu uskonnon ja isänmaan nimessä. Mutta myös suurimmat rikokset ovat näiden tilissä.”[54]

Uskonto ja isänmaa kytkettiin monitasoisesti toisiinsa Suomen Lotta Svärdissä. Isänmaa personifioitiin,[55] ja juuri abstraktioliona isänmaa saattoi olla ”Jumalan kuva”. Isänmaa edusti kaikkea ”oikeaa”, ”hyvää” ja ”puhdasta” – aivan kuten Kristuskin. Kun erässä virressä lauletaan ”Palvelijaa monta, yksi on Herra, Herra Jeesus Kristus, Palvelijaa monta, yksi on Herra, Hän yhdistää meidät”, sanat asettuvat tarkalleen kohdalleen lottien kohdalla, jos ”Herran” tai ”Herran Jeesuksen Kristuksen” tilalle kirjoitettaisiin sana ”isänmaa”. Samalla tavoin siis kuin Jumala myös isänmaa saattoi yhdistää ihmisiä toisiinsa, koska isänmaa oli Jumalan antama, ”korkea” ja ”pyhä”, ja siten paljossa jumalankaltainen jo itsessään. Juuri isänmaa yhdisti ihmiset toisiinsa uskontoon verrattavalla tavalla. Mikään inhimillinen tai konkreettinen ei olisi voinut yhdistää ihmisiä yhtä jakamattomalla tavalla. Lottien 1920-luvun pitkäaikainen puheenjohtaja Helmi Arneberg-Pentti sanoi erotessaan puheenjohtajan toimestaan isänmaan yhdistävästä merkityksestä seuraavaa: ”Tästä lujasta yhteenkuuluvai-

suustunteestamme meidän on kiitettävä yksin omaa asiaamme, aatettamme, joka kaikessa työssämme ja toimessamme muistuttaa meitä siitä, joka yhdistää, isänmaasta, sen vapaudesta ja puolustuksesta, ja pitää ulkopuolella tai taka-alalla sen, mikä on omansa hajottamaan ja kylvämään epäsopua mieliin. Tässä juuri on meidän onnemme ja menestyksemme salaisuus: yhteinen ja jakamaton isänmaa."[56]

Sitä, että isänmaa oli jotakin Jumalan ja ihmisen välillä (tai jopa välittäjänä) ollutta, kuvaa hyvin jo se, että niin Jumalaan kuin isänmaahankin tuli "uskoa". Teos *Kollaa kestää* päättyy erääseen liitetekstiin, jonka lopuksi kuuluvat sanat: "Uskokaamme omaan tulevaisuuteemme: yhteen Jumalaan, yhteen isänmaahan, yhteen ikuiseen, jumalalliseen oikeuteen, Suomen ylösnousemukseen!"[57] Uskontoa ja isänmaata yhdistänyt elementti oli ennen muuta *veri*. Ajatus (maallisen) vapauden turvanneesta "verestä" ja "uhrista" – ja nimenomaan ristin alla ja nimessä annetusta – paistaa edelleen muun muassa lukuisista sankaripatsaista ja niiden teksteistä. Jeesus vapautti hengellisellä tasolla, sotilaat maallisella – molemmat kuitenkin siis aivan samalla elementillä eli *verellään*. Molemmat olivat tulleet "palvelemaan ja antamaan henkensä lunnaiksi monen edestä".[58] "Uhrin ansiosta isänmaa on vapaa."[59]

Toisaalta uskonto antoi uskon kuoleman jälkeiseen ylösnousemukseen myös isänmaahan uskoneille. "Herää uhri – nouse maa" (Rautjärven – Ilmeen sankarihauta).[60] "*Katso, uudeksi minä teen kaikki*" (Ilm. 21:5) on kirjoitettu Tampereen Kalevankankaan sankariristin keskelle. – Sotilaspastori Heikki Kivekäs kirjoitti aikanaan aiheesta "Risti rintamalla":

> Missä ikään idän korpihin uupuu askel Suomen soturin, missä veren viime pisaralla vapauden hinta maksetaan, siellä loistaa silmään sammuvaan risti rintamalla. Missä kenttähautaan hiljaiseen miehet toverinsa kaatuneen peittää kädellänsä vakavalla, sinne aina, korpimaitten taa, voitonmerkki vanha kohoaa: risti rintamalla. Missä murheviesti haavan löi, lesket orvot isää ikävöi, pojan äidiltä vei sodan halla, siellä heittää sielun pimeään ylösnousemuksen säteitään risti rintamalla.[61]

Myös lippu – aatteen vertauskuva – kuvasti **risteineen** paitsi isänmaata myös *uskontoa*. Vuonna 1943 julkaistiin lottalehdessä M. Rauhavaaran runo ”Siniristilipulle”, jossa todettiin ristinmerkin Suomen lipussa olleen Herran piirtämä. ”Vain tässä merkissä voittaa voit”, todettiin runossa.[62] Lottalipun oli johdettava seuraajiaan ”Kristuksen voittosaatossa” ja levitettävä sen alla ”Jumalan tuntemisen tuoksua”. ”Isänmaan puolesta mutta myös Kristuksen tuntemisen tuoksun levittäminen olkoon tunnuslauseena”, totesi rovasti Lauri Rikala lotille Kymen lottien lipun vihkiäisissä.[63] Suomussalmelainen lotta Aina Calamnius totesi siniristilipusta, että lotat halusivat kulkea sen suojassa ”Jumalan ja isänmaan nimessä”.[64] Martta Jauhiainen kirjoitti *Lotta Svärd* -lehdessä vuonna 1942 aiheesta ”Lippu – tunnustähti ja vertauskuva”, että siniristilipun risti puhui kärsivän Vapahtajan ris-

LOTTA-SVÄRD

VARTIOPAIKALLAAN VIIMEISEEN HENGENVETOONSA SAAKKA

Ida Johanna Elizabeth Leipe

Isänmaassa nähtiin olleen jotain puhdasta ja pyhää. Siten sen ympärille voitiin pystyttää myös rukouksen suojamuuri. Isänmaassa (kansallisvaltiossa) voidaan muureineen nähdä paitsi linna myös luostari (tai luostarilinnoitus). Myös luostarit ovat – muureineen ja torneineen – toimineet aiempina vuosisatoina turvapaikkoina, aivan kuten linnat. Luostareissa ja luostarilinnoituksissa turvaa ja suojaa on saatu paitsi konkreettisista rakenteista myös näkymättömällä tavalla. Lisäksi niissä on vietetty puhdasta ja Jumalalle pyhitettyä elämää, totuttauduttu askeesiin ja mm. valmistauduttu marttyyrikuolemaan. – Kuvassa Lotta-Svärd -lehti vuodelta 1940.

tistä. ”Ristiretkeä, pyhää sotaa käydään parhaillaan”, hän totesi lopettaen psalminlaulajan sanoihin: ”Jospa saisimme riemuita voitostasi ja nostaa lippumme Jumalan nimeen.”[65] Siiri Kiikka puolestaan totesi, että Jumala oli antanut Pahan kasvaa maailmassa, mutta Herran Jumalan miekka oli puhdistava kansojen häpeän. ”Onnellisia ne kansat, ne sotilaat, jotka nyt kantavat Herran miekkaa. Jumala on itse sotilaansa valinnut.”[66]

Karjalan jääkärien marssissa laulettiin sanoin: ”Herraamme luottakaamme, häneltä me voiton saamme, vääryyttä vastahan on taistomme tie!” Samaa lupasivat monet Vanhan Testamentin tekstit, samoin kuin Uudenkin Testamentin, esim. Hebr. 11:33–35: ”Jotka uskon kautta kukistivat valtakuntia, pitivät vanhurskautta voimassa, saivat kokea lupauksien toteutumista, tukkivat jalopeurain kidat, sammuttivat tulen voiman, pääsivät miekanteriä pakoon, voimistuivat heikkoudesta, tulivat väkeviksi sodassa, ajoivat pakoon muukalaisten sotajoukot. On ollut vaimoja, jotka ylösnousemuksen kautta ovat saaneet kuolleensa takaisin.” Lauri Pohjanpää puolestaan julkaisi v. 1942 uskonnollishenkisen kirjan Suomen asemasta maailmankamppailussa otsikolla ”*Tähän asti on Herra meitä auttanut*”, jonka hän aloitti II Mooseksen kirjan jakeella: ”Herra sotii teidän puolestanne, ja te olkaa alallanne.” Seuranneessa tekstissä viitattiin Israelin kansan epätoivoon sen jouduttua lähtemään Egyptistä. Toivottomalta näyttäneessä tilanteessa heidän piti heittäytyä kokonaan ”Jumalan varaan”, Pohjanpää toteaa, ”siinä oli ainoa pelastus”.[67]

Jumala antoi siis *voimaa* ja *suojelusta*, kuten Isänmaan virressäkin todettiin sanoin: ”Siunaa ja varjele meitä – – vyöttäen voimallas meitä, heikkoja edessäs – –”. Samoin esimerkiksi Mäntyvaaran taistelun muistomerkissä on luettavissa sanat: ”Tässä auttoi Herra.”[68] ”Niin – mikä mysteeri Suomen kansa juuri Jumalansa ansiosta onkaan ollut maailmalle”, Olavi Paavolainen kirjoitti sodanaikaiseen päiväkirjaansa, ”Lutheruksen valittu kansa, joka uskonsa voimalla on pystynyt ihmeellisiin suorituksiin.”[69] Mutta paitsi ulkoisiin suorituksiin Jumala johti myös omaan ”suojaansa”. Jumalan omilla oli suojelusenkelinsä ja -pyhimyksensä. Wendla Salokas kirjoitti Sotilaskotisisarille vuonna 1943 otsikolla ”Tällä hetkellä” Psalmin 91:11–12 sanoista: ”Sillä

Luostareissa valmistaudutaan erityisen korosteisesti kuoleman jälkeiseen elämään. Samansuuntaista oli sota-ajan Suomessa, jossa uskonto korostui jo tästäkin syystä. Vaikka vain osa lotista työskenteli sotasairaaloissa tai kaatuneiden evakuoimiskeskuksissa, kaikkia lottia ohjattiin ajattelemaan myös ”tuonpuoleisia”, vaalimaan hautausmaakulttuuria ja toimimaan tarvittaessa ns. kuolettajanaisina. Kuvassa birgittalaisnunna siunaamassa kuolevaa sotilasta Naantalin sankarihautausmaalla. Kuva teoksesta *Sankarivainajiemme muisto* (Otava 1955).

hän antaa enkeleilleen sinusta käskyn varjella sinua kaikilla teilläsi. He kantavat sinua käsillänsä, ettet jalkaasi kiveen loukkaisi.”[70] *Suomen Kuvalehdessä* (no 16/1944) kysyi Antti Eräs ”Onko Suomella suojeluhenki?”, ja useihin esimerkkeihin viitaten hän tuli myönteiseen tulokseen. Vastaavasti *Laivastolehdessä* esitteli Ilmari Wirkkala merimiesten suojelupyhimystä Pyhää Nikolausta, josta hän kysyi, oliko juuri tämä pyhimys koko Suomen suojeluhenki – viitaten erikseen siihen, että Suomen itsenäisyyspäivä, joulukuun kuudes, oli Pyhän Nikolauksen päivä. ”Ihmeellisesti on Suomen kansa, kuten lapset ja hullut ovat kaitselmuksen erikoisessa suojeluksessa, nauttinut sellais-

ten voimien johtavan käden tukea, jota emme järjellä kykene käsittämään ja jos jaksamme vielä kestää viimeiset vaikeudet, ovat suurimmat ihmeet edessäpäin", hän kirjoitti.[71]

Uskonto antoi myös valmiuden kohdata kuolema rauhallisin mielin. Sotilaspastori Eino Kalpa kirjoitti lotille helluntaina 1937 Pyhästä Hengestä, että elämä Hengessä oli entisinä aikoina saanut ihmiset vakuutetuiksi siitä, että "synnin ja pimeyden voimat" olivat kohdanneet vertaisensa vastustajan ja että Pyhä Henki teki heikoista ihmisistä sankareita, "joitten luottamus Jumalan johtoon säilyi kaikkein synkimmänkin pimeyden keskellä". Siten esimerkiksi eräät ranskalaiset nunnat eivät olleet pelänneet marttyyrikuolemaansakaan vallankumouksen aikana, vaan he olivat laulaneet mestauslavalle mennessään laulua "Tule, Pyhä Henki!"[72] Suomen pohjoisimman lottaosaston edustaja, petsamolainen Helga Uurasmaa, puolestaan kertoo Jumalan pelon olleen Kalastajasaarennolla elämän suurimpana voimana. "Mutta pimeyden voimat me voitamme Herran kautta", hän kirjoitti Fanni Luukkoselle. Voimakkaasti uskonnollishenkisessä kirjeessään hän kertoo laulaneensa sisarensa kanssa Petsamon Kalastajasaarennolla avattujen ikkunoiden ääressä virttä "Jumala ompi linnamme", niin että rajalla ketjussa makaava vihollinenkin sen kuuli. Hänen sisarensa Sirkka-Liisa Uurasmaa oli ensimmäinen Suomen talvisodassa kuolleeksi julistettu lotta.[73]

Sellaiset asiat kuin kristinuskon puolustaminen ja ristiritarius, Valon ja Pimeyden taistelu, Kristuskalliolle rakentaminen ja jumalanvastainen taistelu maailmassa tuotiin lottalehdessä eksplisiittisestikin esiin.[74] Lottien oli suojeltava ikuisia *isiltä* perittyjä arvoja. Edelleen puhuttiin "Hengen aseista" "Pimeyden henkivaltoja" ja "Antikristuksen laumoja" vastaan. Lotat olivat uskonnon ja kodin vannoutunut suojeluväki. Lottatyöllä oli samalla kasvattava vaikutus yksilöön. "'En tullut palveltavaksi vaan palvelemaan', sanoo rakas Vapahtajammekin. Hän, jonka ainakin pitäisi kelvata meille jokaiselle esikuvaksi. Lottatyö on palvelemista jos mikään. 'Tässä merkissä olet kerran voittava', sanottiin kerran eräälle uskonsoturille, joka oli kuvannut lippuunsa pyhän ristin. Me Suomen lotat taistelemme kolminkertaisen ristinmerkin [= hakaristi, siniristi ja pyhä risti] suojissa."[75]

Laulaessaan ennen talvisotaa ja sen aikana Lutherin vanhaa taisteluvirttä ”Jumala ompi linnamme” suomalaiset tiesivät sangen tarkkaan ja konkreettisesti sen, missä ”vanha vainooja” piili.[76] Isänmaallisena taisteluvirtenä tätä laulua käytettiin jo ennen ensimmäistä maailmansotaakin, muun muassa Tarton ”laulu- ja vapausjuhlilla”.[77] Hannes Anttila puolestaan julkaisi vuonna 1941 teoksen *Jumala ompi linnamme*, joka sisälsi sotilasiltahartauksissa pidettyjä puheita. Teos huokui ja huokuu vanhatestamentillisia ajatuksia ja lainauksia ”väkevästä Jumalasta” ja Jumalan voimasta ja suojeluksesta sekä Herran avusta ja johdatuksesta.[78] ”Usko hengen voimaan ja oikeuden mahtiin on väkivallankin edessä seisoessamme meidän puolustustahtomme ehtymätön lähde”, kirjoitti V. A. Koskenniemi marraskuussa 1939 jatkaen edelleen, että ”kansallisrunoilijamme on syystä voinut väittää, että Sydän on se, ei käsivarsi, joka voimia kasvattaa.”[79]

Aivan ilmeisesti siis Lotta Svärdin kristillishenkisyyden eräs piirre oli jo pintatasollakin sen liittyminen kristilliseen ”ristiritariuteen”, jossa taisteltiin nimenomaan uskonnon ja edelleen nimenomaan uskontoon liittyneiden siveellisten arvojen puolesta. Jo sana ”ritari” esiintyi Lotta Svärd -julkaisuissa melko usein. Koko Lotta Svärd oli ”naisten ritarikasvatuksen koulu”. Ritareilta oli monessa suhteessa paljon opittavaa. Kouluneuvos A. Salmela esimerkiksi korosti *Lotta Svärd* –lehden eräässä numerossa ritariutta sekä kasvatuksellisesti että puolustuksellisesti: keskiajalla ritaristo otti puolustuskysymyksen ”melkein kuin urakalla hoitaakseen”. ”Onhan tunnettua, miten tärkeää uskonnolliselle kasvatukselle on, että se alkaa lapsuudessa. Samoin on laita puolustuskasvatuksenkin. Sen ovat ymmärtäneet vanhat spartalaiset samoinkuin ritaritkin. Se on jälleen maailmansodassa nähty”, Salmela totesi.[80]

IV NAISTEN RISTIRETKI

Paramilitaari lysteri ja korkea prestiisi

Laajan teoksen maailman nunnista kirjoittanut Jo Ann McNamara korostaa ”paramilitaarin lysterin” tuoneen nunnille kautta aikojen tietynlaista korkeaa prestiisiä ja ”hohtoa”. Tämä pätee erityisen hyvin myös Suomen lottiin, joiden kohdalla tämäntyyppinen ”paramilitaari lysteri” oli jo luonnostaan olemassa, tukihan Lotta Svärd uskonnon, kodin ja isänmaan suojelua nimenomaan *paramilitaarina järjestönä* – toisin kuin esimerkiksi martat.

Myös diakonissojen eli protestanttisten nunnien (joiden suhteet lottiin olivat niin ikään likeiset) esikuvat olivat lähteneet uskonnollisesta ja sotilaallisesta taustasta. Lea Henrikssonin mukaan ”diakoniatyön ammatillistumisessa näkyi kristillis-siveellisiä ja sotilaallisia ihanteita ja esikuvia, mutta myös naisasia-aate”. Sinänsä ulkomaista alkuperää olleelle diakoniatyölle oli Suomessa tyypillistä paitsi ”vahva ihanteellisuus” myös ”alueellinen ja kansallinen omaleimaisuus”. Diakonissatyössä näkyi Henrikssonin mukaan ”kansalaisyhteiskunnan hyväntekeväisyys, nais- ja kristillis-sosiaalisten yhdistysten työn ja perinteiden jatkuvuus”.[1]

”Työn ja perinteiden jatkuvuudesta” kertoi osaltaan *Jul-Lottan*-lehdessä vuonna 1921 ilmestynyt kirjoitus ”Naisia univormuissa” (Kvinnor i uniform), jossa tuotiin esiin keskeiset ”univormuihin” puetut naiset katolisista nunnista alkaen ja Florence Nightingalen, sairaanhoitajattarien kautta ja diakonissojen kautta juuri tuolloin luotuihin lottiin päättyen. Kaikille näille naisryhmille oli ollut yhteistä

sisäinen kutsumus (jota siis ”univormu” symboloi ja heijasti) – toisin ja päinvastoin kuin kirjoituksen alussa kuvatuille näyteikkunoiden maalatuille muotinukeille, joiden tyhjään sisäiseen arvo- ja ajatusmaailmaan minkäänlainen univormupukuisuus/ ”univormupukuiset” naiset eivät alkuunkaan olleet sopineet saatikka kuuluneet. Siten näyteikkunassa ollut muotinukke – kaikessa muodikkaassa ”kauneudessaan” – kaatuikin järkytyksestä, kun hän huomasi, että näyteikkunan ulkopuolella seisseen miehen, lotan tapauksessa suojeluskuntalaisen, ihailu kuuluikin enemmän harmaalle ja askeettiselle lotalle kuin kauniisti maalatulle muotinukelle.[2]

Muotinuken vastakohtia olivat siis uskonnollisen ja/tai aatteellisen kutsumuksen omanneet naiset. Kaikille näille naisille/naisryhmille oli – ja oli jo aikaisemmin ollut – yhteistä paitsi vakavahenkisyys, askeettisuus, ahkeruus ja pyyteetön palveleminen myös sotilaallinen kuri. Sotilaallisessa kurissa (vrt. lotat) oli aikanaan pidetty myös nunnia. Kyösti Vilkuna kertoo *Kotimaan kirjassa* aikanaan julkaistussa nunnakuvauksessaan sisar Ursulasta, joka ”kääntyi suoraan rivissään” ja asteli ”kuin sotilas”. Luostareita johdettiinkin kuin armeijaa. Siten Vilkunan kuvaaman luostarin abbedissa oli ”jäykällä ja suljetulla olemuksellaan” herättänyt Kaarina-nunnassa ”epämääräistä pelkoa”. Luostarissa vallitsi yleisesti ja muutoinkin sotilaallinen meno ja tavat, joilla ”harmaata joukkoa” johdettiin ja pidettiin kurissa. Kun kello kutsui nunnat konventtitupaan, he riensivät sinne asettuen kahteen riviin – siinä järjestyksessä, kuin he olivat luostariin tulleet. Etumaisena seisoi abbedissa, joka muistutti sisaria täsmällisyydestä sekä heidän oikeista paikoistaan nunnarivistöissä.[3]

Naantalin luostarista kerrottiin ja mainittiin *Lotta Svärd* -lehdessä jo heti ensimmäisessä vuosikerrassa. Naantalissa oli asunut *pyhiä naisia* ja edelleen Naantalin luostarin todettiin mm. olleen Suomen ylhäisön naisten kasvatuslaitos.[4] Myös viimeksi mainittua oli Lotta Svärdkin – joskaan se ei rajoittunut vain ”ylhäisön” naisiin, vaan haki oikeutuksensa ja legitimiteettinsä ”kansasta” ja ”kansalta” – niin kuin kaikki massaliikkeet Ranskan vallankumouksesta alkaen yleensä. Lisäksi **kansallisvaltio** hahmotettiin – ainakin tietyllä tasolla – jo itsessään ”**luostariksi**”, jossa Jumalaa palveltiin *maallisellakin* (ja varsinkin *isän-*

Kristillismieliset naiset perustivat Suomeen turvakoteja jo ennen ensimmäistä maailmansotaa. Turvakodeissa vallitsi ankara kuri, tiukka siveellisyys, ahkeran työnteon henki ja vaatimus, itsensä kieltämisen ajatus, sukupuolinen puhtaus, kristillishenkisyys ja askeettisuus. Samat arvot vallitsivat myöhemmässä Lotta Svärdissä – samoin kuin monissa pienissä kodeissa ja edelleen siinä kansallisessa kodissa eli suomalaisessa isänmaassa, jota itsenäisyyden alkuvuosikymmeninä pyrittiin kristillis-kansallisessa hengessä luomaan ja edistämään. Turvakoteja vastaan hyökättiin aikanaan väittämällä, että ne olivat eräänlaisia "luostareita". – Kuva Pirjo Markkolan teoksesta *Synti ja siveys* (2002).

maallisella työllä) ja jossa omalla tavallaan suljettujen muurien takana raadettiin yhtä askeettisessa ja "puhtaassa" (kristillis-) isänmaallisessa hengessä kuin luostarissa konsanaan.[5]

Lotta Svärdillä oli moniin muihin massaliikkeisiin verrattuna harvinaisen korkea prestiisi, mitä selittää usea yhteenkietoutuva seikka. Eräs niistä oli jo se, että Lotta Svärdissä toimivat yhteiskunnan ylimpien luokkien naiset rinnan tavallisten kansannaisten kanssa, mikä tietenkin loi toiminnalle sellaista arvostettuutta ja ylevyyttäkin, jota muutoin olisi ollut vaikea hankkia. Vaikka Lotta Svärdin jäsenkunnan enemmistö oli tavallisesta kansasta kotoisin, liikkeen yleinen imago onnistuttiin luomaan sellaiseksi, että se yhä tänä päivänä vaikuttaa kaikkea muuta kuin arkipäiväisen kansanomaiselta. *Lysteripuku* ja hopeinen *hakaristineula* nostivat jo ulkoisina tunnuksina lotan johon-

kin arkipäiväisyyden yläpuolelle. Toisaalta tähän vaikutti ja kytkeytyi myös edustettujen arvojen ”pyhyys”; lottaideologiassa isänmaa, sota ja uskonto kietoutuivat kaikki toisiinsa tavalla, joka oli Suomessa aivan uusi, ja siksi juuri lottaliikkeellä oli aivan toisenlainen (jopa) imago ja vetovoima kuin esimerkiksi lottaliikettä edeltäneellä marttaliikkeellä, jolla periaatteessa olivat olleet samat arvot (uskonto, koti ja isänmaa) perustanaan.[6]

Verrattuna marttaliikkeeseen ja sen epäsotilaallisuuteen para- eli puolimilitaarisuus toi lisäksi juuri lotta- (ja sotilaskotisisar-) toiminnan kautta naisten elämään mielenkiintoisella ja samalla jännittävälläkin tavalla ”turvallista” astumista kodin ulkopuolisiin tehtäviin – mutta samalla kertaa ja suoraan *astumista erääseen kaikkein miehisimmistä sfääreistä*. Samalla, kun nainen (para)militaaristettiin, hän sai puvun ja siihen kuuluneet merkit ja koristeet, jotka liittivät hänet johonkin ”ylevään” ja ”korkeaan”. Katri Bergholm kirjoitti sotilaskotityön luonteesta vuonna 1943: ”Mutta merkkimme myös velvoittaa meitä. On kunnia saada kantaa Sotilaskotiliiton merkkiä niinhyvin kotona kuin rintamalla. Kertokoon se jo pelkällä olemassaololla an, että sen kannattaja on isänmaallisen työn tekijä, joka työssään ja elämässään ansaitsee jokaisen suomalaisen uljaan soturin kunnioituksen.” ”Uljaiden soturien kunnioitus” ei kuitenkaan riittänyt, vaan nimenomaan *naisilta* vaadittiin *puhtautta*. Siten sotilaskotisisariakin muistutettiin myös niin sanotuista sisäisistä hyveistä: ”Paljon enemmän kuin kauneimmatkaan vakuutuksemme merkitsee elämämme. Sen tulee olla moitteetonta, tahratonta, altista ja palvelevaista. Ole uskollinen työssäsi, miten pieneltä se ehkä joskus näyttääkin. Vain uskollisia ihmisiä voidaan kerran käyttää suurempiinkin tehtäviin.”[7]

Toisaalta sotasairaanhoito tarjosi naisille ”kunniallisen” mahdollisuuden osallistua ”suureen” ja nimenomaan miesten tekemään historiaan. Kuten englantilainen Anne Summers kirjoittaa teoksessaan *Angels and Citizens*, Punainen Risti paitsi yhdisti siviilityön militaariseen työhön tarjosi samalla myös mahdollisuuden ottaa osaa *miehen rinnalla* suuriin maailmantapahtumiin. Samoin pohjoismaisten Punaisten Ristien Suomeen vuonna 1918 (valkoiselle puolelle) tarjonnutta apua tutkinut Monika Janfelt toteaa, että ”möjlighet att ta

”Vanhinta saksalaista sotalottaa” esiteltiin *Lotta Svärd* -lehden ensimmäisessä vuosikerrassa. Kyseessä oli eräs Saksan Punaisen Ristin palveluksessa ollut naishenkilö. Saksassa Punaisen Ristin työ oli paljolti juuri naisten työtä, ja sen kautta naiset saattoivat toimia yhteisten sotaponnistelujen hyväksi. Monet Punaisen Ristin yhdistykset syntyivät Saksassa Vaterländisher Frauenvereinien eli isänmaallisten naisyhtymien ympärille, ja Punaisen Ristin sisaret avustivat saksalaisia sotilaita molemmissa maailmansodissa muutoinkin kuin sairaanhoitotyötä tekemällä. Myös muissa maissa naiset toimivat Punaisen Ristin kautta ”omiensa” hyväksi. Esimerkiksi Venäjällä viimeinen tsaaritar ja hänen tyttärensä antoivat esimerkkiä muille naisille osallistumalla sotasairaanhoitotyöhön. Kuvassa suuriruhtinatar Olga Aleksandrovna Punaisen Ristin univormussa 1916. Kuva teoksesta *Romanovit aikojen saatossa 1860–1997* (1997).

del i historiska händelser, att uppleva äventyr och spänning erbjöds Röda Korsets personal i Finland”.[8] Punaisen Ristin työllä oli sangen korkeat ja arvokkaat tukijat Pohjoismaissa – kuningashuoneita myöten.[9] Gunnar Rosénin mukaan SPR:ää pidettiin toiseen maailmansotaan asti elitistisenä järjestönä. SPR:ää johtikin kenraali Mannerheim, jonka sisar vapaaherratar Sophie Mannerheim puolestaan oli Suomen sairaanhoidon ”Grand Old Lady”, joka virkasisartensa tavoin vastusti kaikenlaista amatöörisairaanhoitoa – tehden kuitenkin tässä suhteessa merkittävän poikkeuksen juuri Suomen Lotta Svärdin kohdalla, johon hän itsekin liittyi ”passiiviseksi jäseneksi”.

Äiti-isänmaa, kärsimyksen lieventäminen ja sota

Neitsyt Maria on nähtävissä sekä Suomi-olennossa että lotassa. Suoraa vertausta Neitsyt Mariaan ei kuitenkaan voitu ainakaan aivan suoraan tehdä, vaan tässä täytyi turvautua erilaisiin kiertoteihin, kuten kaunokirjallisuuteen ja kuvataiteeseen. Mitä viimeksi mainittuun tulee, suomalaisia ”madonnatyyppejä” oli tätä kautta kuvattu jo ennen lottienkin aikaa. Lotat toivat esiin omissa julkaisuissaan esimerkiksi kelpaavia kuvia suomalaisista Pietà-tyypeistä; sekä Suomi että lotta olivat ns. kärsiviä äitejä, jotka juuri vertautuivat Mariaan. Sotien jälkeen on muun muassa taiteilija Kuutti Lavonen kuvannut talvisodan naisen ”lumipukuisena Mariana” eli suomalaisena Pietàna, joka pitää käsivarsillaan kuollutta/kuolevaa miestä (Kristusta).Viittaus

Eräs suomalainen Pietà-kuva *Lotta Svärd* -lehden arkistosta: Akseli Gallen-Kallelan Lemminkäisen äiti Tuonelan joella. – Kuten lottalehdessä kerrottiin, sekä suomalainen kansanrunous että kuvataide olivat luoneet ”todellisia” ”suomalaisia madonna-kuvia”. Madonna saattoi olla yksin tai lapsi (= poika) sylissään. Lotat puolestaan – ainakin vanhemmat heistä - olivat sotilaille paitsi äitihahmoja myös heidän viimeisiä hoivaajiaan ja palvelijoitaan. – Kuva: Lotta Svärd -järjestön arkisto (Kansallisarkisto).

Mariaan/Kristukseen on nähtävissä ja ymmärrettävissä jo siitä syvärakenteellisesta tasosta käsin, että Kristus lunasti ihmiskunnan, suomalainen sotilas Suomen.[10] Molemmat siis tekivät tai olivat tehneet pelastus-, lunastus- ja vapautustyötä, ja naisen rooli suhteessa tähän kaikkeen oli toimia mainitunlaista työtä tehnyttä miestä palvelleena ja tukeneena Pietàna eli ennen muuta *hoivaavalle rakkaudelle omistautuneena* äitinä/naisena.[11]

Lääkintälotta oli Lotta Svärd -järjestön mitä ilmeisin aatteellis-psykologinen symboloituma ja lippulaiva,[12] vaikka lääkintätyö ei ollutkaan – pintatasoisesti – järjestön suurin työkenttä. Kuitenkin *kärsimyksen lieventäminen* sekä symbolisella että konkreettisella tasolla oli keskeistä lotta-ideologiassa, ja tästä syystä lääkintäjaosto mainittiin kyseisen yhdistyksen jaostoista *aina ensimmäisenä*.

Sairaanhoito- eli hoivatyöhön kiinnittyi ja kiinnitettiin eurooppalaisessa traditiossa yleisemminkin nimenomaan naisia, joiden ”lau-

Lotille tarjottiin malliksi hoivaavuutta ja huoltavuutta – ei sotimista eikä varsinkaan aseellista taistelua. Järjestön suuri esikuva oli Florence Nightingale, joka sairaanhoidollisen työn lisäksi oli aikanaan huolehtinut brittijoukkojen muonasta ja varusteista. Hänen hautakivessään mainitaan sanat ”Jumala” ja ”isänmaa”. – Kuvassa veteraanien kunniaksi vuonna 2005 julkaistu postimerkki: lotta syöttämässä haavoittunutta sotilasta.

piaaseen" sydämeen vedottiin.[13] Länsimaisen sairaanhoidon taustalla ovat ristiretket, luostarit, Florence Nightingale ja diakonissat; sairaanhoidon kristillisestä taustasta muistutti lottia muun muassa Viron vapaussodassa mukana ollut Kyllikki Pohjala.[14] Juuri kirkon ja luostarien helmassa ja turvassa sairaanhoito eli ja kehittyi aina 1800-luvulle asti.[15]

Uskonpuhdistuksen[16] seurauksena protestanttisista maista kuitenkin lakkautettiin luostarit, ja tämä tiesi myös sairaanhoidolle pitkäaikaista alennustilaa protestanttisen opin omaksuneissa maissa. Uskonnon "pesuvesi", reformaatio, vei mukanaan uskonnon "lapsenkin", eli sairaanhoidon. Kuten Sigrid Larsson kirjoittaa, protestanttisissa maissa, joissa ei ollut kirkon turvissa toimineita sisarkuntia, sairaanhoitotyö ja ne, jotka sitä suorittivat, olivat vajonneet "kovin alhaiselle tasolle".

Varsinaisten luostarien ulkopuolella tapahtuneen naisten (kristillishenkisen) rakkaudenpalvelun uraauurtava esikuva oli ranskalaisen St. Vincent de Paulin perustama "les Dames de Charité" -niminen järjestö, joka nimenomaan vetosi naisten *sydämeen*. Sen antaman esikuvan mukaisesti saksalainen protestanttinen pastori Theodor Fliedner (1800–1864) perusti (vuonna 1836) Kaiserswerthiin vastaavan tyyppisen järjestön ja laitoksen protestanttiselle puolelle, toisin sanoen ensimmäisen diakonissalaitoksen. Tässä laitoksessa sai sairaanhoidollisen koulutuksensa myös englantilainen Florence Nightingale. Kyseisen laitoksen alkuunpanema diakonissaliike levisi "hämmästyttävän nopeasti" koko protestanttiseen maailmaan.[17]

Hyväntekeväisyyttä kristilliseltä pohjalta harrastaneet naiset alkoivat Suomessakin järjestäytyä 1800-luvun lopulla erityyppisiin yhdistyksiin ja järjestöihin, joiden aate- ja arvopohja oli sangen samansuuntainen. Uskonnollis-isänmaallisen hengen eräs tärkeimpiä luojia ja levittäjiä Suomessa oli Zacharias Topelius, joka mm. vaikutti NMKY-liikkeen tuloon Suomeen. Hän oli myös Aleksandra Gripenbergin läheisiä ystäviä. Edelleen juuri hän korosti naisille näiden velvollisuutta "laupeudentöihin", kuten aiempana jo todettiin. Naisten tehtävä oli kohottaa ja parantaa niin omaa kotiaan, ympäröivää yhteiskuntaa kuin edelleen koko maailmaakin.

Jeesus oli ennen muuta parantaja. Suomi taas oli sisäisesti hajotta-

neiden oppien raatelema ja raastama, ainakin sortovuosista[18] alkaen. Kristillis-siveellisyys oli se voima, jolla ja jonka kautta ”Suomi-olento” voitiin pelastaa; sisäinen (kansallinen) sairaus oli kuitenkin pahentunut 1918 koettujen tapahtumien kautta ja seurauksena, ja kuten Fanni Luukkonen vuonna 1925 totesi, lottatyötä tarvittiin vapaussodan jälkeen ”yhteiskunnallisen äidinrakkauden”[19] osoittamiseen, sillä aika oli rikkinäinen ja yhteiskunta sairas.[20] ”Kivun” ja varsinkin ns. kansallisen kivun hoitaminen olikin Lotta Svärdin ideologiassa ja tavoitteissa keskeistä. Luukkonen sanoi ensimmäisessä lottajulkaisussa: ”Meillä on monia naisjärjestöjä, kaikillakin kauniit joko humanistiset tai käytännölliset ihanteet takanaan. Näiden joukkoon on Lotta Svärd astunut.”

Yhteiskuntaa parantamaan pyrkineille (porvarillisille) naisille oli yhteistä *ylevämielinen idealismi*, joka niin sosiaalisessa kuin isänmaallisessakin mielessä pohjasi *uskontoon ja Jumalaan*. Mukana olivat ensi alkuun lähinnä keski- ja ylempien luokkien naiset, joilla oli tällaiseen työhön tarvittua vapaa-aikaa ja jotka nimenomaan katsoivat *velvollisuuksien täyttämisen* erääksi tärkeimmäksi hyveekseen. Velvollisuus ja hyve kulkivat käsi kädessä, ja siten kyseiset naiset katsoivat tärkeimmäksi tehtäväkseen inhimillisiä olentoja (jotka Jumala sitä paitsi oli luonut omaksi kuvakseen) palvelleen *hyväntekeväisyyden,*[21] jonka tuli tapahtua nimenomaan kristilliseltä pohjalta. Myös sotasairaanhoitajatartoiminta oli monissa maissa aina ensimmäiseen (ja toiseenkin) maailmansotaan asti hovi- ynnä muiden ylempiin luokkiin kuuluneitten naisten suosiossa ja suojeluksessa – niin idässä kuin lännessäkin. Suomessakin, nykyisessä presidentinlinnassa, toimi ensimmäisen maailmansodan aikana sotasairaala, joka oli Venäjän tsaarittaren suojeluksessa. Uskonto ja isänmaa olivat Venäjälläkin liittyneet toisiinsa kautta historian, esim. Pyhän Ristin sisarissa, jotka olivat huolehtineet venäläisten sotilaiden tarpeista Krimin sodassa – Florence Nightingalen ja ranskalaisten nunnien vastapuolella.[22] Diakonissalaitosten syntyyn Suomessa taas oli vaikuttanut voimakkaasti suomalaista syntyperää ollut Venäjän hoviin kuulunut Aurora Karamzin.[23]

Karamzinin antautumisesta diakonissatyön tukemiseen sanotaan eräässä teoksessa seuraavaa: ”Hän oli omasta kokemuksestaan op-

pinut, että elämä, joka muista saattoi tuntua ihanalta ja loistavalta, itse asiassa oli täynnä sisäistä tyhjyyttä, tyydytyksen puutetta, ikuista polttavaa halua olla kanssaihmisilleen iloksi ja hyödyksi, halua, jonka voi tyydyttää vain *antautuva liittyminen rakastettuun olentoon* [kurs. KS] tai epäitsekäs, uhrautuva työ kärsivän lähimmäisen puolesta." Lotissa yhtyivät kaikki nämä puolet, kuitenkin siten, että "rakastettu olento" ja "kärsivä lähimmäinen" olivat yksi ja sama, ts. Suomi-äiti. "Hänen [=Karamzinin] päämääränään oli siis kurjien auttaminen ja tilaisuuden järjestäminen synnyinmaansa naisille *epäitsekkääseen rakkaustyöhön*" [kurs. KS].

Paitsi sairaiden, myös köyhien auttaminen kuului kristillis-siveellisten naisten ensimmäisiin ja tärkeimpiin velvollisuuksiin, ja siten myös muut yhteiskunnan "kovaosaiset" tulivat kyseisten naisten huolenpidon alaisiksi. Florence Nightingale näki sotilaissa ja haavoittuneissa tällaisen ryhmän. Toiminta vankien hyväksi taas alkoi sekin naisten toimesta 1800-luvun loppupuoliskolla, ja suunnannäyttäjänä oli tässäkin suhteessa Englanti. Työn alullepanija oli Elisabet Fry -niminen nainen, joka teki työtä yhdessä Englannin "protestanttisten laupeudensisarten" kanssa ja jolle muut korkea-arvoiset naiset eri maista kirjoittivat pyytäen ohjeita. Ranskasta kirjoitti kreivitär Pastoret, että Fryn esimerkin innoittamana "suuri joukko hyväntahtoisia, *jumalaapelkääviä* [kurs. KS] ranskalaisia naisia" oli ryhtynyt työhön saadakseen Ranskassa käyntiin Fryn hengessä tapahtuvan vankilauudistuksen. Italiasta puolestaan kirjoitti madame de Barot -niminen nainen "eräästä naisyhtymästä, joka oli järjestynyt nunnien tavoin" ja ottanut tehtäväkseen huolehtia vapautuneista naisvangeista. Samoin Venäjältä Fry sai yhteydenottoja.[24] Suomessa tämän työn pani alulle Mathilda Wrede.[25]

Lotille huollettava (ja edelleen Jeesukseen monitasoisesti sidottu) "vähäosainen", "hoivattava" ja suojeltava "uhri" oli ensisijaisesti (kärsivä) äiti-isänmaa. Suomi oli ollut jo pitkään, ainakin sortovuosista alkaen, "epäoikeudenmukaisen sorron" alainen,[26] väkivallan uhri, raiskauksen uhan alla elänyt *nainen* sekä edelleen – niin sisäisesti kuin ulkoisestikin – "vanki", joka tarvitsi ja olisi tarvinnut jo kauan vapautuksen niin sisäisestä kuin ulkoisestakin vankeudestaan. Lotat

pyrkivät auttamaan tämän olennon (niin ulkoista kuin sisäistäkin) vapautumista ja vapauttamista.

Sisäinen ja *ulkoinen* vapaus ovat tärkeitä käsitteitä lotta-aatetta hahmotettaessa. Ensin mainittuun tarvittiin **siveellisyyttä**, viimeksi mainittuun **aseita**. ”Aseeton kansa on kelvoton”, totesi aikanaan Snellman.[27] Tätä Snellmanin lausumaa toistettiin sittemmin useissa suojeluskuntajulkaisuissa. Helmi Arneberg-Pentti[28] puolestaan sanoi, että (pienessä ja uhanalaisessa) Suomessa nainen ei voinut olla mikään ”kukka”.[29] Fennomaaninaisten kristillis-siveellinen ristiretkeläisyys, joka oli nimenomaan ollut *siveellistä*, sulautui siis lotissa sangen mielenkiintoisella tavalla suojeluskuntalaisten[30] *aseelliseen*, fyysiseen ”ristiretkeläisyyteen”. Lotat olivat Kristuksen asepalveluksessa sekä suoraan, että välillisesti – välillisesti siinä mielessä, että Suomi mitä todennäköisimmin haluttiin nähdä myös Kristuksena tai Kristukseen verrattavana ihmisen ja Jumalan välimuotona,[31] niin kuin aiempana jo todettiin. Toimiminen Suomen hyväksi oli siten *monikerroksisia merkityksiä* saanutta toimimista myös Kristuksen hyväksi. Edelleen uskonto oli ja on aina etsinyt omat metaforansa taistelusta. ”Eikö ihmisen olo maan päällä ole sotapalvelusta”, kysyttiin vuonna 1939 erään suojeluskunta- ja lottapiirin äänenkannattajan pääkirjoituksessa otsikolla ”Lähde Kristuksen asepalvelukseen”.[32]

Yhteiskunnallisen järjestyksen palauttaminen: uskonnollishenkisen naiskongregaation luominen

Nunnia on (sangen kiistanalaisella ja ristiriitaisella tavalla) pidetty toisaalta ”laupeudensisarina”, toisaalta ”taantumusnaisina”. Viimeksi mainittuun liittyy se, että minkäänlainen yhteiskuntakumouksellisuus ei ole kuulunut nunnien ohjelmaan, vaan nunnat ovat olleet kaikissa suhteissa hyvin konservatiivisia naisia. Nunnat ovat olleet sananmukaisesti yhteiskuntaa *säilyttävä* voima. Toisaalta tämä sisältää sellaisen psykologisen kaksoismerkityksen ja -tarkoituksen, että nunnilla on yleensä aina ollut tiukka sisäinen hierarkia ja edelleen sangen tiukat (melkein militaariset) omat järjestörakenteet, joita niitäkään ei ole

Pyhä Birgitta oli Pohjoismaiden ainoa naispyhimys ja eräs Pohjoismaiden merkittävimpiä naisia kautta aikojen. Hänen perustamansa birgittalaissääntökunta oli niin ikään harvinaisen merkittävä. Esimerkiksi Suomen keskiaikaisista luostareista tärkein oli juuri Naantalissa sijainnut birgittalaisluostari. Birgittalaisnunnien kaavut olivat harmaat. – Kuva: Lotta Svärd -järjestön arkisto (Kansallisarkisto).

saanut ”kumota”. ”Kumousta” ei siis ole nunnalaisuudessa saanut tuottaa eikä edistää millään tasolla, vaan nunnan tärkeimpiä olemuksellisia hyveitä on ollut niin uskonnolliseen kuin yhteiskunnalliseenkin arvohierarkiaan alistuminen. Tärkeää on ollut näiden arvohierarkioiden luoman yhteiskuntamuodon (joka on lähes aina ollut patriarkaalinen) palvelemiseen kasvattaminen. Naistutkimus ei ole ollut erityisen kiinnostunut sen paremmin *Isä Jumalalle* antautuneista nunnista[33] kuin *isänmaalle* antautuneista lotistakaan, vaikka viime mainitut ovat olleet Suomen historian eräs tärkeimpiä – elleivät jopa tärkein - naisliike kautta aikojen.

Uskonpuhdistuksen jälkeen syntyi katoliseen[34] luostarilaitokseen uusi järjestömuoto: kongregaatiot. Lupaukset niissä olivat yksinkertaisempia (aikaisemmin esimerkiksi oli ollut tapana antaa asteittain

useat eri lupaukset). Kongregaatioiden asema oli muutoinkin vapaampi kuin vanhempien sääntökuntien ja niiden alaisten järjestöjen; ”tämä muoto on osoittautunut varsin soveliaaksi ulospäin tarkoitetulle vaikutukselle esim. sairaanhoidon ja alemman kansanopetuksen alalla, ja monet kongregaatiot ovat jäsenluvultaan suuremmat kuin vanhat järjestöt”. Kongregaatioita ovat muun muassa edellä jo mainitut Vincentius-sisaret eli laupeuden sisaret (perustettu 1633), joiden antaman esikuvan pohjalle saksalainen protestanttinen pastori Fliedner siis loi ”protestanttiset nunnat” eli diakonissat. Erikseen huomattavaa vielä on, että ”kongregaatioiden ja uskonnollisten yhdistysten välinen raja on epämääräinen”. Samaa tämän rajan ”epämääräisyydestä” voisi sanoa (1900-luvun) Suomen *uskonnollisten* ja *isänmaallisten* yhdistysten välisestä rajasta. Länsimaissa luostarilaitoksen kehitys on yleensäkin ollut ”paljon rikkaampi” kuin ”itämaisessa” kirkossa; sekä luostari-ihanne että luostarielämän ulkoiset muodot ”ovat kerta toisensa perästä uusiintuneet, ja läpikäyvänä piirteenä on [ollut] yhä voimakkaampi pyrkimys vaikuttaa ulospäin kirkkoon ja maailmaan.”[35]

Eräs ”uusiintumisen” muoto, joka samalla oli ”voimakkaampi pyrkimys” vaikuttaa ulospäin kirkkoon ja maailmaan oli protestanttisessa maailmassa syntynyt diakonissalaitosjärjestelmä, joka protestanttisen kirkon puolella vastasi siis melko suoraan sitä, mitä katolisessa maailmassa edusti ja edustaa munkki- ja nunnalaitos. Seuraava askel tässä kehityskulussa (ts. kehityskulussa luostareista ”maailmaan”) olivat tässä työssä tarkastelun kohteena olevat protestanttis-nationalistiset lotat, jotka paitsi *abstrahoivat* (nationalistiseen tapaan) koko *luostariajatuksen* ja -ihanteen (kansallisvaltioksi), samalla suuntasivat kristillisen rakkaudenpalvelunsa tämän luostarin personifioidulle edustajalle eli sille *abstrahoidulle jumalallis-inhimilliselle olennolle*, joka oli ihmisen ja Jumalan välissä tai siteenä ihmisen ja Jumalan välillä, toisin sanoen Kristuksen tai Neitsyt Marian omaiselle isänmaalle.[36] Isänmaassa oli mitä todennäköisimmin nähtävissä sekä äiti, lapsi että Kristus.

Edelleen nunnat ja diakonissat linkittyvät myös suoraan lottien kansalliseen tehtävään. Kuten Juha Siltala on teoksessaan ”*Valkoisen äidin pojat*” osoittanut, fennomaanisen liikkeen johtaville miehil-

le *puhdas nainen* oli kansakunnan symboli – ja samalla välttämätön psykologinen välikappale niin sanotun kansallisen projektin onnistumiselle. Naisten oli omistauduttava kansakunnalle – ja samalla sananmukaisesti *sisäisesti puhdistauduttava*, jotta kansallinen projekti olisi voinut onnistua; ”epäsiveellistä naista” ei kukaan voinut ihailla (eikä hänen puolestaan sotia). Kaiken kaikkiaan kansakunnan (sisäinen) arvo määrittyi juuri sen naisten kautta. Siksi kansakunnan keskuuteen, sen esikuviksi ja ylläpitäjiksi, tarvittiin nimenomaan ns. puhtaat naiset. ”Puhtaiden” naisten etsinnässä taas esimerkiksi Suomen kansakoululaitoksen ”isän”, Cygnaeuksen, kokemusmaailmassa olivat ihailun keskiöön tulleet ja osuneet ”protestanttiset nunnat” eli diakonissat.

Diakonissoiksi pyrkineille naisille korostettiin sitä, että kyseessä oli kutsumus, *palvelemisen kutsumus* – eikä ammatti. Siten diakonissat eivät saaneet saada työstään palkkaa, vaan mahdollinen palkka maksettiin diakonissalaitokselle. Työn vapaaehtoisuutta ja sen kutsumusluonteisuutta korostettiin. Kyseessä oli kristityn naisen erityinen kutsumus maanpäällisessä elämässä. ”Valmiina palvelemaan” lukee Sortavalan diakonissoista otetun kuvan kuvatekstissä.[37] Diakonissalaitoksia oli Suomeen perustettu ennen lottaliikkeen alkua neljään kaupunkiin: Ouluun, Sortavalaan, Viipuriin ja Helsinkiin. Oulu oli tunnettujen lottajohtajien Hilja Riipisen ja Fanni Luukkosen lapsuuden- ja nuoruudenkaupunki, josta Luukkonen siirtyi sittemmin Sortavalaan. Sortavalassa hän kävi pitämässä esitelmiä paitsi lotille myös diakonissoille.[38] Diakonissoja eli seurakuntasisaria alettiin lähettää mainituista laitoksista maaseudun seurakuntiin hieman ennen lottaliikkeen alkua ja lähetettiin edelleen sen aikana, joskin diakonissoja kaiken kaikkiaan oli liian vähän. Diakonissat suhtautuivat lottiin yleensä ottaen hyvin myönteisesti – ja päinvastoin. Esimerkiksi Jurvassa niin paikallinen diakonissa kuin kirkkoherranrouvakin kuuluivat lottiin. Molemmat olivat myös kyseisen osaston perustavia jäseniä, kuten Seija-Leena Nevala on Jurvan lottatoimintaa käsittelevässä työssään todennut.[39] Vastaavia esimerkkejä löytyy myös muualta maasta. Viime sotien aikaa kuvaavassa Sotapapit-teoksessa taas kerrotaan eräästä Saimi-nimisestä diakonissasta, joka toimi sodan aikana huoltolottana.

Sotapappi Eino Hakuli kertoo: ”Saimi on jättänyt seurakuntasisaren tehtävät, koska katsoo arvokkaammaksi palvelun suuressa yhteisessä asiassa toisten rinnalla. Huoltoryhmän lottana hän on ensimmäisenä valmis lähtemään raskaaseen tehtävään.”[40]

Tunnettu lotta Anna Terä, jonka nimenomaista ansiota tiettävästi on se, että lottien sääntöjen tärkein pykälä (§3) laajennettiin myös uskontoa käsittäväksi, oli saanut diakonissan koulutuksen. Eräs entinen rivilotta taas sanoo koetelleensa lääkintälottana olon kautta kutsumuksensa kestävyyttä diakonissan tointa silmällä pitäen. Vaikka lottana olo oli pinnalta päin katsoen vapaaehtoisempaa ja harrastelijamaisempaa kuin diakonissana olo, syvimmällä tasollaan se oli kuitenkin yhtä vaativan, *koko ihmisen persoonaa käsittäneen kutsumuksen* itseensä sisällyttänyt vaatimus kuin se, johon kristillinen diakonissavihkimyskin sitoutti.

Elämän ja kuoleman kysymysten alistaminen Jumalalle

Uskonto kytkeytyy ja on aina kytkeytynyt *elämän* ja *kuoleman* kysymyksiin. Kun Lotta Svärd tietoisesti korosti epäsotilaallisuuttaan, voidaan kysyä, mihin lotta sitten olisi voinut (sodan aikana) turvata elämässään, ellei kerran aseeseen – tai ainakaan pelkästään siihen?

Vastaus kuuluu ja kuului: uskontoon ja Jumalaan. Suomalaissyntyinen, Königsbergiin hiukan ennen sotia nunnaksi lähtenyt Benedicta Idefelt kertoo muistelmateoksessaan *Viipurista Vatikaaniin* öistä venäläisten lentopommitusten uhan alla:

> 2.2.1945. En saa pelätä; pelkääminen tarkoittaisi, etten luota Jumalan kaitselmukseen. En saa liioin kysyä, montako lentokonetta on tulossa. Sen täytyy olla aivan yhdentekevää sille, joka uskoo Jumalan suojelukseen. Viime yönä, kun pommit putosivat aivan lähelle, pelkäsin taas hirveästi. Sisar Chrysostoma huomasi sen ja sanoi hymyillen: ’Mutta sisar Benedicta, Jumalahan tietää, että istut täällä.’ Se rauhoitti hiukan, mutta pelko ei hävinnyt kokonaan.
>
> 4.2.1945. Kotipappimme isä Föhrer ottaa nyt aina pyhän ehtoollisleivän mukaansa kellariin, sillä kappeli voi tuhoutua milloin ta-

> hansa. Viime yönä osuivat taas aivan lähelle. Meitä oli noin 80 henkeä kellarissa. Monet talomme asukkaista ovat fanaattisia kansallissosialisteja, jotka pilkkaavat Jumalaa julkisesti. Sanojensa mukaan he eivät usko Jumalaan vaan Saksaan. Mutta kun viime yönä pommit räjähtelivät ympärillämme ja kellari täyttyi tomusta, ei kukaan heistä muistanut huutaa avukseen Hitleriä tai Nietzscheä, vaan jokainen osasi yht'äkkiä rukoilla, vaikkapa vain 'Herra armahda!' Huomasin, että kun elämämme vakavin hetki tulee, hetki, jolloin ei kukaan uskalla teeskennellä, silloin takerrumme totuuteen, silloin käsitämme vasta, mikä on ainoa tärkeä asia elämässämme.
>
> 5.4.1945 – – Joskus hipaisee mieltäni kysymys: 'Onko tällaisella elämällä vielä tarkoitusta?' Elää päivästä päivään tiiliskivikasojen ja paksun tomun keskellä ja valmistautua joka yö kuolemaan, ei hurskaana harjoituksena kuten usein teimme novisiaatissa, vaan ihan raa'an todellisuuden kourissa. Kuolemaantuomitut kai tuntevat suunnilleen samalla tavalla.[41]

Kuolemaa paljon kuvannut Agatha Christie, joka toimi ensimmäisen maailmansodan aikana vapaaehtoisena sairaanhoitajattarena brittiläisen armeijan hyväksi, kuvaa eräässä romaanissaan joukkoa ihmisiä, jotka ovat matkalla perustamaan fasistis-kommunistista ihanneyhteiskuntaa, joka perustuu *tiedolle* ja *tieteelle* ja joka aikoo ottaa maailmanvallan itselleen. Eräs matkalaisista on nunnaksi pukeutunut kommunisti-fasistitar, jota eräs toinen matkalainen pilkkaa sanoen: "Sie spielen Ihre Rolle gut, Miss Needheim – – Ich kann Sie mir vorstellen, wie Sie im Kloster um vier Uhr morgens auf dem harten Steinboden knien." Tähän vastaa kyseinen vallanjanoinen ateistinainen seuraavaa: "Das Christentum hat aus den Frauen Narrinnen gemacht – – demütige Dienerinnen des Mannes. Dabei sind Frauen mindestens so stark und intelligent wie Männer und können der Sache willen alles ertragen. Sie werden dazu beitragen, dass der Endsieg errungen wird – wie bei den Germanen."[42] Kyseisessä fasistis-kommunistisessa yhteisössä naiset olisivat siis olleet (miesten veroisia) sankareita – niin kuin fasismissa ja kommunismissa yleensäkin – eivätkä siis mitään kristillisiä "narreja".

Olivatko lotat sankareita vai eivät? Kysymys on sangen vaikea ja arka. Arkuutta lisää edelleen vielä se, että kaikki (viime) sodat läpi-

käyneet sukupolvet nähdään/on haluttu nähdä sankarisukupolvina. Lottien ”sankariudesta” puhuminen on kuitenkin sangen ristiriitainen kysymys ja asia. Sodassa kuolleet lotat olivat kylläkin ”sankarivainajia”, ja lotille myönnettiin samoja ansiomerkkejä kuin miehillekin, mutta lotan (tai yleensä suomalaisen naisen) kohdalla ei yleensä muuten puhuttu ”sankariudesta” – ainakaan sotilaallisessa mielessä; ”naissotasankari” oli vieras käsite lähes kaikkialla Euroopassa paitsi Neuvostoliitossa, jossa naisen aseistaminen ei ollut minkäänlaisessa siveellisessä ristiriidassa maassa vallinneen yhteiskunnallisen ideologian kanssa.[43] Viime mainittu ideologia ja sen edustama siveysoppi taas nähtiin lottien piirissä epämiellyttävänä ellei jopa halveksuttavana. Uskonnollis-isänmaallinen lottahenki, joka lähti paljolti topeliaaniselta pohjalta, korosti naisellisuutta, äitiyttä, korkeaa moraalia ja uskonnollisuutta. Juuri lotan (naisen) oli pidettävä kansakunnan moraalipohjasta huolta, sillä ilman sitä ei kansakunnalla olisi ollut mitään siveellistä oikeutusta omaan olemassaoloonsa. Sankarius (ainakaan fyysinen) ei kuulunut kristillis-siveellisyyteen, eikä varsinkaan sen naiskuvaan,[44] johon päinvastoin liitettiin nöyryys ja näkymättömyys ja hiljainen aherrus. Lisäksi oli luotettava ”ylhäältä” tulleeseen ”apuun” ja ”ohjaukseen”.[45] Uskonnollis-siveellisestä painotuskulmasta katsottuna lotat eivät siis saaneet olla sankareita, vaan kristillis-siveellisiä naisia ja äitejä, ”kodin hengen määrääjiä”.[46]

Kotien ja isänmaan sisäinen vapaus vaati yleensä muutoinkin ennen kaikkea siveellisiä voimia,[47] joiden säilyttämisestä ja viljelemisestä juuri naisten oli pidettävä huolta. Aikakauden ajattelussa kansakunta rinnastettiin yksilöön. Molemmat oli Jumala luonut ”omaksi kuvakseen”. Yksilöllinen ja kansakunnallinen vapaus kietoutuivat toisiinsa. Olipa ihmisten oma apu kuinka pitkälle riittävää tai riittämätöntä tahansa, viime kädessä oli turvattava ja uskottava Jumalaan ja Jumalan antamaan apuun. ”Maailmanvalta” oli Jumalan, ja niin yksilöt kuin kansatkin, suuret ja pienet, olivat Jumalan suojassa ja ohjauksessa. Samalla ne olivat kulkemassa ”oikeaa” ja ”Kohtalon” niille ”määräämää” päämäärää kohden.[48]

Messianismi

Kristus eli Messias oli näkyvällä sijalla lottajulkaisuissa ja -ideologiassa. Messiaan esiintuominen on juuri lottien yhteydessä kaksinkertaisesti merkitsevää: merkitsevää sekä suoraan että välillisesti, ts. sekä *uskonnollisesti* että *aatteellisesti*. Lottia tutkittaessa on nimittäin otettava huomioon se, että vaikka Lotta Svärdin piirissä ei olisi yhtä ainoaa kertaa mainittu sanaakaan uskonnosta tai Kristuksesta, todennäköistä on, että lotta-aate olisi siitä huolimatta pohjannut Kristukselle ja Kristuksen opetuksille. Kaikenlainen aatteellisuus on nimittäin Euroopassa (kommunismia myöten) yleensä ollut rakentunut kristinuskolle ja sen luomalle mentaaliselle syvärakenteelle – *messianismille*.

Messianismi on ollut käyttövoimana useimmissa 1800- ja 1900-lukujen eurooppalaisissa yhteiskunnallisissa liikkeissä ja aatteissa. Ihmiset ovat kulkeutuneet erilaisten ”messiaanisten” vakaumusten nimissä niin ihanneyhteiskuntiin kuin joukkoitsemurhiinkin.[49] Rauli Mickelsson kuvaa Vihreän sivistysliiton julkaisemassa teoksessa ”*Messianismi*” sitä messiaanista ”uhoa” ja ”tuhoa”, joka aikanaan esiintyi Suomen puolueissa.[50] Jari Ehrnroothin ja Jukka Kanervan tulkintoihin perustuen Mickelssonkin näkee SDP:n ja työväenyhdistykset ”messianismin” tai – sille lähes synonyymisen – ”manikealaisuuden”[51] edustajiksi.

Korostettakoon vielä sitä, että messianismi tai messiaaninen ajattelutapa ei tarkoita/tarkoittanut sitä, että liikkeellä tulisi tai olisi tullut olla eksplisiittisesti uskonnolliset (kristilliset) opinkappaleet, vaan sitä, että koko ajatuskaava pohjaa/pohjasi juuri kristinuskon ”pelastusoppiin”. Lottaliikkeen opinkappaleet pohjasivat kristinuskon pelastusoppiin eksplisiittisestikin, vaikka toisaalta kristillinen kuvakieli läpäisi melkein kaiken muunkin lottien ”julistustyön”.

Anne Ollila näkee samantapaista myös lotille läheisessä marttaliikkeessä. Ollila kirjoittaa:

> Dogmaattisuus oli tehokas retorinen keino. Marttajärjestön johtohenkilöiden, konsulenttien ja neuvojien puheet muistuttivat joiltakin osin saarnamiesten herätystä ja parannusta julistavia saarnoja.

> Martatkin[52] rakensivat puheissaan parempaa maailmaa, jonka saavuttamiseksi oli tehtävä uhrauksia ja täytettävä velvollisuuksia. Hyveiden täyttämisestä luvattiin palkinto jo tämänpuoleisessa maailmassa eikä tuonpuoleisessa kuten saarnaajien puheissa. Tässä asiassa martat olivat samoilla linjoilla työväenliikkeen puhujien kanssa, jotka lupasivat joukkovoiman tuovan parannuksen työväestön elinoloihin ja hyödynsivät puheissaan uskonnollista retoriikkaa. Mutta siinä, missä työväenliikkeen agitaattorit nostattivat luokkavihaa, martat pyrkivät vaimentamaan luokkaristiriitoja. Heidän utopiassaan hyvinvointi saavutettiin ahkeruudella ja yritteliäisyydellä.

Jukka Kanervan mukaan Sosialidemokraattisen puolueen vuonna 1903 laatima ensimmäinen puolueohjelma oli kertomus, jonka sankari (*messias*) oli SDP (ja muut sos. dem. puolueet eri maissa), vihollinen (*paha*) tuotantovälineiden yksityisomistus ja tehtävä (*pelastussuunnitelma*) koko kansan vapauttaminen taloudellisesti, poliittisesti ja henkisesti. Kaiken pahan ydin voitiin sosialistisen messianismin mukaan palauttaa talousjärjestelmään, jota muuttamalla vasta voitiin siis toteuttaa muutkin ihmiskuntaa onnellistuttamaan tähdänneet pyrkimykset ja uudistukset.

Jari Ehrnrooth on väitöskirjassaan analysoinut vesantolaisen Niinivedenpään työväenyhdistyksen 1900-luvun alun propagandatoimintaa. Työväenyhdistyksen ”pelastussuunnitelma” ei ollut oikeaoppisen marxilainen, vaan suuria opillisia esikuvia olivat marxilaisen opin rinnalla kehitysoppi, kristinoppi ja valistusaate. Niinivedenpääläinen oppi ammensi näistä historialliset lakinsa, kyseenalaistamattomuutensa ja vääjäämättömyytensä. Se oli suuri kertomus, joka saattoi olla *vain oikeassa*. Se erotti jyrkästi *hyvän* ja *pahan* sekä arvotasolla että konkreettisella tasolla. Vihollisen ominaisuuksiksi nähtiin mässäily, ylenkatse ja joutenolo, jotka puolestaan johtuivat intohimosta, ylpeydestä ja laiskuudesta.[53]

Kaikki tämä tuntuu kovin tutulta lottaideologiankin yhteydessä: ”pelastussuunnitelma”, ”oikeassa” oleminen, joko – tai -ajattelu, historiallinen ”vääjäämättömyys” ja siveellinen ylemmyys viholliseen nähden kuuluivat myös lottaideologiaan. Toistettakoon myös vielä kerran siis se, että vaikka kristinuskoa ei eksplisiittisesti olisi mainit-

tu lottaideologiassa sanallakaan, kristinusko mitä todennäköisimmin olisi kuitenkin ollut lottalaisenkin ”messianismin” tai ”manikealaisuuden” syvärakenteessa keskeisesti mukana. Lotat kuitenkin nostivat kristinuskon eksplisiittisesti ja näkyvästi esiin, oman siveysoppinsa ensimmäiselle kohdalle, ja edelleen he odottivat ”siunattua rauhan aikaa” juuri Kristuksen kautta[54] – kuten nunnatkin. Tämä siis erottaa lotat muista messiaanis-manikealaisista ajatussuunnista ja yhdistää heidät nunniin. Toisaalta, kun viimeksi mainitut odottivat ja kaipasivat kyseistä täydellisyyden olotilaa vasta haudan takana, lotat odottivat, ainakin osin, sen tulemista ja toteutumista jo tämänpuoleisessa, mikä taas palauttaa lotat messianismi-manikealaisuuden helmaan; puhdas, valkoinen Suomi oli oleva nimenomaan Kristuksen Suomi, toisin sanoen eräänlainen paratiisi jo tämänpuoleisessa.[55]

Kansallinen herätys pohjasi *uskonnolliseen*. Myös marttoja tutkinut Anne Ollila on kiinnittänyt huomiota kansallisen ja uskonnollisen herätyksen keskinäiseen suhteeseen ja juuri näiden kahden ”herätyksen” samankaltaisuuteen: ”Kansallinen herätys ja uskonnollinen herätys eivät olleet kovin kaukana toisistaan. Samantapaista kiihkoa ja vimmaa esiintyi molemmissa. Dogmaattinen retoriikka vetosi kuulijoihin sillä, että se antoi heille tunteen omasta tärkeydestään ja kuulumisestaan johonkin suurempaan yhteisöön tai liikkeeseen. Pienviljelijän emäntä sai vahvistusta uskoonsa, kun Martta-liiton konsulentti vakuutti puheessaan, että ’talo ei tunnu pysyvän pystyssä ellei emäntä ole aina sen tanhuvilla hyörimässä’.”[56]

Lottalainen uskonnollis-isänmaallisuus on toisinaan kytketty suoraan AKS-IKL:läiseen. AKS:läiseen Karjala-innostukseen, joka oli sangen uskonnollissävyistä ja -väritteistä, kuului ajatus, että juuri Karjalasta oli peräisin oma ja omin suomalainen kulttuuri. AKS:n julkaisuissa, joissa aatetta ajettiin sananmukaisesti *vihan* voimalla, Karjalan kysymys liitettiin sekä kansalliseen voimaan että koko yksilön/kansakunnan olemassaolon tarkoitukseen: ”Vielä yksi Snellman, vielä yksi kansallinen herätys, vielä yksi Jääkäripataljoona 27 – ja sitten Pohjolan kulttuurihegemonia on siirtyvä suomalais-ugrilaiselle rodulle.”[57] Aate Kauko-Karjalan ja Inkerinmaan liittämisestä Suomen valtakuntaan oli sukua ”tyypillisille ristiretkihaaveille”. Samalla, kun haluttiin

vapauttaa rajantakaiset heimoveljet, tahdottiin myös vallata takaisin Suomen kansalle ”Kalevalan runojen pyhät löytöpaikat”.[58]

Karjala ja varsinkin Kauko-Karjala liittyivät suomalais-kansalliseen messianismiin, jota ajoi palavasti muun muassa Elias Simojoki, joka papilliseen ja vanhatestamentilliseen näkemykseensä liitti mutkattomasti ajatuksen Suomen kansasta Jumalan ”valittuna” kansana, jolla oli ”etsikkonsa aika” juuri tuolloin käsillä.[59] Karjala oli ”pyhä” – vaikka toisaalta oli jo osoitettu monet siihen liittyneet käsitykset pelkiksi myyteiksi ja legendoiksi. Laajan matkakuvauksen Raja-Karjalasta kirjoittanut suomenruotsalainen Olof Enckell kysyi teoksensa aluksi: ”Miksi juuri Karjalaan?”Vastauksena oli se, että Karjalaa oli totuttu pitämään Suomen kulttuurin pyhänä paikkana ja siten varsinkin Kauko-Karjala oli edelleen se Karjala, ”jonka helmaan niin monet kulttuurimme suurmiehet ovat tehneet pyhiinvaellusmatkoja”. Ahlqvist-Oksaselta oli peräisin kuuluisa rinnastus, jonka mukaan länsisuomalainen lahjoitti Suomen kansalle Uuden Testamentin, itäsuomalainen ja lähinnä karjalainen puolestaan Kalevalan.[60]

Puhtaus ja totuus: sisäinen vapaus

Niin aatteeseen kuin uskontoonkin liittyi ja on aina liittynyt *puhtaus*. *Totuuteen*, johon niin uskonto kuin erilaiset aatteetkin ovat pyrkineet ja jota (=totuutta) ne kukin omalla tahollaan ovat katsoneet edustaneensa, on luonnollisesti liittynyt pyrkimys (siveelliseen) puhtauteen, sillä totuus ei ole voinut olla millään tasolla jaettu eikä siten myöskään millään tasolla tai tavalla epäpuhdas.

Puhtautta korostettiin monitasoisesti ja eri yhteyksissä lotillekin. Martta Räsänen kirjoitti *Kainuun Sississä* lotille vuonna 1926 seuraavaa: ”Te nuoret lotta-neidot, seisokaa siveinä, pää pystyssä, katse puhtaana elämässä. Luokaa puhtauden muuri suojaksenne. Olkaa Vestan papittaria, jotka joka hetki vaalitte sydämissänne Jumala-tulta tulevien kotienne voimaksi ja synnyinmaanne suojaksi.” ” – Mutta ehkä nyt joku mies sanoo: ’Lottalupaus tekee meidän naisistamme

jumalisia. Siitä emme pidä.' – Kiellämmekö Jumalan rauhan aikana, kun sen kerran tunnustamme sodassa, hädässä ollessamme? – Onpa puulla juurensa. – – 'Näkymättömät arvot ovat arvokkaampia kuin näkyvät.' Näkymättömät arvot pitävät pystyssä näkyväisiä arvoja. Sen ymmärtää lottatyö. – – Vaatimattomasti he [=lotat] tekevät työtään. Tekevät sydämen työtä."

Räsänen näki lotan valkoisen käsivarsinauhan kihlasormuksena, joka sitoi lotan synnyinmaahansa:[61] "Sydänsuonia ympäröi tuo valkoinen side käsivarressa, kuten kihlasormus saman käden nimettömässä, – vaatien sydämen puhtautta, valkeutta, uskollisuutta tälle maalle." "Lottatyö on tällä hetkellä ainutlaatuista maailmassa. – – Me näytämme maailmalle, että nainen kykenee rauhan aikana suorittamaan asevelvollisuutta kuten mies. Hän ei tosin kanna näkyväistä asetta, vaan teroittaa hengenaseita. – – Siksi Kiehimän lotat, Kainuun lotat, tunnussanamme olkoon joka päivä, – aina: Jumalalle, kodille ja synnyinmaalle!"[62]

Fanni Luukkonen puolestaan totesi lottien suhteesta uskontoon: "En tahdo ryhtyä arvioimaan sitä *sisäistä* kokemusta, jolla jokaisen yksilön *omakohtaisesti* on ratkaistava suhteensa *Luojaansa* ja *Lunastajaansa*. Sen vaan rohkenen ilmituoda, että paljon, paljon *syvää ikuisuusikävää* elää lottain povessa. Me tunnemme todeksi vanhan ajan viisaan Senecan sanat: *'Ei ole yksikään sydän pyhä ilman Jumalaa'*"[63]

Myös isänmaa ja isänmaallisuus tarvitsivat taustakseen ja perustakseen uskonnon – jo ennen lottienkin aikaa. Kuten Juha Ala kirjoittaa, (sortovuosina) "vietin orjuuden sijasta oli pyrittävä hengen korkeampiin kerroksiin" – myös isänmaanpalvelussa. Sekä yksilön että kansakunnan (joka sekin nähtiin yksilönä) vapaus oli todellista vapautta vasta sitten, kun se oli siveellisesti oikeata ja kestävää. Siveellisyys taas merkitsi omista, itsekkäistä vieteistä ja haluista luopumista, ja "korkeampien" arvojen ja päämäärien tavoittelua ja niiden hengessä elämistä. "Ei yksikään kansa ole vapauttaan ostanut paitsi itsensä kieltämisellä. Taistella meidän täytyy, jos mielimme elää, kieltää itsemme, jos Suomen vapaus on meille rakas. Muistakoon jokainen, että vaarallisin vihollinen on hänen omassa povessaan." Jos nuorisoa olisi opetettu taistelemaan Hengen miekalla ja kulkemaan ei myö-

tä- vaan vastavirtaan, niin silloin ”olisi nuorisomme ihannenuoriso, kansamme ihannekansa, ja se *lähenisi lähenemistään* [kurs. KS] ihmiskunnan perikuvaa”, totesi Helmi Selin.

Oikea vapaus merkitsi siis alistumista kuriin ja siveellisten lakien edellyttämään elämään.[64] Samalla näiden lakien ajateltiin olleen ”ikuisia”, eikä suinkaan muodin mukaan muuttuvia. ”Muodin orjana oleminen ei saa kuulua lotan ominaisuuksiin, ei ulkonaisen eikä

Kristus-kuvat koristivat *Lotta Svärd* -lehteä erityisesti pääsiäisenä ja jouluna. Kristus oli lotille tärkeä monesta syystä: ensinnäkin Suomea pidettiin kulttuuriselta pohjaltaan kristittynä maana, vaikka juuri lottien aikana uskonnon merkitys alkoi jossain määrin heiketä. Toisekseen Kristus oli paitsi Vapahtaja myös kuoleman voittaja – jollaista juuri tarvittiin maanpuolustustoiminnassa ja sodassa. Kolmannekseen kristinusko loi yhtenäisen siveysopillisen järjestelmän, jollaista taas tarvittiin elämän perustaksi niin pienissä kodeissa kuin laajennetussa kodissakin eli isänmaassa. Kyse oli lisäksi yleismaailmallisesta ja -inhimillisestä siveysopista, jonka kautta ja avulla (pysyvä) maailmanrauhakin ajateltiin voitavan ehkä joskus saavuttaa. – Kuva: Lotta Svärd -järjestön arkisto (Kansallisarkisto).

sisällisen ihmisen puolesta. Jos sinusta rupeaa tuntumaan siltä, että oikeamielisyys, puhtaus ja raittius eivät enää ihanteiksi kelpaa tai että näiden ihanteitten asettamat vaatimukset alkavat maistua typeriltä ja vapautta rajoittavilta, silloin on sinun paras viraltapantujen ihanteitten mukana riisua yltäsi lottapukukin ja astua pois rivistä, pois harmajasta siskoparvesta.”[65]

1800–1900-lukujen vaihteen fennomaaninaisten ajattelussa viettelyksistä ja omista haluista luopumisen kautta oli mahdollista kohottautua mahdollisimman lähelle jumalallista täydellisyyttä ja Kristusta: ”Vapaus, ihana vapaus”, kirjoitettiin Koti ja Yhteiskunta -lehdessä vuonna 1904, ”kuinka saastutetaan sinun nimeäsi! Vapaus, Kristuksen hengen luoma vapaus, joka vapahtaa meidät aineen kahleista, nautinnon orjana luikertamasta, sinua meidän tulisi ylistää, kuvata sinua nuorisolle voiton tuojaksi, joka kuoltuamme on avaava meille tien korkeampaan täydellisyyteen, vievä meidät lähemmäksi alkulähdettä: puhtautta, pyhyyttä, rakkautta: Jumalaa.”[66]

Totuus vapautti sisäisesti. Tämä oli niin uskonnon kuin esimerkiksi 1800-luvun kantilais-hegeliläisen filosofian ydinajatus, joka Snellmanin kautta välittyi Suomeenkin. Nunnilla vapauttavana totuutena oli kristinusko, samoin niillä suomalaisilla kristillis-siveelliseen toimintaan antautuneilla naisilla, joilla oli 1900-luvun alussa kaulussoljessaan sanat ”Totuus” ja ”Vapaus”. Myös lottaliike tunnusti siveysopissaan kristinuskon ”perustotuudet” korkeimmiksi totuuksiksi, joiden oli toteuduttava niin yksilön kuin isänmaankin elämässä. Totuus antoi todellisen, ts. sisäisen vapauden. Jeesus itse sanoi: ”Minä olen tie, totuus ja elämä.” Johanneksen evankeliumissa (8:32) todetaan: ”- – ja totuus on tekevä teidät vapaiksi”. Kristillisessä ajattelussa on korostettu jatkuvasti tätä samaa perusajatusta:[67] ”Sanningen skall göra eder fria” on esimerkiksi Ruotsin uskonpuhdistajan Olaus Petrin nimeä kantavan säätiön mottona.[68]

Savonlinnan oopperajuhlilla kesällä 1999 esitetty Karmeliittain tarinoita on siitä kirjoittaneen Hannu-Ilari Lampilan mukaan erinomainen johdatus luostarielämän henkeen, ja ”oopperan hämmästyttävän intensiivisen psykorealismin” kautta katsoja saa ”hyvin läheisen kontaktin oopperan karmeliittaluostarin nunniin”. Ranskan

vallankumouksen hirmujen keskelle sijoittuvassa oopperassa esitetään keskeisinä teemat pelosta, itsekkyydestä ja vapaudenkaipuusta. ”Pelkästään **järkeen** [lih. KS] tukeutuen voi olla vaikea ymmärtää oopperan polttavia peruskysymyksiä. Mikä saa nuoren naisen pakenemaan luostarin suojiin? Miksi nunnat alistuvat luostarin äärettömän ankaralta vaikuttavaan kuriin ja tahdon kuoletukseen, ja kuitenkin tuntuvat viihtyvän karujen muurien sisällä? Mikä saa heidät suorastaan riemuitsemaan marttyyriudestaan?” ”Oopperan lopussa nunnat astuvat yksitellen giljotiinin uhriksi – – .Viimeistään nyt, kuoleman kohdatessaan, jokainen nunna saa yksilölliset kasvot – –.” ”Vaikkei kenenkään nunnan uskonnollisen vakaumuksen aitoutta voi sinänsä epäillä, motiivit herättävät kysymyksiä. Pelon lisäksi eräänlainen itsekkyys ja itsekeskeisyys voivat olla Blanchen nunnalupauksen motiivi.” ”Niin kovaa kuria kuin Jumalan palveleminen vaatikin, se saattoi johtaa myös vapauden tunteeseen”, Lampila kirjoittaa.[69]

Kantilais-hegeliläis-snellmanilaisen näkemyksen mukaan subjektiivisten mielihalujen ylä- ja ulkopuolella oli siis olemassa ”objektiivinen totuus”, jonka olemassaolon tunnustamalla ja jonka esittämiin siveellisiin välttämättömyyksiin alistumalla ihminen tunnusti samalla tahtonsa vapaaksi. Siveellisen vapauden saavuttaakseen ihmisen tuli ”kulkea monen puristimen läpi”, sisäistää ”historiassa ilmenevä siveellinen maailmanjärjestys” toiseksi luonnokseen, uhrata ”inhimillinen luonto luontona” ja tyydyttää viettinsä vain ”hengen korkeampien tarkoitusten” niille antamassa muodossa.[70] Tärkeämpää kuin onnellisuus oli tämän siveellisen välttämättömyyden mukaisesti eläminen. Snellman sanoi: ”Ihmisellä on tosin oikeus vaatia onnellisuutta; mutta hän ei kykene sitä saavuttamaan, mikäli hän irroittautuu järjen ja siveellisyyden objektiivisista siteistä eikä omalla jalostumisellaan vapaudu niiden pakosta. Sillä hän joutuu silloin heti halujensa orjaksi, ja ollen tahdonvapautta vailla häneltä puuttuu kyky järjellisesti määrätä tekonsa ja tulevaisuutensa.”[71] Kansakunta määritti itse itseään suhteessa toisiin kansakuntiin juuri *sotien* kautta. Kuten Juha Siltala kirjoittaa, fennomaanisessa ideologiassa ”ihmisen täytyi oppia tekemään työtä yhteiseksi hyväksi omasta tahdostaan, jolloin se muuttui raadannasta iloiseksi harrastukseksi. Mutta tämäkään ei

vielä riittänyt, vaan vapauden piti huipentua sodassa uhrautumiseen tunteita ja seurauksia kyselemättä.”

Martti Haavio toteaa auktoriteetin ja vapauden halusta uskonnolliselta kannalta katsottuna seuraavaa: ”Niin voimakkaasti kuin nuori uskonnollisellakin alalla vastustaa kaikkea pakkoa ja arvostelee perinnäisiä auktoriteetteja, on hänellä kuitenkin toiselta puolen kiihkeä auktoriteetin tarve. Hän ryhtyy taisteluun häntä orjuuttamaan nousseita auktoriteetteja vastaan, mutta antautuu täydellisesti itse valitun auktoriteetin johtoon.”[72] Lotilla (ja monilla muilla) tällainen itsevalittu auktoriteetti, jolle yksilö oli valmis kaikkensa uhraamaan, oli luonnollisesti isänmaa, joka lisäksi voitiin nähdä – ja syvimmällä tasollaan nähtiinkin – henkilönä, persoonana. Haavio jatkaa: ”Hän etsii henkilöä, jolle hän voisi olla kuuliainen, ja esikuvaa, jota hän voisi seurata. Nuori usein ruumiillistuttaa ihanteensa johonkin henkilöön.” Lotat nimenomaan ruumiillistuttivat ihanteensa tiettyyn henkilöön – isänmaahan – joka fennomaanisessa isänmaallisuudessa oli nainen tai lapsi. Toisaalta uskonnolliset ihanteet ruumiillistettiin tähän samaan puhtaaseen ja ”pyhään” ihannehenkilöön, joka sitä kautta samalla muistutti ja symboloi Kristusta. Lotta siis vihki itsensä isänmaan kautta myös Kristukselle; sekä isänmaan että Kristuksen tärkeimmät ihanneominaisuudet olivat *vapaus*, *puhtaus* ja *rakkaus*. Lottaa Kristuksen morsiamena on tarkasteltu erikseen jo aiempana.

”Nuoruusiän uskonnon luonteenomaisiin piirteisiin” kuuluivat Haavion mukaan muun muassa eetillisyyden tehostaminen ja pelastuksen kaipuu, jotka nekin molemmat esiintyivät lottien arvo- ja ajatusmaailmassa. ”Kukaan terveesti ajatteleva nuori ei voi ajatella sellaista uskontoa, joka ei näyttäydy siveellisenä elämänä”, Haavio kirjoittaa.[73] Kasvatus juuri siveelliseen elämään (ja nimenomaan kristinuskon pohjalta) oli keskeistä Lotta Svärdissä – jo kansallisen olemassaolonkin tähden. Siveydessä oli kansojen voima ja juuri naisten piti pitää huolta niin itsensä, lastensa, miestensä kuin koko kansakunnankin elämän siveellisyydestä. Fanni Luukkosen mukaan Lotta Svärdille oli kehittynyt kolme sisäistä toimintalinjaa: maanpuolustuksellinen, eetillis-kasvatuksellinen ja sosiaalinen. Toisaalta ”eetillis-kasvatuksellisuudessaan” Lotta Svärd lähenee sangen voimakkaasti

partiota, joka puolestaan pohjasi taustansa ja arvonsa kristinuskoon sekä ”ritari-aikaan”. Myös Lotta Svärd oli ”naisten ritarikasvatuksen koulu”, niin kuin Lotta Svärd -lehdessä todettiin.

Ristiritarius: kristinusko maailmaa parantavana ja siveellistävänä voimana

Ritarillisia luostareita toimi keskiajalla. Ritarin rooli kuului miehille, naiset (nunnat) saattoivat toimia lähinnä avustavina työntekijöinä, ennen muuta sotasairaanhoitajattarina. Ristiritarien nimitys johtui siitä, että heidän viitassaan oli näkyvällä tavalla kuvattuna risti. *Ristiritarin ja nunnan välistä avioliittoa* kuvasi F. Barclay jo aiemmin mainitussa teoksessaan *Valkoiset sisaret*; teoksessa oli asetelma, jonka mukaan miehen tuli sotia, naisen (nunnan) puolestaan olla *rakkaudelle* ja *puhtaudelle* omistautunut. On jokseenkin ilmeistä, että suomalaisessa sotilaassa oli (uskonnollis-isänmaalliselta kannalta) mahdollista nähdä ”ristiritari” tai ainakin ”ritari”,[74] ja lotassa se ”jalo nainen”, jota ritarin tuli palvoa.[75] Lotat kävivät Lotta Svärdin kautta ”naisten ritarikasvatuksen koulua”, jonka tarkoituksena oli nimenomaan kasvattaa ”jaloja luonteita”, eräänlaisia suomalaisia ”nunnia”, ja samalla jaloja naisia sotilaista parhaimpia eli ”ritareita” varten, toisin sanoen naisia, jotka olisivat olleet jaloja äitejä ja vaimoja.[76]

Kristilliselle rakkaudelle omistautuneiden naisten (joiden prototyyppejä katolisella puolella olivat ja ovat olleet nunnat) olemukseen on kuitenkin kuulunut myös ns. negatiivinen puoli: taistelu (siveellistä) pahaa vastaan,[77] ja juuri tämä toteutettiin Lotta Svärdissäkin. Siten Lotta Svärdissä maanpuolustusta palvelleeseen[78] ”nais-(suojeluskuntalais)armeijaan” yhdistyi naisten moraaliarmeija, joka juuri tulee sangen lähelle nunnalaisuutta ja nunnajärjestöjä.

Kuten edellä on jo käynyt ilmi, uskontoa tarvittiin lottaliikkeessä nimenomaan siveellisten kysymysten tähden; ilman oikeaa siveellisyyttä kansakunnalla ei ollut mitään sisäistä olemisen oikeutusta eikä arvoa.[79] Siveellisyysliikkeessä keskeinen tekijä oli Valkonauha-yhdistys, joka tuli Suomeenkin 1800-luvun lopulla. Sen ihanteellisen

aatemaailman kautta on hedelmällistä tarkastella sitä siveellistä ihannemaailmaa, joka Lotta Svärdissäkin vallitsi. Samalla voidaan huomata – juuri Frances Willardin elämän ja ajatusten valossa – se, miten lottaideologian keskeiset ainekset olivat olemassa jo ennen liikkeen syntyä, miten ne kytkeytyivät niin sanottuun naisten ristiretkeen sekä edelleen se, miten uskonnollis-siveellisyys oli kytkeytynyt isänmaallisuuteenkin jo ennen lottien aikaa; kansainvälisen Valkonauha-liikkeen (jonka toimintaan Fanni Luukkonenkin aikanaan osallistui) tunnukset olivat ”Jumalalle, kodille ja [jokaiselle] isänmaalle”; isänmaita ei siis ollut tarkoitus kieltää, vaan ajatuksena oli että naiset

VIIRI HAKKARAINEN:

PYHÄ MAA

Pyhä maa on pyhä sikä, että Jumalan Poika on siellä elänyt ihmisenä. On luonnollista, että ihminen, jolle Jumalan Poika on rakas, haluaa käydä sen maan. Jos Jumala sen häneltä suo, on kuin muosiruhanset haikuisivat vällikä ja Raamatun tapahtumat ilmi elävinä, aivan käsinkosketeltavina seisoisivat hänen eteensä.

Niin paljon sielä on säilynyt entisenäisinä. Veltto beduiini ei ole välittänyt muutton eliintapojaan.

Vaatetus on pysynyt samanlaisena kuin Jeesuksen aikana ja varmaan kauan sitä ennen. Pitkä, lähes maahan ulottuva, paitamainen puku, liekö ollut nimeltään ihokas, linhun miesten ja naistenkin yllä. Siihen lisäksi voi tulla vyö tai kaulaan kiedottava silkkiliina, joka aiakin Egyptissä on

Betlehemin yläpuolella kaipella Jeesus syntymäkirkko. Jossa eräs näyttelee esteen paikka.

”Pyhästä maasta” puhuttaessa viitattiin tavallisesti Lähi-itään, Jeesuksen synnyin- ja elinpaikkoihin, mutta toisinaan Suomestakin (ja varsinkin Karjalasta) käytettiin tätä nimitystä. Itämeren koilliskolkat olivatkin kristillisten marttyyrien verellä kostutetut, sillä ne olivat toiset merkittävät alueet, jonne ristiretket oli aikanaan – Pyhän maan lisäksi – suunnattu, ja siten esimerkiksi Viro oli aikanaan julistettu Neitsyt Marialle pyhitetyksi maaksi (viroksi Maarjamaa). – Kuvassa lottanakin toimineen ja *Lotta Svärd* -lehteen aikanaan kirjoittaneen Viiri Hakkaraisen kirjoitus Suomen Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen *Talvikukkia*-lehdessä (1954). Sivun alareunaan liitetyssä kuvassa esitettiin eräs pyhä paikka: tie, jota pitkin Vapahtaja oli aikanaan kulkenut ja jonka päälle oli sittemmin rakennettu nunnaluostari.

– nostamalla kukin *oman isänmaansa* siveellistä tasoa (kasvatustyöllä, jota heidän tuli tehdä paitsi lastensa myös omien miestensä keskuudessa) – toimisivat *pitkällä tähtäimellä* kansainvälisen rauhan ja yhteisymmärryksen puolesta.

Frances Willard, Valkonauha-liikkeen ”äiti”, polveutui isänsä puolelta englantilaisesta puritaaniperheestä, joka oli ollut tunnettu ”vakaasta kristillisyydestään” mutta joka oli paennut uskonvainoja Atlantin yli 1600-luvulla. Suvussa olivat vallinneet puritaaneille ominaiset yksinkertaiset elämäntavat, suuri työtarmo ja ”luja usko” Jumalaan. Suvussa pysyttiin uskollisina esi-isien ”kristillisille periaatteille”. Äidin puoleisessa suvussa oli harrastettu kansanvaltaisia periaatteita sekä yhteiskuntaan kohdistuneiden ”henkisten ja siveellisten voimien” kehittämistä. Vanhemmat huolehtivat lastensa ”kristillisen luonteen” kehityksestä, eikä esimerkiksi tanssi tullut ollenkaan kyseeseen. Kotihartaus[80] kuului ”selviönä” kodin päiväjärjestykseen, ja hartaushetket kotona olivat varsinkin sunnuntai-iltaisin ”erittäin tunnelmallisia”. Sunnuntait olivat ”pitkän puritaanisia”, eikä sunnuntaisin ollut lupa lukea muuta kuin uskonnollista kirjallisuutta. Toisaalta kodissa vallitsi myös vahva isänmaallinen henki, ja siten siellä vietettiin Yhdysvaltain itsenäisyyspäivää ”huomattavana juhlapäivänä”, ”ei niinkään paljon ulkonaisin menoin” kuin ”isänmaallisen innostuksen hengessä”.

Lapset osallistuivat itsenäisyyspäivän kulkueisiin kantaen lippuja ja laulaen isänmaallisia lauluja. Molemmat vanhemmat olivat tehneet jo nuorina raittiuslupauksen, ja kodin seinällä oli kunniapaikalla kehystettynä raittiusseuran jäsenkortti. Raittiuslupauksessa sitouduttiin ehdottomaan raittiuteen sekä pitämään ”ikuista vihaa” kaikkia päihdyttäviä aineita vastaan. Isän mielestä koti oli tyttöjen maailma, jonka hoitaminen oli tyttöjen ja naisten tärkein elämäntehtävä, kun taas Frances ja hänen äitinsä olivat jossain määrin eri mieltä kannattaen muun muassa naisten äänioikeutta. ”Suorittamisen arvoinen työ”, joka kysyi ”kaikki voimat”, oli niin tytön kuin pojankin ”suurin onni”.

Frances-tyttären tultua täysi-ikäiseksi ja ”vapaaksi” hän totesi, ettei hänen tarvinnut enää kantaa vanhempien tahdon muodostamia sinänsä kylläkin ”kallisarvoisia” ”hopeakahleita” vaan että ainoa laki,

jota hänen enää tarvitsi totella oli Jumalan laki. Elämällä oli päämäärä, ja maailmankaikkeutta hallitsi ”hyvä Henki”. Kuitenkin Frances piti itseään vielä ”etsijänä”, eikä hän mielellään suostunut ”kokelaaksi” seurakuntaan, johon herätysaalto veti kaupungin väkeä. Tärkeää oli elää ja tehdä työtä ja olla ”hyödyksi”. ”Velvollisuudet ovat meidän, tapahtumat Jumalan.” Jumala hallitsi ”ylhäällä”.

Toisaalta Frances oli jossain määrin ”järkeilijä”, joka ei vielä koskaan ollut tullut vakuuttuneeksi kristinuskon ”järjenmukaisuudesta”. Hänen ”kuolemattoman sielunsa” ”iäisyyskutsumus” kirkastui hänelle kuitenkin vuosien karttuessa yhä selvemmin, ja hän ”kaipasi syvästi” ”puhdasta ja pyhää elämää”. Samaan aikaan hän valmistui opettajan toimeen, joka oli ainoa kodin ulkopuolella ollut työala, joka naisille tuohon aikaan oli avoinna. Uskonnollisen elämänsä hän koki ”taisteluna” Jumalan valtakunnan leviämisen puolesta, ja vanhurskauden tietä kuljettiin vain kärsimysten kautta. Hän pyrki ylevän luonteen saavuttamiseen ja pyrki kehittymään ”viisaammaksi, paremmaksi ja palvelevaisemmaksi”.

Hän kannatti orjuuden poistamista; ”Orjan ystävä” oli ensimmäinen kirja, jonka hän oli lukenut, ja se oli herättänyt jo lapsena hänessä halun auttaa ”kaikkia sorretuita”. Samalla hänen isänmaallisuutensa oli ”vuosi vuodelta vahvistunut”, ja hän seurasi kaiken aikaa mielenkiinnolla myös valtiollisia tapahtumia. Amerikan sisällissodan aikana hän toimi Pohjoisvaltioiden tavoitteiden – orjuuden poistamisen – hyväksi todeten, että ”Jumala toimii näissä asioissa, ja jos tämä orjuuden kirous voi tulla poistetuksi, täytyy jokaisen todellisen isänmaanystävän sanoa: ’Niin tapahtukoon.’”

Molempien taistelevien puolten kirkoissa rukoiltiin Jumalalta voittoa omille aseille ja turmiota viholliselle. Nuoria ilmoittautui rintamalle, ja Frances olisi itsekin lähtenyt sinne haavoittuneiden hoitajaksi, jos hänen vanhempansa olisivat sallineet. Hän jäi kotiin valmistamaan siteitä mutta osallistui samalla mm. kaikkiin lippujen vihkimisiin, joita kaupungissa toimitettiin, rukoillen samalla Jumalaa vapauttamaan orjat.

Hänen veljensä liittyi Teologisen Seminaarin komppaniaan, jolle lipun oli lahjoittanut piispatar Simpson. Orjien vapautus vei sittem-

min eteenpäin myös naisten vapautusta ts. naisasiaa, jota Frances Willard sisällissodan jälkeen erityisesti ryhtyi ajamaan. Hänestä itsestään tuli ensimmäinen naisrehtori maassaan. Hän pyrki kasvattamaan sekä koulussa että sen ulkopuolisissa naisten kasvatusjärjestöissä ”kristittyjä naisia”, joiden siveellisen valvonnan ja kurinpitokysymykset hän pyrki järjestämään myös ”itsehallinnan” ja itsekurin kautta.

Hän suhtautui oppilasjoukkoonsa kuin ”vanhempi sisar nuorempiin” tai kuin ”äiti lapsiinsa”. Lehdissä hänet kuitenkin leimattiin ”feministiseksi naisia vartioivaksi Siniparraksi”. Oppilaiden näkökulmasta hän oli kuitenkin ihanteellinen opettaja; hän antoi ”näkemyksiä korkeista päämääristä, joita oli tavoiteltava” ja ”jaloista teoista, joita oli pyrittävä suorittamaan”. Hän onnistui ”innostamaan tyttöjä voimakkaaseen siveellisen vastuunalaisuuden tunteeseen” ja ”korkeisiin elämänihanteisiin”.

Frances Willardin merkittävin elämäntyö tuli kuitenkin olemaan raittius- ja siveellisyystyössä. Näistä ensin mainittu oli alkanut ”Naisten ristiretkenä” vuonna 1873. Ristiretken tarkoituksena oli kristillisen ”naisarmeijan” avulla hyökätä avoimesti alkoholin käyttöä vastaan ja osoittaa samalla ne siveelliset vaarat ja kärsimykset, joita alkoholin käyttö aiheutti perheelle, kansakunnalle ja ihmiskunnalle kokonaisuudessaan. Uskovaiset naiset ryhtyivät pitämään rukouskokouksia kapakoissa ”rappeutuneitten juoppojen” keskellä, ja Frances Willardkin johti näitä rukouksia todeten, että ”rauhan asemesta oli minun nyt osallistuttava taisteluun”. Naiset perustivat eri paikkakunnille naisten kristillisiä raittiusyhdistyksiä ja lisäksi lapsia varten omia yhdistyksiään. Willard totesi ”kunniakkaaksi ylennykseksi” sen, että hänet oli katsottu arvolliseksi olemaan ”järjestetyssä ristiretkessä” työntekijänä ”Jumalan, kodin ja synnyinmaan palveluksessa”. Hän koki Jumalan käyttäneen itseään ”välikappaleena” tässä (siveellisessä) taistelussa.

Toisaalta raittius- ja siveellisyystaistelu liittyi sukupuolten väliseen vastakkainasetteluun ja naisasiaankin varsin vahvasti. Nainen oli perhettä, yhteiskuntaa ja maailmaa ”kohottava” voima. Miehet oli kohotettava naisten siveellisen mittapuun tasolle (eikä päinvastoin, toisin sanoen ”alennettava” naisia miesten tasolle). Siten naisten äänioike-

uden toteuttaminen olisi ajan katsannon mukaan merkinnyt siveellistä edistymistä, sillä naisten arveltiin tulleen äänestämään kaikkien siveellisyyttä edistäneiden lakien, esimerkiksi kieltolain, puolesta. Äänestyslippu piti antaa naisen käteen ”lasten ja kodin suojaksi”. Naiset muodostivat ihmiskunnan ”suuremman ja paremman puoliskon”. Naisten ajamat asiat ja arvot olivat ”kodinsuojelua”. Tavoitteena oli ”*jalostaa kodit, pelastaa miehet ja kohottaa naiset*”. Ristiretkinaisten toiminnasta syntyneet valkonauhayhdistykset yhdistyivät ennen pitkää kansalliseksi liitoksi, joka otti tunnussanoikseen ”Jumalalle, kodille, synnyinmaalle”. Liiton piirissä otettiin käyttöön myös yhteinen keskipäivärukoushetki, jossa rukoiltiin Jumalaa poistamaan väkijuomaliike sekä saattamaan Kristuksen hallitus voimaan koko maailmassa.

Juuri Suomen (johtavien) lottien kohdalla tämä ristiretkeläisyys muuttui *henkis-siveellisestä fyysis-militaariseksi* ja edelleen *uskonnollis-siveellisestä isänmaallis-sotilaalliseksi*. Tähän kytkeytyi toisaalta se, että naisten – ja varsinkin naisasianaisten – suhteet *isänmaahan* ja *valtioon* (jotka olivat molemmat ns. maskuliiniseen sfääriin kuuluneita asioita) olivat ennen ensimmäistä maailmansotaa olleet sangen monimutkaiset ja kompleksisetkin. *Naisten ristiretki* -nimisen romaanin kirjoittanut Jo van Ammers-Küller kuvaa naisten taistelua ”vapaudestaan” ja ”itsenäisyydestään” ennen ensimmäistä maailmansotaa teoksessa, joka kuvaa englantilaisia suffragettinaisia, jotka paitsi taistelivat oikeuksiensa puolesta ”myös hyvin selvästi tunsivat yhteiskunnalliset velvollisuutensa”. Heidän taistelunsa keskeytyi ensimmäiseen maailmansotaan: ”Suffragetit lopettivat silloin heti paikalla kaikki maan hallitusta vastaan suunnatut toimenpiteensä, ja useimmat äänioikeustaistelijattaret, jotka olivat tottuneet itsensä kieltämiseen ja ankaraan kuriin, suorittivat seuraavina raskaina sotavuosina huomattavia palveluksia isänmaalleen.”[81] Näin kävi Suomessakin. ”Naisten ristiretki” muuttui – tai paremminkin sulautui – siihen ”ristiretkeen”, jota käytiin isänmaan puolesta ja samalla ateistis-kommunistista Neuvostoliittoa vastaan.

Viimeiset valtakunnalliset lottapäivät pidettiin Hämeenlinnassa kesällä 1939. *Lotta Svärd* -lehden toimitusaineistoon hankittiin tätä varten kuvat niin Hämeen vanhasta linnasta kuin Hämeenlinnan kirkostakin. Molemmat liittyivät Lotta Svärdin uskonnollis-isänmaallisiin arvoihin ja aatemaailmaan: linna edusti ulkoista vapautta, miekkaa ja maanpäällisyyttä, kirkko puolestaan sisäistä vapautta, ristiä ja iankaikkisuutta. Lisäksi molemmat edustivat keinoa saada turvaa ja suojelusta – joiden saantiin ”väkivallan vuosisadalla” eli 1900-luvulla erityisesti kiinnitettiin huomiota. – Kuvat: Lotta Svärd -järjestön arkisto (Kansallisarkisto).

Vuonna 1941 ilmestyneen teoksen *Ristiritari* alkusanoissa todettiin, että ”kun aikoinaan koulussa luimme eri ristiretkistä, joita useita satoja vuosia sitten tehtiin lähinnä Pyhään maahan [vrt. Suomi/Karjala ”pyhänä maana”] sen vapauttamiseksi villien anastajien ja kristillisen uskon pilkkaajien käsistä, tuntui kai meistä siltä, että tuollaiset ristiretket eivät enää meidän valistuneella ajallamme voisi uudistua. Historia on kuitenkin itse asiassa toistunut, niinkuin niin monta kertaa aikaisemminkin.” Tekijöiden mukaan alkanut sota (= jatkosota) oli nimenomaan ristiretki, jollaiseksi Mannerheimkin sitä oli päiväkäskyssään nimittänyt. ”Kun tämä ratkaiseva taistelumme näin on erikoisesti ristiretki, seuraa siitä, että rohkenemme ajatella suomalaisia ’ristiretkeilijöitä’ *ristiritareina*, ristin ritareina sanan kauneimmassa mielessä. Muinaisten ristiritareitten tapaan on suomalaisillakin ristiretkeläisillä ristin merkki siniristilipussaan, ja he ovat lähteneet taisteluun ristin siunauksen ja voiman saattamina, ja monet heistä käyvät raskasta kamppailuaan joka päivä uudelleen ja uudelleen ristin varassa, ristiin turvaten ja luottaen.”[82]

Taistelu ei siis ollut pelkästään taistelua maallisista asioista ja arvoista vaan myös maailmaa (tulevaisuudessa) hallinneesta siveysopista. Mathilda Wredestä elämäkerrallisen teoksen kirjoittanut Ester Ståhlberg on osuvasti otsikoinut erään Wreden nuoruutta ja nuoruusvuosia ympäröinyttä arvomaailmaa kuvaavan alaluvun sanoin: ”Maailmassa on pahaa ja hyvää”.[83] Wrede, joka sinänsä ei ottanut osaa isänmaalliseen – sotilaallisesta puhumattakaan – toimintaan, kehotti kuitenkin eräitä kapinallisia sotilaita liittymään ”Jeesuksen Kristuksen sotajoukkoon”, seuratakseen ”hänen ristilippuaan”. Heidän tuli tässä sotajoukossa oppia taistelemaan ”omaa minää, syntiä ja perkelettä vastaan”.[84] *Lotta Svärd* -lehdessä taas kerrottiin hänestä hänen olleen ”rauhan ystävä” mutta ”kuitenkin oli hänen oma elämänsä taistelevan soturin”.[85]

Kansakoulujen historiankirjoissa (esim. *Yleinen historia. Kansakoulun oppi- ja lukukirja – oppikirjakomitean suunnitelman mukaan.* Toim. Alpo Noponen. 1912) kerrottiin ristiretkien syynä olleen se, että muhamettilaiset ”vainosivat julmasti” Jerusalemissa asuneita kristittyjä ja sinne matkanneita pyhiinvaeltajia. Tämä herätti länsimaiden

kristityissä ”suurenmoisen uskonnollisen ja sotaisen innostuksen”. ”Tahdottiin valloittaa pyhä maa vääräuskoisilta.” Tätä varten samosi 200 vuoden aikana ”kristitty soturilauma toisensa perästä itämaille”. Paavi oli luvannut iankaikkisen autuuden kaikille niille, jotka näillä sotaretkillä kaatuivat, mikä yllytti ”hurskaita miehiä” lähtemään taisteluun. ”Maallismieliset soturit lähtivät etsimään saalista ja mainetta.” ”Pyhään sotaan” menijät ompelivat punaisen ristin oikeaan olkaansa, ja tästä syntyi nimitys ”ristiretket”.

Pyhän maan ja Jerusalemin valloitus onnistui mutta hallussapitäminen ei. Kristityt menettivät Palestiinasta ”paikan toisensa jälkeen”, viimeisen vuonna 1291.[86] Vaikka ristiretkien alkuperäinen tarkoitus, Pyhän maan hallussapitäminen, ei siis onnistunutkaan, ristiretkistä on myöhemmin katsottu olleen paljon sivistyksellistä ja teknis-taloudellista hyötyä. Carl Grimberg toteaa ritarielämän ja ritari-ihanteen yleensä olleen ”niitä henkisiä mahteja”, jotka ”voimakkaimmin ovat vaikuttaneet ihmiskunnan humaanistumiseen”.[87] Ristiretkiaika vaikutti myös järjestyneen sotasairaanhoidon (ja edelleen maallisen sairaanhoidon) syntyyn ja kehitykseen.[88]

Ristiritareita ja luostareita kuvattiin paljon 1900-luvun alun historiallisessa romaanikirjallisuudessa – myös tiukan protestanttisessa Suomessa. Eräs suosituimpia käännöskirjailijoita ennen ensimmäistä maailmansotaa ja maailmansotien välisenä aikana oli englantilainen Florence Barclay, jonka teoksia suomennettiin toistakymmentä ja joista suosituimmasta, *Rukousnauhasta*, otettiin useita painoksia.

Teos *Valkoiset sisaret* julkaistiin suomeksi 1919. Se oli tarina 12. vuosisadalta eli ristiretkiajalta ja omistettu ”uskollisille sydämille kautta kaiken maailman”. Teoksessa kerrottiin erään nunnan ja ristiritarin välisestä suhteesta. Tarinan ydin kietoutui sen kysymyksen ympärille, saiko nunna rikkoa nunnanlupauksensa ja mennä avioliittoon vai ei. Samalla kirja kertoi mielenkiintoisella tavalla ”Valkoisten sisarten” nunnajärjestöstä, jota voidaan tarkastella Lotta Svärd -järjestöön verraten – alkaen jo nimestä, jolla kuvataan kyseisten naisten ”puhtautta”; lotat olivat niin poliittisessa kuin siveellisessäkin (että edelleen niiden yhteensulautuneessa) mielessä nimenomaan ”valkoisia sisaria”.[89]

Teoksen miespäähenkilö, ristiritari Hugh d'Argent, oli ollut pyhällä maalla taistelemassa kristinuskon puolesta ja palannut sieltä kotimaahansa etsimään nuoruuden rakastettuaan. Viimeksi mainittu puolestaan oli liittynyt Valkoisten sisarten nunnajärjestöön ja kohonnut sen priorittareksi. ”Valkoisten nunnain” elämä kului hurskaassa ja puhtaassa elämässä. ”Hunnutetut olennot” elivät keskenään paikassa, missä asusti vain naisia, toisin sanoen ”pyhiä sisaria”. Heidän joukossaan oli myös ns. maallikkosisaria ja ns. ”uusikkoja”. Sisarten elämä kului työssä sekä rukouksessa ja hartaudessa, ja heidän ”pyhät” henkensä odottivat pääsyä kärsimysten jälkeen rauhaan taivaaseen. Valkoinen kaapu kuvasti ja symboloi heidän (siveellistä) puhtauttaan ja hurskauttaan. Sisaret olivat ”maailmasta” eronneita, ja he halusivat elää pyhitettyä elämää.

Luostarin prioritar oli ”maailmaa paeten” liittynyt Valkoisten sisarten nunnajärjestöön 25-vuotiaana, ja hän oli hallinnut nunnaluostaria ”viisaasti ja menestyksellä”, mutta ”vieläkin paremmin” hän oli hallinnut omaa ”henkeään” ja saavuttanut ”voiton” ”Maailmasta” ja ”Lihasta”. Hänen kasvoiltaan paistoi ”sisäisen vapautuksen tyyni ilme”, ja hän oli pelätty, rakastettu ja kunnioitettu. Hänen kammiossaan oli puuristissä kuolevan Vapahtajan kuva luonnollisessa koossaan sekä Neitsyttä ja lasta esittävä marmoriveistos. Ilta-auringon säteet valoivat ”valkoista kauneutta” Madonnan ”puhtaisiin piirteisiin” ja ”kultaisen sädekehän Kristus-lapsen ympärille”.

”Pyhään nunnajärjestöön” liityttiin lupauksen kautta, ja järjestöön liittyneet luopuivat maailmasta.[90] He olivat ”ylhäisiä naisia” ja ”hurskaudestaan perin kuuluisia”. Heidän kasvonsa olivat peitetyt, ja kirkossa, jonne heidän ohellaan kokoontui sotilaita, pelättiin viimeksi mainittujen lähestyvän tai ”häiritsevän” valkoisia sisaria, joiden paikat kirkossa olivat ylhäällä parvekkeella. Kaikki järjestöön liittyneet olivat ”taivaalle kihlatut” ja lupaus tai vala sitoi koko elämänajaksi.

Saattoiko nunna rikkoa tämän lupauksen ja erota luostarista mennäkseen naimisiin? Paikallisen piispan mukaan sai: luostari kasvatti nimenomaan naisista ”parhaita”, joita tarvittiin ”äideiksi niille miehille, joiden on määrä vastaisina vuosina luoda Englannin suuruus”. Sen sijaan ”heikompi” aines sopi piispan mukaan nimenomaan pidet-

täväksi luostarin sisällä tiukassa kurissa ja valvonnassa sekä nunnien kontrollin alaisena. (”Sellaiset pikku lintu houkkiot, tyttäreni, sopivat parhaiten luostarin varmaan turvaan. Mitä hyötyä olisi heistä muuten maailmalle? Ei mitään. He joutuvat naimisiin papukaijain kanssa ja hautovat ilmoille vain poikueen typeriä pikku papukaijoja.”)

Englanti tarvitsi jaloja ”madonna-äitejä” koteihinsa uusien sukupolvien kasvattajiksi. ”Moiset naiset ovat puhtaita kuin lumi, ja he kannustavat miehiään korkeimpaan ja parhaimpaan. Sellaisia naisia maailma tarvitsee.” ”Ja meidän rotumme vastainen suuruus perustuu noihin jaloihin naisiin, jotka kykenevät siirtämään poikiinsa ja tyttäriinsä elämän, joka on todellista ja uljasta ja arvokasta; elämän, jonka perustana on uhrautuvaisuus, kulmakivenä uskollisuus ja jonka harjalla liehuu tahrattomana kotilieden rakkauden lippu.”[91]

Madonna-palvonta

Lotta Svärdissä Kristuksen äiti esitettiin ihailtavana äitihahmona sekä muun muassa ”kaikkien aikojen ihanimpana naisolentona”. Myös esimerkiksi 1920–1930-lukujen suomalaista sielunmaisemaa kuvanneen ja kuvittaneen Martta Wendelinin tuotannossa madonna-kuvat olivat yleisiä. Wendelin kuvitti muun muassa *Kotilieden* kansia, joiden tunnusteksti kuului: ”Koti on yhteiskunnan sydän”.[92] Tuula Karjalainen jakaa Wendelinin madonna-kuvat kahtia: toisaalta ”maallisiin” madonniin, jotka on sijoitettu suomalaiseen ympäristöön, toisaalta ”pyhiin”, ”selvästi Neitsyt Mariaa esittäviin madonniin”.[93] Wendelinin madonna-kuvissa Jeesus-lapsi on sangen usein korvattu työllä tai työvälineellä, ja tämä on Karjalaisen mukaan sangen paljastavaa ja merkitsevää; Jeesus-lapsen korvattavuus työllä kertoo työn merkityksestä ”elämän perusarvona” suomalaisessa yhteiskunnassa,[94] ”arjen ja pyhän, maallisen ja taivaallisen erottamattomuudesta”. ”Työn arvo[95] miellettiin niin suureksi”, Karjalainen toteaa, ”etteivät suomalaiset edes nähneet näissä pyhää kuvakonventiota rikkovissa uudelleentulkinnoissa mitään loukkaavaa.”[96]

Edelleen Karjalainen katsoo Wendelinin madonna-kuvien olleen

”puristisempia” kuin mitä madonna-kuvat ovat yleensä; äidin ja lapsen välinen kosketuspinta on Wendelinin kuvissa minimoitu, ja (Jeesus-) lapsi saattaa kuvassa olla kokonaan äidistä erossakin. Tämä puolestaan kuvastaa Tuula Karjalaisen mukaan (tuon ajan) suomalaisen yhteiskunnan suhdetta seksuaalisuuteen (ja lasten saantiin yleensä): ”Kirkollisen kulttuurimme suhtautuminen sukupuolisuuteen oli negatiivisesti värittynyttä, sukupuoliyhteyden sinänsä katsottiin olevan tahraavaa. Imettävä, menstruoiva tai raskaana oleva nainen koettiin epäpuhtaana ja vaarallisena.” Epäpuhtaana oleminen ulottui myös synnyttämisen jälkeiseen aikaan, siten, että vuoteen 1913 naisten oli synnyttämisen jälkeen mentävä noin 5–7 kuukauden sisällä ”kirkotettaviksi” tullakseen jälleen ”puhtaiksi”.[97]

Eräs kestävimpiä länsimaisen naisen *skeemoja* on ollut *madonna-skeema* äitiyden ihanteena ja mallina. Vastaavana naisryhmän skeemana voidaan vastaavasti nähdä *nunnan skeema*. Nämä skeemat elävät sitkeämmin kuin luullaankaan – yhä edelleen. Esim. Taava Koskinen, joka on tutkinut nykypäivän suomalaisten naistenlehtien kansia ja niissä esiintyvää symbolimaailmaa, on löytänyt niistä kätkössä olevia perusmalleja (skeemoja), jotka kätkevät sisäänsä yhteiskunnallisten ja kulttuuristen rakenteiden tuottamia toistuvia kuvioita, jotka toimivat edelleen meidänkin päivinämme – joskin avoimesti tiedostamattomalla tai korkeintaan puolitietoisella tasolla. Erityisesti Koskinen on tarkastellut naistenlehtien kansissa edelleenkin esiintyviä madonna- ja madonna-lapsi -asetelmia. Näiden ja muidenkin tutkimisessa hän on käyttänyt apunaan skeeman käsitettä, josta hän sanoo mm. seuraavaa: ”Luonnehtiessani jatkossa *Annan* kansia jakamalla ne erilaisiin lajityypillisiin kategorioihin käytän apunani skeeman käsitettä. Skeemalla tarkoitan kulttuuriseen esitietoon perustuvaa rakennetta, hahmotustapaa joka voi olla yhtä hyvin visuaalinen kuin verbaalinenkin. Lähden oletuksesta, että ihmiset hyödyntävät ennalta omaksumiaan skeemoja ja hahmottavat ilmiöitä niiden kautta. Muisti ei toimi lineaarisesti vaan analogiaperiaatteella; uutta katsotaan vanhan ja vanhaa uuden läpi.”[98]

Madonna-palvontaan liittyi ajatus epäitsekkäästä (ja epäseksuaalisesta) ”uhrautuvasta” ja alistuvasta Mariasta. Tätä ideaalia kannatteli

– monellakin tavalla ja tasolla – myös Lotta Svärd sisäisessä arvomaailmassaan, jossa nainen oli nimenomaan *miehen* (alistuva ja palveleva) *täydentäjä*. Tämä viestittyy myös Martta Wendelinin kuvamaailmasta – muutoinkin kuin vain puhtaiden madonna-kuvien kautta. ”Aivan kuin naisen omaa olemista, niin myös naisen ja miehen suhdetta leimasi vielä maailmansotien välisenä aikana naisen alistuminen”, Karjalainen kirjoittaa. Epäitsekkyydessään nainen kuitenkin kohosi *moraalisesti* miehen yläpuolelle: ”Luopuessaan omista tarpeistaan, omasta itselleen olemisesta, nainen nousi moraalisesti miehen yläpuolelle. Perhe oli naisen elämän päämäärä ja hän piti yllä perheen siveellistä tasoa.” Myös kaunokirjallisuudessa naisen suuruus toteutui vapaaehtoisessa alistumisessa. ”Vielä 1930-luvun kirjallisuudessa naisen tunteiden vapaaehtoinen uhraaminen ja elämän toisille pyhittäminen oli ihanne”, Karjalainen toteaa. Vaikka puoliso olisi ollut uskoton, väkivaltainen tai alkoholisti, naista neuvottiin mm. Kotiliedessä ”siirtymään korkeammalle tasolle”. ”Naisella oli avioliitossa kiinni koko ihmisarvonsa”, Karjalainen toteaa, ”samoin kuin hänen neitona ollessaan tuo arvo saattoi olla kiinni neitsyyden menetyksestä.”[99]

Isänmaan vapautus – uskonnollinen vapautus: orjan, vangin ja naisen vapautus

Naisten vapautumisen taustalla katsottiin – naisasianaisten itsensä taholta – olleen kaksi ”vallankumousta” tai ”vapaussotaa” ihmisyyden ja ”vapauden” (niin yksilöllisen kuin kansallisenkin) hyväksi: toisaalta Amerikan ”kansallinen” vapautuminen (vapaussota) sekä toisaalta Ranskan ”kansan” vapauttanut vallankumous, jotka vallankumoukset olivat lisäksi melkein samanaikaiset. Kolmanneksi lenkiksi samaan ketjuun liitettiin orjien vapautus, joka tapahtui noin sata vuotta myöhemmin Amerikan sisällissodan seurauksena.

Orjien vapautus liittyi siis naisten vapautukseen.[100] Hilja Riipinen kirjoitti teoksessaan ”*Naisasialiike ja lottatyö*” naisten vapautuksen olleen merkittävintä ihmiskunnan historiassa sitten orjien vapautuksen. Aleksandra Gripenberg puolestaan oli kirjoittanut varsinaisten

naisasiateostensa lisäksi mm. teoksen orjien vapauttamisesta Pohjois-Amerikassa. Suomi-neidossa vapautui (v. 1918) sekä nainen, vanki että orja (sekä siveellinen, valtiollinen että sukupuolellinen) ja tästä kaikesta voidaan vetää selkeitä (joskaan ei aikanaan avattuja saati analysoituja) aatepsykologisia heijastumia Lotta Svärdin aatemaailmaan ja sen syvärakenteisiin. Uskonnollis-isänmaallisessa mielessä Lotta Svärdissä yhdistyivät (gripenbergiläinen) naisasialiike, fennomaaninaisten siveellisyysliike, hegeliläis-snellmanilainen vapausajattelu ja kristinusko keskenään *uudeksi omalaatuiseksi kokonaisuudeksi*, jonka juuret toisaalta olivat olleet olemassa jo 1800–1900-lukujen vaihteen ajattelussa.

Kuva Äiti-Latvia-patsaasta *Lotta Svärd* -lehden kuva-arkistosta. Kuvakortin on todennäköisesti tuonut mukanaan Fanni Luukkonen, joka vieraili aikanaan kaikissa Baltian maissa tutustumassa niiden lottatyyppiseen toimintaan. Myös Latviassa (isän)maa miellettiin siis naiseksi (äidiksi). Sama pätee moniin muihinkin Euroopan maihin, joissa omaan isänmaahan on yleensä kytketty naiseus. Iältään nuori Suomi oli niin ikään jo 1800-luvulta alkaen (jolloin Suomi kansakuntana luotiin) ”neito”, kun taas vanha emämaa Ruotsi oli ja on ollut ”äiti” tai ”mamma” (Moder Svea). – Kuva: Lotta Svärd -järjestön arkisto (Kansallisarkisto).

Naisasialiikkeestä todetaan vuonna1927 ilmestyneessä *Pienessä Tietosanakirjassa*, että sen tarkoituksena oli ”saattaa nainen oikeudellisesti yhdenvertaiseksi miehen kanssa” (vrt. Suomi-neidon/Suomi-kansakunnan saattaminen yhdenvertaiseksi muiden kansakuntien kanssa). ”Tämän vaatimuksen herättivät Yhdysvaltojen vapaustaistelun ja Ranskan vallankumouksen levittämät opit yleisistä ihmisoikeuksista.”[101] Siveellisyys toi maailmaan ”oikeudenmukaisuutta”, ja samalla se suojeli yhteiskunnan/maailman vähäosaisimpia. Lapset ja naiset nostettiin sosiaalisen työn keskiöön Englannissa 1800-luvulla ja naisten kristillis-siveellinen työ suuntautui etupäässä heidän hyväkseen.

Mitä yhteyttä tällä on lottatyöhön? Vastaus on yksinkertainen: Suomi-olento nähtiin niin naiseuden kuin lapseudenkin symbolina, jota tuli auttaa, hoivata ja suojella ja joka toisaalta myös haluttiin pitää ”puhtaana” ja ”koskemattomana”, kuten Juha Ala on ansiokkaassa tutkimuksessaan ”*Suomi-neito ja suojelusikä*” osoittanut. Suomi-ihanteen symboliksi oli kehittynyt (niin miesten kuin naistenkin mielessä) Suomi-neito, ja sortovuosiin tultaessa Venäjä oli muuttunut ”raiskaajaksi”, joka halusi saastuttaa tämän neidon. Aimo Reitalan mukaan Suomi-neito muutti hahmoaan poliittisten suhdanteiden mukaan siten, että venäläisen painostuksen kasvaessa 1890-luvulla Suomi sai korostetusti turvattoman neitseellisen ja aseettoman tytön piirteet. Yleisemminkin suuntaus hahmon kehityksessä oli 1800-luvun viimeisten vuosikymmenten aikana äitihahmosta kohti neitoa.[102] Ristiriitojen kärjistyessä Suomi-neito haluttiin nähdä entistä puhtaampana ja siveellisempänä. Sortokausien tungetteleva venäläistämispolitiikka koettiin Suomen valtiollista olemassaoloa vaurioittaneeksi, jolloin syntyi kuvitelmia Suomi-neidon ja (Suomi-neitoa symboloineiden) alaikäisten tyttöjen joutumisesta siveellisyysrikoksen uhriksi, kuten Juha Ala toteaa.[103] Siveellisyysrikos oli rikos absoluuttisen siveellistä valtio-ihannetta ja sitä symboloinutta Suomi-neitsyttä vastaan; se tahrasi suomalaisten mielissä väikkyneen ihannekuvan moraalisen puhtauden.[104] Toisaalta kristillis-siveellinen Suomi-neito oli juuri Lotta Svärd -järjestön elinaikana joutunut ympäristöön, jonka voimakkaimmat osapuolet ja toimijat (Venäjä ja Saksa) olivat sanoutuneet

siitä siveysopista irti, jolla tätä neitoa koetettiin suojella. Uskonnon suojelu tuli siten riippuvaiseksi isänmaan suojelusta.[105]

1900-luvun ajatteluun vaikutti voimakkaasti 1800-luku, ja 1800-luku sai puolestaan monia vaikutteita ja ajatuksia 1700-luvulta. Valistusaatteet vaikuttivat liberalismin syntyyn Englannissa. Toisaalta myös työväenliike alkoi ottaa ensi askeliaan. Kuten naiset, työläisetkin olivat olleet *sorretussa* asemassa, ja varsinkin Englannissa esiintyi jyrkkiä vastakohtia eri yhteiskuntaluokkien välillä. Lapsityövoiman ja naistyövoiman käyttö puuvillateollisuudessa ja hiilikaivoksissa herätti eniten paheksuntaa. Aika oli kypsä uudistuksille, jotka vaikuttivat niin naisten/lasten asemaan ylipäätänsä kuin myös sairaanhoidon ja sosiaalisten olojen järjestämiseen. Aluksi yksittäiset henkilöt ja järjestöt ryhtyivät ajamaan näitä asioita hyväntekeväisyyden muodossa. Uskonnollinen hyväntekeväisyys alkoi kveekarien piiristä, mutta pian siitä tuli naisten erityisalaa. Esimerkiksi Elisabet Fry, ”vankien ystävä”, kiinnostui vankien asemasta ja kotisairaanhoidon järjestämisestä perustaen seuran Institute of Nursing Sisters (joka toimii tiettävästi edelleen), Florence Nightingale, ”sotilaiden ystävä”, puolestaan kiinnostui sotilaiden (sairaan)hoidosta. Saksassa vastaavasti Amalie Liebekind perusti sairaanhoitojärjestön, ja Fryn tavoin hän katsoi, että sairaanhoidon järjestäminen kuului hyväntekeväisyysjärjestöille. Edelleen vankien parista aloitti työnsä myös pastori Fliedner, diakonissalaitosten ”isä”.

Suomessa ”vankien ystävä” Mathilda Wrede oli myös ”Suomen ystävä”, joka pukeutui sortovuosina mustiin ja kävi Pietarissa metropoliitta Antoniuksen luona puhumassa Suomen puolesta. Venäjän sortopolitiikka oli haitallista niin vangeille kuin Suomellekin ja Wrede kosketti metropoliitalle puhuessaan myös sitä ”hirvittävää siveellistä vaaraa”, joka uhkasi sortopolitiikan kautta Suomen kansaa pyytäen metropoliittaa käyttämään vaikutusvaltaansa tsaariin nähden Suomen hyväksi.[106]

Avainsanoja Wreden – kuten muittenkin aikakauden kristillisten naisten – toiminnassa ja ajattelussa olivat *pelastaminen*, *parantaminen* ja *vapauttaminen*. He etsivät työnsä kohteeksi olentoja, jotka tarvitsivat *suojelua*. (Vrt. lotat ja Suomi.) Wrede soti elämänsä ”Jumalan ja

vankien, noiden turvattomuuden lasten puolesta”.[107] Tarvittaessa hän oli valmis uhraamaan myös itsensä. ”Kaiken suuren, mitä pyritään toteuttamaan, on tapahduttava uhrin tietä”, hän totesi.[108]

LOPUKSI

Lotta Svärdin ideologiaan ja perusarvoihin keskeisesti kuulunut uskonto voi saada useita erilaisia tulkintoja, joita käsillä olevassa työssä on tutkittu. Jo pelkästään isänmaallisuuden tutkimisen kautta uskonto kytkeytyy luontevasti Lotta Svärdin ohjelmaan: isänmaan *pyhyys* liittyi ja liitettiin siihen pyhyyteen, jota virtasi uskonnosta. Kytkös oli luonteva jo siksi, että suomalainen isänmaallisuus oli ja on ollut poikkeuksellisen tiiviissä kytköksessä kristinuskoon. Siten isänmaallisuudesta tuli jo itsessään uskonnonomainen tunne ja isänmaallisista tilaisuuksista, jotka usein vietettiin kirkoissa, hengeltään *hartaita*.

Toisaalta uskonto oli siveellisyyden pohja; siveellisyyden korostus oli keskeistä jo varhaisille fennomaaninaisille, joille siveellisyyden vahvin suoja ja tuki oli uskonnossa. Vuoden 1918 tapahtumat, jotka saatettiin nähdä Jumalan rangaistuksena (kuten seuraavatkin sodat), merkitsivät uskonnon uutta korostumista kasvatustyössä, jota lotatkin tekivät sekä aikuisten että lasten parissa. Siveellisyyttä tarvittiin myös maan puolustuskuntoisuuden ja sen onnellisen tulevaisuuden tähden; vain siveellisesti ryhdikäs kansa saattoi kestää koettelemukset ja pysyä elinvoimaisena. Kuten lottajulkaisuissakin todettiin, monet mahtavatkin valtakunnat olivat sortuneet eivät niinkään ulkoisista syistä vaan oman sisäisen elämänsä rappeutuneisuuden vuoksi. Jo tästäkin syystä lottien oli *naisina* pidettävä huolta paitsi omasta myös muun maanpuolustusväen ja viime kädessä koko kansan siveellisestä kunnosta. Tähän tarjosivat parhaan tuen ja pohjan kristinusko ja kirkko.

Uskonto nostettiin lottien ohjelmassa esiin muistakin syistä. Koska oltiin tukemassa toimintaa, johon liittyi korosteinen kuoleman mahdollisuus, uskonnon merkitys korostui jo itsestään. Tässäkin voi-

daan erottaa useita eri funktioita, esim. rukoususko (avun pyytäminen ”ylhäältä”), kohtalousko (usko Jumalan johdatukseen) ja iankaikkisuususko (usko tuonpuoleiseen). Tässäkin suhteessa uskonto oli ollut keskeisessä asemassa jo runebergiläis-topeliaanisessa isänmaallisuudessa, johon Lotta Svärd selkeästi nojasi: ihmisellä oli kaksi isänmaata, joista lopullinen ja tärkeämpi oli taivaissa. Maallinen elämä oli valmistautumista siihen.

Luostareissa valmistaudutaan erityisen korosteisesti ”ylhäiseen isänmaahan” siirtymiseen. Protestanttisissa maissa luostareita ei tietenkään tuohon aikaan ollut, mutta samoja piirteitä voidaan – ainakin Suomen kohdalla – hahmottaa *kansallisvaltion* olemuksessa: elämän täyttäminen työllä ja rukouksella, Jumalan pelossa eläminen, kuuliaisuus esivallalle, askeettiset elämänihanteet (”köyhä” Suomi), siveellisyys, vaatimattomuus jne. Myös luostarin suljettuus (claustrum = suljettu tila) sopii tuon ajan kansallisvaltioajatteluun; Lotta Svärdin piirissä korostettiin turvapaikkahakuisuutta, ja Suomea voidaankin tarkastella eräänlaisena turvapaikkana, joka oli ympäröity ”muurein” (sekä henkisin että fyysisin). Myös luostarit (ja luostarilinnoitukset) on perinteisesti ympäröity muurein, joiden merkitys ei ole ollut vain henkinen (symbolinen); rauhattomina aikoina luostarit ovat toimineet fyysisinäkin turvapaikkoina ja linnoituksina. ”Väkivallan vuosisadalla”, jollaiseksi Max Jakobson on 1900-lukua luonnehtinut, tällaisia turvapaikkoja tarvittiin kansallisvaltiotasolla.

Luostarit (ja luostarilinnoitukset) ovat – toisin kuin linnat ja linnoitukset - olemassa muutakin kuin pelkkää sota-aikaa varten. Ne ovat ennen muuta kasvatus- ja kulttuurilaitoksia, joissa tehdään työtä ja eletään kristillis-siveellisessä hengessä ja Jumalan pelossa. Tähän pyrki Lotta Svärdkin Suomen osalta: tavoitteena oli kasvattaa ja kohottaa kansa elämään kristillis-siveellisessä ja työteliäässä hengessä. Sota ei ollut itsetarkoitus, vaikka sotien jälkeisenä aikana Lotta Svärdiä on tarkasteltu lähinnä sen sota-aikana tekemän konkreettisen maanpuolustustyön näkökulmasta. Pienen Suomen todellinen voima oli sivistyksessä, kuten jo Snellman opetti, ja siten esimerkiksi Fanni Luukkonen totesi Lotta Svärdiä tarvittavan ilman suojeluskuntiakin vaalimaan ”kulttuuriarvoja” voimakkaan ”vapaustunnon” varassa.

Lottalainen sisaryhteisö tulee hyvin lähelle nunnatyyppisiä sääntökuntayhteisöjä – tosin protestanttisin arvokorostuksin. Niistä mainittakoon erityisesti äitiyden vahva korostuminen, joka tietenkin palveli myös nationalistisia tarkoitusperiä. Nunnatyyppiseen yhteisöön lottia liittää sisaryhteisöllisyys, askeettisuus, paramilitaari kuri kuuliaisuuden vaatimuksineen, kristillis-siveellisyys, lupausten anto, yhtenäinen puku, ristinmerkki, puhtausihanteet ja -vaateet, ahkera työnteko (”rukoile ja tee työtä”), Jumalan pelkääminen ja rakastaminen sekä esimerkiksi Fanni Luukkosen 1920-luvulla mainitsema lottien ”pyhityskaipuu” ja ”iäisyysikävä”, joiden johdosta lotat viettivät juhlapäiviensä syvimmät ja antavimmat hetket ”pyhäkköjen hiljaisuudessa”.

Nunnista lottia erottaa tietenkin nationalistinen sitoutuneisuus (joka kuitenkin juuri Suomen lottien kohdalla on paljon monitulkintaisempi ja uskontosidonnaisempi kuin yleensä ehkä ajatellaan) sekä sodankäynnin tukeminen. Viime mainittua ovat tosin nunnatkin tehneet kautta vuosisatojen, ja erilaisia puoli-isänmaallisia, nunnatyyppisiä vapaaehtoisnaisten yhtymiä on syntynyt sotien aikana ja niiden varalle jo ennen lottienkin aikaa. Mielenkiintoisen esimerkin muodostavat tässä yhteydessä venäläiset Pyhän Ristin sisaret, jotka hoitivat ja avustivat Krimin sodassa venäläisiä joukkoja. Vastapuolella puolestaan olivat ranskalaisten joukkojen hoitajina ja huoltajina nunnat ja englantilaisten joukkojen parissa tunnettu Florence Nightingale, jota ”tiukan” vaatetuksensa (vrt. lotat) johdosta luultiin myös nunnaksi. Krimin sodan jälkeen Nightingale auttoi Englannin sotaministeriötä suunnittelemaan maan sotasairaanhoidon järjestämistä vastaisuudessa. Nightingale, jonka olemukseen kerrotaan koko maan ”henkisen ja moraalisen voiman” sodan aikana keskittyneen, haaveili jo nuorena protestanttisen sisarkunnan perustamisesta.

Suomen Lotta Svärdissä, joka luotiin muutamaa vuosikymmentä myöhemmin, tämä sisarkunta näkyy toteutuneen. Se on myös yksi todennäköinen syy sille, että naisten vapaaehtoinen maanpuolustustyö jäi 1920-luvulla elämään juuri (ja vain) Suomessa; kun muualla vastaavat tilapäisyhtymät purettiin ja lakkautettiin, Suomessa luotiin uskonnollis-isänmaallinen kasvatusyhteisö, jonka johtoon (kaikissa

portaissa) nousivat *kristillismieliset opettajattaret*. Heidän johdollaan liike sai olemukseensa sellaisia tavoitteita ja sellaista *henkeä*, joka teki siitä vetovoimaisen rauhankin aikana.

Uhanalaisella paikalla sijainnut Suomi tarvitsi mahdollisimman vankat muurit ympärilleen. *Henkiset* suojamuurit on aina rakennettu luostarien ympärille. Niiden lisäksi luostareita ja luostarilinnoituksia ovat ympäröineet myös konkreettiset muurit – aivan kuten linnojakin.

Suomessa (kansallisvaltiossa) voidaan siten nähdä linnan lisäksi myös luostari tai ainakin luostarilinnoitus; kansakunta tarvitsi elämäänsä oikeanlaista siveyttä, jotta se olisi pysynyt elinkelpoisena ja -voimaisena. Samalla tämä siveys(oppi) antoi henkistä suojaa – varsinkin, kun se nojasi Jumalaan. Lottien siveysopin pohjana ollut kristillisyys oli nimenomaan kansainvälinen oppi ja sellaisenaan sopiva ja mahdollinen myös kansainvälisen yhteisymmärryksen luojaksi jonakin päivänä.

Tätä henkistä kautta Lotta Svärd ylitti myös ahtaat isänmaalliset rajat, kuten Fanni Luukkonen vuonna 1931 totesi: ”Tämä kiinteä pysyttäytyminen isänmaa-käsitteen ympärillä ei ole kuitenkaan vieroittanut meitä *kansainvälisestäkään* yhteydestä”, hän totesi, ”sillä eihän ole kysymyksessä ainoastaan oman maamme puolustaminen ahtaammassa, aseellisessa merkityksessä eikä yksinomaan kansakuntaamme ohjaavan elämännäkemyksen turvaaminen, vaan on kysymyksessä sellaisen elämänkatsomuksen lujittaminen, joka muodostaa henkisen suojamuurin myös koko kulttuurimaailmalle, sivistysvaltioille.”

Se Suomi, jota haluttiin suojata, oli vuosisatoja vanhalle kristillisille traditiolle pohjannut Suomi – joka juuri Lotta Svärdin elinaikana oli erityisen uhanalainen. Uhanalaisesta ajasta huolimatta kulttuurisesta traditiosta ei haluttu joustaa miten pitkälle hyvänsä (eikä siten esimerkiksi aseistaa naisia), vaan tavoitteena oli säilyttää kulttuuri ja sen arvot mahdollisimman koskemattomina tulevillekin polville. – Palvellessaan isänmaataan lotat pääsivät omien pienten kotiensa ulkopuoliseen palvelutyöhön, mutta – asia joka usein jää epäselväksi: kyseessä oli *edelleen* kodin palvelutyö, jota lottasisaryhteisössä piti tehdä mahdollisimman kristillismielisessä hengessä.

Lotilla oli selkeitä esikuvia erilaisissa kristillisissä naisryhmissä – ennen muuta diakonissoissa eli protestanttisissa nunnissa: kutsumus, palkaton palveleminen, yhtenäinen puku, koeajat, lupausten anto ja vihkimys, sisaryhteisöllisyys, totuttautuminen askeesiin, jumalanpelko elämää hallitsevana voimana, pyrkimys hyvyyteen jne. Miksi diakonissoista ei sitten tullut lottia?

Diakonissat muodostivat oman sisaryhteisönsä, joka irrottautui koti- ja äitikutsumuksesta. Esimerkiksi Helsingin diakonissalaitoksella oli vuoteen 1959 käytössä nk. sisarkotijärjestelmä, joka edellytti sisarelta naimattomuutta ja elinikäistä sitoutumista. Sisaret asuivat yhteisössä, joka myös huolehti heistä – kuolemaan saakka.

Lotat puolestaan korostivat paitsi kodin (ja varsinkin laajennetun kodin eli isänmaan) myös *äitiyden* arvoa *naisen korkeimpana kutsumuksena* – niin kuin luterilaisuuteen kuului; tässä luterilaisuus ja nationalismi liittyivät myös saumattomasti yhteen. Diakonissoja ja diakonissalaitoksia puolestaan pidettiin pitkään Suomessakin ”kummajaisina” ja jopa vierottavina, sillä niiden katsottiin ujuttaneen katolisen harhaopin mukaisen luostarilaitoksen takaisin protestanttiseen Suomeen - nunnatyyppisine naimattomuus- ja sisaryhteisöihanteineen.

Lottia ei tällaisesta voitu syyttää, sillä liike päinvastoin tuki naisten äitiys- ja kotikutsumusta, jollaista niin luterilainen oppi kuin nationalistinen ideologiakin naisilta edellyttivät. Mutta: muilta osin lottien ohjelmassa ja olemuksessa oli hyvin paljon samaa kuin protestanttisten laupeudensisarten eli diakonissojen (ja edelleen niiden takana ajallisesti ja aatteellisesti vaikuttaneiden katolisten nunnien). Harrastuspohjainen ja useimmille jäsenilleen ”osa-aikainen” Lotta Svärd tarjosi mahdollisuuden *protestanttiseen sisaryhteyteen* paljon laajemmalla tavalla kuin diakonissat, jotka seuloivat kokelaansa hyvin tarkkaan – edellyttäen lisäksi (1950-luvulle asti) elinikäistä sitoutumista sisaryhteisöön. Tämä tiesi paitsi elinikäistä palkatonta palvelua myös naimattomuutta, mikä vaati hyvin vahvan kutsumuksen. Lottiin liittyminen ja lotista eroaminen oli paljon helpompaa, mikä avasi tämän sisaryhteisön mahdollisimman laajoille naisjoukoille, niin kuin tarkoitus olikin: suuri (yhteinen) koti eli Suomi oli tarkoitus läpäistä lotilla – ja lotat Suomella. Suomi-olennossa puolestaan oli jotakin

puhdasta ja pyhää (kristuksenomaista), ja siten lottalainen sisaryhteisö tarjosi mahdollisuuden monentasoiseen ja -tyyppiseen *pyhyyden* kokemukseen. Tässä suhteessa lotat tarjosivat naisille jotakin aivan uutta, sillä suuren kodin eli isänmaan hyväksi tehty työ oli paljon pyhempää kuin oman pienen kodin palveleminen, joka varsinaisesti oli ollut naisten maanpäällinen kutsumustehtävä luterilaisessa ajattelussa. Näyttääkin vahvasti siltä, että tällaiselle laajalle, harrastuspohjaiselle ”pyhiä” arvoja (uskonto, isänmaa) harrastaneelle sisaryhteisölle oli ikään kuin ”tilaus” olemassa aikakauden porvarillisten naisten keskuudessa. Liikettä tulisi tästä näkökulmasta tutkia lisääkin.

ENGLISH SUMMARY

Religion was an important part of the ideology of Lotta Svärd – the volunteer (auxiliary) defence organisation of Finnish women (1921–1944). The importance of religion can be interpreted in many ways, which have been presented in this work. The holiness of the Fatherland was connected to the holiness of religion. Finnish patriotism has always been very tightly connected to Christianity. In fact Finnish patriotism in itself came to be religion-like. Moreover, patriotic events were very pious and often held in churches.

On the other hand, religion was the basis for the moral of the nation. This had already been part of Fennoman women's thinking. After the Civil War of 1918 – which was by many seen as God's punishment – the role of religion was further reinforced. It was seen as a special task for women to keep the nation on the right moral track. Religion was an essential element in fulfilling this task.

There were also other reasons to stress the role of religion in Lotta Svärd movement in Finland. Because the organisation was created to provide men with assistance in a possible war, there was a natural connection to questions connected with death and what comes thereafter. – As part of the 19th century nationalistic thinking, there appeared the idea of two Fatherlands – the secular and the postmortal one. Of these two, the latter was the more important, and one's task was to prepare oneself to move toward it – both during peace time and during war time.

From this point of view, one's nation (Fatherland) can be seen as a kind of a monastery. In monasteries too, it is important to think of preparing oneself to the "higher" "Fatherland". There were also other similarities between a monastery and the Finnish Fatherland, such as: tight religious (or at least religion-like) moral and moral discipline as the basis for one's whole life, the fear of God as the most important thing in life, a strong demand of one's chastity (especially women's), obedience to one's nation (and national leaders), asceticism, appreciation of hard physical work, etc.

Monasteries have also functioned as kinds of fortresses - and closed

places (note that the Latin word *claustrum* for monastery means exactly that). This point of view – creating a monastery-like place and defending it and cutting it from the outside world – can also be connected to the essence of Fatherland – especially in the 20th century, which was especially brutal in Europe. In Finland - situated between Germany and the Soviet Russia – this was especially important. So, also the Finnish Lottas helped to defend Finland against international aggression, which was their main task.

However, Lotta Svärd movement had also other aims – aims that were actually considered more important (in the long run) than the concrete assistance in defending one's country. Just like nuns (and monks) in monasteries, also Lotta Svärd tried to bring up its members to cultural values, especially to religious values, and to high moral – in which also the basis for universal future peace could be seen. So, when we look at the deepest purposes of the Lotta Svärd organisation, it wasn't only the physical work Lottas did (during war time) but also the moral-ethical values – especially those found in Christian religion – that were crucial. For the latter purposes Lottas had a section of Young Lottas (who were under 17 years old) that could be educated and brought up in the "right" religious-patriotic spirit.

From the religious point of view, Finnish Lottas had many similarities to Catholic nuns, such as: religious values, ascetism, a tight sisterhood, vows given in the church (and in front of altar and a priest), a grey dress (with some white parts in it), humbleness, high moral, (sexual) chastity, austerity, accentuated obedience to God and also to the leaders of the sisterhood, (Christian) cross as a main symbol (also in the dress), appreciation of Virgin Mary (Madonna) and so on. Moreover, the Lotta Svärd magazine included many strictly religious articles, and, for example, it presented also monasteries and nuns as kinds of "idols" for the Lottas.

However, Lotta Svärd was – as was Finland as a whole – strictly Lutheran. So, a woman's first task was to get married (but this was to happen as a "pure" or chaste virgin) and to serve her own family. In the Lutheran thinking (of that time) women were called to serve God

in this world as servants of home: as mothers, daughters or servants (maids). From one's home woman could, however, step out – to serve her country. This was due to the fact that from the 19th century on nationalism and patriotism, which came to Finland mostly from Germany, presented one's country (Fatherland) as a *widened home*. So, the humble serving work that women were earlier called on to do in their own little homes, could be widened to a work, the purpose of which was to serve the whole country (Fatherland). So, the patriotic work Lottas did had a deep religious (cultural) background, and in Lotta Svärd movement, created after the First World War, the basic values were *Religion, Home and Fatherland*.

VIITTEET

I LUTERILAISTA, KATOLISTA JA KANSALLISTA

1 Vrt. Kotila, Maria, *Aikakauslehti Lotta Svärd*. Suomen historian pro gradu -työ. 1993, s. 10.

2 *Kirkko ja Kaupunki* -lehden yleisönosastolla kirjoitti 14.3.2001 ”Mummo vain” Katekismuksen puolesta mm. seuraavasti: ”Missä ovat oikeat tuomarit ja oikea laki, joka pohjautuu Raamattuun ja selvään järkeen? – – Katkismus uudelleen kansakouluihin, uskontotunnit ennalleen. Koti, uskonto ja isänmaa arvoonsa. Katsokaa sankarihautoja, oppikaa elämään oikein, niin kuin on oikeus ja kohtuus. Kodin, kotiseudun ja veljeni isänmaan puolesta menettänyt **Mummo vain**.”

3 Elenius, Jaakko, Lutherin työ- ja kutsumusetiikka. Teoksessa *Luther ja yhteiskunta*. Luther-symposiumissa 18.10.1983 pidetyt esitelmät ja kommenttipuheenvuorot. Toim. Eeva Martikainen. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 136. 1983, s. 44.

4 Friedell, Egon, *Uuden ajan kultttuurihistoria. Eurooppalaisen sielun kriisi mustasta surmasta maailmansotaan asti. Ensimmäinen osa: Johdanto, renessanssi ja uskonpuhdistus*. 1945, s. 308–311.

5 Piiroinen, Erkki, ”Joka vähimmässä on uskollinen, on paljossakin uskollinen”. Teoksessa *Yhdessä perille. Veteraanin hartauskirja*. Toim. Yrjö Knuutila. 1987, s. 106–107.

6 Elenius, s. 41.

7 Gummerus, Jaakko, *Herran sanan valossa. Juhlaa ja arkea*. 1933, s. 151–161.

8 Elenius, s. 40.

9 Elenius, s. 39.

10 Elenius, s. 41.

11 Olsson, Pia, *Myytti ja kokemus. Lotta Svärd sodassa*. 2005, s. 134 ja mainittu lähde.

12 Ks. Olsson 2005, s. 185 ja mainittu lähde.

13 Suomi oli (ja on) erästä protestanttisuuden äärialuetta. Tietystä näkökulmasta Suomi merkitsi/merkitsee protestanttiselle (luterilaiselle) maailmalle samaa kuin Irlanti katoliselle maailmalle. Suunta on kuitenkin ollut siinä mielessä vastakkainen, että Lutherin uskonto, ”maallistumisen uskonto”, on keskittynyt korkean työmoraalin korostamiseen ja maallisenkin työn pyhittämiseen, mikä on samalla johtanut käsitteiden hämärtymiseen ja ns. *uskonnollisen uskon* tarpeen ja merkityksen heikkenemiseen, kun taas katolisen uskon ehkä konservatiivisin linnake, Irlanti, on pitänyt esimerkiksi luostarilaitoksen elävänä meidän päiviimme asti. Mitä ns. naisen asemaan Irlannissa tulee, maan perustuslaissa sanottiin ainakin vielä vuonna 2000, että naisen ”paikka” on kotona. Ks. Mether, Ulla, Irlannin naiset. *Yliopisto* 3/2000.

14 Ihanteet on aina helppo yrittää vetää alas. Korkeasti ihanteellisen Lotta Svärdin

kohdalla tätä on myös yritetty – useampaankin otteeseen. On kuitenkin huomattava, että ensinnäkin ihanteellisuuden vaatimus jo sinänsä kuului järjestön ohjelmaan (aivan toisella tavalla kuin esimerkiksi marttojen ohjelmaan) ja toisekseen, että järjestön ihanteet eivät voineet olla vaikuttamatta rivilottiinkaan, ts. ne eivät olleet irrallaan järjestötodellisuudesta, vaikka tämäkin on useaan otteeseen yritetty kiistää.

15 Ks. Olsson 2005, s. 75 ja mainittu lähde.

16 Olsson 2005, s. 79–80 ja mainittu lähde.

17 Kinnunen, Tiina, *Kiitetyt ja parjatut. Lotat sotien jälkeen*. 2006, s. 40–41.

18 Koskimies, Airi ja Rafael, *Suomen lotta. Katsaus lottajärjestön toimintaan*. 1964, s. 311.

19 Lutherin Vähän Katekismuksen selitystekstit ovat mukana myös vuonna 1999 hyväksytyssä Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kristinopissa eli Katekismuksessa. Sen esipuheessa todetaan, että ”katekismuksen tarkoitus on sanoa lyhyesti ja selkeästi, mitä kristillinen usko on”. Kymmenen käskyä, uskontunnustus ja Isä meidän -rukous ovat katekismuksen ”ydin”.

20 Uskonnon merkitys ja rooli korostui kuin itsestään juuri sodan aikana ja sen takia. Näin kävi Suomessa varsinkin talvisodan aikana, jolloin Jumalasta haettiin *turvaa*: ”Uskonnollisuus oli silloin hyvin voimakasta, ainakin maaseudulla, turvauduttiin Korkeimman apuun.” Olsson 2005, s. 175 ja mainittu lähde.

21 Esimerkiksi seuraavanlaisia: ”Tätä alttaria käyttivät kanttiinin lotat, jonka äärellä he löysivät rauhan ja jonka ääreen he polvistuivat kiittämään Jumalaa siitä, että Hän oli suojellut heitä työssään isänmaan hyväksi. Suomalainen ruudin mustaama korpisoturi tunsi syvää liikutusta alttarin ääressä ja syvää kiitollisuutta lottia ja heidän työtään kohtaan – –.” Ks. Kinnunen, s. 126.

22 Markkola, Pirjo, *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*. 2002, s. 368. Lisäksi 1800–1990-lukujen vaihteen suomalaisessakin naisasialiikkeessä kristinuskoa ja sen levittämistä pidettiin positiivisena ilmiönä; paitsi että se siveellisti tuon ajan yhteiskuntaa (mikä oli edullista naisten kannalta) sen katsottiin vaikuttaneen jo satoja vuosia aikaisemmin naisten kannalta edullisesti; kristinusko oli levitessään poistanut Euroopassakin pakanakansojen keskuudesta sellaiset ilmiöt kuin (miesten) moniavioisuuden, naiskaupan ja tyttölasten surmaamisen. Siten se oli vaikuttanut voimakkaammin ja tehokkaammin kuin mikään muu aate tai ilmiö naisten ihmisarvon tunnustamisen hyväksi. Mainittakoon tähän liittyen, että Suomen Kansallisarkistoon talletetuista asiakirjoista vanhin on Ruotsin kuninkaan Karjalan naisille 1316 antama *suojeluskirja*. Siinä luvataan suojelusta Karjalan naisille. Sen on antanut ”Birger med Guds nåde Svea och Göta konung” takaamaan, että ”alla under vårt vålde lydande kvinnor som bo vid vårt fäste Viborg eller i landet Karelen, vare sig gifta, änkor eller jungfrur, bör åtnjuta full frid och säkerhet, liksom i vårt rike Sverige, såväl till egendom som till person”. ”Varföre vi strängeligen förbjuda alla och envar, att djärvas med någon oförrätt kränka eller besvära ovan

nämnda kvinnor, eller begå något kroppsligt våld emot dem – –."

23 Vaikka asiaa – aikakauden ihmisten uskonnollista ajattelua – on tilastollisesti mahdoton selvittää, tai todistella, esimerkiksi Käkisalmen seudulla kasvanut Aarne Sihvo kuvaa muistelmissaan sukunsa naisten uskonnollisuutta ja kertoo myös itse saaneensa kodissaan "isänmaallisen mielen ja kristillis-siveellisen maailmankatsomuksen". (Ks. Sihvo, Aarne, *Muistelmani I*. 1954, s. 37). Sen sijaan Helsingissä kasvanut Wolf H. Halsti mainitsee myöskin sukunsa naisten uskonnollisuudesta, mutta kertoo ympäristönsä "enemmistön" suhtautuneen uskontoon "välinpitämättömästi tai kielteisesti". "Saattaa olla, että erityisesti tässä asiassa helsinkiläiset olivat erilaisia kuin muut", hän toteaa. Oman äitinsä hän sanoo puolestaan olleen "harvinaisen taikauskoinen ihminen". – Ks. Halsti, Wolf H., *Mies elää aikaansa. Muistelmat I: 1905–1939*. 1973, s. 15 ja 107–108.

24 Ks. Sulamaa, Kaarle, *Lotta Svärd – uskonto ja isänmaa*. 1999, s. 43 ja mainittu lähde.

25 Markkola 2002, s. 367. Muut säädyt olivat valtio ja kirkko. Ensin mainitun osalta mainittakoon, että naisille avautui pääsy valtion virkoihin 1926, mutta muutos oli hidas, ja mainitulla mahdollisuudella oli vielä maailmansotien välisenä aikana merkitystä hyvin pienelle naisjoukolle. Lienee itsestäänselvää, että suuri osa – ellei jopa suurin osa – naisista ainakin alkuun jopa vastusti tai paheksui naisten toimimista "miesten viroissa", ja joka tapauksessa asia kosketti vielä pitkään valtaosaa (agraarisen) Suomen naisista hyvin etäisesti.

26 Esimerkiksi marttojen palvelutyö tähtäsi edelleen vain oman (pienen) kodin palvelutyöhön – luterilaisessa hengessä sekin.

27 Peltoniemi, Pirkko, Ajatuksia pikkulottatyöstä. *Pikkulotta* 1/1939, s. 5.

28 Oravala, Auk., Jumala ensimmäisenä. *Pikkulotta* 1/1939, s. 2.

29 Haavio, Martti, *Kansakoulun uskonnonopetuksen siveellinen kasvatustehtävä nykyisen tutkimuksen valossa.* 1941, s. 276.

30 Myös vainajat saattoivat olla "suojelijoita". Tähän liittynee – ainakin osin – myös *suojelusta* etsineiden lottien viljelemä (sankari)hautausmaakulttuuri. Lisäksi hautausmaat olivat ja ovat "pyhää maata". – Esim. tukholmalaisen Hedvig Eleanoran kirkon ympärillä olevan hautausmaan merkityksestä kerrotaan sen porteille asetetuissa tauluissa seuraavaa: "Kyrkogården är helgad mark, en minnenas plats. Här sover sedan århundraden bortgångna släkten sin sista sömn. Kyrkogården är också en förgård till helgedomen. Allmänheten uppmanas bidraga till att ordning och stillhet råder inom kyrkogårdens murar."

31 Kaarela, Elsa, "Herran enkeli asettuu niiden ympärille, jotka häntä pelkäävät, ja pelastaa heidät." *Pikkulotta* 4/1940.

32 Esimerkiksi Hilja Riipinen kirjoitti lotille, että "niin sittenkin on kaikessa tässä, mitä nyt on tapahtunut, palanen sitä vanhurskautta, josta Jumalan sana todistaa, että se pelastaa kansoja ja valtakuntia häviöön joutumasta". (Ks. Olsson 1999, s. 52 sekä mainittu lähde). – Myös sankarivainajakuoleman kohdannut "hengen ja mie-

kan mies” Wäinö Havas uskoi syksyllä 1939 Suomen selviytymiseen. ”Hänen toivoansa kannattelee ennen kaikkea tietoisuus siitä, että Jumalalla on vielä vanhurskaita kansamme keskuudessa ja että Herra armahtaa meitä heidän tähtensä.” Ks. Viljanen, Paavo, *Wäinö Havas. Hengen ja miekan mies*. 1943, s. 160.

33 ”Puhtauden tähden pelastuu kansa. Siksi puhtaus on asetettava myös nuoren tytön ja ennen kaikkea hänen, tulevaisuuden äidin tavoikkeeksi. Sielun ja ruumiin puhtaus.” Ks. Sulamaa 1999, s. 67 ja mainittu lähde.

34 Esimerkiksi Lauri Pohjanpää kirjoittaa (1957) näistä naisista (äideistä) näin: ”Moni yksinkertainen, hurskas äiti on ollut suolana ja valkeutena kodissaan. Hän ei ole ehkä paljon puhunut Jumalasta, hänellä on ollut inhimilliset rajoituksensa, mutta näiden läpi on ikäänkuin säteillyt sanoin selittämätöntä rakkautta, hyvyyttä ja kärsivällisyyttä, joiden lähteenä on salattu elämä Kristuksen kautta Jumalassa.” Ks. Pohjanpää, Lauri, *Katso, Jumalan karitsa. Toisen vuosikerran tekstien tutkisteluja*. 1957, s. 228.

35 Lähteenmäki, Olavi et al., *Isiemme usko*. 1969, s. 19. – ”Isiemme usko pyytää olla apuna siinä työssä, jota kansakouluissamme tehdään, jotta lastemme keskuudessa kasvaisi Jumalan ja Vapahtajamme Jeesuksen Kristuksen tunteminen”, teoksen alkulauseessa todetaan.

36 Mainittakoon, että Suomi oli melkein yhtä pitkän ajan (1100-luvulta 1500-luvun puoliväliin) katolinen kuin mitä se on ollut (1500-luvun jälkipuoliskolta) protestanttinen.

37 Fanni Luukkonen puhui lottatyön yhteydessä Via dolorosasta Kainuun lotille. Hän sanoi, että kevättalvella 1918 olivat yhtyneet ”tuska, uhrautuminen, voitto ja siunaus”. Oikeus oli voittanut vääryyden. Edessä oli kuitenkin vielä uusi Via dolorosa ”ennenkuin näemme päämäärämme – Jumalan – Suomen”. Ks. Sulamaa, Kaarle, Sotkamon [Lotta Svärd -] paikallisosasto. Teoksessa *Rakasta maatasi ja kansaasi.* 2002, s. 129.

38 Golgata on katsottu olleen tulkittavissa jopa sellaisessa teoksessa kuin Väinö Linnan Tuntematon sotilas, samoin kuin siitä tehdyssä (Edvin Laineen) filmatisoinnissa. Ns. Golgata-kohtauksessa **kolme** rangaistuksen saanutta sotilasta kärsii rangaistustaan mäellä, jonka ylitse vihollisen koneet lentävät.

39 Fagerström, Raimo, *Suomalaisia antiikkikoruja*. 1989, s. 37–38.

40 Vilkuna, Kustaa, Hyvä äiti armollinen. Teoksessa *Isänmaallinen lukukirja. (Oppikoulun lukukirja III.)* Toim. E. A. Saarimaa. 1957, s. 162–165.

41 Wuorela, Juhani, Nuoriso ja isänmaallisuus. Teoksessa *Pyhä perintö. Turun arkkihiippakunnan joulutervehdys 1956*. 1956, s. 49–52.

42 Soturimunkkeja – tai heihin verrattavia uskonnon ja sodankäynnin yhdistäneitä miehiä – on ollut kristillisessä maailmassa eri aikoina hieman eri tavoin. Protestanttisen Suomen ja sen viime sotien osalta ensimmäiseksi tulevat mieleen sellaiset henkilöt kuin Elias Simojoki, Wäinö Havas ja Jukka Malmivaara. (Viimeksi mainitusta ks. Toiviainen, Kalevi, *Jukka Malmivaara. Sanan ja miekan mies*. 1999.) Soturin ja munkin

(nunnan) elämä askeeseineen ja muine kuri- ja siveellisyyspiirteineen onkin niin samankaltaista, että ei ole mikään ihme, että lottienkin esikuviksi tuotiin Lotta Svärd – lehdessä nimenomaan *askeettiset (pyhityskaipuiset) nunnat*.

43 Suomen itärajan takana oli esimerkiksi tunnettu Solovetskin luostari, joka toimi paitsi luostarina myös linnoituksena (ja venäläisen kulttuurin ekspansiokeskuksena). Sitä kuvasi Santeri Ivalo tunnetussa teoksessaan Juho Vesainen näin: ” – – jo heti Vesaisen lähdettyä oli siitä retkestä pelästyneinä Solovetin luostaria ruvettu uudelleen muurittamaan ja varustamaan; sinne oli hankittu tykkejä ja pyssyjä ja näitä jälkimmäisiä oli jaettu talonpojille. Sen lisäksi oli sinne tilattu sotaväkeä. Kahden voisvoodin komennolla oli sinne tuotu monta tuhatta miestä julmia tataareja, jotka oli sijoitettu sekä luostariin että siihen uuteen linnaan, jota nyt parastaikaa rakennettiin Suman pogostaan.” – Suomen puolella puolestaan oli tuumittu, että ”pitäisi vielä kerran laittaa valitus Ruotsin hallitukselle ja pyytää sotaväkeä maakuntaa suojelemaan”. Ks. Ivalo, Santeri, *Juho Vesainen. Historiallinen romaani. Koululaiskirjasto No 1*. Porvoo 1931, s. 130–131. – Solovetskista ks. myös esim. Pöllä, Raija-Liisa, *Solovetskin luostari. Venäjän historian peili. Valamon luostarin julkaisuja 60*. 1994.

44 Toisaalta lottahenki on monitulkintainen ja -selitteinen. Sen suhde kristilliseen henkeen, Pyhään Henkeen, kansallishenkeen jne. on monin tavoin tulkittavissa. Ainakin osa lotista piti lottahenkeä nimenomaan kristillisenä ja/tai Jumalan henkenä. Vrt. myös laulun sanat ”Sulta on kaikki suuri, henki sun hengestäs’” ja esimerkiksi jumalanpalveluksissa papin ja seurakunnan välillä käytävä vuoropuhelu (pappi:) ”Herra olkoon teidän kanssanne” – (seurakunta:) ”Niin myös sinun henkesi kanssa”.

45 Viljanen, s. 7, 183 ja 186–187. Havas kaatui (ainoana istuvana kansanedustajana). Hänen sankarikuolemansa jälkeen eduskunnan puhemies Wäinö Hakkila sanoi hänen antaneen ”suurimman uhrin ihmiselämän korkeimpien arvojen puolesta” (mts. 166).

46 ”Sotahuudoista” kerrotaan eräässä vuonna 1945 ilmestyneessä teoksessa mm. seuraavaa: ”Roomalaiset huusivat taisteluun käydessään ’feri, feri’, iske, iske. Kristityt itäroomalaiset huusivat ‘Christi boethei’, Kristus auta! Ristiretkeläisten sotahuuto oli ‘adjuva Deus’, auta, Jumala! Vanhat alasaksilaiset rohkaisivat mieltään taistelun tuoksinassa ’o Jeduch’ -huudolla, joka viittasi heidän Thiodut-jumalansa pyhättöön. – – Englantilaisten sotahuuto oli: ’St. George for England’ (Pyhä Yrjö Englannin puolesta), ranskalaisten keskiaikana ’Montjoie et St. Denis’ ja sittemmin ’en avant’ (eteenpäin), espanjalaisten ’San Jago’ (Pyhä Jaakko) ja turkkilaisten ’Allah Esmid’.” Ks. *Pikku Jättiläinen. Tietokirja nuorisolle, Muistikirja aikuisille, Ohjekirja opiskelijoille*. Toim. Yrjö Karilas. 1945, s. 1084.

47 Zoller, Albert, *Hitlerin yksityissihteeri kertoo*. 1951, s. 162.

48 Kinnunen, s. 57 ja mainittu lähde. – Lotta Svärd -lehteä tutkinut Maria Kotila toteaa (s. 103), että kansallissosialismia arvioitiin lottalehdessä melko viileästi ja kriittisestikin. Esimerkiksi vuonna 1932 todettiin kansallisosialistisen puolueen ohjelman olleen ”sekava”, mikä johtui mm. siitä, että siihen ”taktisista syistä” oli kerätty myös

”sosialistisia aineksia”. ”Lehti arveli, että natsismin voima oli vain olemassa olevan järjestelmän kritiikki”, Kotila kirjoittaa, ”ja että noustessaan valtaan puolueella ei olisi mitään uutta esitettävänään”.

49 Mainittakoon, että Wehrmachtin sotilaiden vöissä luki ”Gott mit uns”, mikä oli keisariajan perua. SS-sotilaiden vöissä tämä lause oli korvattu lauseella ”Meine Ehre heisst Treue” (”Kunniani on uskollisuus”). Lisäksi SS-miehillä oli päähinessään pääkallonkuva, ts. kuolemanmerkki. Sellaiseksi ristikin voidaan lukea, vaikka toisaalta risti voidaan yhtä hyvin katsoa voiton- tai onnenmerkiksi tai – kuten jäljempänä tulee tarkemmin esiin – *suojelua* antaneeksi merkiksi.

50 *Euhologion. Pyhien toimitusten käsikirja.* 1974, s. 289–291. – Käsikirja on hyväksytty Suomen ortodoksisessa piispainkokouksessa, ja esipuheen siihen ovat kirjoittaneet Karjalan ja koko Suomen arkkipiispa Paavali sekä Helsingin metropoliitta Johannes. Osaa kirjassa käytetyistä kaavoista on mahdollista käyttää lyhennettyinä, mutta mikäli näin tehdään, on sen tapahduttava ”yhdenmukaisesti kirjan osoittamalla tavalla, jolloin vältetään kirjavuus ja ortodoksisen hengen vastaiset pelkästään kunkin papin omaan harkintaan perustuvat ratkaisut”.

51 Lotta Svärdin uskonnollinen kasvatustyö kohdistettiin ennen muuta lapsiin ja nuoriin, joihin kasvatus vielä ”tehosi”. Erikseen mainittakoon, että pikkulottien Kultaisissa Sanoissa kehotettiin rakastamaan Jumalaa (pro isänmaata) ”yli kaiken”.

52 Schlink, M. Basilea, *Elämäni Jumalan yhteydessä. Omaelämäkerta 2. osa*. 1979, s. 79–.

53 Ks. www.sley.fi/luennot/Raamattu/UT/Joh_ev/14EK.htm. Sivu luettu 4.1.2007. – SLEY:n merkissä on samoja elementtejä kuin lottienkin kuvastoissa (sekä henkisissä että konkreettisissa): sydän, risti ja ruusuke.

54 Tällä ei tarkoitettu minkäänlaista ”hurmahenkisyyttä” vaan (suomalaiseen) protestanttisuuteen sopinutta hiljaista, luonnollista uskonnollisuutta, jota esimerkiksi Lauri Pohjanpää kuvaa teoksensa *Katso, Jumalan karitsa* (s. 228) lopuksi näin: ”On ihmisiä, joiden läsnäollessa pahat puheet ja huonot sanat vaikenevat. Eivätkä he kuitenkaan sormi pystyssä saarnaa näitä asioita vastaan, vaan ovat aivan tavallisia, luonnollisia ihmisiä. Mikä on heidän salaisuutensa? Kristus on saanut heissä muodon.”

55 Vrt. edellä alaviite 37.

56 Ks. Sulamaa 1999, s. 112–113.

57 Gordon, Tuula, Kansallisuuden sukupuolittuneet tilat. Teoksessa *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Toim. Tuula Gordon et al. 2002.

58 Venäjän viimeinen (osin taikauskoinen) tsaaritar käytti hakaristiä tähän tarkoitukseen. Samanlainen ajatusmaailma näyttää olleen Hitlerin puolisolla Eva Braunilla, joka ei kuitenkaan käyttänyt tähän tarkoitukseen hakaristiä vaan neliapilaa. Kuten Hitlerin yksityissihteeri kertoo muistelmissaan (Zoller, s. 89), ”Eva Braun oli hyvin taikauskoinen”. ”Hänen kaikissa vaatteissaan oli monogrammi, jonka alkukirjaimet oli tyylitelty neliapilan muotoisiksi.” – Myös eräässä suomalaisessa (1940-luvun)

postikortissa, joka esittää ”ritaria” *risti* on hevosella ratsastavan ”ritarin” viirissä ja kilvessä korvattu *neliapilalla*. Syynä tähän saattaa olla se, että risti on paitsi onnea tuova merkki myös kuoleman symboli. – Viime mainittua kyseiseen korttiin tuskin olisi haluttu, sillä korttia myi Suomen Tuberkuloosin Vastustamisyhdistys ”keuhkotaudista toipuvien kodittomien naisten työhoitolain aikaansaamiseksi”.

59 Vastaavantyyppisiä amuletteja tai suojelevia/onnea tuottavia esineitä näkyy olleen eri maissa molempien maailmansotien aikana. Eräs pikkulotta esimerkiksi sai talvisodan jälkeen eräältä ranskalaiselta tytöltä mitalin, joka oli suojellut hänen isäänsä ”vuoden 1914 sodan aikana” – ”ja joka suojelee myös teitä”. Ks. *Pikkulotta* 4/1940. Uskonnolliset esineet toivat toisinaan aivan konkreettistakin suojaa. Eräs lotta esimerkiksi näytti minulle miehelleen aikanaan kuulunutta Uutta Testamenttia, joka oli pysäyttänyt vihollisen luodin osumasta suoraan sydämeen.

60 Von Suttner, Bertha, *Aseet pois!* 1982, s. 35.

61 Ks. *Lotta Svärd* 6/1932.

62 Vuonna 1886 julkaistussa Punaisen Ristin ohjekirjasessa kerrotaan, että ”jokainen sidontapaikka Genewen liiton mukaan on suojeltu wihollisen hyökkäyksiltä heti kun siihen punasen ristin suojeluslippu on pystytetty”. Ks. *Ensi apu onnettomuuden kohtauksissa ja tappelutantereella. Lyhyt ohjaus Armeliaisuusosastoja ja Parannusjoukkoja varten.* Toimitti T:ri C. F. Wahlberg. 1886, s. 88.

63 Samanlaisessa tarkoituksessa lienee esimerkiksi eräällä unkarilaisella vapaaehtoisella ollut mukanaan Jeesus-risti, joka on nyt (vahingoittuneena) nähtävillä Sotamuseossa Helsingissä. Ristin vieressä oleva teksti kuuluu: ”Unkarilaisen sotilaan risti, johon on osunut venäläisen ampuma luoti.”

64 Myös miekka (vrt. svärd ”miekka”) toi suojaa – ja toisaalta siinäkin oli mahdollista nähdä *risti*. Miekkaa ristiaiheena on käytetty esimerkiksi Lempäälän sankarihautamuistomerkissä. Ks. Mäkelä, Ritva, *Muisto ei himmene. Lempäälän Sotaveteraanit ry 1966–2006*. 2006, s. 3.

65 Pyhimyskulttuuri on kuulunut sekä läntiseen että itäiseen katolisuuteen. Venäjällä uudelleen arvoonsa palautettu kirkko harkitsee viimeisen tsaarin julistamista pyhimykseksi, kuten *Helsingin Sanomat* asiasta kertoi 4.6.2000. Tsaarilla ja hänen perheellään oli ollut ”nöyrä asenne” ennen kuolemaansa.

66 Vrt. Suomessa (tiukasti protestanttisen) Topeliuksen sanat: ”Jumala suojatkoon sua, synnyinmaa!”; pyhimyskultin sijaan vedottiin – ja oli protestanttisessa maassa vedottava – suoraan Jumalaan. Ajatus siitä, että synnyinmaalla oli tai olisi ollut taivaallinen/henkinen/hengellinen suojelija (pyhimys tai Jumala) oli kuitenkin sama. – Topeliuksen mainitut sanat on hakattu Helsingin Malmin hautausmaalla olevaan sankaripatsaaseen, jossa sotilaan rinnalla on kätensä ristinyt lotta.

67 Von Suttner, s. 34.

68 Ks. www.ortodoksi.net/opetuspuheet/ristin_ylentamisen_juhla.htm.

69 Zoller, s. 162.

70 Ks. www.ortodoksi.net/tietopankki/juhlat/pokrova.htm.

71 *Pikkulotta* 4/1938, s. 5.
72 *Pikkulotta* 3/1938, s. 9.
73 Puhakka, Päivi, Naisten sota etulinjassa ja kotirintamalla. *Askel* 6/2001. – Kuvassa (s. 16–17) ei ole lottia, vaikka kuvatekstissä niin väitetään (”kuvassa tuntemattomia lottia”), vaan sotilaskotisisaria. Sama kuva esiintyy myös Pia Olssonin teoksessa ”*Myytti ja kokemus. Lotta Svärd sodassa*” (s. 130–131).
74 Villa, Kyllikki, *Tyttö sodassa. Kenttälotan kirjeitä 1941-1944*. 2006, s. 121.
75 Ks. *Veteraani* 5/2006, s. 5. Paarma korostaa veteraaneille myös sitä, että ”maan matkalaisina olemme pyhiinvaeltajia, toiviotiellä”. Vapahtajan ansiosta ”voimme laulaa: Taivasta kohden matka vie”.
76 Ks. Sulamaa 1999, s. 36.
77 Naiset kertovat sodasta. Toim. Mirja Hakko. 1988, s. 152.
78 Anttalainen, Taina, *Sota-aatteen naiset: Lotta Svärd -yhdistyksen ideologia 1921–1930*. Poliittisen historian pro gradu -työ. 1995, s. 80 sekä mainitut lähteet.
79 Kataja, Annamaija, *Suomen Lotat*. 1986, s. 31. Hauholta kerrotaan esimerkiksi erään kurssin päättäjäisistä seuraavaa: ”Päättäjäisjuhla alkoi klo 19 Hauhon juhlallisen tunnelmallisessa vanhassa kynttilöin ja kukin koristetussa kirkossa. Rovasti V. *Palmroth* puhui lotille vakavan ajan johdosta ja otti vastaan lottalupauksen. N.N.K.Y:n kuoro lauloi rovastinna Hilda *Palmrothin* johdolla. Kirkosta siirryttiin sk.talolle, jossa nautittiin korvike ja sitten jatkui ohjelma laulamalla yhteisesti ’Oi kallis Suomenmaa’.” Ks. Kirjokallio, Jyrki, *Suojamäki. Vapaaehtoinen maanpuolustustyö Hauholla vv. 1918–1944*. 1996, s. 183.
80 Zoller, s. 161.
81 Protestanttis-nationalistisella puolella mm. – ja ehkä ennen muuta – sankarivainajat olivat pyhiä. Kuten Ilona Kemppainen teoksessaan *Isänmaan uhrit* toteaa (s. 76), ”kirkot ja niiden liepeillä sijaitsevat sankarihaudat olivat 1920-luvulta lähtien olleet tärkeitä kulttipaikkoja suojeluskunnille; ne olivat luonteva ympäristö esimerkiksi valan vannomiseen, lippujen paljastamiseen ja isänmaallisten juhlapäivien viettoon”. Kuten Kemppainen toteaa, lotat hoitivat sankarihautoja useilla paikkakunnilla. – Lisäksi hautausmaakultista ja hautausmaiden hoitamisesta yleensä lottia muistutti mm. Maila Talvio. – Vrt. pyhäinmiesten päivä, joka on edelleen hyvin suosittu vainajien muistopäivä (ja jonka alkuperäinen tausta on katolisessa marttyyrien/pyhimysten muistelun päivässä). Vainajien hautapaikoista huolehtiminen on myös *suojelun saamisen tarpeeseen* liittyvä: vainajien on katsottu olleen taivaissa vartioimassa ja suojelemassa maan päällä vielä eläviä.
82 Lottien tiukka siveellisyys on suoraan verrattavissa viktoriaaniseen; kristillismieliset opettajattaret – jotka johtivat Lotta Svärdiä sen kaikissa portaissa – olivat tässä suhteessa sananmukaisesti viktoriaanisen moraalin (joka sinänsä lähenee nunnamoraalia) kannattelijoita. Vrt. Kinnunen (s. 137): ”Mutta me tytöt olimme viktoriaanisten äitien ja romanttisen kirjallisuuden kasvattamia, ja pojat – – hakkailivat sanallisesti mutta eivät mitenkään ahdistelleet. Meillä tytöillä oli kokonaisvaltaisen

rakkauden kuvitelma; voidaan sanoa, että olimme estoisia.”

83 Christie, Agatha, *Vanha hyvä aikani*. 1990, s. 153.

84 Nummi, Lassi, Nuoren kirjailijan sodanjälkeinen Suomi-kuva. *Bibliophilos* 3/1995, s. 25. ”Virikkeenä” tässä kokemuksessa oli ”runebergiläis – aleksis kiviläis – leinolais – hellaakoskelainen runokokemus” ja niiden ”taustana” ”maisemakokemus” – ja ennen kaikkea: ”musiikkikokemus, sibeliaaninen!”

85 Ks. Olsson 2005, s. 134 ja mainittu lähde.

86 Ks. Pusa, Erja, Maailmasta vetäytynyt Isä Lukas seuraa maailman menoa. *Taidemuseo.fi* 2/2006, s. 6–9.

87 Pälsi, Aino, *Ja elämänvirta vyöryy eteenpäin*. 1949, s. 20.

88 Turunen, Pekka, *Salaisen sodan asiamies. Mannerheim-ristin ritari Paavo Suoranta*. 2006, s. 68. Kyseinen ritari uskoi Jumalan johdatukseen myös sodassa (ks. mts. 34): ”Kuten monet sodan käyneet miehet, Suoranta uskoi, että hänen kohtalonsa on Korkeimman kädessä.” ”Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että Suoranta tai muutkaan Osasto Vehniäisen kantaporukkaan kuuluneet miehet olisivat olleet fatalisteja. He yrittivät aina viimeiseen asti.” – Eräs mies toimi ennen kuolemaansa näin: ”Tuskainen Hipeli, joka luuli olevansa vihollisten puolella, luki Herran siunauksen, painoi konepistoolin piipun otsalle, mutta päätti vielä huutaa muutaman kerran: ‘Onko suomalaisia?’” ”Hipeli jäi Raudun sankarihautaan luovutetulle Kannakselle.” Ks. mts. 30.

89 Salomaa, Marja, Entinen piispa uskoo maalliseen henkisyyteen. *Metro* 30.10.2006.

90 Järä, Johanna, Kodin, uskonnon ja isänmaan puolesta. Sota-ajan lottatoiminta Porin alueella. Teoksessa *Kun kutsuvi isänmaa...*1998, s. 24–25.

91 Esimerkiksi papinpoika Juhani Aho kuvaa erästä luontonäkyä näin: ”Kun kohosin yhä jyrkemmäksi ylenevää tietä ja näin näköalan avartuvan ympärilläni, tuntui minusta siltä, kuin olisin ollut nousemassa vanhalle uhrivuorelle, jossa itsestään syttyvät tänä iltana suitsualttarit luomakunnan kunniaksi ja jossa lauletaan hiljainen hymni alenevalle auringolle. Hämärän hiipiessä puitten väliin oli kuin olisivat paikat pyhiksi muuttuneet, ja pieni pyörylä metsän sisässä, jonka laitaa tiekin kunnioittavasti kiersi, oli kuin salaperäinen sakaristo.” – Ks. Aho, Juhani, *Kootut lastut I*. 1947, s. 24.

92 Kivirikko, K. E., Karjalan pyhät joutsenet. *Joulu-Lotta* 1927, s. 23–25. – Kivirikko kertoo: ”Ajurilta saimme tietää, että joutsenet täällä eivät ihmistä pelkää, koska niitä pyhinä lintuina ei milloinkaan hätyytetä.” – Yrjö Kokko puolestaan kirjoittaa teoksessaan Laulujoutsen samasta asiasta mm. seuraavaa: ”Laulujoutsen oli vanhastaan karjalaisten pyhä lintu. Jo aikomus tuhota se muodostui Lemminkäisen tuhoksi: Se oli loppu Lemminkäisen/ kuolo ankaran kosijan/ Tuonen mustassa joessa/ Manalan alantehessa.” Ks. Kokko, Yrjö, *Laulujoutsen. Ultima Thulen lintu*. 1970, s. 25.

93 Esimerkiksi ruotsalainen Anna Lenah Elgström väittää venäläisten aina pyrkineen

(sielulliseen) *puhtauteen* ja *pyhyyteen*: ”Vieläpä Dostojewskin porttojen yllä lepää tuhoutumaton koskemattomuus kaiken lian ja kurjuuden keskellä, elää tuo rajaton puhtauden ja pyhyyden kaipaus, jota suuri runoilija on julistanut venäläisen sielun salaisuutena.” Ks. Elgström, Anna Lenah, *Aikamme naisia*. 1946, s. 10.

94 Lambert, Angela, *Eva Braunin elämä*. 2006, s. 413.

95 Ks. Sotilaspuvun historiaa. Teoksessa *Mitä – Missä – Milloin. Kansalaisen vuosikirja 1956.* 1955, s. 126–.

96 Huom. tässäkin suoja/suojelu; sotilaspukuun verrattuna lottapuku tarjosi sekin suojaa – joskaan ei vihollista vaan toista sukupuolta vastaan. Puku oli ”suojamuuri”, jota miehet kunnioittivat. – Mikäli lotat olisivat toimineet siviilivaatteissaan, he eivät olisi erottuneet ympäristöstään eivätkä viestittäneet samalla niitä kristillis-siveellisiä arvoja, joihin heidät puvun kautta sananmukaisesti puettiin. Kuten lottapuvun merkitystä tutkinut Tiina Pyhälahti toteaa, lottapuku herätti miehissä kunnioitusta: ”Ei ilmennyt seksuaalista lähentelyä eikä rumia sanoja. Kristillinen arvopohja loi normeja ja vahvisti moraalia.” Ks. Sulamaa 1999, s. 195 sekä mainittu lähde.

97 *Mitä-Missä-Milloin. Kansalaisen vuosikirja 1956*. 1955, s. 128.

98 Varsinkin maalaisten (työtätekevien) ihmisten vaatteet olivat jo luonnostaan harmaat, koska ne kuluivat nopeasti, eikä niitä ollut aikaa eikä edes varaa värjätä. Harmaista vaatteista on mainintoja siellä täällä 1800–1900-lukujen kaunokirjallisuudessa. Esimerkiksi Annikki Arni kertoo Viipuri-aiheisessa teoksessaan ”*Muistat sie viel?*” (1979, s. 142) eteläsavolaisten kansannaisten vaatteista (1900-luvun alussa) seuraavaa: ”Molemmilla [naisilla] oli savolaiseen tapaan *harmaiden*, rypytettyjen *pumpulihameittensa* päälle valuvat, väljät röijyt ja *leuan alle tiukkaan sidotut* huivit.” (Kursivoinnit KS.) Lottapukeutuminen voidaan palauttaa osaltaan myös tähän pukuperinteeseen: harmaa väri, vaatetuksen ”tiukkuus” ja määrämuotoisuus, pumpulihame, tukan peittäminen jne.

99 Ks. esim. Villa (s. 366): ”Lottapuvun pitäminen tuntuu melko ykstotiselta. Olemme keksineet piristykseksi tavan pitää kirjavia huiveja kuten lentäjät, ja koreita vöitä ja esiliinoja.”

100 Villa, s. 476.

101 Sillanpäällä esimerkiksi teoksessa ”*Hurskas kurjuus*” seuraavat: ”harmaa kylä”, (ihmiselämän) ”harmaa ja hiukan painava sävy”, (elämään kuulunut) ”harmaa pohjaväri”, (kylien ja niissä vallinneen elämän) ”harmaa sopusointu”, ”elämän harmaus”, (köyhä aviopari kotonaan ryysyjen seassa) ”harmaina ja laimealiikkeisinä”. Sillanpää, F. E., Hurskas kurjuus. Päättynyt suomalainen elämäkerta. Teoksessa *F. E. Sillanpää. Valitut teokset*. Johdannon kirjoittanut Rafael Koskimies. 1956.

102 Aho 1947, s. 52.

103 Mts. 48 – 49.

104 Häme, Kyllikki. *Matkatoverukset. Tyttöromaani*. 1944, s. 53.

105 Ks. esim. *Pikku Jättiläinen*, s. 586: ”Mannerheimintien varrella Helsingissä on Suomen Kansallismuseon rakennus, joka on kirkko- ja linnatyyliin sommiteltu [vrt. Lot-

ta Svärd] – –."

106 Vrt. Lotta Svärdin Kultaiset Sanat: "Ole vaatimaton puvussasi ja esiintymisessäsi!"

107 Eerola, Eeva, Körttipuku kansanpukuna. www.h-y.fi/kpuku.html.

108 Aho, Juhani, *Kevät ja takatalvi. I Kevät*. 1906, s. 173. 1800-luvulle sijoittuvassa romaanissaan Aho tarkastelee kristinuskon (erityisesti pietismin), suomalaisuuden sekä snellmanilais-hegeliläisyyden välisiä suhteita.

109 Wuolijoki, Hella, *Koulutyttönä Tartossa vuosina 1901 – 1904. Juhani Tervapään yksinpuheluja aikojen draamassa. I osa.* 1945, s. 7.

110 Pälsi, s. 10.

111 Sana oikea on suomen kielessä monimerkityksinen. Oikea-sanoja on vähintään kaksi, mikä näkyy sanan vastakohtapareista: oikea – väärä (= aitous) ja oikea – vasen (= suunta, asema) (vrt. englannin vastaavat: right – wrong ja right – left tai esim. viron õige – vale ja parem – pahem). Lisäksi "oikea" on myös "suoran" eräs synonyymi (vrt. ranskan sana "droit") eli "kieron" tai "käyrän" vastakohta. Sanasta "oikea" johtuu viimeksi mainitussa mielessä myös sana "oikeamielisyys", jota lotille saarnattiin. – Raamatussa oikeaa (vasemman vastakohtana) käytetään useissa yhteyksissä; Jeesus astui taivaisiin ja istuu Isän Kaikkivaltiaan oikealla puolella; "Herra on sinun varjelijasi, Herra on suojaava varjosi sinun oikealla puolellasi" (Ps. 121:5).; "Herran oikea käsi korottaa, Herran oikea käsi tekee väkeviä tekoja" (Ps. 118:16).

112 Ks. esim. Katajan teoksessa olevat haastattelut, s. 94, 97, 101, 126 ym. "Mutta kaikki 'seurustelukin' oli niin kovin viatonta ja sitä oli kaikki muukin huvittelu. Olin kyllä niin perin ymmärtämätön, että jos esimerkiksi miehet käyttivät alkoholia, tuskin minä edes humalatilaa tunnistin." "Kenraali Laatikainen ehdotti kerran, että jospa vaikka pelattaisiin korttia. Minä vastustelin, etten edes tunne kortteja, saati että minulla sellaiset olisi. Mutta sitten äkkäsin, että joku tuttava oli pilan päiten lähettänyt minulle Hullunkuriset perheet. Niin me sitten vakavina pelattiin Hullunkurisia perheitä, Laatikainen, Puntila, muutama muu upseeri ja minä." "Olin liittynyt lottajärjestöön vasta jatkosodan alussa. Olin 21-vuotias, mutta kun ajattelin itseäni silloin, tuntuu että nykyiset 15-vuotiaat tietävät maailmasta paljon enemmän." "Silloin oltiin niin ujoja. Salavihkaa pyykättiin ja ripustettiin kuivumaan vaatteet niin, etteivät olisi olleet miesten näkyvissä, ei edes paitaa kehdannut näyttää. Mutta jossakin aina oli joku piilopaikka, teltassa tai korsussa. Samalla lailla sitä itsensäkin piti pestä, jos yleensä oli aikaa pesemiseen."

113 "On mahdotonta liioitella, kuinka tärkeänä tuon ajan saksalaiset vanhemmat pitivät tyttärensä siveyttä. Uskonnollinen ja yhteiskunnallinen tausta vaati sitä, ennen kaikkea katolisilta. Naimaton tyttö, joka oli menettänyt neitsyytensä, oli häpeäksi isälleen ja koko perheelle." Ks. Lambert, s. 63.

114 Lambert, s. 64.

115 Lambert, s. 70.

116 Lambert, s. 65.

117 Lambert, s. 66.
118 Lambert, s. 67.
119 Vuosisadan vaihteen naisasianaisten vaatimuksissa korostui ehdottoman puhtauden vaatimus, joka esitettiin niin naisille kuin miehillekin. Tämä ns. absoluuttisen sukupuolimoraalin vaatimus tähtäsi samalla sukupuolten väliseen tasa-arvoon. Erityisen innokkaasti absoluuttista sukupuolimoraalia ajoi konservatiivishenkinen Suomen Naisyhdistys, johon mm. Hilja Riipinen kuului. – Laissa avioliiton ulkopuoliset sukupuolisuhteet oli kriminalisoitu vuoteen 1926 asti, mutta tämän jälkeenkin absoluuttisen puhtauden ihanne eli voimakkaana – myös ja varsinkin lottien piirissä. Lottien kolmas ”käsky” kuului: ”Aseta korkealle lotta-ihanteesi. Vain oikeamielisenä, puhtaana ja raittiina voit olla oikea lotta!”
120 Tästä on hyvä esimerkki Pirjo Markkolan teoksessa *Synti ja siveys* (sivulla 199). – Siveyden edistämiseksi valkonauhanaiset ja muut aikakauden (kristillis-)siveelliset naiset olivat valmiita ottamaan käyttöön myös naispoliisit, jotka olisivat toimineet nimenomaan naisten ja heidän siveellisyyteensä liittyneiden kysymysten parissa. Heille ehdotettiin myös virkapukua, joka olisi ”suojellut kantajaansa ja antanut auktoriteettia virantoimitukseen”. Ks. Markkola 2002, s. 196.
121 *Naisten marssi. Rintamanaiset kertovat*. Toim. Anna-Liisa Haavikko. Kansanelämän kuvauksia 39. 1994, s. 43.
122 *Naisten marssi*, s. 80.
123 Kinnunen 2006, s. 145–146 ja mainittu lähde. – Kinnunen toteaa (s. 144) lottien kasvaneen kulttuurissa ja kuuluneen järjestöön, jossa ”ajatus naisten moraalisesta vastuusta oli kyseenalaistamaton”. Lottien siveellisyys saattaa tämän päivän näkökulmasta vaikuttaa uskomattomalta. ”Eräs haastattelemani lotta korostaa, että nykypäivänä on vaikea uskoa, että [sukupuolten väliset] suhteet olivat niin korrektit”, Kinnunen kirjoittaa (s. 146). Eräs kihloissa ollut lotta muistaa niin ikään, että ”suhteen ääriaste oli suuteleminen” (ks. mts. 137).
124 *Naisten marssi*, s. 112. – Kertoja jatkaa: ”Se [Impilinna] oli hyvin vahittu paikka niinku kaikki muutkin siellä. Ei päässyt poikia yöllä eikä päivällä sinne.”
125 *Naisten marssi*, s. 109.
126 Tätä kuvaa hyvin Lempi Jääskeläinen romaanissaan ”*Nunna*”. Romaanin päähenkilö lähtee keskieurooppalaiseen luostariin, jossa hän tulee miltei hulluksi. Kuvaus päättyy tytön ”pelastumiseen” luostarista ja paluuseen protestanttiseen isänmaahansa. – Mainittakoon, että kirjailija Jääskeläinen kuului (toimiviin) lottiin ja kirjoitti myös *Lotta Svärd* -lehteen kuvauksia mm. Viipurista ja sotasairaalatyöstä.
127 Villa, s. 262. Vrt. mts. 243: ”Uusia määräyksiä, sääntöjä, kieltoja ja rajoituksia tulee joka päivä nyt – – epäilemättä ne ovat asiallisia, mutta minusta tuntuu, että tulen epätoivoiseksi yrittäessäni noudattaa niitä ja käyttäytyä niin kuin pitää.” Luostari-/armeijamaiset siveys-, kuri ja muut käyttäytymissäännöt eivät siis miellyttäneet ”– – mutta sitten koetan ajatella, että tällainen aika on tarpeen ja hyväksi jokaiselle ja että pojat kestävät sen – paljon ankarammassa muodossa – rauhanaikanakin.”
128 Tässä suhteessa lottuus tarjosi vaihtoehdon, joka sopi sekä periluterilaiseen oppiin

että nationalismiin: äitiyden (ja perheenemännyyden) ihannoinnin. – Diakonissuus, joka varsinaisesti edustaa nunnalaitosta protestanttisella puolella, edellytti aina 1950-luvulle asti naimattomuutta ja sisarkotiin sitoutuneisuutta, mistä hyvästä diakonissalaitoksia syytettiinkin (ja paheksuttiin) katolisen luostarilaitoksen takaisin ujuttamisesta evankelis-luterilaiseen ympäristöön. – Toinen katolisia sääntökuntia lähelle tullut palvelu- ja pyhitystyön muoto oli Pelastusarmeija, joka salli avioliiton mutta jota muutoin pidettiin marginaalisena ”kummajaisena” – niin Suomessa kuin muuallakin.

129 Ks. Markkola 2002, s. 18. – Äitiyden arvostus ”maailman luterilaisimmaksi kansaksi” toisinaan sanotussa Suomessa ilmennee osaltaan jo siitäkin, että esimerkiksi vuonna 2006 *Suomen Kuvalehden* toimeenpanemassa kyselyssä ”äiti” valittiin suomen kielen kauneimmaksi sanaksi. Seuraavina tulivat ”rakkaus”, ”rakas” ja ”lumi”. Ks. Metro 1.12.2006.

130 Karhula, Impi, *Rakuunoiden kaupungissa*. 1982, s. 50–53.

131 Sulamaa 1999, s. 150.

132 Katolisissa maissa nunnille kuulunut hyväntekeväisyystyö hoitui protestanttisissa maissa – joissa luostareita tietenkään ei voinut olla – vapaaehtoisten (kristillismielisten) naisyhtymien kautta. Ruotsista ja Saksasta saatujen esikuvien mukaisesti alkoivat Suomessakin erilaiset nais- ja rouvasväenyhdistykset 1800-luvulta alkaen harjoittaa huolto- ja hyväntekeväisyystoimintaa. Esimerkiksi Viipurissa toiminut Frauen-Verein-yhdistys (per. 1835) keräsi varoja vaivaishoitoa varten ja perusti Viipuriin orpolastenkodin. Se oli ensimmäisen 25-vuotistoimintajaksonsa aikana ”suojannut” 90 ”tyttölasta”. Laitosta johtivat ”naisopettajat ja naiskasvattaja”. Lapset kasvatettiin ”kelvollisiksi palvelijoiksi”. Ks. Leppo, Jaakko, *Viipurilaisia*. 1946, s. 207–208.

133 Rauschning kääntyi 1930-luvulla kansallissosialismin vastustajaksi ja pakeni Saksasta. Siten – osin todistettavasti – hänen väitteensä keskusteluista Hitlerin kanssa on asetettu jossain määrin kyseenalaisiksi. – Kuitenkin on vähän luultavaa, että tällaisessa asiassa (= kansallissosialistien sääntökuntahakuisuudessa) Rauschning olisi valehdellut.

134 Kaikki puolue-elimet muodostettiin katolisten sääntökuntamallien mukaan – joskin kyseisiä malleja muunnellen: ”Partei, SA, SS, Hitlerjugend übernahmen den Ordensgedanken in vielfältiger Abwandlung.” Erityisesti sääntökuntaan astumisen riitit lainattiin katolisesta käytännöstä: ”Aufnahme- und Einkleidungsfeierlichkeiten wurden den Riten der religiösen Orden nahcgebildet.” Ks. Hampel, Johannes, Hitlers ”Mein Kampf” als neue Bibel; Die Weltanshauung der Nationalsozialisten. Teoksessa Hampel, Johannes, *Der Nationalsozialismus. Band I: Machtergreifung und Machtsicherung 1933 – 1935*. Bayerische Landeszentrale für politische Bildungsarbeit A72. 1985, s. 106.

135 Hampel, s. 104.

136 Ks. http://en.wikipedia.org/wiki/Lanz_von_Liebenfels. Sivu luettu 29.11.2006.

137 Ks. http://en.wikipedia.org/wiki/Ordo_novi_templi. Sivu luettu 29.11.2006.

138 Mainittakoon, että muidenkin johtavien sota- ja/tai valtiomiesten suhteen on esitetty samansuuntaisia mainintoja. Wolf H. Halsti esittää muistelmissaan *Mies elää aikaansa* (1973, s. 283) Mannerheimin makuuhuoneen olleen ”kuin munkkikammio”. Vastaavasti Itävalta-Unkarin keisarin Frans Josefin palatseissa kerrotaan olleen ”keisarillista komeutta” hallitsijan omaa huonetta lukuun ottamatta, joka oli ”miltei luostarimaisen yksinkertainen”. – Ks. von Doblhoff, Lily, *Miklós von Horthy. Merisankari, vapaustaistelija, valtionhoitaja*. 1944, s. 48.

139 Beevor, Antony, *Stalingrad*. Helsinki 2000, s. 462. Päämajassa vallitsikin *luostarimainen askeesi*, kuten Hitlerin yksityissihteeri muistelmissaan kertoo: ”Pidän tärkeänä asiana”, Hitler oli sanonut, ”että päämaja ei ympäröi itseään millään mukavuudella tai ylellisyydellä, jota ilman rintamasotilaidenkin on oltava. Olen usein huomannut, että elintapojeni yksinkertaisuus on tehnyt suotuisan vaikutuksen niihin sotilaihin, jotka ovat tulleet tänne saadakseen kunniamerkin kädestäni.” – Ks. Zoller, s. 124.

140 Ks. Stein, George, H., *Waffen-SS. Hitlerin eliittikaarti sodassa*. 2004, s. 21. Mitä tulee nimenomaisesti nunniin, Hitlerin yksityissihteerin muistelmien mukaan (Zoller, s. 160) Hitler halveksi kristinuskoa, mutta ”ristiriitaisesti tämän kanssa hän avoimesti ihaili nunnia ja järjestösisaria, jotka toimivat sairaalahenkilökuntana. Hän ylisti heitä aina: ‘Kun he ovat vapaat kaikista maallisista siteistä, uhrautuvat he yksinomaan, epäitsekkäästi ja hartaasti sairaiden hyväksi. Ei ole parempaa eikä huomaavaisempaa sairaanhoitajatarta kuin nunna.” – Neitsyt Marian palvonnasta Hitler sen sijaan sanoi (mp.), että ”se, että vanhat ihmiset pitävät kiinni traditiosta, ei minua enää ihmetytä” – ”mutta nuoriso on, Jumalan kiitos, päässyt siitä irti”. – Hitler moitti kristillistä kirkkoa siitä, että se ”vallankumouksellista kehitystä uhmaten” polki paikallaan.

141 Knopp, Guido, *SS – ondskans mäktiga redskap*. 2004, s. 33.

142 Knopp, s. 14.

143 Vuodesta 1924 siirryttiin ennen muuta jäseneksi tuloon liittyvissä muotomenoissa selvästi sääntökuntahakuiseen malliin, jota on kuvattu tässä työssä toisaalla. – Mainittakoon, että juuri tuona vuonna keskusjohtokuntaan tuli Saksassa jääkärien mukana ollut ja Saksasta paljon vaikutteita saanut Ruth Munck. Ei voida kuitenkaan varmaksi sanoa, johtuiko em. kehitys juuri hänen vaikutuksestaan vai ei.

144 Ks. Hampel, s. 106.

145 Stein, s. 121.

146 Mts. 84. – Wehrmachtin puolella SS:stä ei erityisemmin pidetty, useastakaan eri syystä. Esimerkiksi toisen armeijan komentaja, vapaaherra, kenraali Maximilian von Weichs, ”aristokraatti ja hurskas katolinen”, ”ei ollut erityisen suopea SS:ää kohtaan eikä vaivautunut asennettaan peittämään”. SS-Gruppenführer Eicke kuvasi kenraalin, joka oli yksi armeijan vanhemmista upseereista, lähestymistapaa ”kylmäksi ja vihamieliseksi”. Ks. Stein, s. 85.

147 Saksalaisesta ritarikunnasta ks. Zimmerling, Dieter, *Der Deutsche Ritterorden*. 1991.

148 IKL:ää tutkinut Mikko Uola on otsikoinut teoksensa alaotsikolla ”*Sinimusta veljeskunta*”. Nimi on sopiva; ilman uskontoakin kyseessä olisi ollut veljeskunta, vaikka IKL:ssä ei valoja annettukaan (vrt. AKS). Toisaalta uskonnon eritteleminen suomalaisessa nationalismissa on aivan alkutekijöissään; esimerkiksi lottalainen uskonnollisuus oli erilaista kuin AKS – IKL:läinen, vaikka ne olisikin helppo (kauempaa katsottuna) niputtaa ongelmattomasti yhteen.

149 Lindeqvist, K. O., *Suomen historia*. 1906, s. 86–87.

150 Sekä lotat että suojeluskuntalaiset perustivat erilaisia huoltosäätiöitä turvaamaan entisten jäsentensä vanhuuden päiviä ja heidän terveydellisiä ja sosiaalisia olojaan. Aivan samoin menetellään luostareissa ja (niiden mallille) pohjaavissa muissakin veljes- ja sisarkunnissa.

151 Luukkonen, Fanni, ”- Olette meidän kirjeemme. – Olette Kristuksen kirje 2 Kor 3: 2, 3”. *Pikkulotta* 2/1939. Luukkonen kirjoittaa pikkulotille: ”On ihmeellistä kulkea Jeesuksen ‘kirjeenä’. Vaikeata se on, sillä eihän siinä kirjeessä saisi olla virheitä eikä tahroja. Mutta hyvä Jumala voi auttaa niin, että näitä kirjeitä voidaan lukea, vaikka niissä on suuria puutteellisuuksiakin, kunhan vain aina muistamme, että Jumala toivoo meidän olevan Hänen ‘kirjeitään’.”

152 Ks. *Lottatyttö* 4/1943, s. 3. Viereisellä sivulla oli Urho Paljakan kirjoitus ”Ristin ja ylösnousemuksen juhlina”.

153 Vrt. kuva Pentti Pirhosen teoksessa ”*Suojeluskunnat ja Lotta Svärd*”; Pirhonen aloittaa teoksensa lottaosuuden kuvalla lottien aamuhartaudesta. Kuvateksti kuuluu: ”’Kiitokset Herra, Sulle, täll’ aamuhetkellä…’ Lottien rivit ovat tiiviit kodin, uskonnon ja isänmaan asialle.”

154 Peltoniemi, Pirkko, Ajatuksia pikkulottatyöstä. *Pikkulotta* 1/1939, s. 4.

155 Kansallisvaltiota voidaan tarkastella luostarina, kuten aiempana on jo todettu. Latinan sana claustrum tarkoittaa suljettua (ja samalla suojattua) tilaa. Useat luostarit ovat siten toimineet paitsi kulttuurilaitoksina myös turvapaikkoina; luostarien muurit ja tornit eivät ole olleet pelkkiä koristeita vaan myös fyysiseen puolustustarkoitukseen rakennettuja. Esim. Virossa saksalaiset ritarikunnat rakensivat luostarit 1200-luvulla. ”Ne rakennettiin jyhkeiksi kuin ritarilinnat kestämään paikallisten asukkaiden ja venäläisten hyökkäyksiä.” Venäläiset onnistuivat kuitenkin hävittämään Kärknan luostarin ja raunioittamaan Padisen, mutta Padisesta on vielä jäljellä ”vaikuttava ampumatorni, holveja ja suuri kirkkosali”. Ks. Sommar-Sandström, Liisa, Aimo Nummi lähti munkkirohtojen jäljille. *ET-lehti* 2/2002. Linnan ja luostarin välinen ero on tietenkin se, että linnat rakennetaan vain puolustustarkoitusta varten, kun taas luostarit ensi sijassa uskonnollista kasvatusta ja Jumalalle pyhitettyä elämää varten. Lotta Svärdissä nämä molemmat tarkoitusperät olivat yhtyneet.

156 Poikolainen, Sirkka, Pieni kehoitus Pikkulotille. *Pikkulotta* 1/1938.

157 Alapuro, Risto – Stenius, Henrik, Kansanliikkeet loivat kansakunnan. Teoksessa *Kansa liikkeessä*. Toim. Risto Alapuro et al. 1987, s. 31–33.

158 Palokunnalla (univormuineen, lippuineen ja kesäisine paraateineen) on paikkakunnalla edelleen eräänlainen kunnia-asema, ja sen kesäisin järjestämä juhla marssei-

neen on koko sodanjälkeisen ajan ollut paikkakunnan vuotuinen ”ykköstapahtuma”.

159 Lause Fanni Luukkosen hautakivestä Iin Kruununsaaressa.

160 Ks. *Isänmaallinen lukukirja*, s. 29.

161 Esimerkiksi Saksassa kansallissosialistien kannatus oli selkeästi korkeampaa protestanttisilla alueilla kuin katolisilla. Ks. kartat Hampelin teoksessa (s. 212–213).

162 Mainittakoon, että kun Saksan lopullinen romahdus 1945 oli käsillä ja sota siirtynyt Saksan maaperälle jopa Hitler kehotti miehiään puolustamaan omia *kotejaan* ”tyhjän” isänmaa-käsitteen sijasta: ”Han manade till försvar ’inte av det tomma begreppet Fosterlandet utan av era hem, era kvinnor, era barn, och därigenom också er framtid’.” – Ks. Ziemke, Earl F., *Slaget om Berlin: Tredje rikets fall*. 2002, s. 78.

163 Tarkka, Pekka, Elämä siirtyi kirjoihin ja kirjat elämään: Yrjö Varpio rakentaa Väinö Linnan elämästä kauniin kertovan kaaren. Kirja-arvostelu Yrjö Varpion teoksesta Väinö Linnan elämä. *Helsingin Sanomat* 25.10.2006.

164 Tästä asiasta kirjoitettiin esimerkiksi *Heimokalenterissa* (1944) seuraavaa: ”Eräs pitemmän aikaa Unkarissa oleskellut suomalainen kuvaa ’Suomi-kaipauksen’ pohjaa seuraavasti: ’Tällä salaperäisellä Suomen-kaipuulla on olemassa sielullista pohjaa. Tämän hetken Unkarissa [jota Lotta Svärd -lehdessäkin esiteltiin varsinkin jatkosodan aikana vahvasti kristillisestä näkökulmasta] on näet tapahtumassa eräänlainen uudestisyntyminen. Kysytään, keitä me unkarilaiset olemme, mistä olemme, mistä olemme tulleet ja miten joutuneet tänne Länsi-Euroopan kulttuurin äärelle. – Vastaus kuvastuu esim. seuraavasta iskulauseesta: unkarilaisella on aasialainen sielu, joka on saanut eurooppalaisen sisällön. – – Mitä merkitsee Suomi tässä yhteydessä? Maata ja kansaa, joka on kansallisesti puhtaampi ja ehyempi kuin Unkari. Ehkäpä sieltä voitaisiin tavata vielä sellaista yhteisen alkukodin perintöä, joka opastaisi unkarilaisia oman sisimmän minänsä etsimisessä.” Ks. *Heimokalenteri 1944*. Julk. Suomalaisuuden liitto. Myydään Itä-Karjalan hyväksi. 1943, s. 35–36.

165 Linkola, Riitta – Mäkinen, Kirsti – Rikama, Juha, *Uuden lukion äidinkieli. Kurssit 6–8*. 1984, s. 185–186. Topeliuksesta todetaan kyseisessä oppikirjassa (mts. 198), että hänen tuotannossaan ”näkyi selvästi kansallisromantikkojen ihanteellinen elämänkatsomus, jonka perusarvoja olivat koti, uskonto ja isänmaa”.

166 Ks. Sulamaa 1999, s. 35 ja mainittu lähde.

167 Ks. *Lottatyttö* 2/1943, s. 3.

168 Ks. www. schaetze-der-welt.de. Teksti jatkuu: ”Das Kloster liegt inmitten bewaldeter Hügel wie eine mittelalterliche Festung.”

169 Esimerkiksi Ruotsin lotat, jotka eivät käyttäneet kolmihokemaa uskonto – koti – isänmaa, ilmoittivat suojelevansa ruotsalaista kulttuuriperintöä, *uskontoa ensimmäisenä*.

170 Sulamaa 1999, s. 52–53.

171 Ks. Ojanen, Eero, J. V. Snellman – soveltava filosofi. *Kansalliskirjasto. Helsingin yliopiston kirjaston tiedotuslehti* 1/2006, s. 15.

172 Snellman sanoi mm: ”Ainoastaan sitä uskoa, joka on elävä töissä ja toimissa, tarvitsee nykyaika, lujaa uskoa jumalallisen huolenpidon hallitukseen, hyvän voittoon, Jumalan hengen voimaan nöyrässä ja itsekkyydestä vapaaksi päässeessä mielessä.” Ks. Unhola, Aarne, *Nuoruus ja viisaus. Tienviittoja nuoruuden teille*. 1961, s. 137.

173 Ojanen, s. 16–17. – Suomea ei oikeastaan 1800-luvulla vielä ollut olemassa, vaan se oli vasta muotoutumassa: ”Tuolloin oli hyvin epäselvää, mikä Suomi oikeastaan on. Onko se kulttuurinen vai poliittinen asia, millä tavoin tällainen yksikkö on maailmassa olemassa? Onko olemassa jotain suomalaista kulttuuria, mitä sellainen tarkoittaa, onko tällaisella pienellä yksiköllä ja sen kulttuurilla jotain paikkaa ja tulevaisuutta suurten voimien hallitsemassa maailmassa?”

II HARMAAT SISARET

1 Riipinen, Hilja, *Naisasialiike ja lottatyö. Lotta Svärd -julkaisu no 7*. 1927, s. 16.

2 Eräät nunnatutkijat ovat sitä mieltä, että nimitys ”nunna” tulisi säästää vain vanhoihin sääntökuntiin kuuluneille ja kuuluville ja että uudempien aikojen mitä erilaisimmista ”nunnista” tulisi käyttää kattokäsitettä tai -nimitystä ”laupeudensisar”. Koska viimeksi mainittu nimitys kuitenkin sisältää – varsinkin protestanttisten ihmisten korvissa – lähinnä sairaanhoitotyöhön liittyviä mielleyhtymiä, tässä työssä pitäydytään nimitykseen ”nunna”.

3 Ks. Ilmi Hallsten *Lotta Svärd* 1931, s. 26: ”Sakari Topelius ja Suomen naiset”.

4 Laiho, Marianna – Leino, Ritva, *Erojen leikki. Muodin jäljillä*. 1988, s. 24.

5 Rakkauden (ja ”puhtauden”) täyttämästä naisesta taas ei ollut kuin pieni matka ”enkeliin”. – 1800-luvun lopun (viktoriaaniseen) naisihanteeseen kuului naisten näkeminen kotien enkeleinä, mistä syystä he eivät myöskään saaneet jättää lapsiaan, miehiään ja kotejaan perustaakseen ”itsekkäästi” omia (uskonnollisia) sisarkuntiaan. – (Puhtaasti) uskonnolliset sisarkunnat olisivat olleet ajan (protestanttisten) käsitysten mukaan jotakin ”epäkansallista” ja ”epäluonnollista”, ja siksi (minkälaisten sisarkuntien tahansa) johtajiksi olisi aina toivottu ja tarvittu *mies* ja *kansallisaate*. – Ks. esim. Mumm, Susan, *Stolen Daughters, Virgin Mothers. Anglican Sisterhoods in Victorian Britain*. 1999, s. 173 ja 181: ”Many of the Victorian arguments against sisterhoods were founded on a common set of assumptions about the God-mandated purpose of female life for women of the middle and upper classes. Often collectively referred to as the ’angel in the house’ construct, no examination of the perceived threat of Anglican religious orders to Victorian cultural values would be comprehensible without reference to it.” ”Of all the common attacks on the establishment of communities, the most consistently heard was the family argument, criticizing sisters for rejecting their place in the family and thus their biological role as women.” Myös Suomen naiset haluttiin nähdä ja pitää kotien/isänmaan ”enkeleinä”; vrt. esim. Siltala, Juha, *Valkoisen äidin pojat. Siveellisyys ja sen varjot kan-*

sallisessa projektissa. 1999, s. 561: ”Nainen asemoitiin valontuojaksi ja mies väistyvän viettiluonnon edustajaksi muuallakin kuin Cygnaeuksen kansakoulureformissa. Fennomaaninen raittiusvalistuskin asetti vastakkain juopon, elostelevan miespedon ja kotia/yhteiskuntaa ylläpitävän naisenkelin.”

6 Ks. esim. *Kainuun Sissi* 1937, s. 265: ”Niinkuin rakkaus ei koskaan häviä, nimenomaisesti se rakkaus, joka on jumalallista alkuperää, niin ei häviä myöskään isänmaanrakkaus.” Neuvostoliitossa sen sijaan oli kielletty niin Jumala kuin nämä Jumalasta lähtöisin olleet rakkausarvotkin (isänmaanrakkaus ja äidinrakkaus), joita lotat Suomessa vaalivat ”pyhinä”.

7 Fanni Luukkonen *Lotta Svärd* 1932, s. 100–101: ”Äitien päivänä”. Edelleen äidinrakkaus kietoutui myös (varhaiseen) naisasiatyöhön ja sen perusteluihin. Esim. Elizabeth Cady Stanton kirjoitti tulleensa kiinnostuneeksi naisasiasta nimenomaan äidinrakkauden tunteen kautta: ”Ihmiset nimittäin eivät vielä ole oppineet ymmärtämään, että se on äidintunne, joka on johtanut meidät naiset taisteluun oikeuksistamme, äidintunne, joka tuntee vastuunsa kaikkia vielä syntymättömiä sukupolvia kohtaan, joita pakotetaan kärsimään sen vuoksi, että toinen sukupuoli [vrt. toinen kansakunta] on niin kauan ollut toiselle laillisesti alistettu.” Ks. Ala, Juha, *Suomineito ja suojelusikä. Sortovuosien psykohistoriaa*. 1999, s. 176.

8 *Pohjois-Savon lotta 1921-1936*. 1936, s. 37.

9 Ks. Sulamaa, 1999, s. 86 sekä mainittu lähde.

10 Järvinen, Lahja, *Lotan siveysoppi II. Lotta Svärd -julkaisu no 61*. Koulutusohjelmistoa I. 1943, s. 12.

11 Kalmari, Laina, *Kohti päämäärää*. 1974, s. 92. Laina Kalmari kävi talvisodan jälkeen ja jatkosodan aikana Ruotsissa pitämässä Suomen ja erityisesti hävitetyn Karjalan ja sen seurakuntien hyväksi kirkkokonsertteja, joissa hän esitti Raamatun psalmirunoutta. Sekä Ruotsin lotat että Ruotsin seurakunnat tukivat häntä tässä – lottapuheenjohtajatar Maja Schmidtistä ja mm. piispatar Ljundgrenista (joka hänkin oli lotta) alkaen. Ruotsin kirkot, joissa Kalmari kiersi, oli koristeltu sinivalkoisin värein. Hän esiintyi mm. Sven Stolpen kotipitäjässä Degerforsissa, jonka kirkon alttaritaulu oli ”Suomen talvisodan improvisoima”.

12 Rakkaus oli yhdessä vapauden, puhtauden ja kärsimyksen kanssa eräs *Lotta Svärd* -lehden keskeisimpiä teemoja. Ks. Sulamaa 1999, s. 79 ja 132–.

13 Ott, Estrid, *Lottien mukana Suomen sodassa*. 1940, s. 18.

14 Ks. esim. Hakkarainen, Tellervo – Huovinen, Maarit, *Lotta sodan ja rauhan töissä*. 1999, s. 68.

15 *Lottatyttöjen Johtajille* no 2/1943, s. 2.

16 Seila, Taito, *Lotta Svärd – univormupukuiset naiset*. 1972, s. 209.

17 Ks. esim. Koskimies, Airi ja Rafael, *Suomen lotta. Katsaus lottajärjestön toimintaan*. 1964, s. 351.

18 Vrt. *Jumalalle, kodille ja isänmaalle*. *Helsingin Valkonauha – Vita Bandet i Helsingfors r.y. 1905–1980*. 1980.

19 Lipukkeen takaosaan oli sijoitettu lottien tiivistetty siveysoppi, lotan ”huoneentaulu”

eli Kultaiset Sanat, joiden merkitystä lottajärjestön 1920-luvun pitkäaikainen puheenjohtaja Helmi Arneberg-Pentti luonnehti seuraavasti: "'Kultaiset sanat', jotka laajemmalta eettiseltä pohjalta lähtien sisältävät koko persoonallisuuteemme vetoavia kehoituksia – – osoittavat meille sen perustan, jolle koko työmme on rakennettava – säännöt ovat vain ulkonaiset, selventävät puitteet, joihin sydämen, omantunnon ja isänmaanrakkauden kantama lottatyö on asetettava." Ks. *Kainuun Sissi* 1936, s. 192.

20 Lotilla oli kuitenkin ennen yhtenäisen ja "lopullisen" pukumallin hyväksymistä useanlaisia ja -värisiä pukuja käytössään, paitsi harmaita myös mustia, valkoisia sekä ruudullisia ja kirjavia, kuten mm. Koskimiesten ja esim. Seilan teosten kuvista teksteineen ilmenee. Harmaa ei siis ollut mikään itsestäänselvyys.

21 Suojeluskuntapuvusta ks. Leino, Petteri, *Asepuku m/36 vuosina 1936 – 1945*. 1998, mm. s. 5–6; Leino, Petteri, Suojeluskuntajärjestön virkapuku m/22:n synty. *Mantteli: Militarian erikoislehti harrastajaa ja ammattilaista varten* 1/1995, s. 2–9; Roudasmaa, Stig, Sotilasvirkapuvut vuonna 1918. Eripainos *Sotahistoriallisesta aikakauskirjasta* N:o 5, 1986. 1987; *Valtakunnan puolustusvoimien virkapukuohjesääntö*. 1930.

22 Ott, s. 18. – Harmaalla värillä oli myös kiinnityskohtia suomalaiseen kansanperinteeseen: naisen työpuku oli Suomessa tavallisesti ollut ainakin talvisin harmaa (villa)vaate. Ks. esim. Sirelius, U. T., *Suomen kansanpukujen historia*. 1915, s. 99: "Vanhempina aikoina olivat varmaan harmaat hameet, joihin samanväristä villaa ilman muuta voitiin käyttää, varsin tavallisia."

23 Yhteyttä esim. sairaanhoitajiin päin korostettiin alusta alkaen. – Kaikilla lotilla mm. tuli olla esiliina "sairaanhoitajatarmallia". Lotan puku on muutoinkin sangen lähellä sairaanhoitajattaren pukua; ks. esim. *Helsingin Sanomat* 13.11.2001: "Suora lähetys rintamalta", jossa on kuvattu tukholmalaisen St Göranin sairaalan hoitajatar puvussaan. – Jos puvun väri (sininen) olisi toinen (harmaa), kuvassa voisi aivan yhtä hyvin olla suomalainen lotta.

24 Vrt. Latva-Äijö, joka puhuu mutkattomasti "univormusta", joka olisi lainattu (suoraan) suojeluskunnilta. "Puvulla oli siis kaikki ne tehtävät, jotka kuuluvat sotilaan – tai suojeluskuntalaisen – univormuun". Ks Latva-Äijö, Annika, *Helmi Arneberg-Pentti Lotta Svärdin rakentajana 1920-1929*. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 47. 1998, s. 72–73. Samoin Taito Seila on jopa nimennyt koko laajan teoksensa sanoin "Univormupukuiset naiset" puhuen edelleen "mahtavasta naisten armeijasta". Sanaa "univormu" – jota tietenkin voidaan käyttää metaforallisessa mielessä kaikista yhtenäistävistä vaatekappaleista – ei lottien parissa kuitenkaan viljelty, vaan kyseessä oli nimenomaisesti *puku*; vrt. esim. Koskimies, Airi ja Rafael, s. 96–98.

25 Vrt. Lukkarinen, Vilho, *Suomen lotat. Lotta Svärd -järjestön historia*. 1981, s. 261.

26 Yksilöimätön leike. Lotta Svärd -järjestön historiatoimikunnan arkisto. Helsingin kaupunginarkisto.

27 Osalla lotista oli alkuun sarkakankainen puku, joka muistutti suojeluskuntapukua ja

joka oli kaksiosainen. Pusero+hame-yhdistelmän sijaan vakiinnutettiin kuitenkin pian yksiosainen *mekko*.

28 Ott, s. 45.

29 Aivan samoin kauluksensa sulkevat ristinmerkin sisältävällä rintakorulla esim. saksalaisiin Mariasisariin kuuluvat nk. orjantappurasisaret, joiden kaulusristissä ristin merkkiä ympäröi orjantappuraköynnös symboloimassa Jeesuksen kärsimystä. Yleensäkin Mariasisarten (ja heidän perustajansa äiti Basilean) arvoissa korosteisia olivat ja ovat ”rakkaus” ja ”kärsimys”, jotka olivat myös (johtavien) lottien ”kestoteemoja” – yhdessä ”vapauden” ja ”puhtauden” kanssa.

30 Ott, s. 14.

31 Kataja, s. 42.

32 Pyhälahti, Tiina, *Puku isänmaan puolesta. Lottien käsitys lottapuvun merkityksestä*. Käsityötieteen syventävien opintojen tutkielma. Helsingin yliopisto, 1996, s. 52.

33 Moravia, Alberto, *Cesira*. 1967, s. 228. Edelleen kertoja-minä kuvaa univormun/puvun tärkeyttä sekasortoisina aikoina: ”Selbst die gute Nonne hätte bei aller ihrer Freundlichkeit und Frömmigkeit kaum soviel Autorität besessen, wenn sie statt ihrer Nonnentracht Fetzen am Leibe gehabt hätte wie ich und Rosetta.” (mts. 229).

34 Tosin joitain helpotuksia annettiin sota-aikana, ks. esim. Koskimies, Airi ja Rafael, s. 352.

35 Ks. Sulamaa 1999, s. 66 ja mainittu lähde.

36 Dostoïewski, *Niétochka Nezvanova*. 1923, s. 111. ”Une soeur converse” on suomeksi käännettävissä sanoilla ”palvelijanunna” tai ”palvelijasisar”. Ks. Hagfors, Edwin, *Ranskalais-suomalainen sanakirja*. Helsinki 1914. – Mainittakoon, että ko. sanakirjan nimiölehdellä esiintyy koristeena (tyylitelty) hakaristi.

37 Rikala, Lauri, *Siveellisyys – kansa – yksilö*. *Nuoriso ja elämä 10*. 1920, s. 6–7. Rikalan mukaan erityisesti Ranskasta oli tullut jumalankieltäjien ja kaikenlaisen siveettömyyden maa, jonka antama esimerkki vaikutti muihinkin kansoihin niiden siveellisyyttä ja samalla elinkelpoisuutta heikentävästi.

38 Myös kansatieteellisistä kuvauksista löytyy mielenkiintoisia tähän tematiikkaan kietoutuvia kuvauksia. Esim. Kustaa Vilkuna kuvaa ns. heinäpyykkiä ja siihen kietoutunutta puhtaustematiikkaa – ulkoista ja sisäistä – seuraavasti: ”Heinänteko on entisaikaan ollut siitä erikoinen vuotuistyö, että siihen on tietyin menoin valmistauduttu. Tärkeimpänä ulkoisena tunnusmerkkinä on ollut *heinäpyykki*. Niitylle lähdettäessä piti kaikilla olla yllään puhtaat valkoiset vaatteet. Siksi vuoden suurin poukunpano tapahtui heinäkuun alkupäivinä. Myös sisäinen ihminen on [tätä varten] puhdistettu nauttimalla rippi eli Herran pyhä ehtoollinen.” Ks. Vilkuna, Kustaa, *Työ ja ilonpito. Kansanomaisia työnjuhlia ja kestityksiä*. 1946, s. 19.

39 Lotta Svärd Publikationer I, s. 7–8: ”Lottalöftet”.

40 Vrt. laulu ”Kuullos pyhä vala, kallis Suomenmaa, sinuun koskea ei väkivalta saa. Sua suojelemme, verin varjelemme”; – Vuosisadanvaihteen (sortovuosien) siveellisyysajattelussa Suomi-neito oli nimenomaan ollut joutumassa Venäjän taholta ”väkivallan” ja jopa ”raiskauksen” uhriksi.

41 Laulu löytyy esim. Katajan teoksesta, s. 143.
42 Tosin poliittinen oli lotille ennen kaikkea siveellistä, joka taas jo itsessään oli kaiken poliittisen ylä- ja ulkopuolella. Valkoisuuden yhteismitallisuudesta (tai pikemminkin yhteismitattomuudesta) punaisuuden kanssa olisi syytä jossakin kirjoittaa enemmänkin, samoin kuin toimintatapojen *siveellisyyden* merkityksestä aikakauden ihmisten ajattelussa.
43 *Lotta Svärd* 1944, s. 224: ”Komennuksella olevan lotan pukeutuminen”.
44 *Sotilaskotisisar*. Näytenumero 1943, s. 12.
45 Esim. Enonkoskelle 1990-luvun lopulla perustettu luterilainen luostariyhteisö otti ensimmäiseksi ulkoiseksi tunnusmerkikseen käyttöönsä kaularistin – ennen esim. yhtenäistä pukua. Ks. *Kirkko ja Kaupunki* 26.8.1998: ”Luterilainen luostari vakiintumassa”.
46 Ks. Sulamaa 1999, s. 110–111.
47 Mainittakoon, että hakaristi oli ja on suomalaisessakin käytössään vanhaa perua. – Muinaissuomalaiseen symboliin, ns. mursunsydämeen, sisältyy jo itsessään hakaristiaihe. Mursunsydämen – tässä mielessä ja tarkoituksessa – otti v. 2000 käyttöönsä myös Suomalaisuuden liitto. Ks. *Suomen mieli* nro 2/2000, s. 8.
48 Ks. Tetri, Juha, E., *Kunniamerkkikirja*. 1994, s. 12.
49 [Hakaristi:] ”yhtä pitkillä ja suorakulmaisesti taivutetuilla haaroilla varustettu risti, myös toisintoja, joiden haarat kaarikäyriä.” Ks. *Pieni Tietosanakirja. Ensimmäinen osa*. 1925, s. 1090.
50 Kuten lottalehdessä moneen otteeseen todettiin, isänmaa oli ”pyhä”. Isänmaallinen työ oli ”pyhää” työtä, ja kelvatakseen tähän työhön lotan (naisen) oli oltava erikoisen ”puhdas” ja ”pyhä” myös sisältään, niin kuin esim. Maila Talvio lotille kirjoitti kuvatessaan heille samalla (kristillisiä) pyhiä vaatteita, joiden joukkoon hän laski lottapuvunkin. – Koko lottaimagossa oli vahvaa pyhyyden tunnetta, joka liittyi – ja jota edellyttivät – niin uskonto kuin isänmaakin.
51 Ks. *Tragitšeskaja sud’ba russkoj imperatorskoi familii. Vospominanija P’era Zil’jara*. 1991, s. 15.
52 Lukkarinen, s. 53. Lukkarisen *arvelu* siitä, että lottamerkin alkuperä juontuisi tällaisesta lähteestä, on sittemmin lainattu ja kopioitu viimeisimpiin lottia koskeneisiin esityksiin ja tutkimuksiin. Lukkarinen kirjoittaa (mp.): ”Lottamerkin suunnitteli taiteilija Eric Vasström. Sen hakaristiaihe on todennäköisesti saatu perintönä ’naiskagaalilta’, jonka käyttämät keräyslippaat oli varustettu tekstillä ’lain ja isänmaan puolesta’ sekä suljettu hakaristisinetillä. Naiskagaalin jäseniä oli myöhemmin Lotta-Svärd yhdistyksessä huomattavilla johtopaikoilla.” Hakaristi ei kuitenkaan ollut mikään naiskagaalin erityismerkki, vaan sangen yleisesti käytetty ja suosittu (onnea tuottanut) koriste- ja ornamenttimerkki, jota käytettiin hyvin laajalti eri yhteyksissä. Mm. A. Gallen-Kallelan suunnittelema *vapaudenristi* sisältää juuri hakaristin ja ruusukkeen – siis **aivan samat elementit** kuin lottamerkkikin. Lisäksi Lukkarisen esittämä suora yhteys naiskagaalista Lotta Svärdin ylimpään johtoon tuntuu jäävän vain Tyyne Söderströmin varaan, joka puolestaan johti ”kapinallista” Porin lottapiiriä, joka

liittyi valtakunnalliseen Lotta Svärdiin vasta keväällä 1922. Lottamerkistä ja sen mallista puolestaan päätettiin keskusjohtokunnassa edellisen vuoden kesällä ja syksyllä, eikä ole mitään syytä olettaa, että kapinallista lottapiiriä johtamassa ollut Söderström olisi sen valintaan tai symboliikkaan ollut vaikuttamassa. Merkin luonnos oli valmistunut taiteilija Vasströmiltä jo elokuussa 1921. – Merkin suunnittelijaksi oli alunperin kaavailtu A. Gallen-Kallelaa.

53 Mieleeni on jäänyt Hilja Riipisen aineistosta mm. eräs kortti, joka esitti Oulujoen nuorisoseuran talon juhlasalia koristeltuna joitakin juhlia varten. Salin etuosaa koristivat sangen suurikokoiset (kallellaan olleet) hakaristit. Kortti oli 1900-luvun alusta.

54 Aluksi ehdotettiin punaista tähteä (vrt. Punainen risti), mutta kyseinen merkki oli jo käytössä eläinlääkäreillä. Kansainvälinen Punaisen tähden yhdistys perustettiin Genevessä jouluna 1914 vähentämään eläinten kärsimyksiä sodassa. Myöhemmin lotillakin tuli olemaan siihen läheisiä yhteyksiä, kun eläinlääkintälottien koulutus aloitettiin. Ruotsin Punaisen tähden yhdistys lähetti Suomeen v. 1918 ”hevosambulanssin”, jonka mukana tuli kymmenen ruotsalaista Punaisen tähden sisarta. Samoin talvisodan aikana Ruotsista lähetettiin Suomeen ”hevosambulanssi” sitä hoitaneine sisarineen. Ks. *Svenska Röda Stjärnan 1917–1940 – Svenska Blå Stjärnan 1941–1997*. Historik. Sammanställd av Inga-Lisa Ekstedt & Karin Wiebe.

55 Tässäkin ristissä – vaikka sen alkuperä ei varsinaisesti ole uskonnollinen eikä kristillinen – on sinänsä (ollut) helppoa ja luontevaakin nähdä niin ikään (kristin)uskon ”pyhä” risti. Siten esim. islamilaiset maat eivät vieläkään hyväksy Punaisen *Ristin* tunnusta alueellaan, vaan käyttävät sen sijasta Punaista Puolikuuta. Huhtikuussa 2000 kerrottiin, että Punaisen Ristin ja Puolikuun rinnalle tulee kolmaskin tunnus, Punainen vinoneliö – juuri siitä syystä, että useissa maissa risti ja puolikuu on kielletty käytöstä niiden uskontoon viittaavan symboliikan vuoksi. Esimerkiksi Kazakstanissa paikallinen Punainen Risti ei suostu käyttämään ristiä eikä puolikuuta, koska puolet kansasta on muslimeja ja puolet kristittyjä. – Se, että lotat halusivat kiinnittyä arvostettuihin Punaisen Ristin sisariin – ja heidän merkkiinsä – on ilmeistä. Myös lottamerkin sisältämä risti – olipa se lopulta mitä perua tahansa – sulautui tähän kytkökseen hyvin. Esim. Etelä-Hämeen piirin saniteettikurssilla v. 1922 lotat olivat pukeutuneet sangen kirjaviin asusteisiin, mutta mustavalkoisesta kuvasta paistavat silmään nimenomaan monet eri *ristit*: eräiden lottien jo hankkiman lottaneulan ristit, eräiden lottien päähineeseensä kiinnittämät Punaisen Ristin tunnukset sekä edelleen erään lotan – ilmeisesti kurssin johtajan – mansetin yläpuolelle hihaansa kiinnittämä risti, joka saattaa olla joko punainen (=Punaisen Ristin tunnus) tai sininen (=lääkintälotan tunnus). Ks. Lukkarinen, s. 59.

56 Ks. Hänninen, Sisko-Liisa, *Kätilötyön vaiheita*. 1965, s. 261. Kätilö Kuokkanen perusteli tähtimerkin sopivuutta seuraavasti: ”Emmehän toki rupea risti kaulassa käymään, sehän merkitsee kuolemaa ja surua ja hyvin harvoinhan me semmoisen sanoman perheeseen tuomme. Syntymän, iloisen tapahtuman tuojiahan me olemme ja se kuvataan tähdellä, kuten Vapahtajankin syntymä ilmoitettiin tähdellä.”

57 Eri ristien symboliikat näyttävät sulautuneen yhteen monella eri taholla. Lotta-ristissä on siten mitä ilmeisimmin useita eri ristejä tarkoituksella – ja monitasoisesti kertautuneena – päällekkäin. On ilmeistä, että juuri lääkintähuollosta haettiin ”yleviä” esikuvia. Koko Punaisella Ristillä, jolla sitä paitsi oli ollut sangen keskeinen asema vapaussodassa, oli sangen korkea ja arvostettu imago, jollaista Lotta Svärdkin tavoitteli itselleen. Vapaussotaan oli lähtenyt paljon vapaaehtoisia naisia (joita myöhemmin pidettiin lottien edeltäjinä tai jopa ensimmäisinä ”lottina”) Punaisen Ristin merkit hihoissaan. Kuitenkin Punainen Risti kielsi lotilta merkkinsä käytön myöhemmin, ja *Punaisen* Ristin sijasta lotilla tuli olemaan (kauluksessaan) *sininen* risti. Vrt. myös esim. apteekkien tunnuksena edelleenkin oleva *vihreä* risti, joka pohjaa Punaiselle Ristille. Myös lottien edeltäjät, nk. sotamartat olivat käyttäneet tunnuksenaan ristiä ja nimenomaan vihreää ristiä; vihreä pohjasi heidän ristissään siihen, että se oli marttojen väri.

58 Kansallissosialistien käyttöönsä ottamasta hakarististä ks. esim. Shirer, William L., *Kolmannen valtakunnan nousu ja tuho. Kansallissosialistisen Saksan historia. Osa I.* 1962, s. 57–58. Kuten Shirer toteaa, kansallissosialistienkin hakaristin tausta on epäselvä; esim. Hitler ei tiettävästi koskaan selittänyt, miksi hän valitsi juuri hakaristin puolueensa tunnukseksi. Shirer viittaa merkin yleisyyteen niin Euroopassa kuin Aasiassakin sekä erikseen vielä sen käyttöön ”sellaisissa Itämerenmaissa kuin Viro ja Suomi, missä saksalaisten vapaajoukkojen miehet näkivät niitä vuosien 1918–1919 taistelujen aikana”.

59 Suomen ilmavoimat saivat alkunsa koneesta, jonka ruotsalainen kreivi Eric v. Rosen lahjoitti Suomen valkoiselle armeijalle 6.3.1918. Hän oli antanut maalauttaa sen kylkeen hakaristin, koska se merkitsi hänelle onnea tuottavaa merkkiä, jota hän oli käyttänyt tunnuksenaan varhaisemmilla laajoilla tutkimusmatkoillaan Etelä-Amerikassa ja Afrikassa. ”Oli itsestään selvää, että kreivi von Rosen maalautti onnenmerkkinsä eli siis hakaristin koneensa tasoihin, ja täten hän suoritti tietämättään myös Suomen armeijan lentokoneiden kansallisuus- ja tunnusmerkin valinnan, sillä hakaristi määrättiin myöhemmin lentokoneidemme viralliseksi merkiksi.” Ks. Hannus, Tauno, *Sotilaslentäjän kertomuksia*. 1937, s. 13. Ks. myös Uola, Mikko, *Suomen ilmavoimat 1918–1939*. 1975, s. 15.

60 Vapaudenristin taustasta ja historiasta ks. tarkemmin *Vapaudenristin ritarikunta – isänmaan puolesta*. 1997.

61 Pelkkä ruusuke tuli pikkulottien tunnukseksi. Myöhemmin siitä tuli sairaanhoitajatarliiton tunnus, kun sininen hakaristi tuli sotien jälkeen poliittisesti ”sopimattomaksi”. Sairaanhoitajatarliiton puheenjohtaja Kyllikki Pohjala oli myös tunnettu lotta, joka mm. oli ollut mukana Viron vapaussodassa.

62 *Lottatytön Muistio*. Julkaisija Lotta Svärd keskusjohtokunta. 1944, s. 20. Ruusun merkityksestä ja symboliikasta todetaan (mts. 21) seuraavaa: ”Ruusu on kautta aikojen ollut voiton, urheuden, rakkauden ja uhrin tunnuskuva. Sellaisena tunnuskuvana myöskin lottatytön neula, heraldinen ruusu kannustaa kantajaansa rohkeuteen, palvelevaan lähimmäisenrakkauteen ja isänmaalliseen uhrivalmiuteen, jonka hän

parhaiten toteuttaa kotoisten velvollisuuksien tinkimättömässä täyttämisessä.”

63 Suomen lipun muotomallin (risti) ja värien (sini–valkoinen) taustasta ja niiden perusteluista, ks. *Suomen lippu kautta aikojen*. 1985, esim. s. 430–451, sekä Klinge, Matti, *Suomen sinivalkoiset värit. Kansallisten ja muidenkin symbolien vaiheista ja merkityksestä*. 1981, s. 7– ; Klingen mukaan sininen ja valkoinen Suomen väreinä olivat ensi sijassa Topeliuksen ajatusta ja keksintöä. Edelleen risti on (Pohjoismaiden) lipuissa uskonnollista taustaa; sen sijaan esim. Viron lippuun ei otettu ristiä, sillä siellä kristinuskoa pidettiin valloittajien (ruotsalaisten, tanskalaisten ja saksalaisten) maahantuomana, eikä esim. estofiilisessä liikkeessä ollut kristinuskolla ollenkaan samaa asemaa kuin suomalaisten (1800-luvun) keskeisten fennomaanijohtajien ajattelussa. Mainittakoon, että myöskään Viron lottaliikkeessä uskontoa ei katsottu (toiseksi) perusarvoksi isänmaallisuuden rinnalla, vaan lähinnä sitä vastaamassa oli *altruismi*; Viron lottatoiminta katsoi pohjanneensa altruismille, demokraattisuudelle ja kansallismielisyydelle.

64 Ks. myös Sulamaa 1999, s. 110–111.

65 Siten esim. uskonto ylipäätään saattoi lottalehdessä tulla esille aivan muuta kautta kuin varsinaisesti (avoimesti) uskonnollisten kirjoitusten kautta; paitsi kuvia ja runoja, myös kirja-arvosteluja, muistokirjoituksia ja etenkin kaunokirjallisuutta käytettiin uskonnollisten arvojen (hienovaraiseen) välittämiseen lukijoille. Siten lottalehteä tutkinut Maria Kotila onkin lehden palstatilan käyttöä kartoittaessaan luonut ryhmän ”uskonto ja fiktio”, millä hän ei tarkoita sitä, että uskonto olisi ”fiktiota”, vaan sitä, että lehden ”fiktiivinen” aineisto oli sangen usein uskonnollisväritteistä ja -sisältöistä.

66 *Lotta Svärd* 1932, s. 83: ”Muutamia ajatuksia lottatyöstä”.

67 *Sotilaskotisisar*. Näytenumero 1943, s. 2.

68 Lähteenmäki, Olavi – Koski, Huoti – Heikkala, Aili – Nissinen, Väinö, *Isiemme usko II*. Helsinki 1966, s. 113.

69 Lukkarinen, s. 48, 65.

70 Ks. esim. *Lotta Svärd* 1936, s. 294–295.

71 *Lotta Svärd* 1943, s. 160: ”Lottalupaus etumaastossa”.

72 Ks. Mustakallio, Hannu, Emansipaatiota, diakoniaa ja filantropiaa. Pohjoispohjalaiset naiset diakoniaa ja hyväntekeväisyyttä edistämässä 1900-luvun alkupuolelle saakka. *Teologinen Aikakauskirja* 1/1999, s. 100. Mustakallio kuvaa artikkelissaan hyvin sitä sidosta, joka diakoniatoiminnan, valkonauhan, raittiusyhdistysten, Suomen naisyhdistyksen haaraosastojen, NNKY:iden jne. välillä 1900-luvun alkupuolella vallitsi, samoin kuin sitä, miten yhtenäinen (kristillis-siveellinen) aatepohja näillä kaikilla yhteisöillä ja yhdistyksillä oli – samoin kuin niiden jäsenillä, jotka nekin pitkälle olivat samoja. Tämä arvopohja ei voinut olla välittymättä itsenäisen Suomen suurimpaan ja tärkeimpään porvarilliseen naisjärjestöön, Lotta Svärd -järjestöön.

73 Valkonauhalaisten ohjelma tarkoitti naisten kehittämistä toimimaan yhteiskunnan hyväksi, ja toiminnan tuli tapahtua *kristillisessä hengessä* perheen ja kodin vaikutuksen lisäämiseksi, ehdottoman raittiuden, rauhan, kasvatuksen ja siveellisen puh-

tauden edistämiseksi sekä langenneiden pelastamiseksi. – Suomen Valkonauhaliitto sai alkunsa v. 1896, jolloin ensimmäinen paikallisosasto perustettiin Turkuun. Myöhemmin, v. 1904, eri puolilla maata sijainneet paikallisosastot yhtyivät itsenäiseksi kansalliseksi liitoksi. Alkuaikojen keskeisiä vaikuttajia Suomessa oli Alli Trygg-Helenius.

74 Salo, Hertta, *Kruunamaton kuningatar*. 1944, s. 128.

75 Salo, s. 148.

76 ”Moraalisen selkärangan” tarve korostui lisää erityisesti vielä sodan aikana, jolloin – varsinkin sodan pitkittyessä ja kaikenlaisen kurjuuden kasvaessa – moraali heikkeni kaikissa sotaa käyvissä maissa yleisesti. Esim. Saksassa toisen maailmansodan ja sen päätösvaiheet kokenut suomalainen nunna Benedicta Idefelt toteaa tämän muistelmissaan (Idefelt, Benedicta, *Viipurista Vatikaaniin: suomalainen nunna maailmalla*. 1983, s. 81): ”Huomasin, miten sota ja sen tuottama kurjuus sai ihmiset unohtamaan ennen kunnioittamansa moraalisäännöt. Petkutus ja varastaminen, jotka olivat olleet jokseenkin tuntemattomia kansan keskuudessa, olivat nyt jokapäiväisiä. – – Ihmisten käyttäytyminen oli muuttunut täydellisesti.” Moraalin heikentyminen (kotirintamalla) taas heikensi myös taistelumoraalia, ja tästä syystä (naisten) oli pidettävä moraalista huolta. Saksan taistelumoraalia ylläpiti osaltaan se nunnayhteisökin, johon (suomalaislähtöinen) Benedicta Idefelt kuului. Hän muistaa (mts. 90), että sodanjälkeisenä aikana ei ollut erityisen helppoa olla nunna eikä esiintyä nunnan asussa. Esim. taideakatemiaan opiskelemaan mennessään hän muistaa tunteneensa olonsa erityisen ”epämukavaksi”, sillä kaikkien ”hämmästyneet katseet” kohdistuivat hänen ”mustaan hahmoonsa”. Katseet olivat osin yllättyneitä, osin paheksuvia. ”Keräsin kaiken rohkeuteni”, hän kertoo, ”ja sanoin luonnollisella äänellä: ’Guten Morgen’. Muutamat eivät taitaneet käsittää, että noin epäinhimillisen päähineen alta voisi kuulua tavallisen ihmisen ääni.”

77 Hilja Riipinen *Lotta Svärd* 1936, s. 18–19: ”Erään huonon vanhan tavan johdosta”.

78 Ks. *Kainuun Sissi* no 4/1930, s. 130–131.

79 Ks. Salo, s. 142.

80 Ollila, Anne, *Suomen kotien päivä valkenee… Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939*. Historiallisia Tutkimuksia 173. 1993, s. 39 sekä mainittu lähde.

81 Lottia opetttiin ja ohjattiin tekemään työtä ja palvelemaan kaikkia, jotka suojasivat *kristillis-siveeellistä* isänmaata (eikä siis minkälaista isänmaata tahansa).

82 Lottien Musta kirja on sota-arkistossa, Lotta Svärd -järjestön asiakirjojen kokoelmassa, kohdassa A 170. – Niin kutsuttuja mustia kirjoja käytettiin myös koulun ja kirkon piirissä, joissa niin ikään vaalittiin ja valvottiin kuria, siveellisyyttä ja muuta nuhteettomuutta ja joihin molempiin Lotta Svärd tätäkin kautta funktionaalisesti kiinnittyy; koulun tavoin Lotta Svärdkin oli (Suomen naisten) kasvatuslaitos, ja kirkon tavoin Lotta Svärdin tehtävänä oli (naisten kautta) pitää huoli kansakunnan siveellisestä ja moraalisesta kunnosta.

83 Jalas, Rakel, *Sukuelämä terveeksi*. 1941, 15.

84 Mts. 17. Kirjan takakannessa oli opetusministeri Antti Kukkosen suositus teokselle; hän suositteli kirjaa ”vanhemmille, opettajille ja papeille”. Tietämättömyys terveen sukuelämän edellytyksistä oli tuottanut niin yksilöille kuin kansakunnallekin ”suuria vaurioita”. Jalas lainasi teoksessaan mm. Alexis Carrellia, jota lottalehdessäkin esiteltiin ja joka tähdensi moraalin, taiteen ja uskonnon oppimisen riippuvuutta ympäristöstä ja jokapäiväisestä elämästä. Ks. mts. 111.

85 Ks. *Lottatyttöjen Johtajille* no 1/1944, s. 7.

86 *Komennuksella olevan lotan järjestyssäännöt ym. määräykset. Lotta Svärd julkaisu N:o 63*. 1943.

87 Henninen, Kalervo, *Marjatan lupaus*. 1944, s. 14. Lotan vaate oli eräänlainen ”kaapu” juuri (nuorten) naisten siveyden suojelemiseksi. Asiaan liittyvä tematiikka näyttää olevan kulttuurissamme edelleen elävä ja esillä. – Vrt. esim. *Iltalehti* 4.1.2001 (etusivun otsikkoaihe): ”’Vain mummokaapu säästäisi miesten asiattomilta kommenteilta’ – – Saako nainen pukeutua seksikkäästi?” sekä toisaalta esim. Umayya Abu-Hannan kolumni *Metro*-lehdessä 11.5.2001 ”Isän jalkapohjat”, jossa kolumnissa käsitellään paljaan ihon (tai ”pinnan”) näkymistä: ”Ainoat, joiden ihosta ei ollut tietoa, olivat nunnat. Koko vartalo kasvoja lukuun ottamatta oli pakattuna.” – Vrt. lotat.

88 Vrt. Arajärvi, Kirsti, *Messukylän historia*. 1954, s. 660–661 ”Siveellinen elämä”: ”– – vanhojen maanviljelyskylien kanta-asujamisto oli raitista, rehellistä, toimellista ja edistyshaluista. Siihen ei kaupunginkaan [=Tampereen] turmiollinen vaikutus ollut päässyt vaikuttamaan siinä määrin kuin oikeastaan olisi ollut mahdollistakin. Tämä aines oli aina Messukylän seurakunnan terve ydin ja suola.” – Kirsti Arajärvi valittiin aikanaan kirjoittamaan Lotta Svärd -järjestön historiaa. Hänen kirjoittamansa käsikirjoitus on säilytteillä sota-arkistossa (ks. PK 1774).

89 Ks. *Viattomuuden vuosikymmenet. Suomalaisen elokuvan erotiikkaa*. 1992, s. 8.

90 Viisi liturgista väriä. *Kirkko ja Kaupunki* 28.10.1997.

91 Ks. Sulamaa 1999 s. 106 sekä mainittu lähde. – Talvion uskonnollisuudesta kirjoittaa hänen kuolemansa jälkeen V. A. Koskenniemi mm. seuraavaa: ”Maila Talvion hyvin persoonallinen siveysoppi ei ole sijoitettu abstraktioiden maailmaan, vaan kaikilla vaistoillaan elävien ihmisten keskuuteen. Lapsuudenkodin kristillinen kasvatus painoi viimeiseen saakka jälkensä hänen elämänkäsitykseensä, joskin hän oli täysin vapaa kaikesta teologisesta dogmatismista. Voi sanoa, että hänen etiikkansa kasvoi suurin piirtein kristillisen rakkaudenopin pohjalta. – – Jos haluaisi tehdä joitakin yleistyksiä Maila Talvion etiikasta tämän romaanin pohjalla, voisi siitä kenties lukea, että syy huonouteemme ja kurjuuteemme ei ole yhteiskunnallisissa oloissa – eikä parannus myöskään ole saavutettavissa sosiaalisten reformien tietä -, vaan se on omassa ihmisluonnossamme, jolla on vain rajalliset mahdollisuudet täyttää moraalin vaatimukset, mutta jonka kilvoitus niiden täyttämiseksi on ainoa, mikä antaa elämälle arvoa ja mikä syvemmässä mielessä on myös elämänvaelluksemme tarkoitus.” Ks. Talvio, Maila, *Valitut teokset*. 1954, s. XI.

92 *Komennuksella olevan lotan järjestyssäännöt ym. määräykset. Lotta Svärd julkaisu N:o 63*. 1943.

93 Toisaalta puhuttiin myös ”kansalaiskunnosta” (ja/tai -”kasvatuksesta”), jota sanontaa käytettiin varsinkin suojeluskuntien puolella ja johon sanontaan uskontoa ei kytketty eikä kiinnitetty ainakaan pintatasolla eksplisiittisen voimakkaasti. Siten esim. lottien sodanaikaisiin kirjeopiskelukursseihin kuuluneen ”kansalaiskasvatuksen” kurssin kuvauksessa, jonka kurssin oli laatinut Aino Voipio, ei mainittu uskonnosta avoimesti sanallakaan. Kuitenkin siihen todennäköisesti viitattiin hieman epäsuorasti, sillä kurssin aikana syvennyttiin tutkimaan luonteen kasvatusta ”sekä kauneusarvojen ja korkeiden elämän päämäärien vaikutusta yksilön ja kansakunnan kehitykseen”. Ks. *Lottien kirjeopiskelu. Ohjelma. Lotta Svärd julkaisu n: 66*. 1943, s. 8.

94 Ks. Hakkarainen – Huovinen, s. 67–68.

95 Ks. Sulamaa 1999, s. 74 sekä mainittu lähde. Vrt. myös esim. *Kainuun Sissi* 1937, s. 249: ”– – mitatkoon ne Hän, ken kasvatti rintaanne lotta-hengen”.

96 Ks. Hakkarainen – Huovinen, s. 121.

97 ”Lottakenraaleista” puhumisessa on tarkoin erotettava se, mitä kyseisellä metaforallisella termillä oikein tarkoitetaan; kukaan lotta ei missään tapauksessa ollut mikään ”kenraali” – vaikka esim. eräs entinen haastattelemani lotta kysyikin allekirjoittaneelta aivan vakavissaan, eikö esim. Luukkoselle ollut tosiasiallisestikin myönnetty ”kenraalin” arvonimi. Sekavuus ja epäselvyys tämän(kin) termin käytön osalta kuvaa hyvin sitä sekavuutta ja monitulkintaisuutta, joka lottien olemukseen on liittynyt ja liittyy. – Se, että lotat toimivat lähellä armeijaa ja armeijaa tukien, on johtanut tällaisten epäselvyyksien syntyyn. – Toisaalta lottajohtajissa saattoi tietenkin olla ”kenraalityyppejä” ja muutoinkin miltei sotilaallista ”ankaruutta” vaatineita henkilöitä, mutta samantyyppistä ankaruutta on ollut myös ”rakkaudelle” omistautuneiden nunnien johtajilla. Vrt. esim. Benedicta Idefeltin kuvaus (s. 37) Pyhän Katariinan sisarkunnan johtajattaresta: ”Odotimme jonkin aikaa ja pelkoa muistuttava tunne alkoi hiipiä sydämeeni. Ovi aukeni vihdoin ja sisään astui noin kuusikymmenvuotias lihavahko, hyvin päättäväisen näköinen nunna. Hänen ryhtinsä oli kuin kenraalin. Hän oli Mater Arcadia Schmalenbach, sisarkunnan johtaja. Hänen silmänsä olivat ankarat, mutta hän hymyili minulle katsoen hiukan hämmästyneenä ulkoasuani.”

98 Ott, esim. s. 17, 30 ja 42.

99 Esim. Kainuun piirin puheenjohtaja Iida Heikkinen totesi talvisodan jälkeen, että ”ei riitä, että vain ulkonaista, käytännöllistä taitoa hankitaan ja lisätään. Sen ohessa emme saa unohtaa sisältöä, aatteellista työtäkään. Onhan tunnettu se historiassa usein toistuva ilmiö, että sodan jälkeen tapahtuu siveellinen herpaantuminen, hyvien tapojen ja käsitteiden höltyminen.” Ettei tätä ”lottain keskuudessa tapahtuisi”, vaikka lotatkin olivat vain ”erehtyväisiä ihmisiä”, oli johtokuntain ja kurinpitolautakuntain toimittava lottien keskuudessa niin, että yksilö ei unohtanut edustavansa koko järjestöä ja sen ”maineikasta nimeä”. Ks. *Kainuun Sissi* 1941, s. 39.

100 Vrt. myös esim. nk. ”henkinen väestönsuojelu”, joka tarkoitti kansan henkisen ja

siveellisen ryhdin ja kestävyyden ylläpitämistä ja lujittamista ”sekä näin ollen [myös] kansan puolustustahdon ja -uskon vahvistamista”. (Ks. *Kainuun Sissi* 1939, s. 312).

101 Seppälä, Vera, *Sukupuolitaudeista. Lotta Svärd julkaisu N:o 65*. 1943, s. 6–7.

102 *Lottatytön Muistio*. Julkaisija Lotta Svärd keskusjohtokunta. 1944, s. 1.

103 On huomattava, että vaikka uskonto ja kristillisyys tulivat virallisina **ohjelma-arvoina** lottatoimintaan mukaan ”asteittain” (1921 sääntöjen 11. pykälään ja 1925 myös sääntöjen 3. pykälään), on selvää, että **tunnearvoina** ne olivat toimintaan osallistuneiden ja sitä virittäneiden naisten ajatusmaailmassa alusta alkaen – ja erityisesti lottatoiminnan yhteyteen kuuluvina jo siitäkin syystä, että isänmaa oli heidän mielissään ikään kuin jotakin ”jumalallista” ja ”pyhää”.

104 Ks. myös Matt. 23:26: sisäinen puhtaus: ”– – puhdista ensin maljan sisus, että sen ulkopuolikin tulisi puhtaaksi!”

105 Vrt. Mumm, s. 199–200: ”The Anglican sisterhoods created a paradoxical situation in that the sisters, mostly women of middle- or upper-class origin, worked hard and openly. It was inconceivable to argue that these women, who worked as the result of choice rather than in response to financial necessity, were not ladies. Much of the early anti-sisterhood pamphlet literature focuses on the fact that in communities upper-class women did work which would normally have been performed by servants. – – Sisterhoods thus indirectly brought into question the very definition of female respectability, involving, as it did complete abstention from open manual labour for all women above the working class. – – Sisters argued that women who were debarred from public action would be debarred from obedience to the commands of Christ, who urged his followers to action, both spiritual and social, physical and moral.”

106 Lisäksi uskonnollis-isänmaallinen lotta asettuu ”palvelevassa” työssään lähemmäs **vahvassa organisaatiossa elävää** nunnaa kuin useimmat muut saman aikakauden protestanttiset naiset, jotka toimivat erilaisissa kristillis-siveellisissä yhdistyksissä, mm. sen kautta, että lottaliike loi ja vaati myös ja nimenomaan ns. lotta*hengen* ja lotta*sielun*; esim. marttojen puolelle ei näy kehitellyn ainakaan mitään ”marttasielua”. Nimenomaan lotan oli antauduttava ja uhrauduttava *kokonaan* ”pyhälle” asialleen, ja tätä antautumista symboloi esim. puku. Kuten nunnien kohdalla, myös lottien kohdalla yhtenäinen, vaatimaton työvaate, puku, yhdisti ”palvelijattaret” toisiinsa, ja maailmassa vallinneet erot hävisivät. Lottien kohdalla tämä palveli samalla tietenkin luokkavastakohtien hämärtämistä, mihin varhainen palvelijatar-yhdistyskin Alli Tryggin ja emäntien johdolla oli tähdännyt; juuri kyseisen yhdistyksen kautta Suomen naisiin yritettiin istuttaa – niin kuin lottienkin kautta – ”nunnamentaliteettia”, jossa asioita tehtiin uskonnolliselta pohjalta ilmaiseksi isännille, emännille ja isänmaalle Saarijärven Paavon tapaan. Lisäksi juuri naisilta vaadittiin kansakunnan siveyden varjelemista – eräänlaiseen ”nunnamentaliteettiin” asti siinäkin. Ylempien luokkien ”sivistyneet” naiset kasvattivat tässä suhteessa alempien luokkien naisia ja ns. kansannaisia, joiden siveellistä ja sivistyksellistä ohjailua varten

oli jo ennen lottien aikaa perustettu marttajärjestö, jonka luomalle mallille lottajärjestö monilta osin rakensi.

107 Ks. esim. Seila, s. 295. Eräät järjestön kokopäivätoimiset palkatut työntekijät saivat pienehköä palkkaa, mm. keskusjohtokunnan palkkaamat kiertävät lottaneuvojat, samoin keskusjohtokunnan palkattu kansliahenkilöstö sekä keskusjohtokunnan puheenjohtaja. Muu keskusjohtokunta sen sijaan ei nostanut työstään palkkaa, toisin kuin Seila antaa ymmärtää.

108 Alli Trygg-Heleniuksesta ks. Karpio, Vihtori, *Sytyttäjä: Alli Trygg-Helenius*. 1960. Alli Trygg-Heleniuksessa yhdistyivät pitkälti samat piirteet kuin esim. Aleksandra Gripenbergissä: ruotsinkielinen tausta, fennomania, kristillis-siveellisyys, naisasia ja siihen saadut vaikutteet anglo-amerikkalaisesta maailmasta, raittius- ja siveellisyystyö jne. Mainittakoon, että Alli Trygg-Helenius mm. toimitti SNY:n Koti ja Yhteiskunta -lehden ruotsinkielistä versiota. Alli Trygg-Helenius teki myös Aleksandra Gripenbergin kanssa yhteisen matkan Yhdysvaltoihin tutustuakseen sikäläiseen nais(asia)liikkeeseen sekä sen ajamiin raittius- ja siveellisyysasioihin, jotka tiivistyivät yhteen mm. Valkonauha-toiminnassa. Valkonauhan johtohahmona taas toimi tunnettu Frances Willard, jonka puhe vaikutti niin voimakkaasti Alliinkin, että hän kirjoittaa kyseisestä hetkestä tulleen *käännekohdan* koko hänen omassa elämässään. Ks. Karpio, s. 66. – Kaiken kaikkiaankin Alli Trygg, jonka toiminnassa ja olemuksessa kytkeytyivät toisiinsa siis kristillis-siveellisyys sekä sille pohjanneet valkonauha, raittiustyö, fennomania ja naisasia, on hyvä esimerkki aikakauden porvarillisesta naisesta, jossa korkeat uskonnolliset, kansalliset ja siveelliset pyrkimykset yhdistyivät. Hän myös johti ensimmäistä palvelijataryhdistystä, joka perustettiin ns. Maria-yhdistyksen tiloissa Helsingissä ja joka pyrki saamaan emännät ja palvelijat samaan rintamaan (vrt. lotat). Toiminta oli kristillishenkistä, ja siten yhdistyksen kokouksissa käyttöön otettiin mm. hartaustilaisuudet. Sosiaalidemokraatti Miina Sillanpää taas lopetti nämä hartaustilaisuudet heti ensi työkseen palvelijataryhdistyksen johtoon astuttuaan. Myös isänmaata palvelleilla lotilla oli käytössä hartaustilaisuudet niin kotona kuin rintamallakin. Edelleen harmaa lottapuku hävitti (ainakin päältä päin katsoen) kaikki luokkaerot: ”Kun autoilijat pysähtyvät sellaisen kahvilan [=lottakahvilan] luo, eivät he tiedä, tarjoileeko heille kreivitär vai talonpoikaistyttö: lottapuku peittää kaikki luokkaerot.” Ks. Ott, s. 21.

109 Ala, s. 195.

110 Ala, s. 197. Vrt. juuri Lotta Svärdin ”puhtaana” pitäminen – sekä poliittisessa että siveellisessä (tai niiden yhdistyneessä) mielessä: lotaksi pääsyyn tarvittiin kaksi suosittelijaa – kuten suojeluskuntiinkin – sekä lisäksi koeaika, jota ei tunnettu suojeluskuntien puolella.

111 Ala, s. 197.

112 Valtiopäivät 1934, Pöytäkirjat III, s. 2679. Palveleminen palkatta ja ilman mitään itselleen pyytämättä, ts. eräänlainen ”nunnamainen” itsensä ”uhraaminen”, kuului nimenomaan lottahenkeen ja -ideologiaan. – Sosiaaliministeri Tyyne Leivo-Larsson sanoi vuonna 1948 kotiapulaislain käsittelyn yhteydessä eduskunnassa, että Suo-

messa elettiin edelleen jonkinlaisen ”nunnamentaliteetin” vallassa, mikä tarkoitti hänen mukaansa sitä, että kuviteltiin joidenkin ihmisten nauttivan siitä, että he saivat tehdä ilmaista työtä muiden hyväksi. Ks. Salmela-Järvinen, Martta, *Miina Sillanpää – legenda jo eläessään.* 1973, s. 90.

113 Arkkimandriitta Panteleimon, *Luostari Jäämeren rannalla. Petsamon luostarin historiaa. Valamon luostarin julkaisuja 41*. 1990, s. 44.

114 Mts. 52. Vrt. Ott, s. 21: ”Mutta kurssien väliajaksi me [=lotat] muutamme huvilan [=Tuusulan lottaopiston] täysihoitolaksi ansaitaksemme rahaa. Ja mikä muutos silloin tapahtuukaan! Sparttalaiset kaksikerroksiset sängyt korvataan leveillä, pehmeillä sängyillä. Lottien kovat tuolit korvataan pehmeillä nojatuoleilla. Mutta saatte uskoa, että kaikki ylellisyys katoaa taas, niin pian kuin seuraava kurssi alkaa. Lotan täytyy olla karaistunut ja tyytyä vähään.”

115 *Lottatyttöjen Johtajille* no 4/1943, s. 2.

116 Suoma Karo *Pikkulotta* 3/1940, s. 2: ”Kaksi isänmaata”. – Uskottomuudesta Jumalalle oli seurauksena vitsauksia – mm. juuri sota; ”uskonnolliselta kannalta on selitetty, että Jumala käyttää sotia kansojen rankaisukeinona”, selitettiin ”Nuorten kansalaistiedossa” v. 1930. (Ks. Merikoski, K. – Merikoski, V., *Nuorten kansalaistieto*. 1930, s. 111.) Uskottomuus Jumalalle oli syntiä, ja ”synnin palkka on kuolema” (Room. 6:23) todettiin mm. Katekismuksessa, jossa oli ”kristinoppi lyhyesti selitettynä” ja jota edelleen jaetaan puolustusvoimissa. ”Synnin mukana on ihmiskuntaan tunkeutunut kuolema, joka siinä lakkaamatta tuhoaa elämää. Ihmisen synnin tähden on luomakuntakin joutunut katoavaisuuden orjuuteen, josta se ikävöi vapauteen.” ”Maailmassa on vaikuttamassa pahoja valtoja, jotka taistelevat Jumalaa vastaan ja turmelevat hänen työtänsä. Näitä ovat synti, kuolema ja perkele.” ”Meillä ei ole taistelu verta ja lihaa vastaan, vaan hallituksia vastaan, valtoja vastaan, tässä pimeydessä hallitsevia maailmanvaltiaita vastaan, pahuuden henkiolentoja vastaan taivaan avaruuksissa (Ef. 6:12).” Syntiin langenneen ihmisen ”kauhistavin onnettomuus on, että hän on Jumalan pyhän vihan alainen. Jos ihminen jää Jumalan vihan alaiseksi, hän joutuu kadotukseen.” Ks. Suomen Evankelis-luterilaisen kirkon katekismus. Hyväksytty Suomen kuudennessatoista Kirkolliskokouksessa vuonna 1948. 1983, s. 53–54. Paitsi sotaa myös erilaisia sairauksia pidettiin Jumalan rangaistuksina synneistä. Siten esim. spitaalia pidettiin keskiajalla palkkana kateudelle (Ks. Sandholm, Åke, *Kyrkan och hospitalshjonen. En undersökning rörande omsorgen om de sjuka och fattiga i välfärdsanstalterna i Finland. Finska Kyrkohistoriska Samfundets Handlingar 88*. 1973, s. 82.) Toisaalta spitaaliin liittyi toinenkin uskonnollinen väite – merkki Jumalan rakkaudesta. Spitaalinen ikään kuin eli jo maan päällä kiirastulivaihetta ja oli siten osallinen kärsimyksen kultista (vrt. sota ja sen ”kiirastuli”). Sairastaminen oli kilvoittelua. Ks. Joutsivuo, Timo, Ruumiin vai sielun hoitoa? Kristinusko, sairaus ja lääketiede. Teoksessa *Terveyden lähteillä: Länsimaisten terveyskäsitysten kulttuurihistoriaa. Historiallinen arkisto 106*. 1995, s. 62 ja 66.

117 Ks. esim. *Kainuun Sissin* pääkirjoitus no 4/1939: ”Lähde Kristuksen asepalveluk-

seen". "Eikö ihmisen olo maan päällä ole sotapalvelusta?", kirjoituksessa kysytään ja todetaan, että "Herra kutsuu omaan sotaansa – – se on sotaa pahuuden henkiolentoja vastaan". Uskonnon vaatima sota ei ollut "leikkiä" vaan totisinta totta: "Onko leikkiä, kun Herra vaatii jättämään pois syntejä? Kun roskakirjat ja kortit on poltettava, kun koreus, karkelot ja muut huvit on jätettävä. – – Kun on sota saatanaa, syntiä ja omaa sydäntä vastaan, on kysymyksessä totinen tosi." "Yhdistä Herra Sebaot meitä Jeesukseen Kristukseen", todetaan kirjoituksen päätteeksi, "anna Kainuuseen Sinun hengellisten aseittesi kantajia enemmän!"

118 Susan Mummin mielestä katoliset nunnaluostarit ovat suoremmin verrattavia sotilaallisiin muodostelmiin, kun taas anglikaanisten sisarkuntien mentaaliseksi pohjarakenteeksi ja malliksi hän näkee *perheen*: "while the structure of Roman Catholic orders closely resembled that of regiments in an army, Anglican sisterhoods were explicitly based on a family structure – –." Mumm, s. 138.

119 On ilmeistä, että varsinkin 1920-luvun alkuaikoina lottien suhde suojeluskuntiin oli siinäkin mielessä epävarma ja hapuileva, että ei oltu sen paremmin keskus- kuin piiri- tai paikallistasollakaan yksimielisiä siitä, pitikö lotista kasvattaa sotilaallisia "naissuojeluskuntalaisia" vai ei. Ilmeistä kuitenkin on, että lähimmät eksplisiittiset esikuvat olivat – Punaisen Ristin ja marttojen rinnalla – juuri suojeluskunnissa ja yleensä sotilaissa. Esim. Lukkarisen teoksessa on paljon tätä tukevaa kuva- ym. aineistoa, ks. esim. Helsingin Lotta Svärd II:n jaostopäälliköiden (v. 1922) käyttämät valkoiset "kenraalinlakit" (mts. 41), Artjärven kursseilla opettajana toimineen "ylisänitääri", "sisar" Dagmar Ruinin hihassaan käyttämät "vääpelin arvomerkit" (mts. 54), keskusjohtokunnan ensimmäisen puheenjohtajan Greta Krohnin v. 1921 antama "päiväkäsky" jne.

120 Ott, s. 30.

121 Mts. 5.

122 Vanhemmat lotat saattoivat kyllä nähdä lotat "sotilaina" mutta pitkälle aivan toisen sfäärin "sotilaina" kuin nuoremmat (kenttä)lotat, ts. siveellis-poliittisina "sotilaina". Juuri tässä lotta tulee sangen lähelle niin katolista kuin evankelistakin nunnaa – ja samalla "hengen"/"uskon" "sotilasta". – Saksassa evankelisten Mariasisarten luostarissa sisarina olleet Marianne Jansson ja Riitta Lemmetyinen kertovat kirjassaan "Kun luostarin muurit murtuvat..." sisarkunnan "äidin", äiti Basilean, näkemyksistä (evankelisen) nunnan ja sotilaan välisestä mentaalisesta samankaltaisuudesta: "Me elämme 'lopun aikaa'. Saatana [vrt. Neuvostoliiton rinnastuminen maailmansotien välisenä aikana eräänlaiseen – kristinuskolle sodan julistaneeseen – "Saatanaan" tai "Anti-Kristukseen"] taistelee Kristusta vastaan ja Kristus saatanaa vastaan. 'Valiosotilaista' riippuu, miten pitkälle saatana pääsee etenemään. Mitä heiltä sitten odotetaan? Äiti Basilea kuvailee sisarille maallisen sotilaan käytöstä kriisitilanteessa. Sotilas on taistelussa itseään kohtaan kova kuin kivi, jota voi viskellä sinne tänne. Hän tekee kaiken, mitä käsketään.– – Hän toimii täysin komentajansa käskyjen mukaan. Hän ei milloinkaan sooloile. Hän on aina osa ryhmää eikä siedä mitään, mikä voisi häiritä sen yhtenäisyyttä." Ks. Jansson, Marianne – Lemmetyinen, Riitta,

Kun luostarin muurit murtuvat... Kahden Mariasisaren tie evankeliumin vapauteen. 1998, s. 159–162.

123 Ott, s. 18.

124 Selvyyden vuoksi mainittakoon, että äiti Basilean sisarkunta perustettiin toisen maailmansodan jälkeen ja että äiti Basilealla ei sinänsä ollut Hitlerin hallinnon kanssa mitään tekemistä; päinvastoin hän oli uskonnollisten harrastustensa tähden aikanaan Gestapon kuulusteltavana.

125 Mts. 173. Ks. myös mts. 185: äiti Basilean sanat: ”Maailma elää katastrofin kynnyksellä. Suurvallat varustautuvat ennennäkemättömällä tavalla. Jumalattoman maailmanlaajan kommunismin suuri ylivoima tulee yllättäen murtautumaan vielä vapaiden maiden ylle; sillä se ei tunne mitään rajoja... Rukouksilla, uhreilla ja katumuksella tämä suuri vaara voitaisiin vielä kerran torjua ja tukahduttaa. Se tulee eräänä päivänä murtautumaan Jumalan ruoskana nyt vielä rauhassa elävien maiden yli, ellei paljon rukoilla ja soviteta syntiä (siis uhrata). 22.3.1983”. – Äiti Basileasta (ja Mariasisarkunnan synnystä) ks. myös Schlink, M. Basilea, *”Tie valitsi minut”. Omaelämäkerta I osa.* Hämeenlinna 1972 sekä Schlink, M. Basilea, *Elämäni Jumalan yhteydessä. Omaelämäkerta 2. osa.* 1979.

126 Vrt. Broomé, Catharina, Det kristna klosterväsendets idé och uppkomst. Teoksessa *Katolska ordnar och kloster*. 1963, s. 11: ”Skillnaden mellan klosterfolk och andra kristna är således inte att de förra tar avstånd från njutningslystnad, ägandebegär och högmod och de andra inte. Skillnaden består endast däri, att klosterfolk har valt att tillämpa mera radikala medel för att uppnå det för alla kristna gemensamma målet.”

127 Elli Hällström *Lotta Svärd* 1932, s. 86: ”Hädänalaisten auttaminen”.

128 Tyyne Söderström *Lotta Svärd* 1929, s. 35: ”Johan Ludvig Runeberg”.

129 Karilas, Yrjö, *Suurmiesten seurassa*. 1927, s. 308.

130 Vrt. Salomaa, Aili, *Lotan siveysoppi I. Lotta Svärd -julkaisu no 61. Koulutusohjelmistoa I*. 1943, s. 7–8.

131 Karilas, s. 313.

132 Aili Salomaa *Lotta Svärd* 1940, s. 224: ”Työperintömme”.

133 McNamara, Jo Ann, *Sisters in Arms: Catholic Nuns through two Millennia*. Harvard University Press 1996. ”Ascesis (military training), selfcontrol, obedience, and self-sacrifice are the virtues of soldiers of Christ. Nuns were and are part of that army even though they tend to be treated as irregulars in relation to the professional male clergy.” (Mts. ix).

134 Hyvin mielenkiintoinen piirre Topeliuksen ajattelussa ja tuotannossa oli se, että vaikka hän periaatteessa ilmaisi (ajan) protestanttien tavoin syvän inhonsa ja vastenmielisyytensä kaikkea katolista kohtaan, juuri nunnien kohdalla hän teki poikkeuksen – kuvaten heitä esim. Maamme-kirjassaan sangen lämpimästi ja jopa ihailtavasti.

135 Suomi-olentoon ”oikeamielisyyttä” ja ”laupeutta” tarvinneena sorron kohteena palataan jäljempänä.

136 Ks. Sulamaa 1999, s. 133 sekä mainittu lähde.
137 Ks. esim. Sulkunen, Irma, *Retki naishistoriaan*. 1991, s. 80–82.
138 Lisäksi nunnat olivat kokeneet marttyyrikuolemia usko(nto)nsa puolesta erilaisten vallankumousten aikoina. Näin kävi myös 1930-luvun lopulla Espanjan sisällissodassa, jossa nähtiin samat asetelmat kuin Suomessa 1918 ja jossa lukuisia nunnia (samoin kuin munkkeja) kuoli marttyyreina.
139 Ks. *Valkoinen kirja*. Lotta Svärd yhdistyksen keskusjohtokunnan julkaisema 1928. 1928, s. 30.
140 Anni Helasvuo *Lotta Svärd* 1936, s. 190: ”Oikeasta lottahengestä”.
141 *Lotta Svärd* 1933, s. 202–204: ”Arkkipiispa Hermanin Lotta-päivillä toimitetussa rukoushetkessä pitämä puhe”. – Puheessaan Herman sanoi Valamon olleen ”pyhää maata”, jolle oli astuttava ”Jumalan pelossa” ja joka oli ”marttyyrien verellä kostutettu”. Valamo oli rakennettu ”rukouksella ja työllä”. Vrt. Suomi ”pyhänä maana” ja lottien ”rukous ja työ” sen hyväksi.
142 *Lotta Svärd* 1933, s. 202–204: ”Arkkipiispa Hermanin Lotta-päivillä 9.7.1933 Valamon luostariin tehdyn matkan yhteydessä luostarin yläkirkossa toimitetussa rukoushetkessä pitämä puhe”. Herman totesi lotille, että luostarissa munkit ylistivät ja rukoilivat Jumalaa antautuen samalla ”ahkeraan ruumiilliseen työhön”. Valamon maa oli pyhää ja sille oli astuttava jumalanpelossa. (Vrt. Suomi, Suomen maan ”pyhyys” sekä lotilta edellytetty jumalanpelko.) Valamo oli rakennettu rukouksella ja työllä ja se oli ”marttyyrien verellä kostutettu”. Vaikka munkkilaisuus/nunnalaisuus edusti ”kristillisyyden ja kristillistymisen huippua”, Jeesus ei nimenomaan vaatinut, että Hänen seuraajansa hylkäisivät ”elämän, työnsä ja toimensa” mennäkseen erämaahan kilvoittelemaan. Sen sijaan Jeesus vaati seuraajiaan luovuttamaan itselleen sydämensä, että ihmiset eläisivät keskenään rauhassa ja rakkaudessa, ”että tullessaan Rauhan Ruhtinaan seuraajaksi, ihmisen sydän muuttuisi, että hän karkoittaisi sieltä pahan ja tulisi hyväksi, unohtaisi vihan ja tulisi rakastavaiseksi, hylkäisi koston ja omaksuisi anteeksiannon sulouden”. Jeesus vaati elämässä ”puhtautta, pyhyyttä, armeliaisuutta, kärsivällisyyttä, rauhaa ja rakkautta”. Samoin apostoli Paavali ei vaatinut ehdotonta neitseellisyyttä kaikilta, vaan kehotti niitä, jotka eivät voineet elää puhtaina, menemään avioliittoon. ”Kaikki on sallittu, kunhan se tapahtuu Herrassa.” – Valamoon oli myös perustettu orpokoti orpoja ja köyhiä poikia varten, ja kyseinen koti toimi ”kansallisessa ja ortodoksisessa hengessä”. Munkit kasvattivat kyseisiä poikia luostarin hengessä antaen heille ”uskonnollis-siveellisiä” tietoja ja totuttaen heitä ”kirkollisrukoukselliseen kilvoitteluun” sekä kasvattaen heistä samalla ”suomalais-karjalaisen munkkipolven”, jolle vanhemmat munkit voisivat vähitellen luovuttaa luostarinsa. – Valamossa rukoiltiin ”useampia kertoja päivässä” myös maan puolustuslaitoksen ja samalla lottien puolesta, jotka olivat yhtyneet ”korkeitten isänmaan ja rakkauden ihanteiden kehottamina” yhteen ”mahtavaksi armeijaksi”. Herman pyysi ”rauhan ja rakkauden” periaatteen pohjalta toimineita lottia yhtymään rukoukseen samojen periaatteiden pohjalta toimineen munkkiveljestön kanssa, ”jotta rukouksessa keskinäiset yhdyssiteet lujittuisivat ra-

kastamaan ja tukeaksemme toisiamme yhteisen vaaran hetkellä".

143 Kotila, s. 109.

144 Aino Valkama *Lotta Svärd* 1941, s. 380: "Kenttälottien henkisestä huollosta sodan aikana".

145 Ks. Kataja, s. 66. Vaikka lotat tietoisesti koulutettiin nöyriksi ja "näkymättömiksi" sekä tekemään mitkä hyvänsä heille osoitetut työt, toisaalta syy tähän oli esim. sairaalatehtävissä lottien kouluttamattomuudessa, mikä jo itsestään ohjasi heidät kaikkein "raaimpiin ja raskaimpiin" töihin. Esim. sotasairaaloissa lotille jätettiin erilaiset avustavat tehtävät, mikäli koulutettuja sairaanhoitajattaria oli käytettävissä. Ks. esim. Kataja, s. 67.

146 Katri Laine *Lotta Svärd* 1942, s. 371: "Sankarihautojen sankarinaiset".

147 Aino Valkama *Lotta Svärd* 1943, s. 213: "Lottakuri". Ks. myös Valkama, Aino, Lottakuri. Teoksessa *Koulutusohjelmistoa I. Lotta Svärd -julkaisu no 61*. 1943.

148 Esim. *Ohjeet sääntöjen sovelluttamista ja täydentämistä varten*. 1938, s. 31.

149 *Lotta Svärd* 1932, s. 38: "Poimintoja 'Kaitse-Kodu' -lehden sivuilta".

150 "KEK"-tyyppiset työt näyttävät kuuluneen naisille yleisemminkin niitä kristilliseltä pohjalta tehneistä nunnista ja kansanperinteessä esiintyvistä ns. itkijänaisista alkaen. Nainen on yleensä aina toiminut sekä fyysisenä että psyykkisenä "kuolettajana". – Suomalainen nunna Benedicta Idefelt kuvaa tämäntyyppistä toimintaansa toisen maailmansodan aikana näin: "20.4.1945": "Olen nyt töissä sairaalamme toimistossa. – – Vähän väliä tuovat kasoittain haavoittuneita ja ruumiita sairaalaamme. Ne jätetään etuhalliin, jossa isä Krause ja sairaalan protestanttinen pastori käyvät vielä siunaamassa heidät. Minä autan tunnistamisessa. Etsin heidän taskuistaan todistuksia, kirjoitan ylös vaatteiden värit ja otan pois sormukset ja kellot. Se on kauheaa, sillä monilta puuttuvat jalat tai kädet, jopa pääkin. – – Tämä on sydäntä särkevää. Herra, Herra, kuinka kauan vielä? Eikö tällä ole loppua?". – Aivan samantyyppistä työtä tekivät Suomessa lotat: "– – se oli raskasta työtä, sillä paikattavista vaatteista saattoi usein lukea niiden käyttäjien ankaran kohtalontarinan", toteaa erään lottapaikallisosaston puheenjohtaja, "ja sitten me olemme ommelleet paljon, hyvin paljon kuolinpaitoja." Ks. *Lotta Svärd* 1940, s. 150. – Naisista kuolleiden ja kuolevien viimeisinä hoitajina, "kuolettajina", ks. esim. Utriainen, Terhi, Kuolettajan liminaalinen naisruumis. Teoksessa *Uskonto ja sukupuoli*. Toim. Tuija Hovi et al. 1999, s. 223–.

151 Helvi Tunkkari *Lotta Svärd* 1942, s. 286-287: "'KEK'in maailmasta".

152 Kataja, s. 100.

153 Vrt. Siltala, esim. s. 552– "Puhdas nainen kansakunnan koossapitäjänä"; "Naisen vapauttaminen kodin ja maan hengeksi"; "Puhtaan kodin puhdas henki".

154 Ala, s. 133.

155 Hänestä ja hänen Kristuksen morsiameudestaan, ks. Ollila 1998, s. 64 sekä s. 155–159. Ollilan teos sisältää kauttaaltaan paljon lottienkin järjestäytymisen, ideologian ja ihanteiden kannalta merkitsevää – samoin kuin Ollilan martta-liikettä käsittelevä väitöskirja *Suomen kotien päivä valkenee*...

156 Ala, Juha, Uhrautumisen naishistoriaa. *Historiallinen Aikakauskirja* 2/1999. Gripenbergistä ks. myös esim. Hinkkanen, Merja-Liisa – Lintunen, Maija, Aleksandra Gripenberg – taistelija ja kansainvälinen naisasianainen. Teoksessa *Yksi kamari – kaksi sukupuolta. Suomen eduskunnan ensimmäiset naiset.* Toim. Pirjo Markkola et al. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 4. 1997, s. 193-.

157 Ollila 1998, s. 157.

158 *Lotta Svärd* -lehdessä julkaistiin mm. sellaisia runoja kuin ”Sinne, missä taivas ja maa yhtyvät”. – Isänmaa oli – tietyllä tunnetasolla – toisaalta nainen, toisaalta lapsi, joihin molempiin ryhmiin kristillisten naisten laupeudentyöt kohdistettiin. ”Lasten kaltaisten” oli myös (oleva) Jumalan valtakunta.

159 Mainittakoon, että nimenomaan lotta (nainen) vihki itsensä isänmaalle (vrt. nunnan vihkiytyminen Kristukselle ja ns. katolinen morsiusmystiikka, jossa nimenomaan nainen vihki ja vihkii itsensä jollekin puhtaalle, pyhälle ja korkealle – eli Jumalalle); suojeluskuntien puolella ei käytetty mitään tällaista sanontaa.

160 Vrt. myös esim. saksalainen evankelinen Mariasisarten sisarkunta, jossa Jeesus ja sisarkunnan johtajatar äiti Basilea samastuivat ja sulautuivat yhteen (Jansson – Lemmetyinen, s. 143). Suomalaisten lottien tapauksessa yhteen olisivat siis sulautuneet Jeesus ja Suomi-äiti. Edelleen kärsimyksen tematiikka sopi ja sopii tähän kaikkeen erinomaisen hyvin; Suomi-äiti oli nimenomaan kärsivä Suomi-äiti, jonka kärsimyksiä lotan tuli osaltaan lievittää. Mariasisarkunnassa taas julistettiin ”yhä tänään kärsivästä ja lohdutusta kaipaavasta Jeesuksesta” (mts. 121), ja Mariasisar sai ja hänen tulikin liittää oma kärsimyksensä Jeesuksen kärsimykseen. Jumalan rakastaminen merkitsi Jeesuksen seuraamista, mikä puolestaan merkitsi hänen elämänsä ottamista esikuvaksi. Rakkaus ajoi siten uskovan kärsimysten ja uhrausten teille, joita hän näki Herransa kulkevan (mts. 130). Kristukseen yhdistyminen ei siis toteutunut ainoastaan rakkauden yhteytenä, vaan Jeesus pyysi jakamaan kanssaan myös kärsimyksen (mts. 148): ”– – sinä [=Jeesus] voit tehdä elämälläni mitä vain, mikä tuntuu raskaimmalta ja mahdottomimmalta, voit antaa mitä syvimpiä ja raskaimpia kärsimyksiä”.

161 Vrt. Siltala, s. 552–.

162 Isänmaa eli ja oli ihmisissä itsessään. ”Se on niin suuri asia, että sitä ei varmasti jää pohtimaankaan”, toteaa eräs entinen lotta, ”se käsittää kaiken – – kaiken hyvän.” Vrt. Schlink, M. Basilea 1979, s. 79–81: ”Kristus meissä”: ”Siitä lähtien olen ollut varuillani, ettei mikään muu valtaisi minua, ei edes työni, sillä halusin Jeesuksen asuvan minussa.” – Vrt. lotat ja isänmaa (sekä edelleen: isänmaassa ”asunut” Kristus).

163 Kinnunen, Tiina, Ellen Key och Sissy Frerichs. Ett Exempel på beundrans betydelse i kvinnorörelsens konstituering. Teoksessa *Kon, religion og kvinder i bevaegelse. Konferencerapport fra det VI. nordiske kvindehistorikermode tisvildeleje 12.-15. august 1999.* Red. Anette Warring. 2000, s. 107–123. Ks. myös Kinnunen, Tiina, ”*Eine der unseren” und ”Königin im neuen Reiche der Frau”: Die Rezeption Ellen Keys in der Frauenbewegung des deutschen Kaiserreichs.* 2000, s. 130, 178, 196 – 197 ym.

Keytä verrattiin sekä Kristukseen että Madonnaan ja hänen oppiaan uskontoon. Edelleen Key itse nimitti kannattajiaan ”lapsikseen”. – Vrt. Suomi-äiti ja sen lapset sekä Suomi-olennon kristuksenomaisuus.

III KRISTILLINEN HENKI JA KANSALLINEN MINÄ

1 Esim. *Pikkulotta* 1/1938:”Sinähän tahdot oppia rakastamaan Jumalaa sekä palvelemaan kotiasi ja isänmaatasi. Me tahdomme auttaa sinua pieni siskomme, sillä Jumala, koti ja isänmaa ovat meille yhteisiä”, kirjoitti Fanni Luukkonen *Pikkulotta*-lehden näytenumerossa. Samoin sotilaskotisisaria innoitti ”rakkaus Jumalaan, kotiin ja isänmaahan”. Ks. esim. *Sotilaskotisisar.* Näytenumero 1943, s. 6.

2 Markkola, Pirjo, The Calling of Women: Gender, Religion and Social Reform in Finland, 1860–1920. Teoksessa *Gender and Vocation: Women, Religion and Social Change in the Nordic Countries 1830 – 1940. Studia Historica 64.* 2000, s. 122, 139.

3 Lutherin ajattelua olisi syytä eritellä suhteessa lottatyöhön enemmänkin. Mainittakoon, että 1920–1940-lukujen uskonnollis-isänmaallisia tuntoja kulttuurihistoriallisesti painottuneissa teoksissaan kuvannut Olavi Paavolainen toteaa, että YH ja talvisota saatettiin ”luterilaiselle kielelle käännettynä” nähdä Suomen kansan ”uutena jumalanpalveluksena”. Ks. Paavolainen, Olavi, *Synkkä yksinpuhelu. Päiväkirjan lehtiä vuosilta 1941-1944. Valitut teokset IV*. 1961, s. 58.

4 Ks. Sulamaa 1999, s. 73 sekä mainittu lähde.

5 ”Meidän maamme on meidän työalamme”, kirjoitti Fanni Luukkonen, ”naisen toimiala on rajoitettu, mutta tästä rajoittuneisuudesta huolimatta voi toiminnan *laatu* tehdä sen korvaamattoman tärkeäksi. Tätä henkistä tietä avautuu hänen työalakseen maamme kokonaisuudessaan.” Ks. *Lotta-Svärd Kainuun piiri 10-vuotias*. 1931, s. 3.

6 Vrt. esim. *Kainuun Sissi* 1940, s. 1927: ”Historian Jumala johtaa ylinnä maailman kohtaloita, hän säätää kansojen olemassaolon ajat ja asuinsijat.” ”Jumalan luomisjärjestykseen” kuului ”oman kodin” (ja oman isänmaan) ”oikeus”. Jumalan suoma ”kansallinen lahja” ei kuitenkaan merkinnyt pelkkiä vapauksia vaan myös velvollisuuksia: ”Jumala ei ole antanut meille vapaata isänmaata ja omaa kotia, että me eläisimme kuin pakanat, jotka vain kysyvät: ’Mitä söisimme ja joisimme ja millä itsemme vaatettaisimme?’”

7 ”Jumalakielteisyyden” suhteen on merkille pantavaa se, että Lotta Svärdiin hyväksyttiin jäseniksi myös muutamia *juutalaisia* ja *islaminuskoisia* naisia. Jumala on *juuri näille kolmelle uskonnolle* ainakin osin sama. Siten esim. islaminuskoiselle miehelle on tänäkin päivänä sallittua mennä naimisiin juuri kristityn tai juutalaisen naisen kanssa, mutta monijumalaisen uskonnon harjoittaja tai ateisti ei voi tulla kyseeseen. Ks. esim. Sylvia Akarin kirjoitus (”Musliminainen ei voi naida eriuskoista”) *Helsingin Sanomissa* 5.3.2002.

8 *Kainuun Sissi* no 1/1930, s. 23.

9 Vrt. Anu Koivunen, jonka mukaan ”glorifioituun velvollisuusetiikkaan”, joka oli mm. marttajärjestön ja muiden keskiluokkaisten naisjärjestöjen propagoiman naiskäsityksen ”ydin”, liittyi ihanteellisuuden kääntöpuolena myös kärsiminen, kamppailu ja selviytyminen. Ks. Koivunen, Anu, Vieras nainen tuli taloon ja muita sukupuolijuonia – Niskavuoren naiset ja 1930-luvun kulttuurikriisi. Teoksessa *Ajan paineessa: Kirjoituksia 1930-luvun suomalaisesta aatemaailmasta*. Toim. Pertti Karkama – Hanne Koivisto. 1999, s. 279 sekä mainittu lähde. Koivunen toteaa tästä arvo- ja ajatusmaailmasta vielä seuraavaa (mts. 280): ”Samalla kun Loviisan nähtiin edustavan ihannoituja snellmanilaisia, fennomaanisia ja keskiluokkaisia naisominaisuuksia, perinteiden vaalimista ja velvollisuuden kohottamista yksilöllisyyden yläpuolelle, nämä samat ominaisuudet tekivät hänestä myös potentiaalisesti epänaisellisen. Edellyttihän keskiluokkainen kotikulttuuri naisten toimivan perheen tunnekeskuksena ja kodin hengen luojana, eikä äidillisyyteen sopinut saumattomasti ’hallitseminen’ ja ’domineeraaminen’.”

10 Ks. Sulamaa 1999, s. 59 sekä mainittu lähde.

11 Ks. Sulamaa 1999, s. 121–122.

12 Ks. Meurman, A. *Martti Luther. Elämäkerta. Elämäkertoja 6*. 1901, s. 71–82.

13 Sulkunen, Irma, *Liisa Eerikintytär ja hurmosliikkeet 1700–1800-luvulla*. 1999, s. 96–97.

14 Uskonnon kautta ja avulla kuolema tuli voitetuksi, kuten Lutherkin asian aikanaan totesi sanoen mm. että ”Kristuksen kautta on kuolema voitettu ja koko maailmassa tyhjäksi tehty, niin että se nyt on ainoastaan maalattu kuolema, joka teränsä taitettuaan ei voi vahingoittaa Kristukseen uskovia”.

15 *Tohtori M. Lutherin Wähä Katekismus ja muutamia kehoituksia*. 1925, s. 40–41.

16 *Lotta Svärd* 1937, s. 284: ”Lotta-aatteen sivistyksellisesti kasvattava merkitys”.

17 Lukkarinen, s. 76. Vrt. marttojen v. 1998 rekrytointiesitteessään käyttämä tunnuslause: ”*Halutaan koko nainen*.” Ks. *Marttaliiton toimintakertomus 1998*. 1999, s. 10.

18 Riipinen, Hilja, *Naisasialiike ja lottatyö. Lotta Svärd -julkaisu no 7*. 1927, s. 13.

19 Waris, Klaus – Allardt, Erik – Wiio, Osmo A, *Valinnan yhteiskunta*. 1970, s. 80. Mainittakoon, että toisaalta Waris et al. korostavat sitä, että armeija – vaikka ohjaakin ulkoisia käyttäytymissääntöjä ja -vaatimuksia – ei varsinaisesti pyri tämäntyyppiseen (sisäiseen ja sielulliseen) ”minuuden riistoon”: ”Puolustusvoimiemme yksiköissä vaaditaan ulkoista yhdenmukaisuutta käytöksessä ja esiintymisessä, mutta sen sijaan ei muissa kuin eräissä puolustamisen tavoitteita koskevissa kysymyksissä vaadita sisäistä yhdenmukaisuutta.” Vrt. Lotta Svärd, joka nimenomaan vaati myös viimeksi mainittua.

20 *Lotta-Svärd Kainuun piiri 10-vuotias*. 1931, s. 1. Kainuun suojeluskuntaväelle totesi W. Malmivaara v. 1939, että ”siunausta nauttivassa kansassa on aina ollut Jumalaa rakastavia ihmisiä, jotka elämässänsä ovat etsineet pyhyyttä. He ovat aina muistaneet, kuinka synti on kansan häpeä. Me, joille isänmaamme menestys on sydämen asia, jotka olemme vannoneet Jumalalle, kodille ja isänmaalle valan, eläkäämme

niin, että vetäisimme siunausta kansallemme. Rakkaudesta Jumalaan, etsikäämme todella nuoruudesta asti kansallista sekä sydämen hurskautta. – – Kainuun vakavassa kansassa lisääntyköön Jumalan pelko ja rakkaus!" Ks. *Kainuun Sissi* 1939, s. 123.

21 Suomen kirjallisuushistorian ensimmäisessä osassa "*Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin*" (toim. Yrjö Varpio ja Liisi Huhtala. 1999, s. 234–235) todetaan Runebergin isänmaallisuudesta mm. seuraavaa: "Runebergin isänmaallisten teosten poliittinen merkitys oli alun perin siinä, että ne välittivät kansallishengen melkein uskonnollisessa muodossa poliittisesti täysin riippuvaiselle ja alamaiselle yleisölle, jota nyt kehotettiin kuuntelemaan sisäistä ääntään. – – Runeberg teki isänmaallisuudesta uskonnollisen, maailmanjärjestykseen perustuvan tunteen. – – Yksityisen ihmisen elämänkohtalossa heijastuvat enemmän tai vähemmän luomakunnan kantilaisesti muuttumattomat ideaaliset moraalilait. – – Lukijoihin on tehnyt vaikutuksen se ylevä epäröimättömyys, jolla sankarit hyväksyvät kohtalon heille säätämän moraalisen sisäisen velvollisuuden."

22 Kunda, Gideon, *Engineering Culture: Control and Commitment in a High-Tech Corporation*. 1992, s. 5.

23 Kunda, s. 7–10.

24 *Lotta Svärd 1939–1940. Kuvia ja kuvauksia Suomen sodasta*. 1941, s. 286.

25 Kunda, s. 11–15.

26 Pyhälahti, s. 47.

27 Ehrnrooth, Jari, Kansallisen itsepetoksen logiikkaa. *Helsingin Sanomat* 20.4.1997. Ks. myös esim. Ehrnrooth, Jari, Heijastuksia kansallisesta minästä. Teoksessa Apo, Satu – Ehrnrooth, Jari, *Millaisia olemme? Puheenvuoroja suomalaisista mentaliteeteista. Kunnallisalan kehittämissäätiön Polemia-sarjan julkaisu no 17*. 1996, s. 38–.

28 Tähän liittynee ainakin osittain se, että "suojeluskuntaperheen" "tyttärille" tarkoitettu toiminta, ts. pikkulotta- eli lottatyttötoiminta aloitettiin suhteellisen myöhään – paljon myöhemmin kuin poikatyö suojeluskuntien puolella. Perheen "**tytärtä**" tarvittiin siis ko. perheessä selkeästi **kaikkein viimeiseksi**.

29 Tornbjer, Charlotte, Den heroiska kvinnan. En konstruktion av kvinnan i krig i Sverige runt första världskriget. Teoksessa *Kon, religion og kvinder i bevaegelse*, s. 87–106.

30 Henriksson, Lea, *Naisten terveystyö ja ammatillistumisen politiikka. Stakesin tutkimuksia 88.* 1998, s. 188.

31 Mts. 187–188.

32 Ks. Hulme, Kathryn, *Nunnan tarina*. 1963. Vaikka nunnat eivät siis saaneet tietää mitään sankaruudesta, varsinkin nunnista vanhimmat noudattivat kuitenkin "ohjesääntöään" "melkein yli-inhimillisellä uljuudella ja kestävyydellä". Ks. mts. 9.

33 Pachen, Ani – Donnelley, Adelaide, *Surusta kasvoi vuori. Tiibetiläisen soturinunnan tarina*. 2000, s. 305.

34 Nunniin pohjanneista Vincent de Paulin laupeudensisarista kirjoittaa lääkäri Hans Killian muistelmissaan (*Kaitselmuksen välikappaleena. Kirurgin muistiinpanoja*. 1958,

s. 187) mm. seuraavaa: ”Naisen kauneimpia ja vaikeimpia elämäntehtäviä on toimia kaikkien sairaitten ja kärsivien ’sisarena’. Pascal selittää ihmisen jonkinlaiseksi eläimen ja enkelin välimuodoksi. Ajatellessani Vincentin järjestöön kuuluvia sairaanhoitajiamme kuvittelen heitä aina lähinnä enkeleiksi heidän epäitsekkään lähimmäisenrakkautensa vuoksi.”

35 *Palvelevan rakkauden askeleissa. Sata vuotta diakoniatyötä*. 1936, s. 70–72.

36 Ala, s. 214. Suomi-olento kätki siis mitä todennäköisimmin sisäänsä niin äidin, lapsen kuin Kristuksenkin, vaikka nämä kolme olennoituivatkin lopulta yhdeksi. Vrt. kristinuskon pyhä kolmiyhteinen jumaluus ja jumalakuva: Isä, Poika ja Pyhä Henki.

37 Kun esim. Lotta Svärd -lehdessä ilmestyi sodan aikana kirjoitus ”Kaikki, mikä nyt tehdään hädässä olevalle lähimmäiselle, tehdään isänmaalle”, kyseinen otsikko sisälsi ja sisältää ajatuksen, jonka esittämät tekemisen ”kohteet” voitaisiin kääntää täysin päinvastoinkin. Ks. Kyllikki Kovero *Lotta Svärd* 1940, s. 130–131: ”Kaikki, mikä nyt tehdään hädässä olevalle lähimmäiselle, tehdään isänmaalle”.

38 Vrt. myös kyseistä jaetta edeltäneet jakeet (Matt. 25:35–39), joihin muun muassa Matilda Wreden toiminta perustui. Ennen lottaliikettä (porvarilliset) naiset pohjasivat lähes kaiken toimintansa kristillis-siveelliseen palvelu-/auttamistyöhön, jonka kohteeksi eri naisryhmät etsivät erilaisia vähäosaisia, sairaita tai muuten kärsiviä ihmisiä/ihmisryhmiä. Psykohistoriallisesti Suomi oli juuri tällainen kärsivä ja uhrinomainen lähimmäinen, joka myös oli otettava jonkin kristillisen (nais)ryhmän erityisen huolenpidon kohteeksi.

39 Kärsimyksen teema oli eräs lottien kestoteemoja; koko lottatyö oli syntynyt kärsimyksen kokemuksesta. Kärsimys ei ollut kuitenkaan vain negatiivinen kokemus, vaan se päinvastoin puhdisti, jalosti ja kirkasti. Linkki uskontoon oli jälleen selvä; pääsiäinen, joka huomioitiin lottalehdessä näkyvästi vuosittain, oli ennen muuta ”kärsimysjuhla”; Kristuksen kärsimys oli pelastanut maailman. Pääsiäisenä muistutettiin Jeesuksen kärsimysten tiestä sekä siitä, että pääsiäinen oli kärsimyksen juhla. Edelleen Jeesus itse auttoi kärsiviä. Ks. esim. Sacr. min. cand. Hilja Wallenius *Lotta Svärd* 1934, s. 65.

40 Laulu löytyy esim. Annamaija Katajan teoksesta *Suomen lotat* (s. 78).

41 Ks. *Kainuun Sissi* 1939, s. 133.

42 Mannerheimin allekirjoittamassa vetoomuksessa sanottiin mm. seuraavaa: ”Uhatussa asemassa olevan pienen kansan täytyy – – luoda kauneimmassa merkityksessä kansallinen puolustusrintama, jossa jokainen vapaaehtoisesti ja isänmaallisella mielellä tekee velvollisuutensa. Sairaanhoito kuuluu tämän puolustusrintaman tärkeimpiin puoliin. Suomen Punaisen Ristin sairaanhoitajatarreservi on luotu muodostamaan taistelevien rivien taakse jalon laupeuden suojamuuri.” Ks. Henriksson, s. 139; Hagan, Lyyli, Suomen Punaisen Ristin sairaanhoitajatoiminta. Historiikki ajalta 1926 – 1964. Käsikirjoitus 1965, s. 12 – 13; Hagan, Lyyli, Suomen Punaisen Ristin sairaanhoitajatarreservin toiminta vuosina 1941 – 1944. Käsikirjoitus 1945, s. 104. Lääkintälottien suhteesta tähän reserviin ks. myös *Sairaanhoitajatarlehti*

3/1940: ”Sairaanhoidon ’reserviläiset’” sekä *Sairaanhoitajatarlehti* 6/1940: ”Lääkintälotat”.

43 Ks. *Kainuun Sissi* 1937, s. 281.

44 Ks. *Kainuun Sissi* 1937, s. 263.

45 *Lotta-Svärd Kainuun piiri 10-vuotias*. 1931, s. 34.

46 Myös Ruotsissa juuri nämä kolme – lotat, Punainen Risti ja partio – olivat paljolti, varsinkin sodan aikana, yhteistyössä, mm. Suomesta tulleita sotapakolaisia vastaanottamassa ja huoltamassa. Ks. esim. *Beredskapsminnen från övre Norrland 1939-1944. Tornedalica nummer 12-1971*. 1971, s. 12 ja 230.

47 Ks. Sulamaa 1999, s. 139 sekä mainittu lähde.

48 Seila, s. 131. Vrt. Latva-Äijö, s. 66–69. Latva-Äijö epäilee Seilan kertomuksen todenperäisyyttä (kertomatta kuitenkaan, miten ja miksi Seila olisi moisen asian keksinyt); Latva-Äijön mielestä Mannerheim oli kääntynyt asiassa Helmi Arneberg-Pentin puoleen (jolle taas Latva-Äijön mielestä Lotta Svärdin liittäminen Punaiseen Ristiin ”ei varmaankaan ollut – – aivan vastenmielinen ajatus”).

49 Janfelt, Monika, Ambulanshjälp till Finland 1918. Nordisk Röda Kors-aktion mellan privat och offentlig nödhjälp. Teoksessa *Den privat-offentliga gränsen. Det sociala arbetets strategier och aktörer i Norden 1860–1940. Nord 1999:9*. 1999, s. 301–. Janfelt tekee myös suoran viittauksen Punaisen Ristin sisarten ja lottien välille (s. 313) sekä huomauttaa mm. siitä, että Punaisen Ristin lääkäreille ja hoitajattarille jaettiin sodan päätyttyä vapaudenristejä ja vapaussodan muistomitaleita. Punaisen Ristin työntekijöiden sympatiat olivat hänen mukaansa valkoisten puolella. Työ oli luonteeltaan paitsi humanitaarista myös monikerroksisesti isänmaallista; humanitaarinen työ tuli jo itsessään ”kunniaksi” avun lähettäneelle maalle itselleen, mutta samalla tällaisen näennäisesti puolueettoman avun kautta voitiin antaa sellaista apua, jota sotilaallista tietä olisi ollut mahdotonta ja sopimatonta antaa (mts. 319, 324). Kaikkiaan pohjoismaisten Punaisen Ristin työntekijöiden asema oli Suomen vapaussodassa Janfeltin mukaan leikkauskohdassa, jossa yhdistyivät puolueettomuus ja puolueellisuus, yksityinen ja julkinen, kansallinen ja kansainvälinen sekä siviili- ja sotilaallinen toiminta (mts. 324–325). Siten Punaisen Ristin sairaanhoitajattaret tekivät myös muuta kuin sairaanhoitotyötä ja nimenomaan valkoisten sotilaitten hyväksi, joskin heidän roolinsa ja asemansa tässä suhteessa olikin jossain määrin epäselvä ja ”epävirallinen”. Samoin Punaisen Ristin lipun alla Suomen vapaussodassa toimineiden (suomalaisten) naisten toiminnan luonne akselilla yksityinen – julkinen oli sangen venyvä ja vaikeahahmotteinen. Naiset toimivat usein omin päin ja oma-aloitteisesti Punaisen Ristin merkin alla ja suojeluksessa, vaikka heidän toimintansa olisikin suuntautunut ehdottomasti ja yksinomaan vain toisen taistelevan osapuolen, useimmiten valkoisten, auttamiseen ja vaikka tähän auttamiseen olisi kuulunut kaikenlaista muutakin toimintaa kuin pelkkää sairaanhoitoa ja humanitaarista työtä.

50 Punaisen Ristin ”kutsumiskirjan” teksti kuului näin: ”Suomen Punainen Risti antaa Teille täten, merkiksi siitä, että Teidät on merkitty sen sairaanhoitajatarluetteloon, tä-

män kutsumiskirjan ohella Punaisen Ristin merkin, uhrimielen ja alttiuden tunnusmerkin kärsivän ihmiskunnan palveluksessa. Samalla lausumme vakaumuksenamme, ettemme turhaan tule vetoamaan *sydämeenne* [kurs. KS] ja apuunne, jos isänmaan puolustus tahi yhteishyvä kerran tekevät Suomen Punaisen Ristin mobilisoinnin välttämättömäksi. – – G. Mannerheim."

51 Ks. Aalto Matti, *Suojeluskuntien poikatoiminta 1928–1944. Toimintamuodot, aatemaailma ja suhteet muihin nuorisojärjestöihin*. Suomen historian pro gradu – tutkielma. 1984, s. 30 ja mainittu lähde.

52 Niskanen, Hannu, Tulevaisuuteen kantava perintö. *Rintamanainen. Rintamanaisten Liiton Suomen itsenäisyyden 80 v. juhlajulkaisu 1997*, s. 3. Niskasen mukaan "tulevaisuuteen kantava perintö" on kristillis-siveellinen arvomaailma, "johon sota-ajan nuorisomme oli kasvanut vahvasti". Tämä perintö ja luottamus Jumalaan antavat voimaa ja rohkaisevat tekemään työtä "toisten hyväksi sekä koko isänmaan parhaaksi". Samassa julkaisussa (s. 8) myös piispa Erkki Kansanaho puhuu uskonnon roolista (sota-aikana) ennen kaikkea "voiman lähteenä". Edelleen Jumala "lujitti moraalia ja antoi eettistä ryhtiä, kurinalaisuutta".

53 *Minun isänmaani*. Toim. Simo Talvitie. 1974, s. 78–80.

54 Finne, Jalmari, *Sukupolvien ketju. Tutkisteluja kansastamme*. 1943, s. 192.

55 Kategorioiden ylittämisestä tässä suhteessa, ks. esim. *Yliopisto* 19/2000, s. 36–37: "Eläin ihmisen mielenmaisemassa" (Virve Pohjanpalo), jossa artikkelissa tuodaan esiin vertailevan uskontotieteen professori Veikko Anttosen näkemyksiä. Artikkelissa todetaan mm., että "myytit järjestävät ja selittävät elämää kiinnittämällä huomion ihmisyyden rajoihin. Lajiamme ympäröi kolme sfääriä: jumalallinen, eläimellinen ja eloton. Kulttuureissa elää mystisiä muodonmuutoskertomuksia." Veikko Anttonen toteaa, että olevaisen luokkien rajanylityksissä on "lumovoimaa" ja että "maailman olioiden inhimillistäminen, antropomorfismi, kuuluu yhtä lailla totemismiin ja samanistisiin uskontoihin kuin it-aikakauden keksintöihin." "Ihmismäisyys houkuttaa myös virtuaalitodellisuuksissa."

56 Ks. Koskimies, Airi ja Rafael, s. 72.

57 Palolampi, E., *Kollaa kestää. Kertomuksia Kollaanjoen rintamalta*. 1940, s. 314. Samassa tekstissä hieman aiempana todetaan: "Elämässä hallitsee *Uhrin Laki*. Mitään suurta ja kestävää ei voiteta ilman uhreja, ei ilman kärsimystä."

58 Mk. 10:45. Vrt. myös Raamatun sanat (jotka voidaan suoraan siirtää isänmaahankin ja isänmaalliseen ajatteluun): "Minä olen sinut verellä lunastanut, sinä olet minun."

59 Taipaleen taistelun muistomerkki. Ks. *Muistoja talvisodasta. Suomen talvisodan 1939–1940 muistomerkkejä. Sotasokeat ry:n kevätjulkaisu 1983*. 1983, s. 114.

60 *Tien varrelta rauhaan*. Toim. Markus Palokangas et al. Sotasokeat 1968. 1968, s. 126.

61 *Täältä jostakin. Suomen kenttäarmeijan runoja*. Toim. Olavi Paavolainen. 1944, s. 77.

62 *Lotta Svärd* 1943, s. 193.

63 *Lotta Svärd* 1935 no 19 (pääkirjoitus).
64 Ks. *Lotta-Svärd Kainuun piiri 10-vuotias.* 1931, s. 28.
65 *Lotta Svärd* 1942, s. 132–133.
66 *Lotta Svärd* 1942, s. 17.
67 Pohjanpää, Lauri, *Tähän asti Herra on meitä auttanut. Raskaan ajan tuntoja ja tutkisteluja*. 1942, s. 7.
68 Ks. *Muistoja talvisodasta*, s. 45.
69 Paavolainen 1961, s. 116. Paavolainen jatkaa: ”On hetkiä ja nimenomaan *täällä*, jolloin tätä kaikkea tosiaankaan ei tee mieli pilkata. Saksalaisilla ei ole puolellaan mitään muuta kuin mahti ja väkivalta ja mekanismi. Mitä tulee heistä sinä päivänä, kun Stukat ja *Rassenstolzheit* kerran pettävät?”
70 *Sotilaskotisisar*. Näytenumero 1943, s. 3.
71 Wirkkala, Ilmari, Onko merimiesten suojelupyhimys Pyhä Nikolaus koko Suomen suojeluhenki? *Laivastolehti* 6/1944, s. 110–111.
72 *Lotta Svärd* 1937 no 8 (pääkirjoitus).
73 *Lotta Svärd* 1939, s. 327. Tosiasiassa Sirkka-Liisa Uurasmaa oli joutunut venäläisten vangiksi, ja hänet palautettiin myöhemmin Suomeen. Uurasmaan sisarusten lottatoiminnasta Petsamon Vaitolahdessa ks. myös Koskimies, Airi ja Rafael, s. 222.
74 Esim. runo Ristiretkeilijä *Lotta Svärd* 1933, s. 82.
75 Elsa Forsman *Lotta Svärd* 1932, s. 83.
76 Vrt. että Eino Murtorinteen mukaan talvisodan koko ilmapiiri oli luonteeltaan uskonnollinen. Yrjö J. E. Alasen mukaan sodille on ominaista, että sodan alussa on havaittavissa ”huomattavaa uskonnollisen harrastuksen nousua”, mutta sodan pitkittyessä tämä harrastus laantuu ja tasaantuu ja kuluu ehkä poiskin. Sodan loppuaikoina – mikäli sotaa on kestänyt kauan – ilmenee ”sekä turtunutta tottumusta sotaan että myös kasvavaa epäilyä kaikkiin entisiin elämänarvoihin”. Koska talvisota oli sangen lyhyt, tätä viimemainittua ”vaihetta” ei sen aikana ehtinyt syntyä – toisin kuin jatkosodan aikana ja sen jälkeen. Alanen toteaakin talvisodasta v. 1940 seuraavaa: ”Suomessa äsken käyty sota loppui niin lyhyeen, ettei sisäisessä kehityksessä ollut vielä ylitetty alkuastetta, varsin huomattavaa uskonnollista valveutumista.” Ks. Alanen, Yrjö J. E., *Miekka ja risti*. 1940, s. 25.
77 Ks. Karpio, Vihtori, *Matti Helenius-Seppälä. Elämäkerta*. 1931, s. 76–79.
78 Anttila, Hannes, *Jumala ompi linnamme. Sotilas-iltahartauksissa pidettyjä puheita*. 1941.
79 Ks. *Kansa kalliolla. Maanpuolustusväen kultainen kirja.* Toim. Maan turva. 1939, s. 3.
80 A. Salmela *Lotta Svärd* 1934, s. 290–291.

IV NAISTEN RISTIRETKI

1 Esim. Hilda Käkikoski seurasi likeltä ja kannatti voimakkaasti diakonissa-aatetta ja -liikettä. Ks. Hainari, Tilma, *Hilda Käkikoski. Kirjeittensä ja kirjoitelmiensa valossa*. 1913, s. 470 ym. Tilma Hainari on kirjoittamansa Hilda Käkikoski -elämäkerran alkusanoiksi lainannut Käkikosken itsensä käyttämiä sanoja *Pyhästä Birgitasta* (jota *Lotta Svärd* -lehdessäkin ihaillen esiteltiin): ”Taivaallista isänmaata ikävöidessään hän tunsi lujaa velvollisuudentunnetta maallistakin isänmaata kohtaan.”

2 *Jul-Lottan* 1921, s. 10–12. Mies edusti naisen esivaltaa. Siten Lotta Svärdinkin toiminnan oli (varsinkin haparoivassa ja epävarmassa alussaan) saatava ”suostumuksensa” miehiltä eli suojeluskuntalaisilta. Samoin jokainen kristillisille arvoille pohjannut naisyhteisö oli toiminut ennen lottienkin aikaa; nainen oli miehelle ”alamainen”. Kuitenkin Lotta Svärd oli hyvin mielenkiintoisessa suhteessa suojeluskuntajärjestöön. Ks. esim. kirjoitus ”Suomen Suojeluskunnat ja Lotta Svärd” (*Lotta Svärd* 1944, s. 122–123), jossa Helmi Arneberg-Pentti toteaa lottien varhaisesta suhteesta suojeluskuntiin mm. seuraavaa: ”Sen sijaan että olisi alistanut perustettavan Lotta Svärd-järjestön suojeluskunnan ylipäällikön alaisuuteen, eversti von Essen sangen kaukonäköisesti ja Suomen naisten mentaliteetin tuntien sekä siihen luottaen antoi perustettavalle naisten maanpuolustukselliselle järjestölle täyden itsenäisyyden.”

3 *Kotimaan kirja*, s. 92–93. Kyösti Vilkuna kirjoitti myös mm. ”*Viimeiset luostariasukkaat*” -nimisen teoksen, jossa hän Eino Railon mukaan pääsi ”katsahtamaan syvälle katolisen ajan naissieluun”. Ks. Railo, Eino, *Kyösti Wilkuna. Ihmisenä, kirjailijana, itsenäisyysmiehenä*. 1930, s. 247.

4 Vrt. että esim. Ranskan aikanaan mahtavin luostari, Saint-Denisin luostari, toimi myös Ranskan kunnialegioonan *upseerien tytärten kasvatuslaitoksena*. Aivan samoin Suomen Lotta Svärd pyrki toimimaan *maanpuolustajien puolisoiden ja tytärten kasvatuslaitoksena*, ja edelleen heidän ja heidän kotiensa kautta koko Suomen kasvatuslaitoksena – aivan samanlaisessa askeettis-ihanteellisessa kristillisessä hengessä kuin luostaritkin. Myös Venäjällä näyttää olleen (ja olevan) aivan samantapaista kasvatusta; Marinskin tyttökoulussa valmistetaan ”sopivia vaimoja sotilaille”. ”Opetuksessa painotetaan isänmaallista ja uskonnollista kasvatusta sekä moitteetonta käytös- ja tapakulttuuria.” Ks. *Helsingin Sanomat* 2.4.2003 (Petri Immosen arvostelu dokumentista ”Neitsyet”).

5 Asiaa on tutkinut mm. Max Weber, joka on todennut, että uskonpuhdistus ei suinkaan hävittänyt ja lakkauttanut askeettisia ihanteita protestanttisen opin omaksuneista maista, vaan siirsi ja laajensi ne koko yhteiskuntaan vaikuttaneiksi ja kuuluneiksi, mikä ratkaisevalla tavalla joudutti mm. kapitalismin syntyä ja kehitystä juuri protestanttisessa Pohjois-Euroopassa. Samalla kun uskonnon (muodollinen) rooli alkoi oheta, maallistuvassa (ja samalla ”isänmaallistuvassa”) Euroopassa uskonnon paikkaa alkoi täyttää (varsinkin Ranskan suuresta vallankumouksesta alkaen) porvariston ajama, uskonnolle lähisukuinen (ja sitä korvaamaan pyrkinyt) oppi, nationalismi, jonka leviämistä jouduttivat erityisesti protestanttisella puolella Lutherin näkemykset maallisen ja jumalallisen sidoksellisuudesta ja kaiken maallisenkin työn

”pyhästä” ja Jumalalle kelvanneesta luonteesta.

6 Ensimmäiset ”lottayhdistykset” perustettiin vapaussodan aikana juuri siten, että kunkin paikkakunnan porvarilliset nais(asia)yhdistykset – joille juuri hyväntekeväisyys ja sosiaalinen työ kristilliseltä pohjalta olivat olleet ominaista – ryhtyivät tukemaan valkoista armeijaa. Vrt. Jallinoja, Riitta, *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana*. 1983, s. 115: ”Naisasiayhdistykset toimivat siten valkoisten apujärjestöinä samaan tapaan kuin Lotta Svärd -yhdistykset vähän myöhemmin suojeluskuntien apujärjestöinä.”

7 *Sotilaskotisisar. Näytenumero* 1943, s. 2.

8 Janfelt, Monika, Ambulanshjälp till Finland 1918. Nordisk Röda Kors-aktion mellan privat och offentlig nödhjälp. Teoksessa *Den privat-offentliga gränsen. Det sociala arbetets strategier och aktörer i Norden 1860-1940. Nord 1999:9*. 1999, s. 320.

9 Ks. esim. Janfelt, s. 319: ”Inom Svenska Röda Korset betraktades ambulanshjälpen som en humanitär insats som både hedrade Svenska Röda Korset och gagnade Sverige. Sjukvårdspersonalen tilldelades de nationella hjältarnas gloria. Före avresan till Finland tog drottningen emot Svenska Röda Korsets ambulanspersonal på Rosenbad.”

10 ”Mies on lunastanut maan”, todettiin esim. erään talvisotaa käsitelleen kirjoituskilpailun voittaneen romaanin loppusanoiksi. Vrt. myös esim. teos ”*Korutonta kertomaa*”, joka teos oli omistettu niiden miesten muistoksi, jotka ”verellään” olivat ”lunastaneet” kansansa ”vapauden ja suuruuden”. Ks. *Korutonta kertomaa II: Sotamuistelmia 1941–42*. Julkaissut Kadettioppilaskunta. 1943, s. 5. Edelleen teoksessa todettiin (s. 13), että isänmaa oli kappale sitä, ”mikä kuuluu meille ja johon me erottamattomasti kuulumme”.

11 Pietà-teokset kuuluvat siihen hartauskuvatyyppiin, jossa Maria suree kuollutta, ristiltä otettua Kristusta (pietà= hurskaus, laupeus). Traditiossa on nähtävissä yhteys Mater Dolorosa -esityksiin, joissa Maria esitetään tuskan murtamana äitinä ja kärsivien äitien prototyyppinä. ”Näin Maria esitetään myös suomalaisessa kansanrunoudessa.” Ks. *Kirkko ja Kaupunki* 27.9.2000. Uskonto-psykologisella tasolla kaikkien lottien toivottiin olleen ”sairaan” ja ”kärsivän” maailman ja etenkin Suomi-äidin ”parantajia” ja ”lääkitsijöitä”. Lottatyö oli ”yhteiskunnallista äidinrakkautta” ja ”parantavaa” ja ”eheyttävää” työtä tehtiin *rakkauden voimalla*. Lotan (siveelliset) aseet ja lääkkeet olivat rakkaus ja rukous. – Vrt. Kirkko ja Kaupunki 7.3.2001: ”Lääkitsevä äiti”: ”Ennen uskonpuhdistusta kirkko mielsi itsensä äidiksi ja opettajaksi. ’Äiti’ ymmärrettiin nimenomaan lääkitsevänä äitinä. Luterilaisen puhdasoppisuuden aikana 1600-luvulla kirkon äidillinen ja lääkitsevä rooli jäi opetuksen ja julistuksen varjoon.”

12 Sulamaa 1999, s. 153; tosin esim. Kersti Bergroth teoksessaan ”*Nuoren lotan päiväkirja*” (1940, s. 91–92) nostaa muonituslotan ”lotta-ajatuksen symboliksi” – ”palvelemisen ja itsensäunohtamisen vertauskuvaksi”: ”Kun näkee hänet työssä, niin tuntuu kuin ei kukaan muu oikein oikeaa työtä tekisikään.” Toisaalta Bergroth tote-

aa kuitenkin, että ”oikeastaan jokainen lottajaosto tuntuu juuri kaikkein viehättävimmältä, jos sitä vaan alkaa tarkastaa”. Edelleen hän nostaa ”kodikkuuden” esille lotta-aatteesta (jonka aatteen mukaan lottien oli tuotava koti ”kentälle” ja edelleen naisina luotava oikeanlainen kodin ”henki” myös taisteleville sotilaille); Bergrothin mukaan (muonitus)lotat edustivat ”jonkinlaista kodikkuuden ja sotilaallisuuden sekoitusta”. He olivat erikoisen ”herttaisia”.

13 Toisaalta eräissä keskiaikaisissa veljeskunnissakin oli keskitytty nimenomaan sairaanhoitoon ja ”laupeudentyön” harjoittamiseen, esim. nk. ”laupeuden veljissä”, jotka perustettiin maallikkoveljeskunnan muodossa v. 1540 ja jotka paavi vahvisti vasta myöhemmin Augustinuksen sääntöä noudattaneeksi munkkikunnaksi. Uudemmalla ajalla – ja varsinkin protestanttisella puolella – ”laupeudentyöt” oli ja on kuitenkin katsottu nimenomaan naisille kuuluneiksi.

14 Kyllikki Pohjala oli koulutukseltaan sairaanhoitaja, ja hän oli mukana lottatyössä alusta alkaen. Hän toimi sairaanhoitajatarliiton puheenjohtajana vuodesta 1935 alkaen ja järjesti sairaanhoitokoulutusta lotillekin. Suomen sairaanhoitajatarliitto otti v. 1925 sinisen hakaristin tunnuksekseen, mutta sodan jälkeen hakaristimerkin tultua ”sopimattomaksi” se korvattiin hopeisella ruusukemerkillä (vrt. pikkulottien tunnus = ruusuke), jossa oli *valkoisella pohjalla sininen risti*. Sininen risti oli ollut lääkintälottien hihatunnus. Mainittakoon myös, että Pohjala oli sotien jälkeen (vuosina 1944–1948) lottien perillisen, Suomen Naisten Huoltosäätiön, ensimmäinen puheenjohtaja. Ks. Kleemola, s. 37.

15 Larsson, Sigrid, *Terveydenhoitajatartoiminta. Sairaanhoitajattarien oppikirja XVI*. 1945, s. 6–9.

16 ”Hallitsijan mahtikäskystä” toimeenpantu uskonpuhdistus oli ollut tärkeä asia myös kansalliselta kannalta. Esim. J. W. Juvelius nostaa sen sangen voimakkaasti ”*Suomen kansalliskirjallisuuden vaiheissa*” esiin: ”Mutta tärkeä kansallinen voitto, minkä uskonpuhdistus toi mukanaan, oli, että kansan kieli, suomi, joka tähän aikaan vielä oli jotensakin yleinen puhekielenä kaikissa säädyissä, vaikkakin valtakunnan kieli, ruotsi, oli virallisena, nyt latinan sijaan tuli kirkon kieleksi ja samalla joutui kirjallisen viljelyn alaiseksi. Uskonpuhdistus siten aiheutti suomen kirjakielen ja suomalaisen kirjallisuuden synnyn.” Ks. Juvelius, J. W.*, Suomen kansalliskirjallisuuden vaiheet*. 1921, s. 26.

17 Larsson, s. 9.

18 Lotta Svärdiä yritettiin varsinkin vapaussodan jälkeisinä vuosina ”palauttaa” sortovuosiin ns. aktivistitoiminnan kautta. Koko 1920-luvun vapaussotakirjallisuudelle ja -ajattelulle oli tyypillistä, että ”juuret” Suomen vapautumisen historialle haluttiin löytää sortovuosien (sinänsä melko vaatimattomasta) toiminnasta ja vielä kauempaakin historiasta. Naiset eivät tässä halunneet jäädä yhtään huonommiksi, vaan päinvastoin, pieninkin (venäläisvastainen) toiminta saatettiin myöhemmin selittää ns. aktivismiksi, joka muka jo aikanaan oli ollut johtamassa päämäärään eli Suomen itsenäisyyteen (josta päämäärästä esim. sortovuosina tuskin osattiin edes uneksuakaan). – Vapaussodan jälkeen koetettiin naisten puolella kaikin tavoin rakentaa

mahdollisimman paljon ”miesten historian” (= ”aktivistien historian”) kaltainen (ja sitä mahdollisimman paljon muistuttava ja myötäilevä) pitkän linjan juonne sortovuosien ”aktivistinaisista” myöhempään Lotta Svärdiin. Tämä juonne olisi sinänsä ollut perusteltua ottaa kriittisen tarkastelun kohteeksi jo kauan sitten. Tätä ei kuitenkaan ole viitsitty tehdä. Esim. Lukkarinen esittää (s. 53), että ”naiskagaalin jäseniä oli myöhemmin Lotta-Svärd yhdistyksessä huomattavilla johtopaikoilla”. Lukkarisen esittämä väite on melko omituinen; ns. naiskagaaliin kuuluneet naiset on lueteltu lottien itsensä aikanaan toimittamassa Valkoisessa kirjassa (sivulla 13), enkä huomaa tässä luettelossa mainituista naisista yhdenkään olleen millään ”huomattavilla johtopaikoilla” Lotta Svärd -järjestössä. Vrt. myös että esim. Latva-Äijö kirjoittaa (1998, s. 35), että ”lottatutkijoista muun muassa LUKKARINEN ja KOSKIMIEHET toteavat [sic!], että Lotta Svärd syntyi aktivistinaisten ydinryhmän ympärille.” Mikähän tämä ”ydinryhmä” oikein oli? Vrt. edelleen Latva-Äijö (s. 37): ”Lopuksi on syytä havaita, että Lotta Svärdin johtajaksi haluttiin nimenomaan Helmi Arneberg-Pentti. Tämä näyttää sopivan yhteen hänen mahdollisen aktivistitoimintansa kanssa.” Arneberg-Pentin ”aktivistitoiminnastakaan” (jonka aktivistitoiminnan edes olemassaoloa itse sangen vahvasti epäilen) ei ole Latva-Äijöllä mitään varmoja tietoja, mutta ”lähteiden puuttuessa on tyydyttävä spekulaatioihin kysymyksessä, joka selittäisi merkittävästi Arneberg-Pentin lottatoiminnan taustaa.”

19 Yhteiskunnallisesta äidinrakkaudesta/äitiydestä ks. esim. Siltala, s. 585–. Ilmiö – samoin kuin sen linkittyminen kristillisyyteen – oli sangen laaja ja yleiseurooppalainen. Esim. Aino Kallas kertoo muistelmissaan kansainvälisen naisliiton (ICW) puheenjohtajattaresta, englantilaisesta lady Aberdeenesta, joka edusti nimenomaan (kristillistä) ”maailmanäitiyttä”. ”On naisia”, Kallas kirjoittaa, ”joiden äidillisyys on niin voimakasta, niin kaikkea syleilevää, että se ei enää ollenkaan rajoitu heidän fyysiseen äitiyteensä. Olivatpa he avioliitossa tai eivät, olipa heillä lapsia tai ei, on heidän äidillisyytensä, tämä naisellisista ominaisuuksista kaikkein naisellisin, kehittynyt ylimaailmallisiin suhteisiin. Heidän laajaan lapsijoukkoonsa kuuluvat kaikki heikot, kaikki voimattomat, kaikki sorretut, kaikki suojattomat.” Ks. Kallas, Aino, *Leiuretkedel Londonis. Kaksteist aastat Eesti Londoni-saatkonnas aastail 1922–1934. Mälestusi Inglismaast, Ameerikast ja Hollandist. N:r 4 sarjast ”Isamaa ilu hoieldes”.* 1945, s. 88.

20 Ensimmäisen maailmansodan (niin kuin yleensäkin sotien) jälkeistä aikaa pidettiin yleisemminkin ”harhailevana” ja ”sairaana”. Siten esim. ”nykyaikaisen Luther-tutkimuksen” ”varsinaisena alkajana” pidetyn Karl Hollin v. 1921 ilmestynyt teos Lutherista herätti suurta huomiota, siten, että ”monista tuntui, että Lutherin ’elävä ääni’ puhui tästä teoksesta, tuoden pelastusta vakavasti sairaalle ja harhailevalle ajallemme”. Ks. Saarnivaara, Uuras, *Syntisen tie vanhurskauteen ja pyhyyteen Lutherin mukaan I. Aamuhämärä ja päivänkoitto: Lutherin tie roomalais-katolisuudesta evankeliseen uskoon*. 1947, s. 9. Saarnivaaran mukaan ensimmäisen maailmansodan jälkeen ryhdyttiin puhumaan ”Luther-renessanssista” etenkin Saksan, Skandinavian ja Suomen luterilaisissa kirkoissa. Suomessa tämä liittyi toisaalta vahvasti itse-

näisyyden alkuvuosia vahvasti värittäneeseen voimakashenkiseen kansalliseen ajatteluun, jota luontevasti edisti myös jo 1800-luvulla syntynyt luterilaisen papiston ja fennomanian välinen likeinen side ja suhde, ja siten esim. Suomen kirkon (viralliset) suhteet molempiin katolisiin kirkkokuntiin tulivat olemaan sangen huonot maailmansotien välisen ajan.

21 Vrt. lottien viides ”käsky”: ”Ole hyvä!” Tämä käsky oli ainoa täsmälleen sama sekä aikuisten lottien että pikkulottien ”käskyissä”. *Hyvyys* puolestaan liitetään uskontoon, pyhyyteen, hurskauteen jne. yleismaailmallisesti; ranskan kielessä esimerkiksi eräs nunnaa tarkoittava sanapari on ”une bonne soeur” (”hyvä sisar”).

22 Pyhän Ristin sisarista ks. esim. Rosén, Gunnar, *Sata sodan ja rauhan vuotta. Suomen Punainen Risti 1877–1977.* 1977, s. 18, 39. Vrt. myös Tolstoi, joka mainitsee tunnetussa romaanissaan *Anna Karenina* venäläisestä sisarustosta, joka oli ”ihmisystävällinen, uskonnollis-isänmaallinen laitos”. Saman romaanin ranskankielisessä laitoksessa taas asia on ilmaistu sanoin ”*isänmaallisesti uskonnollinen* hyväntekeväisyyslaitos” (”une institution philanthropique et patriotiquement religieuse”).

23 Qvarnström, Ingrid, *Tarunhohteinen elämä – Aurora Karamzin ja hänen aikakautensa*. 1939, s. 387.

24 Ks. Mustala, Hellin, ”*Vankien äiti*”. Piirteitä Elisabet Fryn elämästä ja työstä. 1930, s. 127. Fry halusi olla nimenomaan ”Herran palvelijatar”, jonka oli vietävä Hänen asiaansa eteenpäin ja jota siten esim. Ranskassa tapahtunut maallistumiskehitys kauhistutti. Hän kirjoitti (ks. mts. 130) aikanaan mm., että ”monet ovat pudistaneet yltään katolisuuden kahleet, mutta ovat, pelkään minä, aikeissa sanoutua irti kaikesta uskonnosta, joskin itse puolestaan ja muitten takia sitä kaipaavat .– – Tunnustimme samalla lujan vakaumuksemme olevan, ettei voi toivoakaan mitään siveellisen luonteen syntymistä ja kehittymistä eikä rauhan saavuttamista ilman kristillisiä periaatteita.”

25 Mathilda Wredestä ks. esim. Fogelberg, Evy, *Vankien ystävä. Piirteitä Mathilda Wreden elämästä ja toiminnasta*. 1920; Ståhlberg, Ester, *Mathilda Wrede. Elämäkerrallinen romaani*. 1938. Wrede piti ajan naisten tapaan kauluksessaan metallista solkea (vrt. lottamerkki). ”Vankien ystävän” Mathilda Wreden solkeen oli kirjoitettu sanat ”Armo ja Rauha”. Lotilla oli vastaavalla paikalla oma metallinen (useimmiten hopeinen) merkkinsä, jossa oli tunnettu lottatunnus – sininen hakaristi (sekä sanat Lotta Svärd), martoilla puolestaan marttaneula, jossa oli marttojen M-tunnus, kätilöillä kätilöliiton tunnus valkoinen tähti (Jeesuksen tähteä symboloimassa), Punaisen ristin sisarilla punainen risti jne. Mainittakoon, että Wrede pysyi erossa kaikesta isänmaallisesta toiminnasta ja perusti Suomeen Kansainvälisen sovinnonliiton alaosaston v. 1919. Osaston toiminta oli melko hiljaista vuoteen 1961 asti, jolloin se virallisesti rekisteröitiin. Osaston tehtävänä oli (hieman ristiriitaisella tavalla) toimia ”*kristillisessä hengessä*” yhteisymmärryksen ja sovinnon hyväksi ihmisten kesken *riippumatta uskonnollisista*, *kansallisista ym. tarkoitusperistä*.

26 Pienet kansat tarvitsivat vapautensa siinä missä suuretkin. Orjien vapautus oli ollut taustana niin naisten kuin kansojenkin vapautumiselle Ranskan vallankumoukses-

ta ja Amerikan vapaussodasta alkaen. Suomi oli sekä ”orja” että ”nainen”, joten sen vapautuminen tuli sisältämään mielenkiintoisella tavalla nämä kaikki elementit. Sisäisestä orjuudesta (”synnin orjuudesta”) vapautumiseen tarvittiin sitä paitsi juuri (naisasia)naisten kättä ja työtä. Ulkoisen vapauden hankkiminen oli miesten tehtävä, joskin naiset saattoivat olla siinä apuna.

27 Myös Snellmanin oppi-isä Hegel selitti aikanaan, että kansojen/valtioiden väliset ristiriidat voitiin ratkaista vain sodalla. Kuten Max Jakobson kirjoittaa, hegeliläiset hylkäsivät valistusajan rationalismin ja uskon yleismaailmallisiin periaatteisiin ja arvoihin ja korostivat kansallisten arvojen ensisijaisuutta. ”Suomessa lainattiin Hegeliltä ennen muuta käsitys siitä, että kansallinen aate edellytti toteutuakseen kansallisvaltiota, joka edusti yhteiskunnallisen järjestäytymisen korkeinta kehitysvaihetta”, Jakobson kirjoittaa, ”yksilö saa siten merkityksensä vain osana sitä yhteisöä, joka muodostaa kansallisvaltion; yksilö voi toteuttaa itseään palvelemalla valtiota, sillä ’valtio on kansan henki’.” Lotatkin palvelivat valtiota ja hylkäsivät valistusajan rationalismin *mutta eivät uskoaan yleismaailmallisiin (kristillisiin) periaatteisiin*, joille kansallisetkin arvot oli alistettava tai joihin ne oli ainakin sulautettava (vrt. Kristus isänmaassa/isänmaana). Se, että lotat palvelivat sotalaitosta, palauttaa heidät kuitenkin taas takaisin hegeliläisyyden helmaan, jossa *sota* oli kansallistunteen ja -ajattelun eräs keskeinen ja jopa välttämätön piirre. Kansojen (ulkoinen) vapaus – jota kukin kansa tarvitsi voidakseen täyttää ”oikean” paikkansa ja tehtävänsä maailmanhistoriassa – oli saavutettavissa vain aseiden avulla. Kuten Jakobson kirjoittaa, hegeliläisessä ajattelussa maailma oli suvereenien kansallisvaltioiden ”keskinäisen valtataistelun temmellyskenttä”, ja kun valtioiden kesken ei päästy sopimukseen, niiden väliset kiistat voitiin ratkaista vain sodalla. Ks. Jakobson, Max, *Väkivallan vuodet. 20. vuosisadan tilinpäätös. Osa I.* 1999, s. 28–33.

28 Helmi Arneberg-Pentistä on kirjoittanut pro gradu -tutkielman Annika Latva-Äijö, joka väittää mm. (s. 172), että ”Fanni Luukkosesta tuli ’palkkalotta’, kuten Hilja Riipinen toistuvasti ja mielellään häntä nimitti”. Itse huomaan Riipisen kirjoittaneen *yhden ainoan kerran* päiväkirjassaan Luukkosesta ”leipälottana”. Lisensiaatintyössäni taas olen todennut (s. 159), että ”Hilja Riipisen mielestä Fanni Luukkosesta tuli ’leipälotta’, ts. Luukkonen hankki lottatyöstä palkkansa”. Kysyttäväksi jää, mistä Latva-Äijön viitteetön väite / tiedot Hilja Riipisestä ovat peräisin.

29 Ks. esim. Seila, s. 287; *Lotta Svärd* 1944, s. 122. Suomen lotat olivatkin – ainakin symbolisesti – paljon sotilaallisempia kuin esim. Ruotsin lotat. Syy tähän oli juuri se, että uhanalaisessa Suomessa nainen ei voinut olla (pelkästään) hoivaaja. Esim. päähine oli Suomen lotilla selvästi paljon militaarisempi kuin Ruotsin lotilla; Suomessa lotilla oli **lippalakki** ”suojeluskuntamallia”, Ruotsin lotilla taas oli liinamainen (ja samalla nunna-/sairaanhoitajatartyypin mukainen) **päävaate**, joka – niin hygieenisistä kuin sukupuolisiveellisistäkin syistä – pyrki peittämään naisen tukan mahdollisimman täydellisesti.

30 Lottien suhde suojeluskuntiin on sangen monimutkainen ja monitulkintainen. Tämän suhteen avaamiseen ei suinkaan riitä vuoden 1918 sotatapahtumien kertaa-

minen ja esitteleminen yhä uudelleen ja uudelleen. Se, että lotat vielä 1920-ja 1930-luvulla (mutta eivät niinkään enää 1940-luvulla) korostivat vahvaa sidostaan suojeluskuntiin (eivätkä armeijaan), johtuu monesta seikasta. Paitsi kristillis-kansallista perheajattelua ja miehen ns. edusmiesoikeutta lottien likeistä suhdetta suojeluskuntiin selittää pitkälti mm. se, että vuoden 1918 tapahtumien jälkeen maan varsinaiseen armeijaan ei **poliittisesti** luotettu. Uusia kumousyrityksiä vasemmalta päin pelättiin ainakin koko 1920-luvun ajan. Ja koska äärivasemmistolaisten ainesten tiedettiin soluttautuneen tarkoituksella maan viralliseen armeijaan, ainoan varman ja luotettavan sotilaallisen tahon muodostivat suojeluskunnat, jotka valikoivat tarkkaan omat jäsenensä – kuten lotatkin.

31 Juuri Suomen näkemistä ihmisenä (ja jopa ”täydellisen” ihmisen huipentumana ja edustajana, Jeesuksena Kristuksena), edesauttoi varmastikin se, että Suomi oli myös fyysisesti (ts. jo kartalta katsottuna) saanut ihmisen muodon – juuri itsenäisyystaistelun seurauksena ja sen vaikutuksesta; autonomiseen Suomeen liitettiin toinen ”käsivarsi” (= Petsamo) Tarton rauhansopimuksessa, jossa Suomi-neito ensimmäistä kertaa sai oman virallisen (= valtiollisen) ”hahmonsa”.

32 *Kainuun Sissi* 1939, s. 95. – Ao. kirjoitus päättyy sanoihin: ”Yhdistä Herra Sebaot meitä Jeesukseen Kristukseen, että me kaikissa voittaisimme hänen kauttansa, joka on meitä rakastanut! Anna Kainuuseen Sinun hengellisten aseittesi kantajia enemmän!”

33 Nunnien osalta (ja välillisesti lottienkin) ks. esim. Itäkare, Susanna, ”’Kuinka voin olla nunna, jos teen aina kaiken mitä miehet minulle sanovat’. Kaksi luentaa nunnakirjallisuudesta.” *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 3/1999.

34 Nationalistiseen Lotta Svärdiin liittyy eräitä mielenkiintoisia piirteitä, jotka kuuluvat *uskonnolliselta kannalta tarkasteltuina* pikemmin katolisuuteen kuin protestanttisuuteen. Neitsyt Marian palvonta on tyypillisimmillään yksi näistä. – Lotta Svärd harrasti julkaisuissaan Maria-palvontaa jo siksi, että äiti-Suomessa nähtiin Maria, ”pyhä äiti”, – vaikka tätä ei voitukaan aikanaan sanoa ääneen. Mariaa on palvottu ”pyhänä äitinä” nimenomaan katolisella puolella; protestanttinen kirkko ei ole tunnustanut hänelle ollenkaan samanlaista uskonnollista merkitystä ja asemaa, vaikka hän olikin Jeesuksen äiti. Toinen vastaava piirre on esineiden vihkiminen ”pyhiksi”. (Vrt. esim. lippujen vihkimiset kirkoissa.) Vain *katolisella puolella esineitä (ja jopa ihmisiä) on vihitty pyhiksi* – ei protestanttisella. Lippu – niin Suomen lippu kuin lottien omakin lippu – oli lotille uskonnollis-isänmaallisen aatteen symbolina ”pyhä”. Edelleen, ja hieman laajemmasta perspektiivistä, *myös lotat itse*, edustaessaan kansakunnan **naista**, olivat nationalistisessa ajattelussa ”pyhiä”. Pyhitysajatusta ja -tematiikkaa käytettiin siis aivan katoliseen tapaan ja henkeen, ts. vihkimällä ja pyhittämällä ihmisiä ja asioita. Siten myös kansakunnan naiset eli lotat vihittiin aikanaan kirkoissa ja papin edessä ”puhtaaseen” ja ”pyhään” tehtäväänsä, joka tehtävä edellytti syvimmässään *sielullista antautumista Jumalalle ja isänmaalle*.

35 Granö, J. G., Luostarilaitos. *Iso Tietosanakirja VIII*. 1935. Granö toteaa artikkelissaan edelleen, että luostarien asema eri Euroopan maissa oli 1900-luvulla sangen

riippuvainen valtiollisten puolueiden välisistä valtasuhteista; esim. Portugalista oli karkotettu v. 1910 vallankumouksen seurauksena munkit ja nunnat kokonaan, ja Espanjassa luostarilaitos oli vuoden 1931 vallankumouksen jälkeen joutunut kokemaan ”raskaita koettelemuksia”. Kuitenkin luostarilaitos erityyppisine ja -asteisine muotoineen ja variaatioineen kukoisti Euroopassa: ”Eräistä menetyksistään huolimatta luostarilaitos on viimeksi kuluneen sadan vuoden aikana suuresti edistynyt, niin että munkkien ja nunnien luku on useissa Euroopan maissa moninkertaistunut ja kongregaatioiden määrä lisääntynyt.”

36 Vrt. että isänmaa kirjoitettiin (aikakauden teksteissä) isolla alkukirjaimella – aivan kuten Jumalakin.

37 Ks. Markkola, Pirjo, Diakonissan mellan det privata och det offentliga. Kvinnlig diakoni i Sverige och Finland 1880–1940. Teoksessa *Den privat-offentliga gränsen. Det sociala arbetets strategier och aktörer i Norden 1860–1940. Nord 1999:9.* København 1999, s. 168-. Fliedneristä sekä diakonissatoiminnasta Suomessa ks. myös esim. Lehtonen, Aleksi – Sinnemäki J., *Rakkauden tekoja. Piirteitä sisälähetystyön vaiheista*. 1938, s. 59–.

38 Ks. Anttalainen, s. 39.

39 Ks. Nevala, Seija-Leena, *”Kaikki flikathan siihen meni” – Lotta Svärd eteläpohjalaisessa maaseutuyhteisössä vuosina 1921 – 1944.* Suomen historian lisensiaattityö. 2001, s. 53.

40 *Sotapapit*, s. 31. – Siihen Kaatuneiden evakuoimiskeskukseen, jossa mainittu lotta sattui työskentelemään, tuotiin eräänä päivänä kaatuneena myös hänen oma miehensä.

41 Idefelt, s. 73–75.

42 Christie, Agatha, *Der unheimliche Weg*. Bern – München – Wien 1988, s. 49. Agatha Christie toteaa oman, viktoriaanishenkisen äitinsä uskonnollisuudesta mm. seuraavaa: ”Luullakseni hän oli mystiikkaan taipuvainen. Hän oli saanut rukoilemisen ja mietiskelyn lahjan, mutta palavassa uskonnossaan ja hartaudessaan hänen oli vaikea löytää palvonnan kohdetta.” Ks. Christie 1978, s. 23.

43 Fasistisissa maissa, esim. kolmannessa valtakunnassa naisia ei aseistettu, mutta heidän sankariuttaan pyrittiin korostamaan muilla elämänaloilla. Fasistinen nainen oli nimenomaan (ainakin liikkeen ns. taisteluvaiheen aikana) nimenomaan miehen rinnalle ja hänen veroisekseen korotettu ”sankaritar”. Lottia taas ei koskaan kasvatettu – sen paremmin militaarisessa kuin yhteiskuntamilitantissakaan mielessä – minkäänlaiseen sankariuteen, vaan nimenomaan nöyryyteen, puhtauteen, siveellisyyteen ja uskonnollisuuteen.

44 Tähän liittyy myös se, että lottia ei sijoitettu eikä pyritty sijoittamaan liian lähelle rintamaa ja että sotatoimialueelle sijoitetuista lotista puhuttiin aikanaan (järjestön johdon piirissä) mieluummin ”kenttälottina” (kuin ”rintamalottina”). – Vasta sotien jälkeen eräät lotat ovat ryhtyneet korostamaan sitä, että he (ainakin omasta mielestään) olivat ”rintamalottia”.

45 Ylhäältä tuli myös ”siunaus” niille yksilöille ja kansoille, jotka elivät Jumalan pelos-

sa. Sota saatettiin nähdä Jumalan ”rangaistuksena” kansan tekemistä synneistä – samoin kuin tappiollinen rauhakin. Jumala antoi menestystä vain jos yksilö/kansa osoitti katumusta ja teki ”parannuksen”. Vrt. esim. Jansson – Lemmetyinen, s. 51 ja 55: ”Puutarhan tuholaiset, pitkäaikainen kuivuus, liika sade tai mikä tahansa muu kielteinen tapahtuma, josta koko yhteisö kärsii, ymmärretään aina merkiksi siitä, että Jumalan siunaus on väistynyt sisarkunnan yltä. Tällainen syy tietää tuomion aikaa sisarille.” ”Kun tapahtuu parannus, Jumala karkottaa ’heinäsirkat’ niin, että ’ne eivät enää tuhoa peltojenne satoja, tarhanne viiniköynnös ei jää hedelmää vaille’. (Mal. 3:11).”

46 Naisesta kodin hengen määrääjänä, vrt. esim. *Valkoinen kirja*, s. 6: ”– – arveltiin naisten helpommin pääsevän käsiksi maan tuhansiin koteihin ja luovan oikean hengen niihin.” – Vrt. viron kielen sana ”vaim”, joka tarkoittaa ”henkeä” mutta joka etymologisesti on sama sana kuin suomen kielen sana ”vaimo”.

47 Ks. esim. *Kainuun Sissi* 1940, s. 193: ”Vapaus – itsekuri”.

48 Ks. Sulamaa 1999, s. 31–35.

49 *Messianismi*. Toim. Tarja Kallio-Tamminen. 1994. Ks. takakansi.

50 Mickelsson, Rauli, Messiaaninen uho ja sen tuho Suomen puolueissa. Teoksessa *Messianismi*, s. 81.

51 Manikealaisuus ei ollut kristinuskoa, vaikka se pitikin mm. Johannes Kastajaa ja Jeesusta suuressa arvossa ja viimeksi mainittua ”Jumalan lähettiläänä”. Manikealaisuuden mukaan oli olemassa kaksi valtakuntaa, valkeuden ja pimeyden, jotka olivat keskenään alituisessa taistelussa. Kummallakin oli persoonalliset edustajansa, ts. ”valkeuden ruhtinas” ja ”pimeyden ruhtinas”.

52 Suhde martta – lotta voidaan liittää siihen traditioon, johon tunnettu itävaltalais-juutalainen kirjailija Stefan Zweig on kiinnittänyt huomiota; hänen mukaansa eurooppalaisessa (juutalais-kristillisessä) traditiossa on ollut tavanomaista se, että mikään ei synny ”tyhjästä”, vaan että kaikkia historian ns. suuria ja merkittäviä asioita ja ilmiöitä on aina edeltänyt jonkinlainen ”harjoituskappale”. Siten hänen mukaansa edes Jeesusta ei olisi voinut olla ilman Johannes Kastajaa, Lutheria ei ilman useitakin (unhoon jääneitä) uskonpuhdistusta ”harjoitelleita” keskieurooppalaisia kristinuskon uudistajia jne. – Riippumatta (puhtaasti) uskonnollisten tulkintojen huomioon ottamisesta, *kulttuurisesti* lotat ja martat kytkeytyvät tähän aivan suoraan; ilman marttoja ei olisi voinut olla lottia, joskin lotat saivat/ ovat saaneet paljon suuremman kiinnostusarvon historian edessä kuin martat, mikä juuri kuuluu mainittuun uskonnollis-kulttuuriseen traditioon. Samoin lottien ns. Kultaiset Sanat eivät nekään syntyneet tyhjästä, vaan niistäkin oli ainakin jo yksi ”harjoituskappale” olemassa, ennen kuin Fanni Luukkonen ja Hilja Riipinen muokkasivat ne siihen muotoon, josta ne niin hyvin tiedetään ja tunnetaan.

53 Mickelsson, s. 82. Ks. myös mts. 83: ”Suojeluskunta vannoo kirkossa, Suomen Suojeluskunnat 1935”.

54 Ks. Sulamaa 1999, s. 57–63.

55 Toisaalta Kristuksen Suomi oli sekä kansallinen Suomi että myös sellainen Suomi,

joka olisi voinut elää vapaana maailmassa, jossa Kristuksen laki ja henki olisi saatettu voimaan. – Esim. Lotta Svärd Lounais-Hämeen piirijohtokunta lähetti alaisilleen (kenttä)lotille vuonna 1943 joulutervehdyksen, jossa todettiin mm. seuraavaa: ”Yhä raivoaa sota kaikkialla maailmassa, ja suuret korkeasta kulttuuristaan ylpeilevät kansat pyrkivät kaikin käytettävissään olevin keinoin tuhoamaan toisensa täydellisesti.”– – ”Huolimatta kansoja raatelevasta mielettömästä sodasta kaikuu kautta kristikunnan jälleen joulun suuri sanoma kahden vuosituhannen takaa: ’Teille on tänä päivänä syntynyt vapahtaja, joka on Kristus, Herra’ ja josta sanotaan: ’Hän on sama tänään, huomenna ja ijankaikkisesti, eikä Hänen valtakunnallaan ole loppua.’ Sodan hävityksen ja kauhujen keskellä kun kaikki ihmisvoimin rakennettu tuntuu luhistuvan, antaa usko joulun sanomaan luottamusta siihen, että kerran koittaa ihmiskunnalle valoisampi huomen.”

56 Ollila, s. 297.

57 *AKS:n tie*. 1938, s. 35.

58 Enckell, Olof, *Rajan vartio. Jalkamatkoja Raja-Karjalassa*. 1939, s. 16.

59 Simojoesta ja hänen ajattelustaan ks. Virkkunen, Sakari, *Elias Simojoki – legenda jo eläessään*. 1974 ja *Palava pensas – Elias Simojoen puheita*. Koonnut ja johdannolla varustanut Vilho Helanen. 1942 sekä esim. Niinistö, Jussi, *Suomalaisia soturikohtaloita*. 1998, s. 69–81.

60 Enckell, s. 9-18. – Jalmari Jaakkolan tutkimukset olivat kuitenkin riistäneet Kalevalan Karjalalta osoittaen Kalevalan alkuaan länsisuomalaiseksi hengentuotteeksi, ja siten Karjala ei Enckellin mukaan enää (v. 1939) edustanut ”ikivanhan suomalaisen kulttuuriyhteisön Jerusalemia”, kun oli tullut osoitetuksi, että karjalainen väestö ja kulttuuri eivät sinänsä edustaneet mitään alkuperäistä vaan olivat molemmat lainoja ja säilymiä sellaisesta väestöstä ja niistä vaikutteista, jotka olivat alkuaan peräisin läntisemmästä Suomesta.

61 Vrt. nunnien ”kihlasormukset”, jotka sitoivat heidät Jeesukseen Kristukseen.

62 Ks. *Kainuun Sissi* 1926, s. 189–190.

63 Luukkonen, Fanni, Onko Lotta-Svärd yhdistävä liike? Lotta-Svärd julkaisu 3. Sortavala 1926, s. 6. Luukkosen teksti jatkuu: ”Ja me tunnustamme, että ’uskonto on korkein ja viimeinen, mihin ihminen voi päätyä’ sekä että koko kansakunnan elämä syvällisemmässä mielessä ei voi menestyä kansan hyljätessä isiensä uskon.” Vrt. Sotilaan käsikirja vuodelta 1968: ”Maanpuolustus ei siis ole – kuten tavanomaisesti ymmärretään – vain valtakunnan alueellisen koskemattomuuden turvaamista asein, vaan maanpuolustuksen piiriin on sisällytettävä kaiken sen puolustaminen, jolla kansan ja yksilön elämä ja olemassaolo taataan.” Ks. *Sotilaan käsikirja: tietoja taitokirja kaikille sotilaille aselajiin ja arvoon katsomatta*. Toim. O. Nuutilainen. 1968, s. 10.

64 Vrt. Sulamaa 1999, s. 15-.

65 Ks. *Kainuun Sissi* no 2/1930, s. 53.

66 Ks. Ala, s. 76–77. Vuotta aiemmin *Koti ja yhteiskunta* -lehdessä kirjoitettiin vastaavasti mm. seuraavaa: ”Tämä työ on yhteiskunnan siveellisyyden ja moraalin hyväk-

si, ei yksinomaan sukupuolisiveyden, ei yksinomaan raittiuden hyväksi, vaan siveellisyyden hyväksi kaikissa suhteissa, missä vaan kysytään kieltäytymistä, kohtuutta ja kaikinpuolista hillitsemisen voimaa. Mitä apua yhteiskunnallisesta ja valtiollisesta vapaudesta olisi siellä, missä ihmiset ovat alhaisimpien intohimojensa orjia?"

67 Myös aikakauden siveellisesti kasvattavassa ajanvietekirjallisuudessa esitettiin tämäntyyppisiä ajatuksia. Esim. Anna-Liisa Tiilikaisen teoksessa *Apusisar uskaltaa* (1945) kerrotaan apusisaresta, joka sai paitsi veljensä myös muunkin perheensä kääntymään. Päähenkilö-apusisaren veli sanoo (mts. 71) mm. seuraavaa: "Minun täytyy päästä yhtä vapaaksi kuin pastori. Ja sinä, ja Salme. Ja monet muut täällä. Uskon, mitä pastori sanoi, että totuus on tekevä meidät vapaiksi." Uskosta koitui siunausta niin yksilöille, kodille kuin kansakunnallekin: "Yksi asia on kuitenkin varma: Jumalan omalla ihmisellä, Jumalan hallitsemalla kodilla ja Jumalan puoleen huutavalla kansalla on aina paras edessäpäin." Uskoon tullut veli ei halunnut enää lähteä opiskelemaan lakia vaan teologiaa, ja näiden kahden oppiaineen välinen vastakohtaisuus rinnastettiin ko. teoksessa Vanhan testamentin ulkoisesti sitovan lain ja Uuden testamentin sisäisesti vapauttavan evankeliumin väliseen vastakohtaan: "Nyt minulle on kuitenkin käynyt selväksi, ettei minusta ole lakia lukemaan. Paremmin kuin laki sopii minulle – evankeliumi. En ole enää lain orja – evankeliumi on katkonut kahleet ja tehnyt orjasta vapaan."

68 Rosenqvist, G. O., *Finlands kyrka i det senaste halvseklets brytningstider. Olaus Petri -föreläsningar vid Uppsala universitet*. 1946.

69 Lampila, Hannu-Ilmari, Kristuksen morsiamet ja giljotiini. Francis Poulencin Karmeliittain tarinoita on erinomainen johdatus luostarimaailmaan. *Helsingin Sanomat* 30.7.1999. "Näissä Kristuksen morsiamissa on myös normaalin naiselliset, hyvin inhimilliset puolensa", Lampila toteaa, "riemu ei ole kielletty, mutta se muuttuu nopeasti kärsimykseksi ja ahdistukseksi." Lampilan mukaan oopperan säveltänyt Francis Poulenc "on myös armoton nunniaan kohtaan ja osoittaa heidän heikkouden hetkensä ja vallanhalunsa". Nunnat liittyvät nunnayhteisöön Ranskan vallankumouksen luoman pelon keskellä: "Halu voittaa lamaannuttava pelko saa nunnat antamaan marttyyrilupauksen. Kun se on annettu, kaikki on kirkasta ja rauhallista, ja nunnat odottavat haltioituneena kuolemansa hetkeä, joka merkitsee heille astumista Vapahtajan eteen." Vrt. lotat ja isänmaa.

70 Siltala, s. 36.

71 Siltala, s. 35.

72 Vrt. Bergroth: "Ei ole totta, että nykyajan nuoret ihmiset ajattelevat ainoastaan aineellista menestystä. He etsivät elämäänsä tyyliä ja ryhtiä. Heillä ei ole vain käytännöllisiä päämääriä, vaan myös ritarillisia. He eivät etsi pelkkää hyötyä, he etsivät uhrausta myös. Sisäistä ryhtiä ja tyyliä vastaamaan he etsivät ulkonaista sääntöä ja kauneutta. Nuoriso rakastaa menoja. Niin, emmeköhän me kaikki rakasta menoja? Useita kai joskus on viehättänyt luostarielämä, joka oli satojen menojen seppelöimää. Tuntuu kauniilta ajatella, että jokaista hetkeä ympäröi juhlallisuus, että jokainen askel ja askare on tärkeä ja suoritetaan kunnianarvoisten perinteiden

mukaisesti.” Ks. Bergroth, Kersti, *Sinä ja minä. Pakinoita*. 1949, s. 202–203.

73 Haavio, s. 78.

74 Vrt. Helmi Arneberg-Pentti: ”Ainakin on totta, että suojeluskuntalainen on lotalle aikamme ritarillisuuden ilmentymä – –.” Ks. *Lotta Svärd* 1944, s. 123.

75 Vrt. esim. Grimberg, Carl, *Kansojen historia. Kansojen elämä ja sivistys. Kuudes osa. Keskiaika II*. 1934, s. 11.

76 Vrt. ns. lottakruunu, jota sai käyttää viisi vuotta lottana toiminut nuori nainen, joka solmi avioliiton maanpuolustajan kanssa. Maila Talvio kirjoitti kruunun lahjoittaneen konsuli Jakob Hedgrenin tarkoitusperistä mm. seuraavaa: ”Hän tahtoo tämän morsiuskruunun kautta sanoa niille isänmaan tyttärille, jotka astumalla Lotta -järjestöön ja antamalla Lotta -valan ovat erikoisesti vihkiytyneet suuren yhteisen kodin, Isänmaan, henkivartioiksi, että he sillä hetkellä, jolloin he astuvat vihkituoliin ja Jumalan kasvojen edessä antavat valan elämäntoverille, muistaisivat henkivartiatehtävänsä myös oman pienen kodin menestymisen ylläpitämisessä ja turvaamisessa.” Ks. Koskimies, Airi ja Rafael, s. 177–178. Mainittakoon, että myös partiolaisilla oli ns. partiomorsiuskruunu, jota käytti aikoinaan mm. Helvi Sipilä (ks. Sipilä, Helvi, *Naisena ihmiskunnan asialla*. Toim. Kaija Valkonen. 1999, s. 65). Morsiuskruunuja oli ollut käytössä keskiajallakin, ts. ainakin uskonpuhdistukseen asti. Ks. esim. Talve, Ilmar*, Suomen kansankulttuuri*. *SKS:n Toimituksia 514*. 1990, s. 169–170 ja esim. 224.

77 Broomé, s. 9.

78 ”Palveleminen” on sangen monivivahteinen ja -käyttöinen sana, ja sillä voidaan viitata sangen eritasoisesti. Nykyään puhutaan esim. palveluammateista, ja nykyisessä Tilastokeskuksen ammattiluokituksessa pääluokan ”Palvelutyö ym.” alle lasketaan esim. ”vartiointi-, suojelu- ja sotilastyö”. Vartiointi-, suojelu- ja sotilastyö kuuluivat suojeluskuntalaisille. Lottien oma vartio- ja suojelutyö oli laajennettu sisäiseen ja siveelliseen vartiointityöhön, joka oli viime kädessä tärkeämpää kuin ulkoinen suojelu- ja vartiointityö. Myös sotilaskotisisarten ”Grand Old Lady” Katri Bergholm muistutti tästä asiasta omille joukoilleen mm. kirjoituksessaan ”Vartiopaikalla” sanoen kyseisestä asiasta seuraavaa: ”Oikeastaan olemmekin rauhan aikana vartiopaikalla kahdella rintamalla, ulospäin ja sisäänpäin. Ja voidaksemme täyttää edellisen, täytyy meillä olla hyvin selvä tietoisuus, rehellinen tahto ja laimentumaton taistelu omalla sisäisellä rintamallamme. Ihminen ei voi mitään pysyväistä saavuttaa ulkonaisesti, jos hänellä ei siihen ensin ole sisäiset edellytykset, sisäinen, henkinen pohja. Muuten on puheemme vain kuin helisevä vaski ja kilisevä kulkunen ja toimintamme tyhjää ilmaan huitomista. Mikä on sitten sisäinen vartiopaikkamme? Tunnet sen varmaan. Se on jokapäiväistä taistelua pahan voimia vastaan itsessämme.” Ks. *Sotilaskotisisar*. *Jouluna 1944*, s. 5.

79 Vrt. valkonauhaliikkeen tunnus, joka esiintyi muodossa ”Jumalan, kodin ja isänmaan puolesta” tai ”Jumalan, kodin ja jokaisen maan puolesta”. Vrt. lottien ”uskonnon, kodin ja isänmaan puolesta”.

80 Vrt. lottien pitämät hartaustilaisuudet – niin kotona kuin rintamallakin ja niin sodan

kuin rauhankin aikana. ”*Emännän tietokirjassa*” vuodelta 1932 todetaan (aamu)hartaudesta seuraavaa: ”Aamuhartaus on yksityisen henkilön, perheen tai muun yhteisön pitämä uskonnollissisältöinen, kokoava hetki, jonka tarkoituksena on lukemisen, mietiskelyn, laulun tai rukouksen tietä antaa päivälle syventävä ja ylentävä alkuviritys. Aamuhartautta on meilläkin aikoinaan hyvin yleisesti kodeissa noudatettu, mutta viime aikoina se on valitettavasti joutunut syrjään. Kristillisen nuorisoliikkeen piirissä on aamuhartauden pitoa erikoisesti tehostettu.” Ks. *Emännän tietokirja I*. Toim. Mandi Hannula et al. 1932.

81 Van Ammers-Küller, Jo, *Naisten ristiretki*. 1939, s. 5 ja 385. Jo van Ammers-Küllerin teoksia ilmestyi suomeksi useita, ja ne käsittelivät kaunokirjallisen kerronnan kautta naisen asemaa yhteiskunnassa. Van Ammers-Küllerin teokset suomensi Toini Jännes, joka toimi sittemmin Suomen Sotilaskotiliiton puheenjohtajana (v. 1937–1942). Hän sai surmansa partisaanien väijytyksessä v. 1942.

82 *Ristiritari. Rintamamiesten kokemuksia rukouksesta, Raamatun lukemisesta ja Jumalan varjeluksesta*. Toim. Rolf Tiivola ja Ensio Lehtonen. 1941, s. 9–10. Teoksen alkulauseena ovat Mannerheimin sanat: ”Kutsun teitä kanssani pyhään sotaan– – vakain mielin ristiretkelle vihollistamme vastaan– –.”

83 Ståhlberg, s. 25–.

84 Fogelberg, s. 83.

85 *Lotta Svärd* 1929, s. 21: ”Mathilda Wrede”.

86 *Yleinen historia. Kansakoulun oppi- ja lukukirja – oppikirjakomitean suunnitelman mukaan*. Toim. Alpo Noponen. 1912, s. 75–76.

87 Grimberg, s. 7.

88 Ristiretkistä ks. Grimberg emt. sekä esim. Pernoud, Régine, *Ristiretket. Silminnäkijäin ja muiden aikalaisten kuvaamina*. 1965. Eräässä suomalaisessa historian oppikirjassa ristiretkistä kerrottiin aikanaan mm. seuraavaa: ”Ulkonainen hurskaus ja hartaudenharjoitukset olivat keskiajan ihmisten käsityksen mukaan kristillisen elämän parhaimpia tunnusmerkkejä. Ihmisen uskottiin ansaitsevan sielunsa autuuden lihansa kuolettamisella ja omilla hyvillä töillään. Näistä töistä pidettiin kaikkein otollisimpina pyhiinvaellukset niille paikoille, joissa Kristus oli elänyt, kärsinyt ja kuollut, sekä aseellinen taistelu uskon puolesta.” Ks. *Keskiajan historia. Alkeisoppilaitoksia, tyttökouluja ja seminaareja varten*. Kirjoittaneet Jaakko Forsman, K. O. G. Hannikainen ja Artturi H. Virkkunen. 1921, s. 36.

89 Mainittakoon, että Barclayn romaani ilmestyi englanniksi aikanaan nimellä *The White Ladies of Worcester*. – ”White Lady” -nimisen ravintolan, joka oli aikanaan hyvin arvostettu ravintola, taas perusti sodanjälkeisinä vuosina Helsinkiin lottien perillinen, Suomen Naisten Huoltosäätiö.

90 Nunnien maailmasta vetäytyminen on verrattavissa lottien vetäytymiseen (puhtaan) Suomen turvaan, so. ulkoisilta ja sisäisiltä vihollisilta turvaan. Samalla kansallisvaltio on – muissakin maissa ja muillakin tasoillaan – hahmotettavissa protestanttis-nationalistiseksi luostariksi, jossa luostarissa piti elää askeettisesti ja puhtaasti ja paljon työtä tehden – aina omaan (Kristuksessa/isänmaassa tapahtuneeseen ja ko-

ettuun) *marttyyrikuolemaan* asti.

91 Barclay, Florence L., *Valkoiset sisaret. Tarina kahdenneltatoista vuosisadalta*. 1919, mm. s. 16, 20, 23, 130, 132, 137, 139, 143.

92 *Kotilieden* arvomaailma oli kaikkineen samansuuntainen kuin lottien, ja Kotilieden historiaan taas kiertyy toista kautta mm. sellainen henkilö kuin Katri Bergholm, joka puolestaan oli huomattava sotilaskotitoiminnan kehittäjä ja johtaja. Sotilaskotitoiminnalla oli melko samantyyppinen uskonnollis-isänmaallinen arvopohja kuin lottaliikkeelläkin. Bergholmista ks. esim. Huuhka, Mirja, Katri Bergholm. Teoksessa *Työtä ja tuloksia. Suomalaisia vaikuttajanaisia*. Toim. Suoma Pohjanpalo et al. 1980, s. 94–106 sekä mainitut lähteet. Mainittakoon, että Huuhkan mukaan Bergholm oli kristillis-isänmaallisuudessaan ”melkein yltiöihanteellinen” (mts. 105).

93 Karjalainen, Tuula, *Ikuinen sunnuntai: Martta Wendelinin kuvien maailma*. 1993, s. 93.

94 Työn arvostuksesta Wendelinin kuvastossa, suomalaisessa sielunmaisemassa sekä yleensä protestanttisessa etiikassa (jonka erään äärialueen Suomi on aina muodostanut), ks. myös mts. 130–: ”Maa ja usko elämän ikuiseen jatkuvuuteen ovat yhdistyneet ja risteytyneet toisiinsa ihmiskuntaa yhdistäväksi arkaaiseksi perusmyytiksi. Euroopassa valistusajan ja protestanttisen moralismin mukaan elämä merkitsi työtä. Tämän maailman skeema oli Suomessakin vanha, tuttu ja syvään juurtunut.” ”Työn kuvaukset ovat vuosisatoja olleet suomalaisen kulttuurin suosituimpia aihepiirejä.– – Kirjallisuutta arvostetaan edelleenkin sen sisältämän itsekurifilosofian mukaan; suomalaiset odottavat kirjojen sankarien olevan ahkeria, tekevän kovaa työtä ja pyrkivän eteenpäin.”

95 Vrt. myös esim. Minna Canthin mielipiteet työn arvosta. Ks. Siltala, s. 563.

96 Karjalainen, s. 93–94. Karjalaisen mukaan (Wendelinin) madonna-kuvissa yhdistyy patriarkaalisen yhteiskunnan ”kolmiulotteinen” naisrooli: äitinä, morsiamena ja tyttärenä oleminen. Madonna-kuvat eivät kuitenkaan kuvaa lannistettua tai alistettua naista, vaan päinvastoin ne välittävät ”naisen tyytyväisyyttä ja nautintoa”, minkä Karjalainen olettaa selittävän Wendelininkin madonna-kuvien suosion.

97 Karjalainen, s. 96. Vaikka kirkottamissäännös poistettiin siis jo v. 1913, tapakulttuuriin liittyneet uskomukset elivät kuitenkin kauemmin kuin niihin liittyneet (viralliset) käytännöt, kuten Karjalainen toteaa; esim. kirkottamiseen liittyneet ajatukset naisen epäpuhtaudesta synnytyksen jälkeisenä aikana olivat Karjalaisen mukaan saaneet ”yllättävän suoran toteutuksensa Wendelinin kuvaston tabumaailmassa”.

98 Koskinen, Taava, Anna-lehden kannet ajan ja ikuisuuden ikoneina. Wendeliniläisen Suomi-neidon lyhyt pitkä historia. Teoksessa *Kurtisaaneista kunnian naisiin. Näkökulmia Huora-akatemiasta*. Toim. Taava Koskinen. 1998, s. 92.

99 Karjalainen, s. 119. Karjalaisen mukaan Wendelinin kuvat heijastivat snellmanilaista ajattelua, jossa perhe oli koko yhteiskunnan perustekijä ja koti kansakunnan liittolainen. Keskeistä snellmanilaisessa ajattelussa oli ”siveellinen perhe-elämä”, jossa siveydellä tarkoitettiin vallinneiden tapojen ja moraalin noudattamista. Karjalainen viittaa edelleen (s. 120) tähän ajatteluun kuuluneeseen ”tunneköyhyyteen”, joka

kuului myös perheen sisäisiin suhteisiin. Siveellisyyden ja kansan siveellistämisen kannalta se oli edullinen ilmiö, sillä perheinstituutio käsitettiin ”tavaksi hallita itsekurin kautta vietit ja henkistää ne”. Juuri tähän pyrki Lotta Svärdkin kasvattaessaan piiriinsä kuuluneita naisia. Henkisten arvojen ja korkean siveellisyyden arvostukseen ylipäätään liittyi myös se Karjalaisen tekemä huomio suomalaisesta isänmaallisuudesta, että sen yksikkö oli koti eikä valtio ja että sen tunnelma ei ollut aggressiivinen eikä dynaaminen vaan päinvastoin passiivinen ja pysähtynyt, sananmukaisesti ”ikuinen sunnuntai”.

100 Vrt. *Tietojen kirja – yleisteos jatko-opintoja varten II osa*. (1952), s. 804: ”Pakanoita veti kristinuskon piiriin ennen kaikkea sen korkea siveellisyys. Uusi uskonto ei tehnyt eroa kansallisuuksien välillä ja piti rikkaita ja köyhiä samanarvoisina. Myös vapaan ja orjan vastakohta alkoi hävitä; orja saattoi kohota seurakunnan luottamustoimeenkin. Samoin nainenkin tuli arvoon seurakunnan jäsenenä ja saattoi myös toimia sen keskuudessa. Ihmisarvo tuli tunnustetuksi, kodit saivat uuden elämänsisällön, siveellistä puhtautta valvottiin ja työnteko saatettiin kunniaan. Rakkaudentoiminnassa mentiin vaikeina aikoina, kuten ruton sattuessa, pakanoitakin auttamaan.”

101 *Pieni Tietosanakirja. Kolmas osa*. 1927, s. 303.

102 Ala, s. 113; Reitala, Aimo, *Suomi-neito. Suomen kuvallisen henkilöitymän vaiheet*. 1983, s. 59.

103 Ala, s. 113. Ks. myös Reitala, s. 93– ”Turvaton tyttö”. Vrt. myös aikanaan paljon laulettu laulu ”Vala” ja sen ensimmäinen säkeistö: ”Kuullos pyhä vala, kallis Suomenmaa! Sinuun koskea ei väkivalta saa. Sua suojelemme, verin varjelemme – –.”

104 Ala, s. 113. Toisaalta ihannekuva Suomi-neidon siveellisyydestä oli romahtanut mm. Voikkaan lakon (v. 1904) tapahtumien yhteydessä; lakko oli rakentunut nuoriin tehtaantyttöihin kohdistuneiden siveellisyysrikkomusten ympärille, ja mm. Koti ja Yhteiskunta -lehti oli ottanut tehtäväkseen kyseisten tehtaantyttöjen siveellisyyden suojelemisen, kunnes oli käynyt ilmi, että tytöt itse olivat osoittautuneet siveettömiksi. ”Koko maata elävöittänyt siveellisyyskupla oli puhjennut”; samalla lakko oli (symbolisella tasolla) yhteydessä myös isänmaallis-valtiollisiin kysymyksiin: ”Siinä rikkoontui haavekuva Suomen kansan syvien rivien siveellisestä nuorisosta”, Ala (s. 79–80) toteaa. Uudelleen se rikkoontui ensimmäisen maailmansodan vuosina ja erityisesti vuoden 1918 tapahtumien yhteydessä. Näistä syistä ja lähtökohdista Lotta Svärd nimenomaan otti tehtäväkseen kansan ”siveellisen kunnon” kohottamisen niin omien jäsentensä keskuudessa kuin laajemminkin.

105 Tähän liittyen jatkosodan aikana ja varsinkin kyseisen sodan loppua kohden, kun kristillis-siveellisen Suomen/Suomi-neidon kohtalo alkoi näyttää yhä synkemmältä, Lotta Svärd alkoi yhä enemmän ja enemmän joustaa ja venyä sotilaallisuuden ja naisten sotilaallistamisen suuntaan, mistä aikaisemmin oli ehdottomasti haluttu sanoutua irti. Aluksi alettiin kouluttaa lottia viesti- ja iv-tehtäviin, sen jälkeen erilaisiin muihin armeijaa avustaneisiin *teknisiin* tehtäviin. Tarkoituksena oli *fyysisessä sodassa* korvata mies naisella. – Tämän kehityskulun huipentumana voidaan pitää valon-

heitinlottien (osin jopa aseellistakin) koulutusta, joka pani mm. Fanni Luukkosen ja yleensä koko Lotta Svärd -järjestön arvopohjan venyttämisen tähän suuntaan äärimmäiselle rajalle.

106 Fogelberg, s. 163–165.

107 Fogelberg, s. 131. Mathilda Wredeä, ”vankien ystävää”, verrattiin julkisuudessa myös Florence Nightingaleen, ”sotilaiden ystävään”. Jouduttuaan kuitenkin vankilaviranomaisten taholta vääryyden kohteeksi Mathilda Wrede ei voinut eikä halunnut pysyä toimettomana: ”Mestarini Jeesus Kristus ei seisonut nöyränä vääryyden edessä enkä minäkään voi sitä tehdä. Minulla on oikeus puolellani – – siksi minä yksinäisenä naisenakin voin seisoa heitä kaikkia vastaan, sillä totuus, rakkaus ja oikeus ovat minun puolellani.” Ks. Fogelberg, s. 237 ja 260–261.

108 Fogelberg, s. 262. – Wrede asettui Suomen itsenäistyttyä kokonaan valkoinen – punainen -jaon ulkopuolelle ja liittyi kansainväliseen kristilliseen rauhanliikkeeseen, joka asetti Kristuksen ja ihmisyyden vaatimukset valtion vaatimusten yläpuolelle, ”samalla kun he tahtovat palvella omaa maataan sikäli kuin voivat”. Pyrkimyksenä oli aikaansaada rauha ja tasa-arvoisuus ”sen voiman kautta, mikä on Kristuksessa”. Ks. Fogelberg, s. 292–293.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

ARKISTOLÄHTEET

Helsingin kaupunginarkisto
Lotta Svärd -järjestön historiatoimikunnan arkisto

Sota-arkisto
Lotta Svärd -järjestön asiakirjat
Pikkukokoelma 1774

LOTTA SVÄRD -JULKAISUT

Joulu-Lotta
Jul-Lottan
Järvinen, Lahja, *Lotan siveysoppi II. Lotta Svärd -julkaisu no 61. Koulutusohjelmistoa I.* Helsinki 1943.
Kainuun Sissi
Komennuksella olevan lotan järjestyssäännöt ym. määräykset. Lotta Svärd julkaisu N:o 63. Helsinki 1943.
Lottatytön Muistio
Lottatyttöjen Johtajille
Lotta Svärd [-aikakauslehti]
Lotta-Svärd Kainuun piiri 10-vuotias. Kajaani 1931.
Lotta Svärd Publikationer
Lotta Svärd 1939–1940. Kuvia ja kuvauksia Suomen sodasta. Helsinki 1941.
”Lotta-Svärd” -yhdistyksen säännöt sekä ohjeet sääntöjen sovelluttamista ja täydentämistä varten. Helsinki 1925.
Lottatyttö [-lehti]
Lottien kirjeopiskelu. Ohjelma. Lotta Svärd julkaisu n:o 66. Helsinki 1943.
Luukkonen, Fanni, *Onko Lotta-Svärd yhdistävä liike? Lotta-Svärd -julkaisu 3*. Sortavala 1926.
Ohjeet sääntöjen sovelluttamista ja täydentämistä varten. Helsinki 1938.
Pikkulotta [-lehti]
Pohjois-Savon lotta 1921–1936. Kuopio 1936.
Riipinen, Hilja, *Naisasialiike ja lottatyö. Lotta Svärd -julkaisu no 7*. Sortavala 1927.
Seppälä, Vera, *Sukupuolitaudeista. Lotta Svärd -julkaisu N:o 65*. Helsinki 1943.
Valkama, Aino, Lottakuri. Teoksessa *Koulutusohjelmistoa I. Lotta Svärd -julkaisu no 61*. Helsinki 1943.
Valkoinen kirja. Lotta Svärd yhdistyksen keskusjohtokunnan julkaisema 1928. Helsinki 1928.

SANOMA- JA AIKAKAUSLEHDET

Askel
Bibliophilos
ET-lehti
Helsingin Sanomat
Iltalehti
Kansalliskirjasto
Kirkko ja kaupunki
Koti ja yhteiskunta
Laivastolehti
Metro
Rintamanainen
Sairaanhoitajatarlehti
Sotaveteraani
Sotilaskotisisar
Suomen mieli
Suomen Sotilas
Suomi
Taidemuseo.fi
Veteraani
Yliopisto

JULKAISEMATTOMAT OPINNÄYTETYÖT JA KÄSIKIRJOITUKSET

Aalto, Matti, *Suojeluskuntien poikatoiminta 1928–1944. Toimintamuodot, aatemaailma ja suhteet muihin nuorisojärjestöihin*. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Helsinki 1984.

Anttalainen, Taina, *Sota-aatteen naiset: Lotta Svärd -yhdistyksen ideologia 1921–1930*. Poliittisen historian pro gradu -työ. Helsinki 1995.

Hagan Lyyli, *Suomen Punaisen Ristin sairaanhoitajatarreservin toiminta vuosina 1941 – 1944.* Käsikirjoitus 1945. Kopio tekijän hallussa.

Hagan, Lyyli, *Suomen Punaisen Ristin sairaanhoitajatoiminta. Historiikki ajalta 1926– 1944.* Käsikirjoitus 1965. Kopio tekijän hallussa.

Kotila, Maria, *Aikakauslehti Lotta Svärd.* Suomen historian pro gradu -työ. Helsinki 1993.

Latva-Äijö, Annika, *Lotta-Svärdin synty. Naisten maanpuolustusliikkeen käynnistyminen ja kehitys valtakunnalliseksi järjestöksi 1918–1924*. Suomen historian lisensiaatintutkimus. Turku 2001.

Nevala, Seija-Leena, *”Kaikki flikathan siihen meni” – Lotta Svärd eteläpohjalaisessa maaseutuyhteisössä vuosina 1921–1944*. Suomen historian lisensiaattityö. Tampere 2001.

Pyhälahti, Tiina, *Puku isänmaan puolesta. Lottien käsitys lottapuvun merkityksestä*. Käsityötieteen syventävien opintojen tutkielma. Helsingin yliopisto 1996.

TUTKIMUS- JA MUU KIRJALLISUUS

Aho, Juhani, *Kootut lastut I*. Porvoo – Helsinki 1947.

AKS:n tie. Helsinki 1938.

Ala, Juha, *Suomi-neito ja suojelusikä. Sortovuosien psykohistoriaa*. Helsinki 1999.

Ala, Juha, Uhrautumisen naishistoriaa. *Historiallinen Aikakauskirja* 2/1999.

Alanen, Yrjö E., *Miekka ja risti*. Porvoo – Helsinki 1940.

Alapuro, Risto - Stenius, Henrik, Kansanliikkeet loivat kansakunnan. Teoksessa *Kansa liikkeessä.* Toim. Risto Alapuro et al. Helsinki 1987.

van Ammers-Küller, Jo, *Naisten ristiretki*. Porvoo – Helsinki 1939.

Anttila, Hannes, *Jumala ompi linnamme. Sotilas-iltahartauksissa pidettyjä puheita*. Porvoo – Helsinki 1941.

Arajärvi, Kirsti, *Messukylän historia*. Tampere 1954.

Arkkimandriitta Panteleimon, *Luostari Jäämeren rannalla. Petsamon luostarin historiaa. Valamon luostarin julkaisuja 41*. Jyväskylä 1990.

Arni, Annikki, *Muistat sie viel?* Helsinki 1979.

Barclay, Florence L., *Valkoiset sisaret. Tarina kahdenneltatoista vuosisadalta*. Porvoo 1919.

Beevor, Antony, *Stalingrad*. Helsinki 2000.

Beredskapsminnen från övre Norrland 1939–1944. Tornedalica nummer 12–1971. Luleå 1971.

Bergroth, Kersti, *Nuoren lotan päiväkirja*. Helsinki 1940.

Bergroth, Kersti, *Sinä ja minä. Pakinoita*. Helsinki 1949.

Broomé, Catharina, Det kristna klosterväsendets idé och uppkomst. Teoksessa *Katolska ordnar och kloster*. Stockholm 1963.

Christie, Agatha, *Der unheimliche Weg*. Bern – München – Wien 1988.

Christie, Agatha, *Vanha hyvä aikani*. Porvoo – Helsinki – Juva 1990.

von Doblhoff, Lily, *Miklós von Horthy. Merisankari, vapaustaistelija, valtionhoitaja*. Vammala 1944.

Dostoïewski, *Niétochka Nezvanova*. Paris 1923.

Ehrnrooth, Jari, Heijastuksia kansallisesta minästä. Teoksessa Apo, Satu – Ehrnrooth, Jari, *Millaisia olemme? Puheenvuoroja suomalaisista mentaliteeteista. Kunnallisalan kehittämissäätiön Polemia-sarjan julkaisu no 17.* Vammala 1996.

Elenius, Jaakko, Lutherin työ- ja kutsumusetiikka. Teoksessa *Luther ja yhteiskunta. Luther-symposiumissa 18.10.1983 pidetyt esitelmät ja kommenttipuheenvuorot*. Toim. Eeva Martikainen. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 136. Helsinki 1983.

Elgström, Anna Lenah, *Aikamme naisia*. Helsinki 1946.

Emännän tietokirja I. Toim. Mandi Hannula et al. Porvoo 1932.
Enckell, Olof, *Rajan vartio. Jalkamatkoja Raja-Karjalassa*. Helsinki 1939.
Ensi apu onnettomuuden kohtauksissa ja tappelutantereella. Lyhyt ohjaus Armeliaisuus-osastoja ja Parannusjoukkoja varten. Toimitti T:ri C. F. Wahlberg. Helsinki 1886.
Euhologion. Pyhien toimitusten käsikirja. Kuopio 1974.
Fagerström, Raimo, *Suomalaisia antiikkikoruja*. Porvoo – Helsinki – Juva 1989.
Finne, Jalmari, *Sukupolvien ketju. Tutkisteluja kansastamme*. Porvoo – Helsinki 1943.
Fogelberg, Evy, *Vankien ystävä. Piirteitä Mathilda Wreden elämästä ja toiminnasta*. Porvoo 1920.
Friedell, Egon, *Uuden ajan kulttuurihistoria. Eurooppalaisen sielun kriisi mustasta surmasta maailmansotaan asti. Ensimmäinen osa: Johdanto, renessanssi ja uskonpuhdistus.* Porvoo – Helsinki 1945.
Gordon, Tuula, Kansallisuuden sukupuolittuneet tilat. Teoksessa *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Toim. Tuula Gordon et al. Tampere 2002.
Granö, J. G., Luostarilaitos. *Iso Tietosanakirja VIII*. Helsinki 1935.
Grimberg, Carl, *Kansojen historia. Kansojen elämä ja sivistys. Kuudes osa. Keskiaika II*. Porvoo 1934.
Gummerus, Jaakko, *Herran sanan valossa. Juhlaa ja arkea*. Helsinki 1933.
Haavio, Martti, *Kansakoulun uskonnonopetuksen siveellinen kasvatustehtävä nykyisen tutkimuksen valossa*. Jyväskylä 1941.
Haavio, Martti, *Koulun uskonnonopetus*. Helsinki 1936.
Hagfors, Edwin, *Ranskalais-suomalainen sanakirja*. Helsinki 1914.
Hainari, Tilma, *Hilda Käkikoski. Kirjeittensä ja kirjoitelmiensa valossa*. Helsinki 1913.
Hakkarainen, Tellervo – Huovinen, Maarit, *Lotta sodan ja rauhan töissä*. Porvoo – Helsinki – Juva 1999.
Halsti, Wolf H., *Mies elää aikaansa. Muistelmat I: 1905–1939*. Helsinki 1973.
Hampel, Johannes, Hitlers ”Mein Kampf” als neue Bibel; Die Weltanshauung der Nationalsozialisten. Teoksessa Hampel, Johannes, *Der Nationasozialismus. Band I: Machtergreifung und Machtsicherung 1933–1935. Bayerische Landeszentrale für politische Bildungsarbeit A72.* München 1985.
Hannus, Tauno, *Sotilaslentäjän kertomuksia*. Helsinki 1937.
Heimokalenteri 1944. Julk. Suomalaisuuden liitto. Helsinki 1943.
Henninen, Kalervo, *Marjatan lupaus*. Tampere 1944.
Henriksson, Lea, *Naisten terveystyö ja ammatillistumisen politiikka. Stakesin tutkimuksia 88.* Tampere 1998.
Hinkkanen, Merja-Liisa – Lintunen, Maija, Aleksandra Gripenberg – taistelija ja kansainvälinen naisasianainen. Teoksessa *Yksi kamari – kaksi sukupuolta. Suomen eduskunnan ensimmäiset naiset.* Toim. Pirjo Markkola et al. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 4. Helsinki 1997.
Hulme, Kathryn, *Nunnan tarina*. Helsinki 1963.
Huuhka, Mirja, Katri Bergholm. Teoksessa *Työtä ja tuloksia. Suomalaisia vaikuttajanaisia.*

Toim. Suoma Pohjanpalo et al. Porvoo – Helsinki – Juva 1980.
Häme, Kyllikki, *Matkatoverukset. Tyttöromaani*. Helsinki 1944.
Hänninen, Sisko-Liisa, *Kätilötyön vaiheita*. Helsinki 1965.
Idefelt, Benedicta, *Viipurista Vatikaaniin: suomalainen nunna maailmalla*. Porvoo 1983.
Itäkare, Susanna, ”Kuinka voin olla nunna, jos teen aina kaiken, mitä miehet minulle sanovat.” Kaksi luentaa nunnakirjallisuudesta. *Naistutkimus – Kvinnoforskning 3/1999*.
Ivalo, Santeri, *Juho Vesainen. Historiallinen romaani. Koululaiskirjasto No 1.* Porvoo 1931.
Jakobson, Max, *Väkivallan vuodet. 20. vuosisadan tilinpäätös. Osa I*. Helsinki 1999.
Jalas, Rakel, *Sukuelämä terveeksi*. Porvoo – Helsinki 1941.
Jallinoja, Riitta, *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana*. Helsinki 1983.
Janfelt, Monica, Ambulanshjälp till Finland 1918. Nordisk Röda Kors-aktion mellan privat och offentlig nödhjälp. Teoksessa *Den privat-offentliga gränsen. Det sociala arbetets strategier och aktörer i Norden 1860-1940. Nord 1999:9*. København 1999.
Jansson, Marianne – Lemmetyinen, Riitta, *Kun luostarin muurit murtuvat... Kahden Mariasisaren tie evankeliumin vapauteen.* Helsinki 1998.
Joutsivuo, Timo, Ruumiin vai sielun hoitoa? Kristinusko, sairaus ja lääketiede. Teoksessa *Terveyden lähteillä: Länsimaisten terveyskäsitysten kulttuurihistoriaa. Historiallinen arkisto 106*. Helsinki 1995.
Jumalalle, kodille ja isänmaalle. *Helsingin Valkonauha – Vita Bandet i Helsingfors r.y. 1905 - 1980.* Helsinki 1980.
Juvelius, J. W., *Suomen kansalliskirjallisuuden vaiheet*. Helsinki 1921.
Järä, Johanna, Kodin, uskonnon ja isänmaan puolesta. Sota-ajan lottatoiminta Porin alueella. Teoksessa *Kun kutsuvi isänmaa...* Pori 1998.
Kaipainen, Lassi, *Vapaa Suomi. Suojeluskunta- ja lottamerkit kertovat*. Helsinki 1995.
Kallas, Aino, *Leiuretkedel Londonis. Kaksteist aastat Eesti Londoni-saatkonnas aastail 1922-1934. Mälestusi Inglismaast, Ameerikast ja Hollandist. N:r 4 sarjast ”Isamaa ilu hoieldes*”. Vadstena 1945.
Kalmari, Laina, *Kohti päämäärää*. Jyväskylä 1974.
Kansa kalliolla. Maanpuolustusväen kultainen kirja. Toim. Maan turva. Porvoo – Helsinki 1939.
Karilas, Yrjö, *Suurmiesten seurassa*. Porvoo 1927.
Karjalainen, Tuula, *Ikuinen sunnuntai. Martta Wendelinin kuvien maailma*. Porvoo 1993.
Karpio, Vihtori, *Matti Helenius-Seppälä. Elämäkerta*. Porvoo 1931.
Karpio, Vihtori, *Sytyttäjä: Alli Trygg-Helenius*. Porvoo – Helsinki 1960.
Kataja, Annamaija, *Suomen Lotat*. Jyväskylä – Helsinki 1986.
Kemppainen, Ilona, *Isänmaan uhrit. Sankarikuolema Suomessa toisen maaimansodan aikana. Bibliotheca historica 102*. Helsinki 2006.

Keskiajan historia. Alkeisoppilaitoksia, tyttökouluja ja seminaareja varten. Kirjoittaneet Jaakko Forsman, K. O. G. Hannikainen ja Artturi H. Virkkunen. Helsinki 1921.

Killian, Hans, *Kaitselmuksen välikappaleena. Kirurgin muistiinpanoja*. Porvoo – Helsinki 1958.

Kinnunen, Tiina, *"Eine der unseren" und "Königin im neuen Reiche der Frau": Die Rezeption Ellen Keys in der Frauenbewegung des deutschen Kaiserreichs.* Tampere 2000.

Kinnunen, Tiina, Ellen Key och Sissy Frerichs. Ett Exempel på beundrans betydelse i kvinnorörelsens konstituering. Teoksessa *Køn, religion og kvinder i bevaegelse. Konferencerapport fra det VI. nordiske kvindehistorikermode tisvildeleje 12.–15. august 1999*. Red. Anette Warring. Roskilde 2000.

Kinnunen, Tiina, *Kiitetyt ja parjatut. Lotat sotien jälkeen*. Helsinki 2006.

Kirjokallio, Jyrki, *Suojamäki. Vapaaehtoinen maanpuolustustyö Hauholla vv. 1918–1944*. Hämeenlinna 1996.

Kleemola, Irja, *Suomen Naisten Huoltosäätiö 1944–1994*. Savonlinna 1994.

Klinge, Matti, *Suomen sinivalkoiset värit. Kansallisten ja muidenkin symbolien vaiheista ja merkityksestä*. Helsinki 1981.

Knopp, Guido, *SS – ondskans mäktiga redskap*. Stockholm 2004.

Koivunen, Anu, Vieras nainen tuli taloon ja muita sukupuolijuonia – Niskavuoren naiset ja 1930-luvun kulttuurikriisi. Teoksessa *Ajan paineessa: Kirjoituksia 1930-luvun suomalaisesta aatemaailmasta.* Toim. Pentti Karkama – Hanne Koivisto. Helsinki 1999.

Kokko, Yrjö, *Laulujoutsen. Ultima Thulen lintu*. Helsinki 1970.

Korutonta kertomaa II: Sotamuistelmia 1941–1942. Julkaissut kadettioppilaskunta. Porvoo – Helsinki 1943.

Koskimies, Airi ja Rafael, *Suomen lotta. Katsaus lottajärjestön toimintaan*. Helsinki 1964.

Koskinen, Taava, Anna-lehden kannet ajan ja ikuisuuden ikoneina. Wendeliniläisen Suomi-neidon lyhyt pitkä historia. Teoksessa *Kurtisaaneista kunnian naisiin. Näkökulmia Huora-akatemiasta.* Toim. Taava Koskinen. Helsinki 1998.

Kotimaan kirja. Suomi kirjailijainsa kuvaamana. Maakuntalukukirja kansakouluja sekä muita oppilaitoksia varten. Toim. E. N. Setälä et al. Varsinais-Suomi, Ahvenanmaa. Helsinki 1927.

Kunda, Gideon, *Engineering Culture: Control and Commitment in a High-Tech Corporation*. Philadelphia 1992.

Laiho, Marianna - Leino, Ritva, *Erojen leikki. Muodin jäljillä*. Helsinki 1988.

Lambert, Angela, *Eva Braunin elämä*. Helsinki 2006.

Larsson, Sigrid, *Terveydenhoitajatartoiminta. Sairaanhoitajattarien oppikirja XVI.* Porvoo – Helsinki 1945.

Latva-Äijö, Annika, *Helmi Arneberg-Pentti Lotta Svärdin rakentajana 1920–1929. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 47*. Turku 1998.

Latva-Äijö, Annika, *Lotta Svärdin synty. Järjestö, armeija, naiseus 1918–1928*. Helsinki 2004.

Lehtonen, Aleksi – Sinnemäki J., *Rakkauden tekoja. Piirteitä sisälähetystyön vaiheista.* Porvoo – Helsinki 1938.

Leino, Petteri, *Asepuku m/36 vuosina 1936–1945.* Helsinki 1998.

Leino, Petteri, Suojeluskuntajärjestön virkapuku m/22:n synty. *Mantteli: Militarian erikoislehti harrastajaa ja ammattilaista varten 1/1995.*

Leppo, Jaakko, *Viipurilaisia.* Lahti 1946.

Lindeqvist, K. O., *Suomen historia*. Porvoo 1906.

Linkola, Riitta – Mäkinen, Kirsti – Rikama, Juha, *Uuden lukion äidinkieli. Kurssit 6–8.* Porvoo – Helsinki – Juva 1984.

Lukkarinen, Vilho, *Suomen lotat. Lotta Svärd -järjestön historia.* Porvoo – Helsinki – Juva 1981.

Lähteenmäki, Olavi – Koski, Huoti – Heikkala, Aili – Nissinen, Väinö, *Isiemme usko I*. Helsinki 1969.

Lähteenmäki, Olavi - Koski, Huoti – Heikkala, Aili - Nissinen, Väinö, *Isiemme usko II*. Helsinki 1966.

Markkola, Pirjo, Diakonissan mellan det privata och det offentliga. Kvinnlig diakoni i Sverige och Finland 1880–1940. Teoksessa *Den privat-offentliga gränsen. Det sociala arbetets strategier och aktörer i Norden 1860–1940. Nord 1999:9*. København 1999.

Markkola, Pirjo, *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920.* Helsinki 2002.

Markkola, Pirjo, The Calling of Women: Gender, Religion and Social reform in Finland 1860–1920. Teoksessa *Gender and Vocation: Women, Religion and Social Change in the Nordic Countries 1830–1940. Studia Historica 64*. Helsinki 2000.

Marttaliiton toimintakertomus 1998. Helsinki 1999.

McNamara, Jo Ann, *Sisters in Arms: Catholic Nuns through two Millennia*. Harvard University Press 1996.

Merikoski, K. – Merikoski, V., *Nuorten kansalaistieto*. Helsinki 1930.

Mickelsson, Rauli, Messiaaninen uho ja sen tuho Suomen puolueissa. Teoksessa *Messianismi.* Toim. Tarja Kallio-Tamminen. Vaasa 1994.

Mitä– Missä– Milloin. Kansalaisen vuosikirja 1956. Helsinki 1955.

Meurman, A., *Martti Luther. Elämäkerta. Elämäkertoja 6*. Helsinki 1901.

Minun isänmaani. Toim. Simo Talvitie. Porvoo – Helsinki 1974.

Moravia, Alberto, *Cesira.* München – Wien – Basel 1967.

Muistoja talvisodasta. Suomen talvisodan 1939–1940 muistomerkkejä. Sotasokeat ry:n kevätjulkaisu 1983. Kauppakirjapaino 1983.

Mumm, Susan, *Stolen Daughters, Virgin Mothers. Anglican Sisterhoods in Victorian Britain*. London and New York 1999.

Mustakallio, Hannu, Emansipaatiota, diakoniaa ja filantropiaa. Pohjoispohjalaiset naiset

diakoniaa ja hyväntekeväisyyttä edistämässä 1900-luvun alkupuolelle saakka. *Teologinen Aikakauskirja* 1/1999.

Mustala, Hellin, *"Vankien äiti". Piirteitä Elisabet Fryn elämästä ja työstä*. Porvoo 1930.

Mäkelä, Ritva, *Muisto ei himmene. Lempäälän Sotaveteraanit ry 1966–2006*. Lempäälä 2006.

Naiset kertovat sodasta. Toim. Mirja Hakko. Helsinki 1988.

Naisten marssi. Rintamanaiset kertovat. Toim. Anna-Liisa Haavikko. Kansanelämän kuvauksia 39. Helsinki 1994.

Niinistö, Jussi, *Suomalaisia soturikohtaloita*. Helsinki 1998.

Ollila, Anne, *Suomen kotien päivä valkenee... Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. Historiallisia Tutkimuksia 173*. Helsinki 1993.

Olsson, Pia, *Eteen vapahan, valkean Suomen. Kansatieteellinen tutkimus lottatoiminnasta paikallisella tasolla vuoteen 1939. Kansatieteellinen Arkisto 45*. Helsinki 1999.

Olsson, Pia, *Myytti ja kokemus. Lotta Svärd sodassa.* Helsinki 2005.

Ott, Estrid, *Lottien mukana Suomen sodassa*. Helsinki 1940.

Paavolainen, Olavi, *Synkkä yksinpuhelu. Päiväkirjan lehtiä vuosilta 1941–1944. Valitut teokset IV.* Helsinki 1961.

Pachen, Ani - Donnelley, Adelaide, *Surusta kasvoi vuori. Tiibetiläisen soturinunnan tarina*. Helsinki 2000.

Palava pensas – Elias Simojoen puheita. Koonnut ja johdannolla varustanut Vilho Helanen. Porvoo – Helsinki 1942.

Palolampi, E., *Kollaa kestää. Kertomuksia Kollaanjoen rintamalta*. Porvoo – Helsinki 1940.

Palvelevan rakkauden askeleissa. Sata vuotta diakoniatyötä. Sortavala 1936.

Pernoud, Régine, *Ristiretket. Silminnäkijäin ja muiden aikalaisten kuvaamina*. Porvoo – Helsinki 1965.

Pieni Tietosanakirja. Ensimmäinen osa. Helsinki 1925.

Pieni Tietosanakirja. Kolmas osa. Helsinki 1927.

Pikku Jättiläinen. Tietokirja nuorisolle, Muistikirja aikuisille, Ohjekirja opiskelijoille. Toim. Yrjö Karilas. Porvoo – Helsinki 1945.

Pirhonen, Pentti, *Suojeluskunnat ja Lotta-Svärd*. Hämeenlinna 1988.

Pohjanpää, Lauri, *Katso Jumalan karitsa. Toisen vuosikerran tekstien tutkisteluja.* Hämeenlinna 1957.

Pohjanpää, Lauri, *Tähän asti Herra on meitä auttanut. Raskaan ajan tuntoja ja tutkisteluja*. Porvoo – Helsinki 1942.

Pälsi, Aino, *Ja elämänvirta vyöryy eteenpäin*. Hämeenlinna 1949.

Pöllä, Raija-Liisa, *Solovetskin luostari. Venäjän historian peili. Valamon luostarin julkaisuja 60*. Jyväskylä 1994.

Qvarnström, Ingrid, *Tarunhohteinen elämä – Aurora Karamzin ja hänen aikakautensa*. Helsinki 1939.

Railo, Eino, *Kyösti Wilkuna. Ihmisenä, kirjailijana, itsenäisyysmiehenä*. Helsinki 1930.

Reitala, Aimo, *Suomi-neito. Suomen kuvallisen henkilöitymän vaiheet.* Helsinki 1983.

Rikala, Lauri, *Siveellisyys – kansa – yksilö. Nuoriso ja elämä* 10. Jyväskylä 1920.

Ristiritari. Rintamamiesten kokemuksia rukouksesta, Raamatun lukemisesta ja Jumalan varjeluksesta. Toim. Rolf Tiivola ja Ensio Lehtonen. Porvoo – Helsinki 1941.

Rosén, Gunnar, *Sata sodan ja rauhan vuotta. Suomen Punainen Risti 1877–1977.* Helsinki 1977.

Rosenqvist, G. O., *Finlands kyrka i det senaste halvseklets brytningstider. Olaus Petri - föreläsningar vid Uppsala universitet*. Helsingfors 1946.

Roudasmaa, Stig, Sotilasvirkapuvut vuonna 1918. Eripainos *Sotahistoriallisesta aikakauskirjasta N:o 5 1986*. Helsinki 1987.

Saarnivaara, Uuras, *Syntisen tie vanhurskauteen ja pyhyyteen Lutherin mukaan I. Aamuhämärä ja päivänkoitto: Lutherin tie roomalais-katolisuudesta evankeliseen uskoon.* Helsinki 1947.

Salmela-Järvinen, Martta, *Miina Sillanpää – legenda jo eläessään*. Porvoo – Helsinki 1973.

Salo, Hertta, *Kruunaamaton kuningatar*. Helsinki 1944.

Sandholm, Åke, *Kyrkan och hospitalshjonen. En undersökning rörande omsorgen om de sjuka och fattiga i välfärdsanstalterna i Finland. Finska Kyrkohistoriska Samfundets Handlingar 88.* Helsingfors 1973.

Schlink, M. Basilea, *Elämäni Jumalan yhteydessä. Omaelämäkerta 2. osa*. Hämeenlinna 1979.

Schlink, M. Basilea, *"Tie valitsi minut". Omaelämäkerta I osa*. Hämeenlinna 1972.

Seila, Taito, *Lotta Svärd - univormupukuiset naiset*. Helsinki 1972.

Shirer, William L., *Kolmannen valtakunnan nousu ja tuho. Kansallissosialistisen Saksan historia. Osa I.* Jyväskylä 1962.

Sihvo, Aarne, *Muistelmani I.* Helsinki 1954.

Sillanpää, F. E., Hurskas kurjuus. Päättynyt suomalainen elämäkerta. Teoksessa *F. E. Sillanpää. Valitut teokset. Johdannon kirjoittanut Rafael Koskimies*. Helsinki 1956.

Siltala, Juha, *Valkoisen äidin pojat. Siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa*. Helsinki 1999.

Sipilä, Helvi, *Naisena ihmiskunnan asialla*. Toim. Kaija Valkonen. Helsinki – Porvoo – Juva 1999.

Sirelius, U. T., *Suomen kansanpukujen historia*. Helsinki 1915.

Sotapapit. Kovan ajan koulussa. Toim. Jussi Kuoppala. Helsinki 1976.

Sotilaan käsikirja: tieto- ja taitokirja kaikille sotilaille aselajiin ja arvoon katsomatta. Toim. O. Nuutilainen. Helsinki 1968.

Stein, George H., *Waffen-SS. Hitlerin eliittikaarti sodassa*. Helsinki 2004.

Ståhlberg, Ester, *Mathilda Wrede. Elämäkerrallinen romaani*. Porvoo – Helsinki 1938.

Sulamaa, Kaarle, *Lotta Svärd – uskonto ja isänmaa*. Helsinki 1999.

Sulamaa, Kaarle, Ristijärven paikallisosasto. Teoksessa *Rakasta maatasi ja kansaasi. Kainuun Lotta Svärd 1921–1944*. Kajaani 2002.

Sulamaa, Kaarle, Sotkamon paikallisosasto. Teoksessa *Rakasta maatasi ja kansaasi. Kainuun Lotta Svärd 1921–1944*. Kajaani 2002.
Sulkunen, Irma, *Liisa Eerikintytär ja hurmosliikkeet 1700–1800-luvulla*. Helsinki 1999.
Sulkunen, Irma, *Retki naishistoriaan*. Helsinki 1991.
Suomen Evankelis-luterilaisen kirkon katekismus. Hyväksytty Suomen kuudennessatoista Kirkolliskokouksessa vuonna 1948. Helsinki – Pieksämäki 1983.
Suomen lippu kautta aikojen. Helsinki 1985.
Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli. Toim. Tuula Gordon et al. Tampere 2002.
von Suttner, Bertha, *Aseet pois!* Helsinki 1982.
Svenska Röda Stjärnan 1917–1940 – Svenska Blå Stjärnan 1941–1997. Historik. Sammanställd av Inga-Lisa Ekstedt & Karin Wiebe.
Talve, Ilmar, *Suomen kansankulttuuri. SKS:n Toimituksia 514.* Helsinki 1990.
Talvio, Maila, *Valitut teokset*. Porvoo – Helsinki 1954.
Tetri, Juha, E., *Kunniamerkkikirja*. Helsinki 1994.
Tien varrelta rauhaan. Toim. Markus Palokangas et al. Sotasokeat 1968. Helsinki 1968.
Tietojen kirja – yleisteos jatko-opintoja varten. II osa. Porvoo – Helsinki 1952.
Tiilikainen, Anna-Liisa, *Apusisar uskaltaa*. Lahti 1945.
Tohtori M. Lutherin Wähä Katekismus ja muutamia kehoituksia. Helsinki 1925.
Toiviainen, Kalevi, *Jukka Malmivaara. Sanan ja miekan mies*. Helsinki 1999.
Tornbjer, Charlotte, Den heroiska kvinnan. En konstruktion av kvinnan i krig i Sverige runt första världskriget. Teoksessa *Køn, religion og kvinder i bevaegelse. Konferencerapport fra det VI. nordiske kvindehistorikermode tisvildeleje 12.–15. august 1999.* Red. Anette Warring. Roskilde 2000.
Tragitšeskaja sud'ba russkoj imperatorskoi familii. Vospominanija P'era Zil'jara. Tallinn 1991.
Turunen, Pekka, *Salaisen sodan asiamies. Mannerheim-ristin ritari Paavo Suoranta*. Helsinki 2006.
Täältä jostakin. Suomen kenttäarmeijan runoja. Toim. Olavi Paavolainen. Porvoo – Helsinki 1944.
Unhola, Aarne, *Nuoruus ja viisaus. Tienviittoja nuoruuden teille*. Helsinki 1961.
Uola, Mikko, *Suomen ilmavoimat 1918–1939*. Hämeenlinna 1975.
Utriainen, Terhi, Kuolettajan liminaalinen naisruumis. Teoksessa *Uskonto ja sukupuoli*. Toim. Tuija Hovi et al. Helsinki 1999.
Valtakunnan puolustusvoimien virkapukuohjesääntö. Helsinki 1930.
Valtiopäivät 1934. Pöytäkirjat III. Helsinki 1935.
Vapaudenristin ritarikunta - isänmaan puolesta. Helsinki 1997.
Viattomuuden vuosikymmenet. Suomalaisen elokuvan erotiikkaa. Helsinki 1992.
Viljanen, Paavo, *Wäinö Havas. Hengen ja miekan mies*. Porvoo – Helsinki 1943.
Vilkuna, Kustaa, Hyvä äiti armollinen. Teoksessa *Isänmaallinen lukukirja. Oppikoulun lukukirja III*. Toim. E. A. Saarimaa. Porvoo – Helsinki 1957.

Vilkuna, Kustaa, *Työ ja ilonpito. Kansanomaisia työnjuhlia ja kestityksiä*. Helsinki 1946.
Villa, Kyllikki, *Tyttö sodassa. Kenttälotan kirjeitä 1941–1944*. Helsinki 2006.
Virkkunen, Sakari, *Elias Simojoki - legenda jo eläessään.* Porvoo – Helsinki 1974.
Väisänen, Marja-Liisa, *... mutta kaikista tärkeintä oli se auttaminen ja se isänmaa... Neljän rintamanaisen kuvaus lääkintälottana olemisesta talvi-, jatko- ja Lapin sodassa*. Kajaani 1997.
Waris, Klaus – Allardt, Erik - Wiio, Osmo A., *Valinnan yhteiskunta*. Helsinki 1970.
Wuolijoki, Hella, *Koulutyttönä Tartossa vuosina 1901–1904. Juhani Tervapään yksinpuheluja aikojen draamassa. I osa.* Helsinki 1945.
Wuorela, Juhani, Nuoriso ja isänmaallisuus. Teoksessa *Pyhä perintö. Turun arkkihiippakunnan joulutervehdys 1956.* Turku 1956.
Yhdessä perille. Veteraanin hartauskirja. Toim. Yrjö Knuutila. Helsinki 1987.
Yleinen historia. Kansakoulun oppi- ja lukukirja – oppikirjakomitean suunnitelman mukaan. Toim. Alpo Noponen. Porvoo 1912.
Ziemke, Earl F., *Slaget om Berlin: Tredje rikets fall*. Lund 2002.
Zimmerling, Dieter, *Der Deutsche Ritterorden*. Düsseldorf – Wien – New York 1991.
Zoller, Albert, *Hitlerin yksityissihteeri kertoo*. Jyväskylä 1951.

INTERNET-SIVUSTOT

http://en.wikipedia.org
http://www.h-y.fi
http://www.ortodoksi.net
http://www.schaetze-der-welt.de
http://www.sley.fi